STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 00148

VANDERVEG

Moishe Melamed

Permanent preservation of this book was made possible by
Reba F. & Daniel S. Malamed
in memory of
Moishe Melamed

FUNDING FOR THE CORE COLLECTION OF YIDDISH LITERATURE
WAS MADE POSSIBLE IN PART BY A GRANT FROM THE
DAVID AND BARBARA B. HIRSCHHORN FOUNDATION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

מ. מלמד

וואלדערוועג

אַרויסגעגעבן פון מ. מלמד בוך קאָמיטעט

פילאדעלפיע־דזשוירזי האָמסטעדס

1944

(Copyright by M. Melamed, 1944)

וואנדערוועג

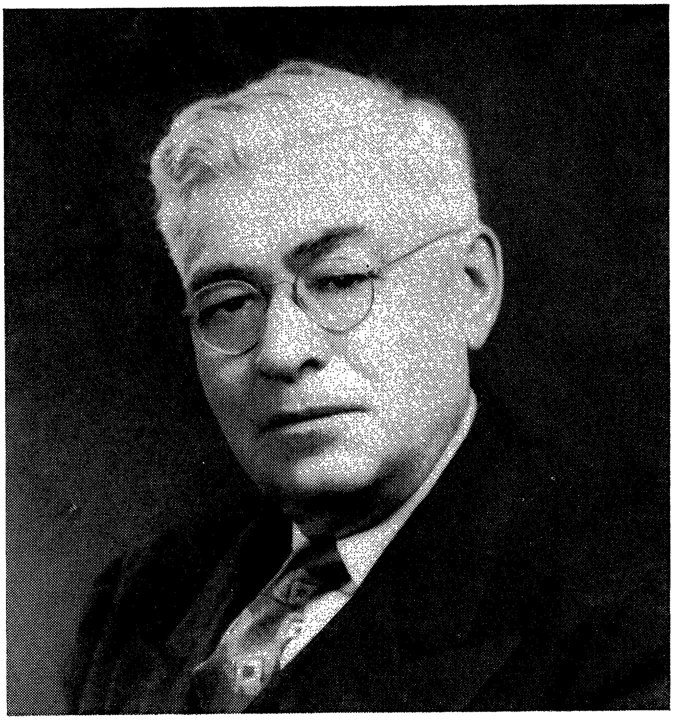

באָדערבלאט געצייכנט פון מאָטל ווייס

פאָטאָ, פון סאראָני

געזעצט און געדרוקט

אין דער נאוועלטי פרינטינג, פילא., פא.

מיין דאנק

צו דער גענעראל עקזעקוטיווע פון דעם אידיש נאַציאָנאַלן ארבעטער פארבאנד, נויאָרק; צו די איבערגעבענע חברים פון ברענטש 144, דזשוירזי האָמסטעדס, ניו דזשוירזי, צו משפחה און צו די נאָענטע חברים און פריינט פון דער יהודה שטיינבערג פאָלקשול, ווינפילד, פילאדעלפיע; צו די חברים אין עסבורי פארק, ניו דזשוירזי, און צו די צענדליקער פריינט איבער'ן לאַנד, וואָס האָבן מעגלעך געמאַכט די דערשיינונג פון מיין בוך.

מ. מלמד

אינהאלט:

★

אמאָל איז געווען

די באשקע 13
א מת אין פּאָליש 117
גרויע האָר 123
דער טרעפּער 130
די שווארצע קאַץ 136
שכר מצוה 143

נייע היים

דער וועכטער 153
די אַלטע דבורה 158
דאָס ביכל מיט די רויטע טאוולן 164
די לויה פון בער בערינגטאָן 170
דריי מעשיות 180
דער וואָס פאַלט 189

ערד

באָב אין שטאָט און באָב אין דאָרף 199
אָן וואסער 207
צוויי פערד 214
דער לעצטער פריינט 219
באַם פרעמדן פייער 227

אמאָל איז געווען

ניט צו פאַרגעסן די הייליקע נשמות פון די וואָס זיינען
אומגעקומען על קידוש השם אין מיין היים-שטעטל אונגען,
בעסאַראַביע, אין צווייטן וועלטקריג.

די באשקע

(דעם זיידנס קעלערשטוב)

מריס'ן

א.

די באשקע — דאָס איז די גרויסע, ערדענע קעלער־שטוב, וואו דריי דורות זיינען געבוירן געוואָרן, זיך אויפגעצויגן און גרויס געוואָרן.

גרויס געוואָרן — און צעשפּרייט זיך איבער גאָר דער וועלט.

* * *

דער זיידע רב שלמה איז געווען דער ערשטער וואָס האָט די באשקע געקראָגן פון דער עדה אידן פון אונדזער שטעטל, ווען זיי האָבן אים געמאַכט פאַר שמש פון דער גרויסער שול; די באשקע געפינט זיך טאַקע אונטער דער דאָזיקער שול.

דערנאָך, אַז דער זיידע איז געשטאָרבן, איז די שמשות איבערגעגאַנגען בחזקה צום טאַטן, רב חייקל; האָט ער שוין דערמיט גע'ירשענט די באשקע אויך.

נאָך שפּעטער, ווען דער טאַטע רב חייקל האָט צוגעמאַכט זיינע אויגן, איז די שול מיט דער באשקע איבערגעגאַנגען, בחזקה און בירושה, צום פעטער אלטער, און ער וואוינט אין דער דאָזיקער גרויסער, ערדענער קעלער־שטוב עד היום הזה.

* * *

צום אָנהויב איז די באשקע באשטאַנען פון צוויי חדרים: איינער אַ גרעסערער, דער צווייטער — אַ קלענערער. דער ערשטער חדר, דער גרעסערער, האָט געדינט פאַר אַלערליי זאַכן: בייטאָג איז דאָרט געווען די עס־שטוב און דער זאַמל־פּלאַץ פאַר דעם זיידנ'ס אַלע קינדער און אייניקלעך; באנאַכט איז דאָרט געווען דאָס שלאָפצימער פון דעם זיידן מיט דער באבען, זאָלן זיך מיען און זיין גוטע בעטערס פאַר אונדז. אין דעם ווייטסטן ווינקל פון דעם דאָזיקן חדר איז געשטאַנען דער באבע'ס ברייט און הויך בעט, געמאַכט פון שוואַרץ־געשניצטן האָלץ, און אָנגע-בעט מיט אסך קישנס, איבערבעטן און קאָלדרעס. דאָרט פלעגט שלאָפן די באבע מיט די צוויי גרויסע מוידן, חייקע און נחמה. ביי דער רובע איז געשטאַנען דעם זיידנ'ס קאַנאַפּע. דאָרט פלעגט דער זיידע שלאָפן באנאַכט און זיך צולייגן דרעמלען באטאָג, נאָכ'ן

עסן. דערהויפּט פלעגט ער ליב האָבן צו ליגן ביי דער רובע ווינטערצייט, אויפדעקן דאָס אלטע, מאגערע לייב און דאָס רייבן אויף דער הייסער רובע־וואנט; די רובע פלעגט טאַקע אַלע מאָל גלאַנצן פון דער דאָזיקער רייבעניש, און דעם זיידנ׳ס פּלייצע איז אַלע מאָל געווען בלוילעך־גרוי פונ׳ם קאַלך, אזוי ווי אָנגעפּודערט...

שבת, נאָכדעם ווי דער זיידע איז אויפגעשטאַנען פון דעם שבת׳דיקן נאָכן־עסן שלאָף און פלעגט ארויפגיין אין שול אריין צו מנחה, פלעגט דער דאָזיקער גרויסער חדר תיכף ומיד פאַר־וואַנדלט ווערן אין א טאַנץ־זאַל. דער גרויסער טיש איז אָפּגע־רוקט געוואָרן אָן א זייט, די בײנקלעך אויסגעשטעלט ביי די ווענט, און דער יונגער עולם, מיידלעך און אינגלעך, פלעגט זיך נעמען צום טאַנצן.

אין יענער צייט זיינען די צוויי טעכטער, נחמה און חייקע, נאָך געווען ניט קיין אויסגעגעבענע, און דער אינגסטער זון, זייליק, איז געווען א יונג א ברען, מיט שוואַרצע האָר און מיט גרוי־ביטרע אויגן. זייליק איז געווען א קאַוואַליר ערשטע קלאַס, און זיין טאַנצן „פּאָלקע־מאַזורקע" האָט גע׳שם׳ט ווייט איבער׳ן שטעטל. צוליב אים פלעגן שבת קומען אין באָשקע אריין די פּריקאַשטשיקעס פון שטעטל, אויסגעפּוצט אין זייערע שבת׳דיקע קאָסטיומען, די האָר פאַרקעמט און באַשפּריצט מיט פּאַרפיום און די שיך — גלאַנצנדיקע און שיינענדיקע. צוליב דעם זיידנ׳ס צוויי טעכטער פלעגן קומען אין באָשקע אריין זייערע חבר׳טעס, מיידלעך־נייטערקעס, און מיידלעך וואָס דינען אין פרעמדע הייזער. זייליק איז געווען דער טאַנץ־מייסטער, ער פלעגט אויס־שטעלן די בעסטע טענץ, די שענסטע קאַדרילן און די גרעסטע רונדאַ׳ס. אז מען האָט אָפּגעטאַנצט מיט זייליקן עטליכע שבתים צייט, האָט מען שוין אויף דער שענסטער חתונה ניט געקענט פאַרשעמט ווערן.

אָט פאַר דעם אַלעמען, און פאַר נאָך אַנדערע זאַכן, האָט געדינט דער ערשטער, גרעסערער חדר פון דער באָשקע. דער צווייטער חדר איז געווען א קלענערער, מיט איין פענסטער וואָס איז געווען האַלב איינגעגראָבן אין דער ערד, און מיט ווענט פּייכטע און בייכיקע, וואָס ס׳האָט זיך אויסגעוויזן אז אָט־אָט, פאַלן זיי איין אויף דיר. ווינטער־צייט, ווען די באָשקע פלעגט זיין האַלב

פארשאָטן מיט שניי און אינוועניק האָט די רובע געפּלאָמט און נעגליט, האָבן די ווענט געשוויצט און אַרויסגעגעבן פון זיך אַ מאָדנע שווערן ריח — אין דעם דאָזיקן אַלקיר, וואָס איז געווען אָפּגעטיילט פון דעם גרעסערן חדר דורך דער רובע און דורך אַ דין־הילצערן ווענטל מיט צוויי קליינע טירלעך וואָס האָבן זיך קיינמאָל ניט געוואָלט צומאַכן, איז אין איין עק געשטאַנען אַ ברייט בעט און אַ קליין וויגעלע פאַר׳ן יונגן פּאָר־פאָלק און פאַר׳ן זויג־קינד, און אין דעם צווייטן עק, וואָס איז אויסגעקומען פּונקט אונטער דער שול, איז געשטאַנען אַ גרויסער אויוון, וואָס אויפ׳ן אויוון אַליין האָבן געקענט שלאָפן גאַנץ באַוועם אַ דריי־פיר קינדערלעך.

אַלע מאָל איז ביים זיידן אין אַלקיר געווען אַ יונג פּאָר־פאָלק מיט אַ זויג־קינד. אין יענער צייט איז עס געווען דער טאַטע רב חייקל, וואָס האָט געהאַט פאַר אַ ווייב דעם זיידנ׳ס מיטלסטע טאָכטער, דינה.

* * *

אַ חוץ די דאָזיקע צוויי חדרים האָט די באָשקע נאָך געהאַט אַ פיר-הויז. אין דעם דאָזיקן פיר־הויז זיינען געווען צען ברייטע, פון ערד אויסגעגראָבענע טרעפּ, וואָס האָבן געפירט פון דער גאַס אַרונטער אין דער באָשקע אַריין. די ערד איז געווען שוואַרץ און ברעקלדיק, און אַלע מאָל ווען אימיצער איז איבער זיי גע־גאַנגען, אַרויף צו אַראָפּ, האָבן זיך שטיקלעך ערד אָפּגעברעקלט און צעריבן אויף שטויב. אין איין ווינקל איז געשטאַנען אַ גרויסע, טיפע פּאָס פאַר וואַסער און אין צווייטן ווינקל איז גע־שטאַנען אַ גרויסע שטיינ פאַר היגער און קאַטשקעס, וואָס די באָבע פלעגט האָדעווען. העכער אַביסל, אויפ׳ן דריטן צי אויפ׳ן פערטן טרעפּ, איז געווען אַ ברייטער פייער-פּלאַץ, וואו די באָבע פלעגט קאָכן זומער־צייט, און אויבן, ביים העכסטן טרעפּ, איז געווען די ברייטע, שווערע, הילצערנע טיר מיט גרויסע שפּאַלטן צווישן איין ברעט און דער אַנדער׳ער, וואָס האָט געפירט אויפ׳ן הויף. די טיר האָט זיך פאַרמאַכט, פון אינווייניק, מיט אַ גרויסן קייטל, נאָר אַז מען האָט זיך אַביסל געקליגט, האָט מען עס געקענט אָפּקייטלן פון דרויסן אויך.

אַרום דער באָשקע און אַרום דער שול איז געווען אַ גרוי־סער, אָפענער הויף. דאָרט איז געווען אַ קאַמער פאַר האָלץ און

פאַר שפּענער, און אַ פּלאַץ פאַר אַ סוכה צו מאַכן אַלע יאָר. ווען דער אינגסטער אייִדים, חייקל, האָט זיך באַזעצט אין באַשקע, ביים זיידן, האָט ער זיך, די ערשטע זאַך, גענומען צו דעם דאָזיקן הויף, צו מאַכן פון אים, ווי ער האָט עס גערופן, „אַ לייט."

חייקל איז געווען יונג און הויך און שלאַנק און שיין. ער האָט געהאַט אַ ברייטע פּלייצע און בלויע, גוטע אויגן. דערצו איז ער געווען פלינק און רירעוודיק און האָט געהאַט אַ פּאָר שטאַרקע, געזונטע הענט צו דער מלאכה — אַ סטאָליער איז ער געווען; און דעריבער האָט ער אַזוי שטאַרק נושא־חן געווען ביים זיידן רב שלמה, וועלכער איז אויך, כל ימיו, געווען אַ סטאָליער.

אודאי אַזוי. פון דער שמשות אַליין האָט דער זיידע קיין לעבן ניט געקענט מאַכן, און פון יענע פאַרדינסטן האָט ער די טעכטער ניט געקענט חתונה מאַכן. דער עיקר איז דער זיידעס טאַטע געווען אַ סטאָליער. אין יענער צייט האָט דאָס שטעטל אונדזערס געהאַלטן ערשט אין אויפבויען זיך, און דער זיידע האָט אָנגענומען גרויסע פּאַדריאַדן, אי בא אידן, אי בא גוים, און בא די פּריצים אַרום שטעטל. „שליאַמקע" איז געווען אַ גוטער בעל־מלאכה.

האָט דער זיידע רב שלמה אין יענער צייט אַראָפּגעבראַכט צו זיך פאַר אַן אַרבעטער — חייקלען. און חייקל, ער איז דעמאָלט אַלט געווען אַ יאָר צוויי אָדער דריי און צוואַנציק, האָט שטאַרק אויסגענומען ביים זיידן מיט זיינע גרויסע מעלות, ווי שוין פריער דערמאָנט, און ער האָט אים געמאַכט פאַר דעם ערשטן אַרבעטער אין זיין סטאָליאַרניע, און שפּעטער אַביסל האָט ער אים געגעבן זיין מיטלסטע טאָכטער, דינה, פאַר אַ ווייב. דעם זיידנ'ס ערשטע טאָכטער, עלקי, איז, ניט דאָ געדאַכט, געשטאָרבן יונגערהייט, און האָט איבערגעלאָזט צוויי יתומים, איידל און מאָטל.

אַז חייקל איז געוואָרן אַ חתן פאַר דינה'ן, — זי איז דעמאָלט געווען פופצן יאָר, צי זעכצן, און איז געווען שיין און קינדעריש און נאַאיוו — האָט ער באַלד אָנגעהויבן צו עסן קעסט ביי דער באָבע, פרומע־רחל האָט זי געהייסן, אין באַשקע. דער באָבע'ס שטוב איז תמיד געווען פאַרזאָרגט מיט אַלעם גוטן, נאָר זי איז געווען אַביסעלע, זאָל זי אונדז מוחל זיין, אַ קאַרגלעכע, און פלעגט צומאָל האַלטן פאַרשלאָסן אַפילו דאָס ברויט. אַז

ארבעטער האָט פיינט אַזעלכע זאַכן. דערהויפּט האָט חייקל זיך געהאַלטן פאַר אַ חשוב, און ביים זיידן איז ער דאָך טאַקע געווען אַ חשוב. היינט איז ער דאָך געווען דינה'לעס חתן, און צו דעם אַלעמען האָט ער נאָך ליב געהאַט צו עסן שמאַלץ מיט ברויט. הינערן־שמאַלץ אָדער גענדזן־שמאַלץ, אַבי שמאַלץ.

אין פירהויז, אין אַ גרויסן, רויט־געפאַרבטן אַלמער, האָט די באָבע אַלעמאָל געהאַט צו שטיין אַ צוויי־דריי טעפּ מיט שמאַלץ, און אַז חייקל פלעגט זיך באַטאָג אַריינכאַפּן אין שטוב, האָט ער זיך גלייך גענומען עסן שמאַלץ מיט ברויט. ער איז געווען אַ גרויסער נאַשער אויף די דאָזיקע זאַכן. האָט ער אָבער געזען, אַז די באָבע קוקט קרום אויף דעם, כאָטש זאָגן האָט זי אים גאָרניט געזאָגט, ווארים ווי זאָגט מען דאָס אַזאַ זאַך אַ חתן, וואָס דאַרף באַלד ווערן אַן איידים . . .

האָט זיך חייקל באַרעכנט: וואָס דאַרף ער עסן בגנבה שמאַלץ מיט ברויט און די מחותנת'טע זאָל קוקן קרום אויף אים, בעסער וועט ער אָפּקויפן באַ איר אַ טאָפּ שמאַלץ, — וויפיל קען עס איינגאַנצן קאָסטן? — און ער וועט עסן זיין אייגן שמאַלץ . . . האָט ער איינמאָל מיט דער באָבן געמאַכט אַזאַ שמועס:

— וויפיל, מחותנת'טע לעבן, קאָסט אייך אַ טאָפּ שמאַלץ?

קוקט זי אים אָן פאַרוואונדערט:

— וואָס גייט עס דיך אָן, וואָס?

— אַזוי — לאַכט חייקל — איך וויל וויסן.

קוועטשט די באָבע מיט די אַקסלען און זאָגט:

— אַ טאָפּ שמאַלץ קאָסט אודאי פיר גילדן.

— קויף איך ביי אייך אַ טאָפּ שמאַלץ, מחותנת'טע, — זאָגט חייקל און נעמט אַרויס געלט צו באַצאָלן.

קוקט די באָבע אויף אים מיט גרויסע אויגן און מיינט, אַז ער איז חלילה משוגע געוואָרן, אָדער וואָס.

— איך מיין עס טאַקע באמת — זאָגט חייקל — איך וויל מיר האָבן מיין אייגענעם טאָפּ מיט שמאַלץ און עסן ווען מיר ווילט זיך . . .

— גיי, ביזט אַ נאַר! — ווערט די באָבע ברוגז און באַליידיקט זיך.

פונדעסטוועגן האָט זי זיך דערנאָך געלאָזט איבערבעטן און

איז מושוה געוואָרן מיט חייקלן פאַר אַ טאָפּ שמאַלץ און דעמאָלט האָט שוין חייקל באַטאָג און באַנאַכט געגעסן גרויסע רייפטן ברויט מיט שמאַלץ, אָפּן און פריי, און ניט געהיט זיך פאַר קיינעם.

נאָר מאָרגנע, זיין טאָפּ מיט שמאַלץ איז אַלע מאָל געווען פול און אין דער באָבעס טעפּ איז אַלע מאָל געוואָרן אַלץ ווייניקער און ווייניקער . . .

ב.

דאַכט זיך געווען אַ פּשוט'ער איד, דער זיידע, גערופן האָט מען אים שלמה ליטוואַק, נאָר געשעפטן האָט ער געפירט גרויסע. דאָס הייסט, די מסחרים זיינע זיינען אפשר ניט געווען אַזוי גרויס אין געלט, און נתעשר איז ער פון זיי קיינמאָל ניט געוואָרן, נאָר דער טאַראַראַם פון די געשעפטן איז געווען אַ גרויסער, און דעריבער איז דער זיידע אין זיינע איונגערע יאָרן, געווען אַ זייער פאַרנומענער מענטש.

חוץ דעם וואָס ער איז געווען שמש פון דער גרויסער שול, וואָס דאָס אַליין האָט אויך אַריינגעבראַכט שיין פּרנסה אין יענע יאָרן; און חוץ דעם וואָס ער האָט נאָך געפירט אַ גרויסע סטאָ־ליאַרנע, האָט ער נאָך אויך געהאַלטן דעם „פּאָדראַד" פון דער אייזנבאַן ליניע.

וואָס איז דאָס געווען פאַר אַ פּאַדראַד? — אַ פּאַדראַד פון גלעזעריי, פון אַריינשטעלן שויבן וואו מען דאַרף, איבער דער גאַנצער לענג פון דער אייזנבאַן ליניע ביז דער גרויסער שטאָט קעשינעוו, וואָס געפינט זיך אין בעסאַראַביע.

דאָס געשעפט פון אַריינשטעלן שויבן אין אַלע געביידעס וואָס געפינען זיך אויף דער גאַנצער ליניע, איז אַליין געווען אַ היבש געשעפט און ס'האָט זיך געפאָדערט צו דעם אַ סך אַרבעט און טעלעכע מענטשן. נאָר דער זיידע האָט זיך ווייניק וואָס אָפּגעגעבן מיט דער דאָזיקער מלאכה. דער עיקר האָט ער דעם „פּאַדראַד" געהאַלטן צוליב דעם פרייען יאָר־בילעט וואָס ער האָט געהאַט אויף דער גאַנצער אייזנבאַן ליניע.

פאַרן פונ'ם שטעטל קיין קעשינעוו איז געווען אַ גרויסע זאַך; אַלע אידן האָבן געהאַנדלט מיט יענער שטאָט און באַצויגן פון דאָרט אַלערליי סחורות. פלעגט דער זיידע פאָרן אַהין יעדן טאָג.

אין דער פרי פלעגט ער אוועקפאָרן, און אין אָוונט פלעגט ער צוריקקומען. צוריקקומנדיק, פלעגט ער ברענגען מיט זיך אַ סך פעק און פעקלעך פאַר די קרעמער. אין די פעקלעך איז געווען זאַלץ און צוקער און מעל און רייז און פאַסאָליעס. אפילו זעק גאַנצע מיט ציבעלעס פלעגט ער אויך פירן מיט זיך פון דער גרויסער שטאָט.

פלעגט שוין פאַרנאַכט וואַרטן אויף אים אַ גרויסער וואָגן באַם וואַקזאַל. אויפ'ן וואָגן האָט מען אַרויפגעלייגט אַלע פעק־לעך און זיי צעפירט וואוהין נויטיק איז. ווייסע־חברה'ניקעס פלעגן שוין וואַרטן אויף דער מינוט, ווען דער זיידע וועט אָנקומען. דער זיידע פלעגט ברענגען בריוו אויך. פלעגן די אינגלעך צע־כאַפּן די בריוו, פונאַנדערטראָגן זיי נאָך די אַדרעסן, און באַקומען דערפאַר ווי פון וועמען, צוויי קאָפּיקעס, דריי קאָפּיקעס, און אַמאָל גאַנצע פינף.

צוליב דעם דאָזיקן פאַרנעמיש יעדן טאָג מיט דער באַן, איז באַם זיידן אין דער „באַשקע" געווען גאַנץ טומלדיק יעדן פרימאָרגן, ווען דער זיידע האָט געדאַרפט אוועקפאָרן, און יעדן פאַרנאַכט, ווען ער איז צוריקגעקומען. אין דער פרי זיינען געקומען מענטשן, קליינע קרעמערלעך, און מיטגעגעבן דעם זיידן געלט צו ברענגען זיי וואָס נויטיק זיי האָבן געהאַט, און אין אָוונט זיינען זיי ווידער געקומען, אָפּצונעמען דאָס געבראַכטע און חשבונ'ען זיך מיט'ן זיידן. דער זיידע איז שוין דעמאָלט געזעסן אויבן־אָן, באַם גרויסן טיש, מיט אַ צעשפּילעט העמד, פון אויבן — אַ טלית־קטן, אויפ'ן קאָפּ — אַ שפּיציקע יאַרמעלקע, און אויף דער נאָז — די ברילן. פאַר אים, אויפ'ן טיש, איז פון איין זייט געשטאַנען זיין טאַבאַק־פּושקע מיט דעם קעסטל שוועבעלעך פון אויבן, און פון דער צווייטער זייט — דאָס אָפענע קליינע ביכעלע זיינס, אין וועלכן עס זיינען געווען פאַרשריבן אַלע זיינע גרויסע און קליינע מסחרים. דער זיידע האָט געהאַט אַ טבע, ניט צו כעס'ן און ניט צו היצן זיך, און אויב עפּעס האָט ניט געשטימט צום חשבון, און אַ איד פלעגט זיך בייזערן און קאָכן זיך, האָט עס דעם זיידן ניט געאַרט. ער איז זיך געזעסן קאַלטבלוטיק, געפּיפּקעט די ליולקע און געענטפערט איין וואָרט איבער צען.

שפּעטער, אַז דער עולם איז זיך פונאַנדערגעגאַנגען און אין

שטוב איז שטילער געוואָרן, פלעגט דער זיידע אַרויסגעבן אַ באַפעל צו גרייטן צום טיש. פלעגט זיך פון אַלקיר אַרויסרוקן די באָבע מיטביידע טעכטער — מיידלעך, חייקע און נחמה, און נעמען זיך פאַרן אַרום טיש און אַרום אויוון. באַם טיש פלעגן זיך אויסזעצן אַלע קינדער, און אויבן, לעבן זיידנ׳ס רעכטער האַנט, איז געזעסן דאָס יונגע פאָר פאָלק, וואָס איז דעמאָלט געווען באַם זיידן אויף קעסט — די אויסגעגעבענע טאָכטער דינה, און איר מאַן, הייקל, וואָס אין יענער צייט איז ער שוין געווען אַ שותף צום זיידנ׳ס מסחרים און דער מייסטער פון דער סטאָליאַרנע. ביים טיש פלעגט זיצן דינה מיט׳ן זויג־קינד אויף די הענט, און עס האָדעווען מיט צוויבאַק און זיסע וואַסער, און חייקל פלעגט איבער־געבן דעם זיידן אַלץ וואָס ס׳טוט זיך ביי דער אַרבעט.

די באָבע פלעגט דערלאַנגען צום טיש די גרויסע פאָר־צעלייענע שיסל, וואָס אַמאָל איז זי געווען אָנגעפילט מיט אַ צוגעברוינטער, רעטשענער קאַשע; אַמאָל מיט אַ באָרשט פון רויטע בוריקעס און אַמאָל מיט אַ ראָסל־פלייש. דער זיידע איז געווען אַ שטרענגער, און קוקן פלעגט ער מיט די גרויע אויגן פון אונטער די גרויסע ברעמען זיינע, און ביז ער האָט ניט נעגעבן דעם רעכטן „סוק,״ האָט קיינער ניט געוואַגט אויפצוהויבן דעם לעפל און אַריינלייגן אין שיסל. אפילו ניט חייקל, וואָס ער איז געווען באַ אים אַ גאַנצער חשוב.

געגעסן האָבן אַלע פון איין שיסל. אַלע האָבן געקלונגען מיט די לעפל און צומאָל זיך פאַרפלאָנטערט. אויף די אינגערע קינדער פלעגט דער זיידע זיך בייזערן, אָנשרייען צומאָל, לערנען זיי ווי מען דאַרף עסן, אַז כאַפּן איז ניט שיין, אַז מען דאַרף אין זינען האָבן, אַז דער אַנדערער דאַרף אויך עסן. אַז מען דאַרף ניט האַלטן ביידע הענט אויפ׳ן טיש, און אַז האַלטן אין דער לינקער האַנט אַ שטיק ברויט, איז ניט שיין. דערביי פלעגט דער זיידע באַווייזן ווי אַזוי מען באַדאַרף עסן ביים טיש, צווישן גרויסע מענטשן. אָט אַזוי: אָנגענומען אַ לעפל זופּ, צוגעטראָגן צום מויל, אָראָפּגעשלונגען. אוועקגעלייגט דעם לעפל אויפ׳ן טיש, מיט דער רונדער זייט אַרויף. אָפּגעווישט דאָס מויל, צוגעביסן אַ שטיקל ברויט, אוועקגעלייגט דאָס איבעריקע צוריק אויפ׳ן טיש, און דערנאָך — אַ צווייטן לעפל, און אַזוי ווייטער, ביז דאָס עסן

ענדיקט זיך. דער זיידע האָט געוואוסט „הלכות עטיקעט.״ ער האָט עס געלערנט פון זיין טאַטן. און זיי, די קינדער, האָבן גע־דאַרפט זיך לערנען פונ׳ם זיידן די דאָזיקע תורה, און דאָס איבער־געבן צו זייערע קינדער — נאָר הײנטיקע קינדער, מ׳שטיינס גע־זאָגט, זיי ווילן דען גיין אין די דרכים פון זייערע עלטערן . . . זיי האָבן זיך זייערע אייגענע וועגן און זאָגן אז זיי ווייסן בעסער . . .

* * *

איז, הייסט עס, חייקל, דער יונגער אײדים, געווען דער גאַנצער באַלעבאָס איבער דעם זיידנ׳ס אַרבעטער אין דער סטאָ־ליאַרנע, און ער האָט עס אויסגעאַרבעט מיט זיינע אייגענע הענט די אַלע טירן און פענצטער, וואָס מען האָט געדאַרפט האָבן צו די נייע הייזער. חייקל איז געווען אַ גוטער בעל מלאכה, אַ וואוילער מענטש און יונג און לוסטיק דערצו. אָט ער אַנגעהויבן אײנזען, אַז זיין בסדר לעבען זיידן, איז דוקא ניט אזא גרויסער פּלאַן. בטבע איז ער געווען אַ גוטער, האָט ער אַלץ נאָכגעגעבן דעם זיידן. דער שווער זאָל לעבן וויל אַזוי. זאָל זיין אַזוי. חוץ דעם איז עפּעס אַלע מאָל אויסגעקומען זייער מאָדנע מיט די חשבונות. חייקל האָט געאַרבעט טאָג און נאַכט, אַכטונג געגעבן אויף די מענטשן, און אַז ס׳איז געקומען צום חשבון, וואָס דער זיידע פלעגט מאַכן מיט קרייד אויפ׳ן רויט־געפּאַרבטן טיש, איז אויסגעקומען, אַז חייקל האָט אַלעמאָל איבערגענומען געלט און אַז ער איז דעם זיידן אַ בעל־חוב. חייקל האָט געקוועטשט מיט די אַקסלען, גע־וואונדערט זיך, געקוקט אויף די גרויסע ציפערן וואָס דער זיידע האָט אָנגעשריבן אויפ׳ן טיש, אַליין געפּרואווט איבעררעכענען, אַרויף און אַראָפּ און ווידער אויף צוריק. עפּעס, האָט ער געפילט, אַז ס׳איז ניט ווי עס באַדאַרף צו זיין. נאָר וואָס און ווי אַזוי, האָט ער ניט געקענט כאַפּן.

אַזוי איז אַוועק אַ יאָר און צוויי און אפשר דריי. און מיט יעדן יאָר האָט זיך חייקל׳ן אויסגעוויזן אַז ער ווערט אַלץ אַ גרעסערער בעל חוב צום זיידן. דאָס עלטערע קינד, אַ אינגעלע, איז שוין געווען גרויס און שיין. און דינה האָט שוין צו דער ברוסט געטוליעט אַ צווייטס, אַ מיידעלע מיט בלאָנדע הערעלעך. חייקל האָט ליב געהאַט זיין ווייב און די קינדער ווי זיין לעבן. געוואָלט זיי צוטיילן אַלע פאַרגעניגנס פון דער וועלט. נאָר ניט

ער האָט געקענט און ניט ער האָט געוואוסט ווי אַזוי. געטראַכט האָט ער, אַז ווען גאָט העלפט אים, און ער וואָלט געקענט ווערן מייסטער פאַר זיך אַליין, און וואוינען מיט זיין דינה'לען אַליין אין אַ שטיבל, און אַליין זיצן מיט איר און מיט די קינדער באַם טיש, וואָלט אפילו דער קייסער ניט גלייך געווען צו אים.

נאָר ווי אַזוי קען אַזאַ זאַך געמאָלט זיין, און ווי אַזוי קען ער דאָס באַווייזן, אַז ער איז תמיד אַ בעל־חוב צום זיידן.

אין דער פרייער צייט האָט חייקל אויפגעאַרבעט אַ קליין ווענגעלע מיט פיר רעדלעך פאַר'ן אינגעלע. דאָס ווענגעלע איז אַרויס פון זיינע הענט, אַזוי ווי פון די הענט פון אַן אמת'ן מייסטער, אַ בעל־מלאכה. חייקל האָט ליב געהאַט די מלאכה און ער האָט זיך געשפּיגלט אין זיין אייגענער אַרבעט. און אַז ער האָט געמאַכט עפּעס פאַר זיך אַליין, און דערצו אַז דאָס איז געווען אַ ווענגעלע, אַרומצופירן אין דעם זיין אייגן קינד, דאָס עלטסטע, האָט ער אודאי אין דעם אַריינגעלייגט זיין גאַנץ קענטניש און זיין גאַנצע ליבשאַפט. אין דעם ווענגעלע איז טאַקע געלעגן אי די ליבשאַפט צו דער מלאכה, אי די ליבשאַפט צום ווייב, און די ליבשאַפט צו די קינדער. און אין די אָוונטן פלעגט חייקל אַריינזעצן זיין משה'לן אין דעם דאָזיקן ווענגעלע, אַליין זיך געמאַכט פאַר'ן פערדל, און אַרומגעיאָגט זיך מיט דעם איבער די געסלעך פונ'ם שטעטל, ביז דאָס קינד איז מיד געוואָרן און ער אַליין האָט געדאַרפט זיך לייגן אָפּרוען.

און איינמאָל אין אַ זומערדיקן ביינאַכט, ווען אַלע אין דער באַשקע זיינען שוין געשלאָפן, איז חייקל נאָך פאַרבליבן זיצן מיט דינה'ן. און די טרעפּלעך פונ'ם גאַניק, וואָס פירן צו דער וויי־בערשער שול, און ער האָט צו איר אַזוי געזאָגט:

— הערסט דינה'לע, איך האָב חשק מיר זאָלן זיך אַרויסציען פונ'ם טאַטן פון דיינעם.

דינה איז דעמאָלט אַלט געווען צוויי אָדער דריי און צוואַנציק יאָר. יונג און קינדעריש. קיינמאָל איז זי ניט אַרויס פון טאַטע־מאַמע'ס רשות, אפילו איצט, ווען זי האָט געזוויגן שוין דאָס צווייטע קינד. און ס'איז איר אויסגעקומען אַזוי מאָדנע: אַרויס־ציען זיך פון טאַטנ'ס שטוב, פון דער באַשקע, וואו זי איז געבוירן געוואָרן, וואו זי איז אויפגעוואַקסן, וואו זי האָט חתונה געהאַט

און אליין קינדער געבוירן. וואוינען אליין, אָן דעם טאַטן און אָן דער מאַמען — וואָס פאַר אַ טעם וועט עס האָבן?

האָט איר חייקל געגעבן צו פאַרשטיין מיט גוטע און ווייכע רייד, אַז ער איז יונג און שטאַרק און מיט גוטע הענט צו דער אַרבעט; אַז ער וואָלט וועלן עפּענען אַליין אַ „מאַסטערסקאַיע,‟ אַליין אָננעמען אַרבעט, און וואוינען באַזונדער, נאָר מיט איר, מיט דינה'ן הייסט עס, און מיט די קינדערלעך . . . ווי לאַנג טאַקע איז דער שיעור צו וואוינען ביי טאַטע־מאַמע און עסן קעסט?

חייקלען האָט דינה ליב געהאַט, און נאָכ'ן טאַטן און נאָך דער מאַמע'ן איז ער אין אירע אויגן געווען דער קלוגסטער מענטש אויף דער וועלט. האָט זי אָנגעשפּאַרט איר קאָפּ אויף זיין אַקסל און קינדעריש זיך צוגעטוליעט צו אים:

— אַז דו זאָגסט אַזוי, מסתמא ווייסטו דאָך בעסער . . .

און אַזוי האָט דאָס פּאָר פאַלק באַשלאָסן אַראָפּצוגיין פון דעם זיידנ'ס קעסט.

ג.

אַז דער זיידע רב שלמה האָט דערהערט פון חייקל'ס מויל, אַז ער וויל אַרויסציען זיך און ווערן באַלעבאָס פאַר זיך אַליין, האָט ער זיך מאָדנע פאַרקרימט. אָבער געזאָגט האָט ער גאָר ניט. אים איז דורכגעלאָפן אַ געדאַנק, אַז איצט איז צייט אַ טראַכט צו טאָן פון אַן אַנדער יונגן איידימל, וואָס זאָל פאַרנעמען חייקל'ס פּלאַץ. דער זיידע האָט גויטיק באַדאַרפט האָבן אַ מענטשן וואָס זאָל, ווי חייקל, פירן פאַר אים די סטאָליאַרנע, בדי ער אַליין זאָל קאָנען פאָרן יעדן טאָג קיין קעשינעוו און זיך פירן זיינע מסחרים.

נאָר קודם־כל האָט ער געפּרואווט אָפּרעדן חייקלען פון זיין פּלאַן:

— צו וואָס — האָט ער צו אים געזאָגט — דאַרפסטו האָבן דאָס באַזונדערקייט? וואָס איז דיר דען שלעכט אַזוי ? וואָס פעלט דיר דען, חלילה דאָ, מיט מיר אינאיינעם ? ביזט דאָך אַ גלייכער שותף צו אַלע געשעפטן.

און די באָבע פרומע־רחל האָט פון איר זייט אויך אַריינגערעדט:

— דינה׳לע איז דאָך נאָך גאָר אַ קינד. זי ווייסט דען אפילו ווי אַ טעפּל צוצושטעלן? זי האָט דאָך אַ פּיצל קינד, ווי וועט זי קענען זיין אליין?

אויף דעם האָט חייקל געענטפערט אביסל ברוגזלעך:

— אַז מ׳איז אַ געטרייע מאַמע, קומט מען צו־גיין צו דער טאָכטער און מ׳העלפט איר אַרויס...

האָט זיך אָנגעהויבן אַ לאַנגע טענה צווישן חייקלן מיט דער שוויגער. גערעדט האָט מען אין אַ שטילן טאָן, און מען האָט עס ניט געקענט אָנרופן, חלילה, קיין קריג, נאָרביידע זייַנען געווען שטאַרק אָנגעצויגן אין זייער שמועס און דינה׳לע איז שוין דעמאָלט געזעסן אין פאָדערהויז, אויף די ערדענע טרעפּ, און זיך געווישט די אויגן און די נאָז.

ביז באָם זיידן האָט זיך צעקאָכט דער ליטוואַק און ער האָט אַ געשריי געטאָן אויפ׳ן הויכן קול:

— אַז ער וויל גיין, זאָל ער! קיינער האַלט אים ניט צו!...

און אין אַ מינוט אַרום:

— איך מיין זיין טובה, מיין איך!

—איך דאַנק אייך פאַר דער טובה, שווער לעבן... — האָט חייקל געענטפערט שטיל, מחמת פאַר׳ן זיידן האָט ער געהאַט מער אָפּשיי ווי פאַר דער באָבן.

— איך וועל, נשקשה, אויסקומען אָן אים אויך! — האָט זיך דער זיידע געהיצט און געוואָרפן מיט די הענט אין דער לופטן.

— אַז איך וויל שוין אָבער מער ניט זיין ביי אייך .אויף קעסט! — האָט חייקל אַזוי ווי זיך פאַרענטפערט.

— איז דאַרף מען ניט; איז שוין; איז אַנ׳עק! — האָט זיך דער זיידע געקאָכט און אַרומגעשפּאַנט אַ ביייזער איבער דער שטוב.

און דער זיידע מיט׳ן איידים זייַנען זיך צעגאַנגען האַלב־ברוגזלעך.

* * *

חייקל האָט אָפּגעדונגען אַ גרויסע דירה, ניט ווייט טאַקע פון׳ם זיידן. האָט אַריבערגענומען אַהין זיין וואַרשטאַט, וואָס ער האָט אַליין אויפגעאַרבעט אין די ווינטער־חדשים פון אַ שווערן, דעמבענעם קלאָץ; דער זיידע האָט אים אַליין אָפּגעטיילט אַ חלק

נעציינ, א פּאָר גרויסע זעגן, דריי הובעלס, א האמער, א שאַרפע האָק און אַנדערע נויטיקע זאכן, און חייקל איז געוואָרן מייסטער פאַר זיך אַליין.

די באָבע, ווידער, האָט אויך דינה׳לען ניט אַרויסגעלאָזט מיט ליידיקן פון איר שטוב. געוואָלט האָט זי טאַקע ניט זי זאָל זיך אַרויסציען, נאָר אַז מ׳האָט אַנדערש ניט געקענט מאַכן, איז איר אָפּגעגאַנגען דער כעס און זי האָט מיטגעגעבן דער טאָכטער פון אַלצדינג וואָס זי האָט געהאַט אין שטוב. ראשית האָט זי איר אָוועקגעגעבן א גרויס איבערבעט מיט צוויי קישן פון פרישע פעדערן און א כמעט־נייע קאָלדרע. חוץ דעם האָט זי איר געגעבן טישטעכער און האַנטעכער, און ציכלעך, און ליילעכער, און לעפל, און גאָפל, און האָט אַליין אַריינגעטראָגן אין דינה׳לעס נייער הויז דעם ערשטן בראָקן ברויט מיט זאַלץ, צעקושט זיך מיט דער טאָכטער און איר צוגעוואונטשן אַז ס׳זאָל זיין אין א גוטער שעה און מיט לאַנגע און מזל׳דיקע יאָרן. און אָט אַזוי איז דינהלע, צום ערשטן מאָל אויף איר לעבן, געוואָרן א יונגע באַלעבאָסטעטשקע פאַר זיך אַליין, מיט א פּיצל קינד ביי דער ברוסט און מיט דעם עלטערן ביים פאַרטעך.

* * *

אָבער שוין אויף דער צווייטער וואָך, נאָכדעם ווי חייקל האָט זיך אביסל אַרומגעקוקט אין זיין אייגענער דירה, איז דער זיידע געקומען צו אים, כלומרשט צוגאַסט, אָבער אין אמת׳ן מיט א כוונה.

נעווען איז דאָס אינדערפרי, אין א אָנהויב־זומערדיקן טאָג. חייקל האָט נאָך ניט געהאַט קיין סך אַרבעט דעמאָלט, איז ער געזעסן באַם טיש, וואָס איז געשטאַנען אין דער סטאָליאַרנע, און האָט געטרונקען טיי פון דעם גרויסן מעשענעם סאַמאָוואַר, וואָס גוטע פריינט האָבן געגעבן דרשה-געשאַנק. דערזען דעם זיידן אויף דער טיר, איז חייקל אַביסעלע מטושטש געוואָרן, אי פון דעם גרויסן כבוד וואָס דער שווער טיילט אים צו, אי פון איבעראַשונג, ווייל איינמאָל, ביים איבעררעדן זיך אויפ׳ן העכערן קול, נע־דענקט ער ווי דער זיידע זאָל האָבן זיך צעשריען אָט אַזוי:

— מיין פוס וועט קיינמאָל דיין שוועל ניט איבערטרעטן!...

און מיט אַמאָל, גאָר פּלוצים, דער שווער איז דאָ!

איז דאָס ביי חייקלען געווען זייער אָנגעלייגט, און דינה האָט גאָר ניט געוואוסט וואָס צו טאָן פון גרויס נחת. זי האָט זיך מיט'ן טאַטן צעקושט, אקוראט זי וואָלט אים שוין מי יודע ווי לאַנג ניט געזען. דערנאָך האָט זי אים צוגערוקט אַ ביינקל צום טיש און האָט אים געהאַלטן אין איין אויספרעגן: וואָס מאַכט ער, און וואָס מאַכט די מאַמע? כאָטש די מאַמע האָט זי ערשט אַליין געזען דעם פֿריערדיקן אויפדערנאַכט.

— ווי־זשע גייט עס דיר, איידים מיינער? — האָט דער זיידע געפרעגט מיט אַ ווייכן טאָן. נאָר ווי ווייך דער טאָן איז געווען, האָט זיך אָלץ חייקל'ן אויסגעוויזן, אַז דאָס איז אַ „שטאָך," און אַז דער זיידע רייצט זיך מיט אים אַביסעלע. פונדעסטוועגן האָט ער געמאַכט אַ וואַזשנעם אָנשטעל, אַ דריי געטאָן זיך די לינקע וואָנצע, אַ גלעט געטאָן דאָס בלאָנדע בערדל און געענטפערט:

— נשקשה, שווער לעבן, אַ דאַנק, איך האָב אָנצונעמען אַביסעל אַרבעט ביים גלח'ס נייער דירה . . .

דער זיידע האָט געלאַכט:

— כע-כע . . . אויב איך וועל עס דיר צולאָזן . . .

חייקל איז אַביסעל בלאַס געוואָרן:

— וואָס רעדט איר, שווער לעבן . . .

— גיי — האָט דער זיידע נאָך מער געלאַכט — איך מאַך שפּאַס און ער דערשרעקט זיך, דער נאַר . . . וואָס זאָגסטו, דינה'לע, אויף דיין מאַן? גיי, איך וועל, חלילה, אויסדרינגען ביי דיר, האָסטו מורא?

חייקל איז אַביסל געקומען צו זיך. ער האָט זיך דערמאָנט אַז ער איז שוין ניט קיין אינגל מער, אַז ער שוין ניט מער קיין אַרבעטער ביים זיידן, און אַז ער איז שוין אפילו ניט אויף קעסט ביי אים. איצט איז ער מייסטער פאַר זיך אַליין, און ס'פּאַסט ניט ער זאָל זיך אַזוי דערשרעקן.

— ווילן וויל איך פון דיר אַ טובה'לע — האָט דער זיידע אָנגעהויבן אין אַ ווייל'ע אַרום, גלעטנדיק זיך די גרויע, שפּיציקע באָרד.

— אַ טובה? אַך, מיט'ן גרעסטן כבוד, שווער לעבן! — און חייקל האָט זיך מיט אַמאָל דערפילט גרויס און שטאַרק, וואָס דער שווער זאָל לעבן האָט צו אים אַ בקשה, און נאָך איידער

ער האָט געוואוסט וואָס פאַר אַ בקשה דאָס איז, האָט ער שוין באַ זיך אין הארצן באַשלאָסן, אַז ער וועט עס טאָן, ווי שווער אפילו ס'זאָל זיין פאַר אים.

— איך וויל — האָט דער זיידע געזאָגט — זאָלסט אריבער־פאָרן פאַר מיר קיין סקוליען, צו שמעון דעם סטאָליער.

— צו שמעון סאלדאט ? — האָט איבערגעפרעגט חייקל און זיך געוואונדערט.

— יאָ, צו אים מיין איך. — האָט געזאָגט דער זיידע.

חייקל האָט זיך נאָך מער געוואונדערט. ער האָט געוואָלט טרעפן וואָס קען דער שווער דאַרפן ביי שמעון סאלדאט ? אָבער טרעפן האָט ער ניט געקענט און פרעגן האָט ער זיך געשעמט. ער האָט געוואַרט דער זיידע זאָל עס אים אליין זאָגן.

דינה האָט דערלאַנגט דעם פאָטער אַ גלאָז טיי. זי האָט געקוקט אויף אים פון דער זייט, אויף זיינע גרויסע ברעמען וואָס זיינען אים אריבערגעהאנגען איבער די גרויסע אויגן, און ס'האָט זיך איר אויסגעדאַכט, אַז ער איז עפּעס בייז. מיט אַמאָל האָט זי זיך דערפילט אַזוי קליין און קינדעריש, און ס'האָט זיך איר געדאַכט אַז אָט וועט דער טאַטע אויסדרייען צו איר דעם קאָפּ און וועט זיך אויף איר צעשרייען ווי אַמאָל, מיט יאָרן צוריק, ווען זי איז געגאַנגען אין אַ קורץ קליידעלע און האָט געטראָגן אַ דין־פאַרפלאָכטן צעפּל. דעריבער איז זי געבליבן שטיין אבי־סעלע פון ווייטן און האָט מיט גרויס דרך־ארץ געפרעגט:

— ווילסט אַ שטיקל לימענע, טאַטע ?

נאָר דער זיידע איז געווען פאַרטיפט אין זיין ענין און האָט ניט געהערט וואָס דינה האָט אים געפרעגט. ער האָט אָפּגעזופּט אַ ביסל פון דער גלאָז טיי, זיך ווידער אַ גלעט געטאָן די באָרד און זיך אָפּגערופן צו חייקל'ן:

— קענסט שמעון'ס זון, ישראל ?

— אודאי קאָן איך אים — האָט חייקל געענטפערט.

— ער איז ערשט געקומען פון „סלוזשבע."

— איך ווייס.

— וויל איך אַז דו זאָלסט מיט אים איבעררעדן.

— וואָס, שווער לעבן ?

— אַז ער זאָל קומען אַהער.

— צו אייך ארבעטן ?
— יאָ.
חייקל האָט זיך געדרייט אויפ'ן ביינקל.
— כ'מיין . . . — האָט ער געוואָלט עפּעס זאָגן און ניט געקענט.
— וואָס מיינסטו ? — האָט דער זיידע אַ פרעג געטאָן מיט אַ כמעט־שטריינגן טאָן און האָט אויפגעהויבן אויף חייקלן זיין בליק.
— איך מיין . . . — האָט חייקל געזאָגט — אפשר דאַרף אים שמעון פאַר זיך ? ער האָט אסך ארבעט, שמעון . . .
— ביזט אַ פערד ! — האָט זיך דער זיידע צע'כעס'ט — אַז איך באַדאַרף אים, בין איך בילכער ! . . .
דינה האָט זיך אַזוי דערשראָקן פון דעם זיידנ'ס כעס, אַז זי האָט שטאַרקער צוגעדריקט דאָס פּיצעלע קינד צו איר ברוסט און האָט געקוקט אויפ'ן מאַן מיט אַ מין שטומען נעבעט.
— איר פאַרשטייט — האָט חייקל אָנגעהויבן אַזוי ווי צו פאַרענטפערן זיך — איך מיין, טאָמער וועט ער ניט וועלן פאָרן, ישראל.
— דערפאַר שיק איך דאָך דיך ! — האָט דער זיידע גע'טענה'ט — דו וועסט אים געבן צו פאַרשטיין, אַז . . .
דער זיידע האָט שאַרף אַ קוק געטאָן אויף חייקלן.
— אַז וואָס ? — האָט חייקל געפרעגט מיט אַ ניט־זיכער קול.
— איי, איך האָב געמיינט אַז דו וועסט אליין פאַרשטיין . . .
— האָט דער זיידע געזאָגט ברוגז'לעך — וועסט אים געבן צו פאַרשטיין אַז ס'איז פאַראַן ביי מיר אַ מיידל, אַ וואויל מיידל . . . פאַרשטייסט ?
חייקל האָט געשמייכלט:
— הייסט עס, איר ווילט איך זאָל זיין אַ שדכן ? . . .

— — — — — — — — — — — — — — — — —

דערנאָך האָט מען שוין גערעדט פון דעם ענין ווי פון אַן אָפּגערעדטער און פאַרטיקער זאַך. דער זיידע האָט געלערענט חייקלן ווי אַזוי און וואָס ער זאָל ריידן מיט שמעון דעם סטאָליער און איבערהויפּט מיט'ן זון מיט זיינעם, מיט ישראל'ן, און אַז ער זאָל זיך גאָר ניט דערוועגן, חייקל הייסט עס, צו קומען צוריק אָן אים . . .

ד.

ס'האָט אים געגליקט, חייקלן. ער איז געקומען צופאָרן צוריק צום זיידן ניט מיט לײדיקן. ער האָט מיטגעבראַכט מיט זיך ישראל'ן.

ישראל איז געווען א הויכער בחור מיט א ברייטער פּלייצע. ער האָט געהאַט בלוילעך־גרויע אויגן און א לאַנגלעכע נאָז מיט א בערגעלע אין דער מיט. ער האָט זיך אויפגעהאָדעוועט ביי א שטריינגן טאַטן, און א טייל פון דער שטריינגקייט האָט זיך איינגעוואָרצלט אין אים. דערצו האָט ער פיר יאָר צייט געדינט בא „פּאָניעס," און דאָס האָט אים נאָך מער פאַרהאַרטעוועט און טרוקן געמאַכט און אויסגעזויגן די יוגנט־זאַפט פון זיינע ביינער.

ער איז געווען שלאַנק, מיט א פעסטער ברוסט און מיט א גלייכן, געמאָסטענעם גאַנג, אַזוי ווי א סאָלדאַט. אַז ער איז געגאַנגען, האָט די ערד געציטערט אונטער זיינע פיס. די סאָל־דאַטן־קליידער האָבן שיין־געפּאַסט צו זיין פיגור, און די ערשטע צייט האָט ער זיך גאָר ניט געוואָלט שיידן פון זיי. ער האָט געוואוסט אַז די דאָזיקע קליידער גיבן אים צו חן בא די מיידלעך אין די אויגן.

צום זיידן איז ער אויך געקומען איינמאָל אין די דאָזיקע קליידער, און ער האָט באַלד שטאַרק אויסגענומען אי ביים זיידן, אי ביי נחמה'ן.

ביים זיידן דערפאַר, ווייל ער האָט געזען אין ישראל'ן א געזונטן בחור מיט א שטאַרקער פּלייצע און גוטע הענט צו דער מלאכה, און ביי נחמה'ן דערפאַר, ווייל ער איז געווען הויך און געשטרעקט און שיין געפּוצט.

אָבער אַזוי שיין ווי עס זיינען איר געפעלן געווען זיינע סאָלדאַטן-קליידער, אַזוי איז איר ניט געפעלן דער נאָמען סאָלדאַט.

ס'איז איר ניט געפעלן מען זאָל אויף איר זאָגן, אַז זי איז דעם סאָלדאַט'ס כלה, דעם סאָלדאַט'ס ווייב.

ישראל'ס פאָטער האָט מען אַלע יאָרן גערופן שמעון סאָלדאַט. מחמת ער האָט אויך, אין זיינע יונגע יאָרן, געדינט בא פּאָניעס.

איז דאָס איר ניט געפעלן.

האָט ישראל גלייך אויסגעטאָן דעם מונדיר און האָט זיך

אנגעטאָן א שיינעם בחור'שן אָנצוג, וואָס האָט אים אויך שיין געפּאַסט און האָט זיין פּנים און זיין אויסזען אַסך איידעלער און ווייכער געמאַכט.

ער איז געווען א שיינער יונג.

און נחמה'ן איז ער געפעלן.

דעם זיידן — נאָך מער.

ישראל איז געבליבן ארבעטן ביים זיידן, אָבער ס'איז שוין קיין סוד ניט געווען, אז ער וועט אין גיכן זיין נחמה'ס חתן.

* * *

אין יענער צייט האָט די מיטלסטע שוועסטער, חייקע, שוין געהאַט א חתן און מען האָט זיך געגרייט צו איר חתונה.

איר חתן איז געווען יאָסל, א בעקער־יונג, מיט א שווארצן קאָפּ האָר, שווארצע אויגן און אביסל צעקרימטע פּיס.

דער זיידע איז ניט געווען שטארק צופרידן פונ'ם שידוך. ער האָט געוואָלט פאַר חייקען אויך א סטאָליער פאַר א מאַן. אָבער חייקען איז דער בעקער־יונג שטארק געפעלן געווען. מען האָט געמורמעלט אַז זיי שפּילן אין דער שטיל א ליבע; און חייקל'ס עצה איז אויך געווען, אַז יאָסל איז א גוטער שידוך פאַר חייקען.

מיט חייקל'ס א וואָרט האָט זיך דער זיידע שטאַרק גערעכנט, ווייל חייקל איז שוין געווען מייסטער פאַר זיך אליין און פלעגט אפילו אָננעמען גרעסערע ארבעט ווי דער זיידע.

יאָסל האָט געאַרבעט אנטקעגן, איבער'ן וועג, און ער פלעגט זיך יעדן טאָג באַגעגנען מיט חייקען און מיט נחמה'ן.

ער האָט געהאַט א שארפע קאָפּ, כאָטש ער איז געווען ניט מער ווי א בעקער־יונג. ער האָט געהאַט א שטאַרקע־ברוסט שטימע און האָט זייער שיין געזונגען אַלערליי לידער.

טאַנצן האָט ער ניט געקענט, אפשר מחמת זיינע קרומע פּיס, און אפשר ווייל ער האָט דאָס פּשוט פיינט געהאַט. פונדעסטוועגן פלעגט ער אָפטמאָל קומען צום זיידן אין דער באַשקע, שבת נאָכ'ן שלאָף. ער האָט זיך גע'חבר'ט מיט דעם זיידנ'ס צוויי אינגערע זין, זייליק און מענדל. פלעגט ער אונטערהאַלטן דעם עולם מיט זיין שיין זינגען און דערווייל פארברייינגען מיט די מיידלעך און צוקוקן ווי זיי טאַנצן.

געזאָגט האָט מען אויף אים, אַז ער האָט שוין געהאַט א

כלה אין אַן אַנדער שטעטל, קאָרנעשט. מען האָט דערציילט, אַז ער האָט דאָרט פאַרפירט אַ ליבע מיט אַ יונג בילד־שיין מיידל, נאָר איבער עפּעס האָבן זיי זיך צעקריגט און פון דעם שידוך איז גאָרניט געוואָרן.

יאָסל אַליין האָט פון דעם קיינמאָל ניט גערעדט, און ווען מען האָט אים פאַרגעליינגט דעם שידוך מיט חייקע'ן, האָט ער געזאָגט אַז ער האָט זי ליב שוין פון לאַנג.

איז געוואָרן אַ שידוך.

און אין דער צייט ווען מען האָט זיך געגרייט צו איר חתונה, איז חייקל ווידער געוואָרן אַ בן־בית ביים זיידן אין באַשקע, און דינה האָט מער פאַרבראַכט לעבן דער מאַמען ווי ביי זיך אין דער היים.

אַ קלייניגקייט וויפיל אַרבעט ס'איז געווען!

מ'האָט געדאַרפט העלפן צוגרייטן חייקע'ס חתונה־קליידער. און מיט וועמען האָט מען זיך געקענט בעסער עצה'ן ווי מיט דינה'ן, וואָס זי איז געווען שוין די עלטערע טאָכטער, די אויסגע־געבענע, די עלטערע שוועסטער, די פּראַקטישע. און די באָבע אַליין איז דאָך געווען פאַרוואָרפן מיט אַרבעט איבער'ן קאָפּ. מיט איינקויפן אַלץ וואָס נויטיק איז צו דער חתונה, מיט דינגען סאַרווער און סאַרווערקעס, מיט באַקן לעקאַך און טאָרטן, מיט פרעגלען איינגעמאַכטס און אַלערליי קאָמפּאָטן און מיט נאָך אַזעלכע זאַכן.

חייקל, ווידער, אַלס דער עלטערער איידים, האָט געפילט אַזוי ווי אַ חוב אויף זיך אַרויסצוהעלפן דעם שווער זיינעם אין דער דאָזיקער צייט. האָט ער ניט געוואַרט ביז דער זיידע וועט זיך דערמאָנען און וועט אים רופן, נאָר איז אַליין געקומען און געטאָן אַלץ וואָס ער האָט פאַרשטאַנען אַז מען דאַרף טאָן. ער האָט אַביסל אָוועקגעקוקט פון דער אַרבעט און האָט זיך פאַרלאָזט אויף זיינע צוויי מענטשן. אַליין האָט ער געזען אַז עס זאָל זיין צוגעגרייט צו דער חתונה אַלץ וואָס מען באַדאַרף. האָט אַליין באַשטעלט עוזר דעם קלעזמער מיט זיין קאַפּעליע און האָט אָנגע־פירט ברעטער אויפ'ן שול־הויף, און האָט אַליין גענומען אויפ־שטעלן אַ שאַלאַש, צו פּראַווען דאָרט די חתונה.

דער איינציקער וואָס האָט זיך ניט געמישט אין דעם גאַנצן

טומל, וואָס האָט זיך אין דער צייט געטומלט אין דער באשקע, איז געווען דער זיידע אַליין. ביי אים זיינען די אַלע זאַכן געווען נאַרישקייטן, „שמאָכטעס.״ פון זיינטוועגן האָט מען געקאָנט אויסקומען מיט איין קליידל פאַר דער כלה און מיט צוויי טאָרטן צו דער חתונה. פון זיינטוועגן איז געווען רעכט צונויפצורופן אַ מנין אידן אין שול אריין, שטעלן אַ חופה און פאַרטיק אַן עסק. ער האָט בכלל ניט ליב געהאַט דעם טומל מיט דעם רעש מיט די נאַרישע צערעמאָניעס. נאָר אַז די קינדער האָבן זיך איינגעשפּאַרט, דווקא אַ חתונה! דווקא מיט קלעזמער, און דווקא מיט אַ חתן־מאָל און אַ חופה־וועטשערע, האָט ער זיך ניט געקענט העלפן און האָט נאָכגעגעבן, כאָטש ער איז דערנאָך אַרומגעגאַנגען ברוגז און האָט געוואָרטשעט אונטער דער נאָז.

האָט ער זיך דערפאַר ניט געמישט אין קיין זאַך, נאָר ער האָט געגעבען געלט וויפיל ס׳איז נויטיק געווען. אַליין פלעגט ער, ווי פריער, פאַרן יעדן פרימאָרגן קיין קעשינעוו, צוריקקומען אויפ־דערנאַכט און מיטברייינגען מיט זיך אַ סך פּעקלעך מיט סחורה פאַר די קרעמער. אַמאָל האָט ער נאָך אין זינען געהאַט, און אַז ס׳האָט זיך אים געמאַכט אַ מציאה צו דער האַנט, אַ וואויל שטיקל לייוונט פאַר העמדער, אָדער עטלעכע פונט ניסלעך אין גלייכן געלט, האָט ער דאָס אָפּגעקויפט און געבראַכט אַהיים — פאַר דער חתונה.

און אַ פּאָר וואָכן נאָך דער חתונה, נאָכדעם ווי ס׳איז אַריבער דער רעש און טומל, האָט דער זיידע געגעבן אָנצוהערן דעם יונגן פּאָרפאָלק, אַז ס׳איז צייט זיי זאָלן זיך זוכן אַ דירה צום וואוינען. קעסט וועט ער זיי ניט געבן, מחמת יאָסל איז אַ בעקער, און אַ בעקער איז ניט קיין סטאָליער. חוץ דעם דאַרף מען אין דער באשקע מאַכ׳ן פּלאַץ פאַר ישראל׳ן וואָס ער וועט באַלד זיין דער יונגסטער פון די איידימס.

יאָסל האָט מיט׳ן זיידן, מיט זיין שווער הייסט עס, קיינמאָל ניט געלעבט זייער פריינטלעך. זיי האָבן זיך ניט שטאַרק ליב געהאַט. יאָסל איז ניט געווען חייקל. יאָסל האָט געהאַט אַן אָפן מויל, געווען אַ שטיקעל שייגעץ, אַן עזות-פּנים, און האָט אַמאָל געקענט אַ זאָג טאָן אַ וואָרט, אַז ס׳זאָל ווערן רויט און טונקל פאַר די אויגן . . . יאָסל האָט פאַר קיינעם קיין אָפּשיי ניט געהאַט, און

פאר'ן זיידן אויך ניט. ניט חתן־ווייז, און נאך דער חתונה — אודאי ניט.

האט עס אים ניט שטארק געארט ארויסצוציען זיך גלייך פון דעם זיידנ'ס באשקע. פארקערט, ער איז נאך געוועז צופרידן. האבן זיי אפגעדונגען א קליין אלקירל לעבן גאדל בעקער, וואו יאסל האט געארבעט פון וואך, און זיי האבן זיך דארט געלעבט שטיל און געמיטלעך.

און שטיל און געמיטלעך איז אויך געווארן צוריק אין דער באשקע, און דאס לעבן האט זיך דארט ווידער אנגעהויבן ציען ווי פריער.

ווידער פלעגט די באבע אויפשטיין גאנץ פרי און זיך פארן ארום אויוון און ביים סאמאוואר; און ווידער פלעגט אין דער פרי זיך טומלען פון מענטשן וואס זיינען געקומען צום זיידן, איידער ער האט געדארפט אוועקפארן קיין קעשינעוו. און ווידער פלעגט ווערן שטיל, גלייך ווי דער זיידע איז ארויס פון באשקע און מיט־גענומען דעם גאנצן טומל מיט זיך. נחמה פלעגט זיך אוועק־זעצן אויף דער נידריקער קאנאפע מיט די פיס הינטער זיך, אויסנייען ציכלעך פאר איר קומנדיקער באלעבאטישקייט, און זיך אונטערברומען א לידל, וואס זי האט זיך אויסגעלערנט פון יאסלן. מחמת יאסל פלעגט זינגען אפילו איצט, נאך דער חתונה אויך. אז זי פלעגט זינגען יאסל'ס א ליד, פלעגט זי זיך כאפן אז ס'טוען איר ווי די ווייכע ארעמס פון די קניפן וואס יאסל פלעגט זי קנייפן, ווען ער האט זי געפאקט אין א ווינקל. נחמה פלעגט זיך היטן פאר אים ווי פאר פייער און פלעגט ניט וועלן גיין צו חייקען אהיים. אבער זיינע לידלעך האט זי פונדעסטוועגן געזונגען און הנאה געהאט.

און אין דעם זיידנ'ס סטאליארנע האט ישראל ביסלעכווייז אנגעהויבן צו פארנעמען דעם זעלביקן פלאץ, וואס חייקל האט פריער דארט געהאט. ער האט געלעבט גוט־ברידערלעך מיט דעם זיידנ'ס צוויי זין, זייליק און מענדל, וואס זיי זיינען אויך געוועזן סטאליערס, און זיי האבן אים געפאלגט, כאטש ליב געהאט האבן זיי אים ניט און קיין גרויסן דרך ארץ פאר אים האבן זיי אויך ניט געהאט. דער זיידע האט אויך געזען אז ישראל איז ניט חייקל, אז אזעלכע ווי חייקל וואלגערן זיך ניט אין די גאסן,

נאָר ער האָט געשוויגן. ער האָט געטראַכט אַז ווען ישראל וועט חתונה האָבן פאַר נחמה'ן, וועט ער אַנדערש ווערן.

* * *

איצט, אַז נחמה איז געווען אַליין אין הויז, אַן עלטערע און אַן אינגערע שוועסטער, האָט זי זיך מיט אַמאָל דערפילט אַלס די איינציקע און גרויסע און האָט זיך אָנגעהויבן פירן ווי אַ „בארישניע."

זי איז געווען אַן איידעלע און אַ שוואַכע. מיט אַ דינער טאַליע און מיט אַ פלאַכער ברוסט, מיט אַ טונקל פּנים, אַ לאַנג־שפּיציק נעזל און אַ פּאָר דינע ליפּלעך.

כאָטש מען האָט שוין געריעדט אָפן, אַז ישראל וועט זיין איר חתן, און כאָטש זי האָט אים גערן געהאַט, פונדעסטוועגן האָט זי זיך פאַרהאַלטן קאַלט צו אים. געמאַכט זיך ניט וויסנדיק פון קיין זאַך.

אָבער די באָבע איז געווען אַ פּשוט'ע אידענע, אָן חכמות. זי האָט שוין באַטראַכט ישראל'ן פאַר איר קינד און האָט אים גענומען „קעבלן" ווי אַן אייגענעם טאַקע. פאַר ישראל'ן מאַכן די בעסטע מאכלים, אַזוי ווי אַמאָל, פאַר הייקלן.

האָט זי זיך איינמאָל דערוואוסט, אַז ישראל האָט ליב ציבעלע מיט בוימל.

אַ פּשוט מאכל, נאָר אַ געשמאַקס.

האָט זי אים יעדן טאָג דערלאַנגט אַ פּאָרציע ציבעלע מיט בוימל. און ישראל פלעגט עס עסן מיט גרוים חשק.

דערנאָך פלעגט עס אים ברענען אַ גאַנצן טאָג, און אין אָוונט, ווען ער פלעגט צוגיין צו נחמה'ן און זי בעטן זי זאָל ארויסגיין מיט אים „אויף אַ שפּאַציר," פלעגט זי זיך אָפּקערן פון אים און פאַרדרייען מיט דער נאָז.

— גייט אַוועק . . . ס'פילט זיך פון אייך די ציבעלע אַ מייל די וויט . . .

נאָך אַזאַ ענטפער פלעגט ישראל בלייבן שטיין ווי אַן אָפּ־געשמיסענער, און פלעגט זיך דערנאָך, אַ ברוגז'ער, לייגן שלאָפן.

ה.

אין א שיינעם פרימאָרגן האָט זיך דער זיידע דערוואוסט, אז חייקל האָט פארטראַכט צו פאָרן קיין אַמעריקע.

און געבראַכט האָט אים די נייעס צוטראָגן ישראל, דער אינגסטער פון זיינע איידימס.

דאָס איז געווען עטליכע חדשים נאָכדעם ווי ישראל האָט חתונה געהאַט מיט נחמהן. דאָס יונגע פּאָרפאָלק איז געווען ביים זיידן אויף קעסט און האָט געוואוינט אין דעם קליינעם אַלקירל, אין דער באַשקע, וואו אמאָל האָט געוואוינט חייקל מיט דינה'ן.

ישראל האָט גע'חלומ'ט פון עפּעס א סטאָליארנע פאַר זיך אליין און ווערן א מענטש מיט מענטשן גלייך. פון זיין א שותף צום זיידנ'ס סטאָליארנע און צו זיינע אנדערע געשעפטן, האָט ער ניט געוואָלט הערן אפילו.

אָבער ווערן מייסטער פאַר זיך אַליין איז אויך ניט קיין גרינגע זאַך.

ער וואָלט גענדאַרפט קאָנקורירן אי מיט'ן שווער, אי מיט'ן שוואָגער חייקל.

ניט דערפאַר ווייל עס איז ניט יושר'דיק צו קאָנקורירן מיט אייגענע, האָט זיך ישראל אזוי פאַרטראַכט, נאָר פּשוט דערפאַר ווייל ער האָט זיך ניט געפילט שטאַרק גענוג אין כח.

און ניט אזוי קעגן זיידן, ווי קעגן חייקל'ן.

ווייל דער זיידע האָט אַלץ מער אוועקגעקוקט פון זיין סטאָ-לעריי און האָט זיך כמעט אינגאַנצן אָפּגעגעבן צו זיין שמשות אין דער אַלטער שול, און צו זיינע מסחרים וואָס ער האָט געפירט מיט דער גרויסער שטאָט.

דערפאַר איז חייקל געווען אינגאַנצן אריינגעטאָן אין דער מלאכה. ער האָט אָנגענומען גרויסע געביידעס און זיין נאָמען איז געוואַקסן אין דער געגנט אלס דער בעסטער בעל-מלאכה.

דער זיידע האָט דאָס געזען. פון איין זייט האָט עס אים הנאה געטאָן, און פון דער צווייטער האָט עס אים פאַרדראָסן.

הנאה געהאַט האָט ער דערפון וואָס חייקל איז א געראָטענער, אזא אָנגעזעענער ביי מענטשן; און פאַרדראָסן האָט אים וואָס ער

אליין קען פון חייקל'ן און פון זיין וואוילקייט קיין שום נוצן ניט האָבן.

דער זיידע האָט געזען און פאַרשטאַנען, אַז די צוויי יונגערע זין, זעליק און מענדל, וועלן זיך לאַנג לעבן אים ניט האַלטן. ישראל האָט זיך אויך געריסן צו ווערן מייסטער פאַר זיך אליין — האָט ער זיך ווידער אַ וואָרף געטאָן צו חייקל'ן. געפּרוּווט אים איינרעדן ער זאָל ווידער ווערן אַ שותּף מיט אים, און האָט אים דערפאַר צוגעזאָגט גאָלדענע גליקן.

און מיט אַמאָל קומט צו גיין ישראל און דערציילט:

— איר ווייסט, שווער לעבן, חייקל וויל פאָרן קיין אַמעריקע.

געוועזן איז דאָס אין אַ זומערדיקן אויפדערנאַכט. דער זיידע איז געזעסן אין באַשקע באַם גרויסן טיש, מיט דער יאַרמעלקע אויפ'ן קאָפּ, מיט אַ צעשפּילעט העמד, און האָט אַריינגעקוקט אין אַ ספר. מיט איין האַנט האָט ער געקנייטשט אַ בלעטל פונ'ם ספר, און מיט דער צווייטער האַנט האָט ער פאַרבלאָנדזשעט צו זיך אין בוזים, צווישן די שוואַרץ־געקרייזלטע האָר וואָס האָבן באַדעקט דעם ברוסטקאַסטן. די באָבע איז געזעסן אויפ'ן נידריקן דיוואַן און האָט איינגעוויקט ווײַנשעל פאַר איינגעמאַכטס.

דערהערט פון ישראל'ן די גוטע בשורה וועגן חייקל'ן, האָבן ביידע, דער זיידע און די באָבע, פאַרוואונדערטע אויפגעהויבן זייערע קעפּ — דער זיידע פונ'ם ספר, און די באָבע פון די ווײַנשל, און ביידע האָבן ווי אין איין אָטעם אַ פרעג געטאָן:

— וואָס הייסט?

— אַזוי הייסט עס — האָט ישראל געענטפערט — חייקל וויל פאָרן קיין אַמעריקע.

דער זיידע האָט פון אַריבער די ברילן אַ קוק געטאָן אויף ישראל'ן און האָט פאַרשטאַנען אַז ישראל וואָלט פון אַזאַ זאַך געווען צופרידן.

דער זיידע האָט נאָך שטאַרקער אָנגעהויבן צו קנייטשן דאָס בלעטל פון דעם ספר.

— וואָס הייסט קיין אַמעריקע ? עפּעס פּלוצים קיין אַמעריקע ?

— האָט ער אַלץ געהאַלטן אין איבעררײדן.

— אַלע פאָרן, וויל ער אויך פאָרן — האָט ישראל געגעבן צו פאַרשטיין.

און די באבע האָט זיך געגעבן אַ הויב־אויף פון׳ם דיוואן, אַ פּאטש געטאָן זיך מיט ביידע נאסע הענט אין פאדעלעס און האָט אויסגערופן מיט אַ מאָדנער שטימע:

— וואָס הייסט עפּעס אוועקפאָרן איבער׳ן ים! און וואו איז טאטע-מאמע! ?

ישראל האָט געשמייכלט:

— חייקל איז ניט פארקויפט צו קיינעם. ער וויל פאָרן, פאָרט ער . . . און ווי וואָלט געווען אז איך זאָל ערגעץ וועלן ארויספאָרן פון דאנען ? . . .

דער זיידע האָט אויף אים געגעבן אַ בייזן קוק און האָט געענטפערט מיט אַ שאַרף־שיינדענדיק קול:

— דו יאָ, און ער ניט ! . . .

איז שוין ישראל שטיל געוואָרן און האָט זיך אומבאמערקט אויסגעשלייכט צו זיך אין פינסטערן אלקיר.

* * *

אָבער ישראל האָט דערציילט אַן אמת. חייקל האָט טאקע אָנגעהויבן צו רעדן פון אמעריקע.

דאָס אמעריקע איז געווען ווייט פון אים, פרעמד און אומ־באקאנט. אָבער ער איז געווען יונג, פול מיט היים־שטראמיק בלוט אין זיינע אָדערן, און יעדע ווייטע זאך האָט אים צוגעצויגן.

איינמאָל האָט ער זיך שטארק געריסן צו פאָרן קיין ארגענ־טינע, צו ווערן דאָרט אַ קאָלאָניסט. דאָס איז געווען דעמאָלט ווען שליחים פון דעם באראָן הירש זיינען געקומען אין שטעטל און דערציילט וואָס פאר אַ גאָלדענע גליקן עס וואַרטן דאָרט פאר יעדן אידן, וואָס וויל ווערן אַ קאָלאָניסט.

אַ שטיק צייט איז חייקל דעמאָלט געווען פאר׳שכור׳ט מכח ארגענטינע. און פונקט אזוי איז ער איצט געווען פאר׳שכור׳ט מיט אמעריקע.

זיינע חברים, הערש לאפּאצאן און יונה דער שניידער, האָבן געשריבן גוטע בריוו פון דאָרטן.

אין זייערע בריוו האָבן זיי געשריבן, אז זיי פאַרדינען אַ סך געלט, און אז דאָרט לעבט מען אַ לעבן, וואָס אַ לעבן הייסט!

וואָס פאר אַ לעבן דאָס איז, האָבן זיי ניט געשריבן, נאָר בא חייקל׳ן האָט דאָס גערייצט דעם אפּעטיט. מיט אמאָל האָט ער

זיך דערפילט ענג אין שטעטל. אזוי ווי אין א תפיסה. עס האָבן אים אויפגעהערט צו אינטערעסירן די פאַרשידענע אַרבעטן וואָס ער האָט געהאַט אויף די הענט און טאָג־ווי־נאַכט האָט ער נאָר גערעדט פון אַמעריקע.

זיינע חברים האָבן אים געשריבן, אַז זיי וועלן אים שיקן שיפסקאַרטן, אויב ער וועט נאָר וועלן קומען.

האָט חייקל זיך באַרעכנט: וואָס קען דאָס שאַטן? זאָלן זיי דערווייל שיקן די שיפסקאַרטן, און ביז דעמאָלט וועט ער זיך נאָך מישב זיין.

דער אמת איז, אַז זיין ווייבל, דינה, האָט ניט שטאַרק געהאַלטן פון דעם אַמעריקע וואָס זי האָט ניט געוואוסט וואו דאָס געפינט זיך, און וואָס דאָס איז פאַר אַ לאַנד: חוץ דעם האָט זי זיך ניט געקענט אויסמאָלן אַזאַ זאַך, ווי אָוועקפאָרן ווייט פון דער מאַמען, ווייט פון שוועסטער און ווייט פון אַלע אייגענע און באַקאַנטע. זי האָט עס ניט אַרויסגעזאָגט מיט ווערטער, נאָר חייקל האָט פאַרשטאַנען פון אירע אויגן, אַז עס וועט אים ניט גרינג אָנקומען זי איבערצורייַדן.

דער איינציקער וואָס האָט יאָ געהאַלטן מיט אים און אים צוגערעדט צו פאָרן, איז געווען דער אינגסטער פון די שוואָגערס, זייליק; מחמת ער אַליין, זייליק, האָט זיך אויך אַלע זיינע יאָרן געריסן ערגעץ אין דער ווייטער וועלט אַריין. געוואָלט פּטור ווערן אי פון דעם קליינעם שטעטל, אי פון דעם סטאָליעריי, וואָס ער האָט ניט זייער ליב געהאַט.

ישראל האָט זיך געדרייט אַרום חייקל'ן, געשמייכלט צו אים, מיט אַ האַלב מויל אים אָפּגערעדט פון אַמעריקע און אין האַרצן גאָט געבעטן, אַז חייקל זאָל אים ניט פאָלגן.

* * *

אויפ'ן צווייטן טאָג, נאָכדעם ווי דער זיידע האָט דערהערט וועגן דער דאָזיקער מעשה, איז ער געקומען צו חייקל'ן, דורכריידן זיך מיט אים וועגן דעם ענין אַמעריקע.

ביי חייקל'ן איז דער שווער אַלע מאָל געווען אַ גוטער גאַסט. האָט ער אָוועקגעלייגט די אַרבעט און האָט זיך אַוועקגעזעצט מיט'ן זיידן ביים קיילעכדיקן טיש און האָט געבעטן דינה'לען זי זאָל דערלאַנגען טיי.

טרינקנדיק די הייסע טיי, האָט מען דערווייל גערעדט פון אמעריקע. וואָס פאַר א לאַנד דאָס איז און ווי אַזוי מענטשן לעבן דאָרט.

דער זיידע האָט געמאַכט דעם אָנשטעל, אַז אײַגענטלעך גייט אים די גאַנצע מעשה ווייניק־וואָס אָן. גאָר ניט, ווילסט פאָרן, פאָר דיר געזונטערהייט.

— אדרבא — האָט ער געשמייכלט — פאָר, און נעם מיך מיט דער שוויגער אויך אַרויס אַהין.

חייקל האָט געטרונקען די טיי, געשוויצט אויפ'ן גאַנצן פּנים, הנאה געהאַט פון דעם שווער'ס לעצטע ווערטער און צוריקגעלאַכט:

— אַך, שווער לעבן, מיט'ן גרעסטן כּבוד . . . פאַרוואָס דען ניט ? . . .

דערווייל איז אָנגעקומען די באָבע אויך. זי איז אַרײַנגעקומען אַרבעטנדיק א זאַק, און אַזוי, אָן ווערטער, זיך אַוועקגעזעצט אָן א זייט, אויף א נידריק בייַנקעלע, צוגעהערט זיך צום שמועס און געטרונקען די טיי, וואָס די טאָכטער האָט איר דערלאַנגט. ניין, ס'אַרט זי ניט דאָס אמעריקע. ניט מער, דינה'לע איז דאָך נאָך א קינד . . . ווי קען זי אַוועקפאָרן אַזוי ווייט, מיט צוויי קליינע קינדער אויף די הענט.

דערווייל איז אַרײַנגעקומען א מיטל־יאָריקער איד. ער איז געבליבן שטיין ביי דער טיר און חייקל האָט אים געפרעגט וואָס ער וויל.

איידער דער איד האָט געזאָגט וואָס ער וויל, האָט ער זיך אַרומגעקוקט אין הויז, באַטראַכט די מענטשן, געקראַצט זיך אין געלן בערדל, און מער ווי אויף אַלע — געקוקט אויף חייקל'ן.

ביז חייקל האָט עס מער ניט געקענט פאַרטראָגן און האָט א פרעג געטאָן:

— וואָס וועט איר זאָגן גוטס, רב קרובֿ?

דער איד האָט געשמייכלט און איז צוגעקומען נעענטער.

— גוטס אָדער שלעכטס — האָט ער געזאָגט — דאָס געווענדט זיך אָן אייער אייגענעם מזל. אַז איר וועט מיר ווייזן אייער האַנט, וועל איך אייך זאָגן.

— אַזוי גאָר ! — איז חייקל געוואָרן ברוגז — א טרעפער !

— רופט עס ווי איר ווילט — האָט דער איד געענטפערט מיט

א שמייכל — גיט מיר אקאַרשט אייער האַנט. עס וועט אייך קיין בייז ניט געשיין, און קאָסטן וועט עס אייך א קליינינקייט.

— איך גלויב ניט אין די זאַכן! — האָט חייקל געענטפערט בייז און האָט זיך אַוועקגעקערט פון דעם אידן.

— ניט איז ניט... האָט דער איד געזאָגט און זיך געלאָזט גיין צו דער טיר.

דאָ האָט זיך שוין דער זיידע אריינגעמישט:

— וואָס קען עס דיר אַרן, חייקל? א מענטש וואָס וויל זיך לאָזן אין א ווייטער נסיעה, מעג הערן וואָס א טרעפער קען אים פאָראויסזאָגן...

דער איד האָט זיך שנעל אומגעקערט.

— טאָקע? איר קלייבט זיך ערגעץ צו פאָרן? — האָט ער אויסגערופן — דאַרפט איר דאָך אודאי קיין עקשן ניט זיין.

און ניט וואַרטנדיק מער, האָט ער אָנגענומען חייקל'ס האַנט, אויסגעשפּרייט זי אויף זיינער, מיט דער דאַלאַניע אַרויף, געקוקט א ווײַלע און דערנאָך געזאָגט:

— איך ווייס ניט וואו איר ווילט פאָרן און צו־וואָס איר ווילט פאָרן: אָבער איין זאַך ווייס איך: איר ווילט מאַכן א רייזע איבער א גרויס וואַסער, מסתמא דער ים, מסתמא קיין אַמעריקע... האַ? געטראָפן?

חייקל האָט זיך געדרייט אויף זיין ביינקל. ער איז געווען בייז אויף דעם דאָזיקן אידן וואָס האָט זיך אָנגעזעצט אויף אים. ער האָט געוואָלט אַרויסציען די האַנט פון אים, אָבער יענער האָט זי געהאַלטן פעסט און ניט געלאָזן.

— און וואָס איז שייך א רייזע איבער'ן ים — האָט דער איד ווייטער גערעדט — האָב איך מיין אייגענעם וועג ווי אויסצוגע־פינען, צי דער וועג וועט אייך ברענגען גליק אָדער, חלילה, ניט... זייט אַזוי גוט, באַלעבאַסטע — האָט ער זיך א קער געטאָן צו דינה'ן — דערלאַנגט מיר, זייט מוחל, א גלאָז וואַסער.

— אָבער אַז איך וויל גאָר ניט איר זאָלט מיר טרעפן! — האָט זיך חייקל געריסן פון זיינע הענט.

— זע נאָר — האָט דער זיידע קאַלטבלוטיק א רעד געטאָן פון דער זייט — וואָס קען עס דיך אַרן?

דערווייל האָט דינה דערלאַנגט די גלאָז וואַסער. דער איד האָט

א האלב פון דעם אויסגעגאסן און דאס איבריקע, מיט דער גלאז, האט ער אוועקגעשטעלט אויף חייקל'ס דלאניע, געקוקט שארף אים אין די אויגן און דערווייל עפעס סודותדיק זיך געפארעט ארום דער גלאז. דערנאך האט דער איד ארויפגעקוקט צו דער סטעליע און האט עפעס אזוי ווי ארויסגעקרעכצט:

— כ'האב מורא, מיין ליבער פריינט, אז דער וועג, וואס איר ווילט מאכן, וועט אייך קיין גליק ניט ברענגען . . .

חייקל איז געווארן בייז און האט געוואלט ארויסרייסן די האנט פונ'ם אידן.

— אויף מיר דארפט איר אסור בייז זיין — האט דער איד געזאגט — איך מיין נאר אייער טובה, נאט זעט . .

די וואסער אין דער גלאז, וואס איז געשטאנען אויף חייקל'ס דלאניע, איז געווארן רויט אזוי ווי בלוט.

— וואס איז דאס, וואס ? — האט חייקל אויסגערופן א דער־שראקענער.

— דאס איז בלוט — האט דער איד געענטפערט קאלטבלוטיק און האט אויסגעגאסן די רויטע פליסיקייט אויף די ווייסע סטרוזש־קעס.

דינה האט ארויסגעלאזט א קוויטש און האט פארווארפן דעם קאפ אזוי ווי צום חלש'ען. די באבע האט זי געמינטערט און חייקל איז געבליבן זיצן אזוי ווי א פארשטיינערטער ביים טיש.

אומבאמערקטערהייט האט זיך דער איד ארויסגערוקט דורך דער אפענער טיר, דער זיידע האט נאכגעקוקט חייקלען מיט א שארף אויג און איז דערנאך, מיט א בייזן שמייכל אויף די ליפן, ארויסגע־גאנגען שטילערהייט נאך דעם פרעמדן, אומבאקאנטן אידן.

— —

און פון דעם פלאן „אמעריקע" איז, פארשטייט זיך, גאר ניט געווארן.

1.

חוץ דעם זיידנ'ס אלע זין און טעכטער, שניר און איידימס, האבן אין דער באשקע זיך אויפגעהאדעוועט דעם זיידנ'ס צוויי איי־ניקלעך, יתומים פון דער ערשטער טאכטער עלקי, וועלכע איז געשטארבן גאר א יונגע.

די צוויי יתומים זיינען געווען אַ אינגל און אַ מיידל, איידל און מאַטל. איידל איז געווען עלטער פון מאַטלען מיט צוויי יאָר.

די עלצטע טאָכטער, עלקי, און איר מאַן, משה דער שרייבער, זיינען געשטאָרבן כמעט אין איין צייט, אוןביידע אין זייערע בעסטע יאָרן.

געבליבן איז פון זיי גאָר ניט, אַ חוץ אַן אַלטער קאָמאָד, וואָס איז געשטאַנען אין אַלקיר, און אַ גרויסער רוסישער בוך מיט אַ סך בילדער פון אַלטע רוסישע מלכים און ענגלישע פּרינצן.

דער דאָזיקער בוך האָט זיך אַ שטיק צייט געוואַלגערט אין אַלקיר, אויפ'ן אויוון. דערנאָך האָט אים די באָבע, איינמאָל אין אַ פאַר־פּסח, אַרויסגעטראָגן אין פּירהויז, פון דאָרט האָט דער בוך עמיגרירט אין דער ווייבערשער שול. און פון דאָרט, שוין גאָר אויף די עלטערע יאָרן, ווען קיין בלעטלעך זיינען שוין כמעט גאָר ניט געווען אין אים, און עס זיינען פאַרבליבן בלויז די האַרטע, קויטיקע טאָוולען, איז דער דאָזיקער בוך פאַרטראָגן געוואָרן אויפ'ן בוידים פון דער גרויסער שול, און אפשר וואַלגערט ער זיך נאָך דאָרטן, צווישן אַלטע שיימעס, ביז דעם היינטיקן טאָג.

* * *

ווען עלקי'ן פלעגט מען דערציילן, אַז זי איז געווען אַ הויכע, אַ שיינע און זייער אַ וואוילע. איידל, וואָס האָט, על פּי שכל, געדאַרפט זיין געראָטן אין איר מאַמען, איז ניט געווען שיין און ניט זייער וואויל. אָבער אַ קלוגע איז זי געווען. דאָס האָט מען געקענט גלייך דערקאָנען אויף איר שמאָל פּנימ'ל מיט'ן פאַרשפּיצטן נעזל. פון אירע קליינע מאַנדל־אויגן און פון די דינע, בלויע ליפּעלעך ארום איר קליין מיילכל.

זי איז געווען הויך און מאָגער, מיט אַ פלאַכער ברוסט, און מיט שוואַך בלוט אין די אָדערן. די קרובים האָבן צווישן זיך אַלע מאָל גערעדט, אַז זי וועט זיין די כלה פון חייקל'ס און דינה'ס עלצטן זון, משה'ל.

אַ גוטן נאָמען האָט נאָך זיך געלאָזן איידל'ס פאָטער, משה דער שרייבער. ער איז געשטאָרבן, האָט מען געזאָגט, פון דער טשאַכאָטקע, און איז אויסגעגאַנגען אויף חייקל'ס הענט. משה דער שרייבער איז געווען אַ היינטוועלטיקער, אַן אויפגעקלערטער און אַ שטיק מלומד. פלעגט אַלע מאָל אַריינקוקן אין וועלטלעכע

ספרים און האָט געלערנט מיט קינדער שרייבן אידיש און רוסיש. ער איז געווען אַ קלוגער, און פון אים, הייסט עס, האָט איידל איבער־גענומען דעם גוטן קאָפּ און דעם שאַרפן שכל.

מאָטל ווידער, דער יתום, איז געווען אַ אינגל ווי אַלע אינגלעך, אָן מעלות און אָן חסרונות, און יעדער עלטערער מענטש האָט עס געהאַלטן פאַר זיין חוב אים צו זאָגן מוסר און אים מדריך צו זיין, ווייל ער איז אַ יתום. אויף מאָטלן האָט דאָס אָבער געהאַט אַ פונקט פאַרקערטע ווירקונג. ער האָט געהאַט אַביסעלע אַ פרעכע נאַטור, וואָס אַנדערע האָבן דאָס אָנגערופן שייגעץ: ער האָט ניט געוואָלט ליידן אַז מען האָט אים עפּעס געזאָגט, און פלעגט אָפּ־ענטפערן שאַרף אויף יעדער וואָרט.

און כאָטש ביידע קינדער זיינען געוואַקסן אָן טאַטע־מאַמע, האָבן זיי פונדעסטוועגן אין זייערע קינדער־יאָרן דאָס ניט געפילט. זיי האָבן זיך אויפגעהאָדעוועט אין איינעם מיט משה׳לן, דעם פעטער חייקל׳ס, געגאַנגען אין איינעם אין חדר, געשפּילט זיך צוזאַמען אויפ׳ן שול־הויף און געגעסן אַלע ביי דער באָבען אין באַשקע.

כל־זמן דעם זיידנ׳ס טעכטער זיינען נאָך געווען מיידלעך, האָבן זיי אכטונג געגעבן אויף די יתומים. אָנגעטאָן זיי ריין, געצוואָגן זיי און געוואַשן. אָבער ווען דעם זיידנ׳ס יונגסטע טאָכטער, נחמה, האָט חתונה געהאַט, איז שוין דאָרט קיינער ניט געווען ווער עס זאָל אויף זיי אכטונג געבן און איידל, וואָס איז שוין דעמאָלט אַלט געווען אַ יאָר פערצן, האָט שוין אָנגעהויבן אכטונג געבן אויף זיך אַליין, און אויף איר ברודערל, דעם יתום.

איידל האָט מיט איר שאַרפן שכל דערשפּירט, אַז זי און איר ברודערל זיינען ניט גלייך צו אַנדערע קינדער, ווי למשל משה׳ל דעם פעטער חייקל׳ס, וואָס האָט אַ טאַטן מיט אַ מאַמן ביז הונדערט און צוואַנציק יאָר. פאַר איר וועט קיינער ניט זאָרגן, נאָר זי אַליין. און ניט נאָר פאַר זיך אַליין דאַרף זי זאָרגן, נאָר פאַר׳ן ברודערל אויך.

אביסל דורך דער באָבע׳ן און אביסל דורך די מומעס, האָט איידל זיך אָנגעהויבן לערנען פאַר אַ נייטערקע. מען קען ניט זאָגן אַז די אַרבעט איז איר געווען שטאַרק צום האַרצן. אַ חוץ דעם איז זי געווען בטבע זייער אַ שוואַכע, און די לאַנגע שטונדן וואָס זי

איז געזעסן איינגעבויגן איבער'ן געניי, האָבן זי נאָך שוואַכער און אויסגעצערטער געמאַכט. איר ברוסט איז געוואָרן נאָך פלאַכער, איינגעפאַלענער, און די אויגן זיינען געוואָרן רויט פון ניט שלאָפן און פון וויינען. און וויינען פלעגט איידל זייער אָפט, צי מען האָט יאָ געדאַרפט צי ניט...

* * *

ניט אַזוי איז געווען מאָטל. ער איז געווען קרעפטיק און ברייט־פּלייצעדיק, אַ פּשוט'ער בחור, ניט קיין איבערשפּיצטער, האָט ער זיך צו צוועלף יאָר שוין אָנגעהויבן לערנען די מלאכה. דער זיידע האָט אים אַוועקגעגעבן דעם יונגסטן פון זיינע זין, זייליק, וואָס האָט שוין דעמאָלט געהאַט חתונה געהאַט און האָט געפירט אַ סטאָליארנע פאַר זיך אַליין. זייליק האָט צוגענומען מאָטלן צו זיך, אָן אַ שום אויסרייד מיט'ן זיידן אויף ווי לאַנג, נאָר פאַר־שטאַנען האָט מען, אַז דאָס איז אַ מעשה אויף דריי יאָר, און אַז איידער מאָטל וועט זיך אויסלערנען ווי צו האַלטן ריכטיק אַ זעג אין דער האַנט, וועט ער פריער צוויי יאָר דאַרפן זיין אַ משרת ביי דער מומע שרה־ביילע אין קיך, גיין פאַר איר איינקויפן, צו־וויגן הערשעלען אָדער לייבעלען, אָדער ווי די קליינינקע אירע האָבן געהייסן, און אַרויסטראָגן די פּאַמויניצעס פון קיך.

צו דער מומען האָט ער גאָר ניט געהאַט, מאָטל; ווייל בטבע איז זי געווען זייער אַ גוטע, כאָטש מיט קראַנקע, רויטע אויגן. צו מאָטלען איז זי געווען נאָך מער ווי גוט, ווייל ער איז אַ יתום, און אויף אַ יתום איז אַ רחמנות. זי האָט אים אָפּגעהיט ווי אַן אייגן קינד. געגעבן אים פרישע וועש אַלע ערב שבת און געזען ער זאָל גיין אָנגעטאָן ניט ערגער ווי משה'ל דעם פעטער חייקל'ס.

ווייל משה'ל, אַזוי האָבן די צוויי יתומים אַלע מאָל געטראַכט, איז געבוירן געוואָרן אַ מזל'דיקער, ווי מען זאָגט, אין אַ זיידן העמ־דעלע. און מחמת ער האָט געהאַט טאַטע־מאַמע, איז ער שוין געווען אַ געראַטענער אויך. משה'ל איז געווען אַ געפּעסטעטער ביי טאַטע־מאַמע, און ביז צו זיין צענטן יאָר איז ער געווען אַ בן־יחיד. דערנאָך זיינען געבוירן געוואָרן נאָך ברידערלעך און שוועס־טערלעך און ער איז שוין ניט געווען אַזאַ מיוחס ווי פריער, אָבער אַלץ איז אים געווען ניט אין ערך בעסער ווי די צוויי קינדער־יתומים.

אַז מאָטל און איידל פלעגן זיך טרעפן ערגעץ אין אַן אָוונט,

אָדער שבת בייטאָג, ביים זיידן אין באשקע אָדער ביים פעטער זייליק אין שטוב, פלעגן זיי שטיל אויספרעגן איינער דעם אנדערן אויפ׳ן געזונט, און איידל, מחמת די עלטערע, פלעגט א גלעט טאָן מאָטלען איבער׳ן קאָפּ. זיי פלעגן אָפט ריידן מיט קנאה וועגן זייער געשוועסטער־קינד משה׳ל, אָבער קיין שנאה איז צווישן זיי, חלילה נים געווען.

* * *

אין יענער צייט איז דער זיידע שוין גאָר ניט געווען דאָס, וואָס אין די פריערדיקע יאָרן.

די גאַנצע באשקע האָט זיך אזוי ווי איבערגעביטן און האָט באַקומען אַן אַנדער פּנים נאָך דעם ווי נחמה, די יונגסטע טאָכטער, האָט חתונה געהאַט.

דער זיידע איז געוואָרן עלטער, שוואַכער און גרויער. מיט׳ן סטאָליעריי האָט ער זיך שוין גאָר ניט אָנגעקערט, איבערגעלאָזן דאָס אינגאַנצן אויף זייליק׳ס הענט. נאָר זייליק האָט זיך לאַנג לעבן אים ניט געהאַלטן. אין א שיינעם זומערדיקן טאָג איז ער א חתן גע־וואָרן אָן דעם זיידענ׳ס וויסן און דערנאָך אַלע פריינט איינגעלאַדן אויף דער חתונה, וואָס איז אָפּגעשפּילט געוואָרן אין א נאָענטן דאָרף. גלייך נאָכדעם איז זייליק געוואָרן מייסטער פאַר זיך אַליין, כאָטש שטילע־הייט, ביי זיך אין הארצן, האָט ער אַלע מאָל געטראַכט ווי אַזוי פּטור צו ווערן פון דער מלאכה, און האָט געהאָפט צו גאָט, אַז ער וועט עס טאַקע באַוויזן.

דער צווייטער זון האָט זיך גאָר ארויסגעצויגן אין אַן אַנדער שטאָט, דאָרט חתונה געהאַט און געוואָרן זיין אייגענער באַלעבאָס. דער זיידע האָט זיך פּלוצלונג דערפילט עלנד און אַליין, א פאַרלאָ־זענער אויף די עלטערע יאָרן.

ס׳איז אים מיאוס געוואָרן דאָס שטענדיקע האַצקן זיך אויף דער באַן קיין קעשינעוו און צוריק. חוץ דעם האָבן שוין טאַקע די כחות ניט געדינט. ס׳האָט זיך ביי אים אָפּגערופן עפּעס אַן אַלטע מאַגן־קראַנקהייט, און ער פלעגט דעם גרעסטן טייל פון טאָג ליגן אויף דער נידריקער קאַנאַפּע, ביי דער רובע. פאַרנאַכט־צו פלעגט ער זיך אַרויסכאַפּן פון דער באַשקע, אָנגעטאָן אין א לאַנגן זומער־דיקן קאַפּטן, מיט א געלן שטעקן אין דער האַנט, און מאַכן א שפּאַציר היינט צו דעם קינד, מאָרגן צו אַן אַנדערן. געגאַנגען כסדר

ברוגז׳דיק, אַנגעכמורעט, מיט די גרויסע ברעמען איבער די טיפֿע, גרויע אויגן, אַקוראַט די וועלט וואָלט אים עפּעס שולדיק געווען און קיינמאָל ניט באַצאָלט.

א שטיק צייט פֿון טאָג פֿלעגט ער זיצן אויפֿ׳ן גאַניק, פאַר יאָסל׳ס בעקעריי. דאָרט איז געשטאַנען א ברייטע, לאַנגע באַנק, וואָס האָט באַקומען דעם צו-נאָמען די „זאָרג־באַנק,״ ווייל אַלערליי צרות און זאָרגענישן האָט די באַנק אויסגעהערט פֿון גאַנץ פֿרי ביז שפּעט אין דער נאַכט. דער זיידע פֿלעגט דאָרט זיצן, פּיפּקען זיין ליולקע, קוקן אויף דער גאַס, און געווען צופֿרידן ווען עמיצער איז צוגעקומען, כּדי צו קענען מיט אים שמועסן פֿון די אַמאָליקע, גוטע יאָרן.

אַן אַנדערס מאָל פֿלעגט פֿאַרבייגיין א גויע פֿון דאָרף, מיט א פּאָר פּעטע הינער אונטער׳ן אָרעם. האָט ער זי צוגערופֿן, באַ־טראַכט די הינער, באַטאַפּט זיי, און אויב ס׳איז געווען א מציאה, האָט ער זיי אָפּגעקויפֿט, אַוועקגעטראָגן אין באַשקע, און געהייסן דער באָבע פֿרומע־רחל, זי זאָל אָפּקאָכן א פֿריש יאַיכל, ווייל ער פֿילט זיך עפּעס ניט מיט אַלעמען.

ביסלעכווייז האָט ער זיך צוגעוואוינט צו דעם דאַזיקן שטילן לעבן. כמעט גאָר ניט טוענדיק, אַחוץ שבתים און ימים־טובים אַלס שמש אין שול. ער האָט געטראַכט אַז מער האָט ער שוין ניט וואָס צו טאָן אויף דער וועלט, ווי אַריינקוקן יעדן טאָג אין א ספֿר, אָפּזאָגן א קאַפּיטל תהילים און זיך גרייטן אויף יענער וועלט. דאָס הייסט ניט איצט, נאָר שפּעטער, נאָכדעם ווי ער וועט האָבן פֿאַרזאָרגט די יתומה, איידלן, וואָס שטילערהייט האָט ער שוין גע־קלערט וועגן א חתן פֿאַר איר.

ער האָט געטראַכט, אַז דאָס וואָס אַלע ריידן וועגן א שידוך צווישן דער יתומה מיט חייקל׳ס עלטערן אינגל, איז ווערט אַ אויסגעבלאָזן איי. מחמת משה׳ל איז געווען יונגער פֿון איידל מיט קאַרגע צוויי יאָר, חוץ דעם וועט ער דאַרפֿן איבערוואַרטן דעם פּריזיוו. און ער, דער אַלטער, קען אַזוי לאַנג איידלן ניט טראָגן אויף זיינע פּלייצעס. אָבער וועגן דעם האָט ער בלויז געטראַכט ביי זיך, זיצנדיק אויפֿ׳ן גאַניק און פּיפּקענדיק די ליולקע, גע־רעדט וועגן דעם האָט ער מיט קיינעם ניט.

אָבער ס׳איז באַשערט געווען אַז אי דער זיידע, אי די צוויי

יתומים, איידל און מאטל, זאלן אויף אן אמת'ן ווערן יתומים, איז די באבע פרומע־רחל איינמאל אין א ווינטער שטארק קראנק געווארן, און האט זיך שוין פון בעט ניט אויפגעהויבן.

* * *

די באבע איז אלע אירע יארן געווען א שטילע, א שוויי־גנדיקע, און מען האט קיינמאל ניט געקענט וויסן צי זי איז א גוטע, אדער א שלעכטע; א קלוגע, אדער א נארישע. נאר צומאל, אז זי פלעגט בייז ווערן אויף א קינד, אדער אויף איינעם פון די צווי אייניקלעך־יתומים, פלעגן ביי איר די ליפן און דער שפיץ פון דער נאז ווערן ברוין־און־בלוי. די ליפן פלעגט זי פארבייסן ביז בלוט און מיט די דינע פינגער פלעגט זי אנכאפן נחמה'ן אדער חייקע'ן, מאטלן אדער איידלען ביים וויסן ארעם און אויס־קנייפן א שטיק פלייש.

אויף די עלטערע יארן איז זי געבליבן כמעט אליין. די קינדער אויסגעגעבן, איידל ביי א נייטערקע און מאטל ביים פעטער זייליק, פלעגט זי זיך גאנצע טעג ארומשלייכן ווי א שאטן און ניט געקענט זיך איינהאלטן אין דער באשקע. ס'איז דארט געווען איצט אזוי מאדנע טויט און אומעטיק, און די גרוי־בייכיקע ווענט, וואס האבן פון אזוי פיל יארן איינגעזאפט אין זיך דאס געוויין פון קליינע קינדער און דאס געלעכטער פון גרויסע, האבן אין די שטילע טעג אזוי ווי ארויסגעברומט פון זיך דאס דאזיקע געוויין און געלעכטער. די באבע פלעגט זיצן אויף די טרעפ און שטריקן א זאק. מיט אמאל האט זיך איר אויסגעוויזן אז זי הערט א קינדערש כליפן פון דער באשקע ארויס. זי ווייסט דאכט זיך גאנץ וואויל, אז אין דער באשקע איז קיינער ניטא, און אז ס'ווייזט זיך איר נאר אויס, אז זי הערט א קינדערש געוויין, נאר בארואיקן האט זי זיך ניט געקענט, ביז זי איז ניט אריין אין שטוב און מיט אירע אייגענע אויגן זיך איבערצייגט, אז אלץ שטייט אויף אן ארט ווי פריער, ווי אלע מאל . . .

כדי צו אנטלויפן פון דער דאזיקער אומעטיקייט, פלעגט זי יעדן טאג זיך איינוויקלען אין איר אלט־געפלעקטן טערקישן שאל און א געבויגענע אין דרייען, מיט עפעס א פעקל אונטער'ן ארעם, זיך אוועקלאזן צו די קינדער. היינט האט זי געבראכט פאר משה'לן א פאר נייע שקארפעטקעס; מארגן פאר חייקע'ס איינגעלע א ווארעם

העמדעלע, אָדער אַ פּאָר פּריש-אָפּגעבאַקענע בוימל־בולקעס פאַר נחמה׳ן, וועלכע איז דאָך פאָרט געווען די מעזינקע, אפילו איצט, ווען זי האָט שוין אַליין געהאַט אַ שיין וואויל מיידעלע, עלקי, נאָך דער פאַרשטאָרבענער מומע עלקי.

אַ שוואַכע איז די באַבע געווען אַלע יאָרן, און אַז זי האָט איבערגעשפּאַנט דאָס זעכציקסטע יאָר, איז זי שוין גאָר געווען אַ צעבראָכענער שאַרבן. האָט זי זיך איינמאָל אין אַ מיטן ווינטער אוועקגעלייגט, און מענטשן מיט אַ געניט אויג האָבן פאַראויסגעזאָגט, אַז זי וועט שוין פון בעט ניט אויפשטיין.

דער באַבע׳ס קריינק האָט צוריק־צונויפגעבראַכט די משפחה אין דער באַשקע, און ס׳האָט זיך דאָרט ווידער אָנגעהויבן צו טומלען אַביסל. די קינדער זיינען דאָרט געווען באַטאָג און באַנאַכט און האָבן פאַרביטן איינע די אַנדערע בא דער באַבע׳ס בעט. חייקל האָט געטאָן מער ווי אַלע. ער האָט אינגאַנצן אוועקגעלייגט די אַרבעט און האָט זיך פאַרלאָזט אויף זיינע מענטשן. ער איז כמעט דורך די נעכט געזעסן ביי דער קראַנקער׳ס בעט. דעם זיידנ׳ס עלצטער זון, דער קרומער פעטער אַלטער, וואָס האָט אַלע יאָרן געלעבט אַזוי ווי באַזונדער פון דער משפחה, איז גע־קומען צוגיין און האָט געזעסן מ׳זאָל זאָגן תהילים אין שול און דער אינגסטער פון די זין, זייליק, האָט שטילערהייט גערעדט מיט׳ן שוואָגער יאָסל וועגן דעם, אַז די מאַמע שטאַרבט. נחמה האָט זיך געוואַלגערט אין דער באַבע׳ס אַלט בעט און האָט ניט אויפ־געהערט צו יאָמערן אויפ׳ן קול.

דער זיידע איז אַרומגעגאַנגען אַ שטילער, אַן אַש־גרויער, מיט בלויע רינגען אַרום די אויגן. ער האָט אַרויפגעשלעפּט אויף זיך אַן אַלט וואַטאָווע לייבל, פאַררוקט די הענט אין די אַרבל און ניט אויפגעהערט שטילערהייט צו קרעכצן. איידל האָט זיך כסדר גע־האַלטן לעבן אים, און געקוקט אויף אים מיט אירע רויט־פאַר־וויינטע אויגן וואָס האָבן זיך גאָר ניט אויסגעטריקנט. איצט איז געווען איר צייט צו וויינען.

חייקל איז געשטאַנען לעבן דער באַבע׳ס בעט ווען זי האָט אַרויסגעלאָזן דעם לעצטן אָטעם. זי איז געבליבן ליגן אויף אַ זייט, מיט אַן אָפן מויל און מיט גלעזערנע אויגן. חייקל איז אויף דער ערשטער מינוט געווען אַזוי צעטומלט, אַז ער האָט פאַרגעסן

איר צו פאַרמאַכן דאָס מויל, און אַזוי האָט מען זי טאַקע שפּעטער אַריינגעלייגט אין קבר, מיט אַן אָפן מויל . . .

איידל איז מיט אַ גרויס געיאָמער געפאַלן אויף דעם זיידנ׳ס האַלדז. ביידע האָבן זיך שטאַרק אַרומגענומען און עס איז געווען אפשר צום ערשטן מאָל אַז דער זיידע האָט געוויינט, מיט אמת׳ע חיים־זודיקע טרערן.

— יתומה׳לע מיינס, יתומה׳לע מיינס . . . — האָט ער גע־וויינט און געטוליעט איידלן צו זיך.

די לויה איז געווען גלייך אין דעם זעלביקן טאָג. ס׳איז געווען אַ ביטערע קעלט. אַ שניי מיט אַ פראָסט, און ס׳איז געווען זייער שווער צו גראָבן דעם קבר. די זין און די איידימס האָבן זיך אָנ־געטאָן אין וואַרעמע מאַנטלן, אַרומגעבונדן די העלדזער מיט שאַרפּלעך, און געטראָגן אויף זייערע אַקסלן די מטה ביז אויפ׳ן בית עולם. דער זיידע און די אַנדערע קינדער זיינען נאָכגעגאַנגען וויינענדיקע און משה׳ל און מאָטל האָבן נאָכגעטראָגן אַ קראַנץ בייגל אויפ׳ן פעלד, כדי דער עולם זאָל צובייסן נאָכ׳ן בראַנפן, וואָס מע וועט טרינקן פאַר דער באָבע׳ס נשמה. הינטערוויילעכטס האָבן זיי צעבראָכן אַ בייגל אויף צווייען און געשלונגען די ביסנס אַז קיינער זאָל ניט זען . . .

און אַזוי איז צו די צוויי יתומים, איידל און מאָטל, צוגעקומען נאָך אַ יתום — דער זיידע.

ז.

גאַנץ באַזונדער פון דעם זיידנ׳ס אַלע קינדער, און אַזוי ווי איינגאַנצן אָפּגעריסן פון דער באָשקע, האָט זיך געלעבט דער פעטער אַלטער.

ער איז געווען דעם זיידנ׳ס עלצטער זון, אַ קרומער אויף אַ פוס, וואָס צוליב דעם איז ער געוואָרן אַ שוסטער.

ווען אַלטער איז געווען אַ אינגל פון דרייצן אָדער פערצן יאָר, האָט דער זיידע געדענקט צו מאַכן פון אים, אַזוי ווי פון אַלע זיינע אַנדערע קינדער, אַ סטאָליער.

אָבער ווען ער האָט אים אָוועקגעשטעלט צו דער מלאכה, האָט ער געזען, אַז סטאָלעריי איז ניט פאַר אים.

אלטער האָט היבש אונטערגעהינקט אויפ'ן לינקן פוס, און דאָס האָט אים שטאַרק געשטערט בא דער אַרבעט.

האָט דער זיידע באַשלאָסן, אַז אַלטער וועט שוין קיין סטאָ־ליער ניט זיין. ער וועט שוין מוזן פאַרבלייבן בא אַ זיצנדיקער מלאכה, בא שניידעריי אָדער בא שוסטעריי . . .

געבליבן איז ער בא שוסטעריי.

* * *

נאָך אַ סך פריער, ווען אַלטער איז אינגאַנצן אַלט געווען אַ יאָר ניין אָדער צען, האָט דער זיידע געדענקט, אַז ער וועט אים אינגאַנצן ניט לאָזן זיין קיין בעל־מלאכה.

אַלס דאָס עלצטע קינד, און אַ זון דערצו, האָט דער זיידע געדענקט, אַז עס וועט זיך בעסער פּאַסן, אַז אַלטער זאָל לערנען ערגעץ אין אַ גרויסער ישיבה. אפשר וועט פון אים אויסוואַקסן אַ רב.

האָט ער אַלטער'ן אָוועקגעשיקט אין אַ ישיבה, ערגעץ וויים אין דער ליטע.

אָבער אַלטער האָט זיך דאָרט לאַנג ניט געהאַלטן. אַלטער האָט געהאַט אַ פּלאַטשיקן מח, און גאָט'ס תורה האָט זיך צו אים ניט צוגעקלעפּט.

ערשט דעמאָלט האָט דער זיידע, ווי שוין פריער דערציילט, בא זיך באַשלאָסן צו מאַכן אַלטער'ן פאַר אַ בעל־מלאכה.

* * *

דער נאָמען אַלטער האָט זיך גוט געפּאַסט פאַר'ן פעטער אַלטער. ער איז געבוירן געוואָרן אַן אַלטער.

געקומען אויף דער וועלט מיט אַ פאַרזאָרגט פּנים, מיט גרויסע, גרויע, פאַרטראַכטע אויגן און מיט אַ לאַנגער געלער באָרד.

די אַנדערע קינדער האָבן אים ניט זייער ליב געהאַט, און ער האָט מיט זיי גאָר ניט געהאַט וואָס צו טאָן.

שטענדיק אַ שטילער, אַ פאַרטראַכטער, אַ שלעפּעריקער און אַ גענעצדיקער, האָבן אים אַלע גערופן דער תמ'עוואַטע מלאך. ער פלעגט קענען אַמאָל אַריינקומען צום שוואָגער חייקל אין שטוב, בלייבן שטיין ביי דער טיר אָנגעשפּאַרט אויף איין פוס, און אָפּ־שטיין אַזוי ווער ווייסט ווי לאַנג; דערנאָך ערשט פלעגט ער זיך

אויפכאפּן אַזוי ווי פון טיפן שלאָף, מאכן אַ טריט נעענטער אין שטוב און שטיל, צווישן די ציין, אַרויסזייען אַ גוט־מאָרגן.

און מחמת די קלענערע קינדער זיינען ניט געווען זייער פריינטלעך צו אים, פלעגט ער יעדן פון זיי רופן „באַדיטאָדאַר"; דאָס איז געווען באַ אים אַ מין זידל־וואָרט, און מיט דעם פלעגט ער שטילן זיין ברוגז. און אַז אַ קלענער קינד פלעגט אַריינפאַלן צו אים אין די הענט פלעגט ער עס אַזוי לאַנג דרייען פאַר'ן אויער, ביז עס האָט אָנגעהויבן וויינען.

* * *

ווען האָט אַלטער חתונה־געהאַט? — קיינער פון דעם זיידנ'ס אינגערע קינדער האָבן דאָס אויף ריכטיק ניט געדענקט. אפשר דערפאַר, ווייל אַלטער'ס חתונה איז געפראַוועט געוואָרן אין דער גרויסער שטאָט קעשינעוו, וואו דער כלה'ס עלטערן האָבן געוואוינט, און געפאָרן אויף דער חתונה זיינען נאָר דער זיידע און די באָבע און חייקל און דינה. חייקל און דינה האָבן אויף דער חתונה אויך מיטגענומען זייער קינד, משה'ל, וועלכער איז דעמאָלט אינגאַנצן אַלט געווען אַ יאָר אַכט אָדער ניין. אַלע אַנדערע קינדער דעם זיידנ'ס און די צוויי יתומים, מאָטל און איידל, זיינען געבליבן אין דער היים. און דעריבער, קען זיין, האָט זיך זיין חתונה ניט איינגעקריצט ביי קיינעם פון זיי אין קאָפּ.

משה'ל פלעגט יאָ אַמאָל דערציילן וועגן דעם פעטער אַלטער'ס חתונה. דאָס איז געווען דעמאָלט, ווען ער האָט זיך געוואָלט באַרימען פאַר איידלען און פאַר מאָטלען, אַז ער איז שוין געווען אין אַ גרויסער שטאָט און איז געפאָרן מיט דער באַן. די צוויי קינדער־יתומים פלעגן דעמאָלט עפענען מויל און אויערן און זיך איינהערן מיט גרוים וואונדער צו די מעשיות וואָס דער קליינער משה'ל פלעגט זיי דערציילן.

און ער האָט דערציילט, משה'ל, אַזוי ווייט ווי ער האָט געקענט געדענקען, און אַזוי ווייט ווי זיין קינדערשע פאַנטאַזיע האָט אים דעמאָלט אַרויסגעהאָלפן, אַז די חתונה, דעם פעטער אַלטער'ס, איז געווען אין אַ גרויסן זאַל מיט אַסך פענצטער, און אַרויפגעגאַנגען צו דעם זאַל איז מען מיט אַ סך טרעפּ, מיט אַ מעשענעם געשטעל ביי דער זייט. די חופה האָט מען געשטעלט ניט אַזוי ווי אין דער היים, לעבן אַ שול, נאָר אין זאַל טאַקע. דערנאָך האָט מען געטאַנצט

פריילעכם ,אויסגערופן דרשה־געשאנק, געגעסן די גאָלדענע יויך מיט מאנדלן, וויטער געטאנצט, און נאָך איידער ס'איז טאָג געוואָרן, איז מען זיך שוין צעגאנגען יעדער אהיים. ניט אזוי ווי ביי זיי אין שטעטל, וואָס ביי א חתונה הוליעט מען אָפּ אכט טאָג כסדר און מען טאנצט אין מיטן די גאסן ביז אויפ'ן ווייסן טאָג.

— פע! — האָט משה'ל געזאָגט — מיר געפעלט ניט אזא חתונה.

און איידל און מאָטל, קוקנדיק אים אין מויל אריין, האָבן אויך פאַרקנייטשט די נעזלעך, אזוי ווי פון א שלעכטן ריח, און אויסגעשפּיגן אָן א זייט.

דער פעטער אַלטער האָט געוואוינט אין א גרויסער דירה. ניט ווייט פונ'ם פעטער יאָסל, דער בעקער. אין ערשטן חדר פון דער גרויסער דירה האָט אַלטער געהאט זיין שוסטעריי. ער האָט געהאָט א קליין, פיר־עקיק טישעלע וואָס איז כסדר געווען פאַרוואָרפן מיט האמערס און מיט שארפע מעסערס און מיט רימענס און מיט הילצערנע און אייזערנע פלעקלעך. געשטאנען איז דאָס דאָזיקע טישעלע אויף א מין ברייטן דיוואן, און דער פעטער אַלטער איז געזעסן אויף א קליין, נידריק ביינקעלע, איבער־געצויגן מיט לעדער. געזעסן איז ער אראָפּגעבויגן איבער אָן איבער־געקערטן שוך, וואָס ער האָט געהאלטן צווישן די קני, געשטאָכן מיט א שארפער נאָל אין דער ווייכער לעדער אריין, פלינק געכאפּט די ווייסע פלעקלעך פון צווישן די ציין, אריינגעשטאָכן זיי אין די פרישע לעכלעך און צוגעקלאפּט פון אויבן מיט א שטאָלן העמערל, איינס און צוויי און דריי, אזוי ווי צום טאקט.

אויפ'ן דיוואן און ארום דעם פעטער אַלטער זיינען געווען כסדר אָנגעוואָרפן הויפנס מיט אַלטע, צעדרייטע און צעלעכערטע שיך, און אין א ווינקל, ביי דער גאסן־טיר איז אַלע מאָל געשטאנען א צעבער מיט וואסער, וואו עס האָבן זיך געווייקט גרויסע, הארטע שטיקער לעדער פאר זוילן. די וואסער אין צעבער פלעגט שטיין וואָכן־לאנג ניט איבערגעביטן, פלעגט זיך דעריבער פון דאָרטן פאַרשפּרייטן א זייער ניט אנגענעמענער ריח איבער דער גאנצער שטוב. אָבער דאָס האָט ניט געשטערט דער מומע ברכה'ן צו זיצן געמיטלעך אויף א נידריק פוס־ביינקל און אַרבעטן א זאָק.

די מומע ברכה איז געווען א גאָט'ס פאַרכטיקע אידענע, מיט

א ברייט, פרום פנים, מיט א בראדעווקע אויף דער לינקער זייט פון דער מאָרדע און מיט ברילן אויף דער ברייטלעכער נאָז. זי איז געווען צוויי טראָפּן וואסער אזוי ווי די מאמע אירע, די מחותנת׳טע רחל, א גוטע בעטערין זאָל זי זיין פאר אונדז און פאר כל ישראל.

די ערשטע פופצן יאָר נאָך דער חתונה האָט די מומע ברכה קיין קינדער ניט געהאט, און דערפאר קען זיין, איז זי געווען אביסעל א פארביסענע און א בייזע. זי האָט זעלטן א קינד א גלעט געטאָן, און מיט די צוויי יתומים אפילו האָט זי געלעבט ניט זייער בשלום. זי איז אָבער געווען א קלוגע און א וואויל־קענענדיקע. זי פלעגט לייענען ווי א וואסער שמר׳ס ראָמאנען, און אין דער ווייבערשער שול איז זי געווען די בעסטע פירזאָגערין. תשעה באב צו די קינות פלעגן זיך צו איר אין שטוב צונויפ־נעמען אלע ווייבער פון גאס, זיך אויסזעצן אויף דער ערד, מיט די בארוועסע פיס הינטער זיך, אזוי ווי די טערקן, און אין מיטן, אויף דעם קליינעם פוס־בײנקעלע, האָט די מומע אוועקגעשטעלט דעם פאררויכערטן לאָמפּ, וואס דער פעטער אלטער פלעגט באנוצן אויף זיין שוסטער־טישל. די מומע פלעגט זיך צורוקן נאָענט צום לאָמפּ, אנזאטלען די ברילן אויף דער נאָז, אראָפּרוקן דאָס טיכל טיף, ביז אריבער די אויערן, אויפעפענען דאָס אלטע טייטש־חומש, וואס די בלעטער זיינען שוין געווען געל און צעקנייטשט פון אלטקייט, און לייענען מיט א געוויין די מעשיות פון קמצא בר קמצא, פון דעם חורבן טור־מלכא, פון חנה מיט אירע זיבן זין, און די שיינע מעשה פון טיטוס מיט דער פליג. זי פלעגט לייענען מיט א וויינענדיק קול, די טרערן פלעגן זיך גיסן פון אירע אויגן און ארונטערקייקלען זיך איבער אירע באקן, ביז צו דער בראדעווקע, פון וועלכער עס האָבן ארויסגעשפּראָצט צוויי דינע, לאנגע האָר.

מחמת ער איז געווען א שוסטער, און ניט קיין סטאָליער, ווי דעם זיידנ׳ס אנדערע קינדער, דערצו א שטילער, און א פאר־טראכטער און א צוריקגעצויגענער פון מענטשן, פלעגט דער פעטער אלטער זייער זעלטן קומען צוגיין צום זיידן אין באשקע, און אפילו ביי די אויסגעגעבענע שוועסטער און ברידער פלעגט מען אים אויך זען זייער זעלטן. דעריבער האָבן די דריי קינדער, משה׳ל, דעם

פעטער הייקל׳ס, און די צוויי יתומים, איידל און מאטל, אפטמאל נאר פארגעסן אז זיי האבן ערגעץ א פעטער וואס ער הייסט אלטער, און איז א שוסטער און א קרומער דערצו, און אז זיי האבן נאך א מומע, וואס הייסט ברכה, און וואס זי איז א פרומע און גאט׳ס פארכטיקע, און אז מען קומט צו איר צוגיין אמאל אין א יובל, הייסט זי ראשית אפווישן דעם נעזל, און דערנאך פרעגט זי, צו משה׳ל און מאטל טראגן זייערע ארבע־כנפות׳לעך און צו איידל קען שוין זאגן מודה־אני אויסנווייניק. צוליב דעם אליין פלעגן שוין די קינדער וווייכן פון דארט און פלעגן אפילו חנוכה־צייט זיך לאנג מישב זיין, צו זאלן זיי גיין אהין בעטן חנוכה־געלט. משה׳ל פלעגט קומען צום פעטער אלטער נאר דעמאלט, ווען דער פעטער האט אים געדארפט ארונטערנעמען א מאס אויף נייע שיך.

* * *

נאכדעם ווי די באבע איז געשטארבן און דער זיידע איז געבליבן אליין מיט דער יתומה איידל אין דער באשקע, האט דער פעטער אלטער אנגעהויבן אפטער צו קומען אהין מיט וויזיטן.

וואס זיין כונה איז געווען, האט קיינער ניט געוואוסט. מחמת אלטער האט מיט קיינעם ניט גערעדט, אפילו מיט׳ן זיידן אויך ניט.

ער פלעגט קומען צוגיין בייטאג, ווען דער זיידע פלעגט געוויינלעך דרעמלען אויף דער קאנאפע.

די טיר אין באשקע אריין איז בסדר געווען אפן, און אפילו אז זי איז געווען פארקייטלט פון אינווייניק, איז אויך געווען גענוג פלאץ פאר אלטער׳ן אריינצושטעקן די האנט און אפקייטלען.

אפגעקייטלט די טיר, פלעגט אלטער שטיל, ווי א גנב אויף די שפיץ פינגער, פאוואלינקע ארונטערגיין די ווייכע, ערדענע טרעפ, וואס פירן אין דעם זיידנ׳ס קעלער־שטוב.

געגאנגען און אפגעשטעלט זיך אויף יעדן טרעפל באזונדער. געקוקט ארום זיך שטיל און פארשנדיק. באמערקט אז אלץ שטייט אויפ׳ן זעלביקן פלאץ, אזוי ווי עס איז געווען בעת די באבע האט געלעבט. ניט מער די שטייג איז געווען אן הינער, דאס פעסל אן וואסער און דער פריפעטשיק, וואו די באבע פלעגט קאכן זומער־צייט, איז געווען אן פייער.

אריינגעקומען אין דער נידריקער שטוב וואו ס׳האט זיך געפילט די קילקייט און פייכטקייט פון א קעלער, איז אלטער גע-

בליבן שטיין ביי דער טיר, פארלייגט איין פוס ארונטער, אזוי ווי די גרויסע פייגל אויפ'ן פעלד, און געקוקט אזוי פאר א לאנגער צייט אויפ'ן זיידן, וועלכער האט געדרעמעלט מיט איין האנט אויפ'ן הארצן, און האלטנדיק דאס ספר'ל „חיי־אדם" אין דער צווייטער.

געקוקט אויפ'ן זיידן, ווי אלט ער איז געווארן און גרוי, ווי גרויס די אויגן-ברעמען האבן זיך צעוואקסן און ווי טיף די באקן זיינען בא אים איינגעפאלן און איבערגעצויגן זיך מיט א מאגערער בלויקייט. פון דארט האט דער פעטער אלטער איבערגעטראגן זיין שווייגנדיקן בליק אויף דער באבע'ס אלטן, געשניצטן בעט און צו די מעשענע הענג־לייכטער וואס זיינען, אזוי ווי פריער, געהאנגען פון ביידע זייטן באם שפיגל. דערנאך האט ער זיך ווידער פארקוקט אויפ'ן שלאפנדיקן זיידן, ביז דער זיידע האט זיך צולעצט געגעבן א כאפ־אויף און א דערשראקענער אויסגעדרייט דעם קאפ צום עלצטן זון זיינעם:

— ביזט שוין לאנג דא?

דער פעטער אלטער ענטפערט ניט גלייך, ער בייט פריער איבער איין פוס אויפ'ן צווייטן, קוקט לאנג און שווייגנדיק, און אז דער זיידע פרעגט איבער א צווייטן מאל:

— וואס טוסטו דא?

דעמאלט ערשט מאכט אלטער שטיל, אזוי ווי דורך די ציין:

— נאר ניט. גלאט אזוי.

דער זיידע זעצט זיך אויף, געניצט, קנאקט־אויס די אלטע ביינער, קוקט אויפ'ן זון און האט ניט וואס צו זאגן.

דער פעטער אלטער שטייט אלץ, ווי פריער, ביי דער טיר, קוקט ערגעץ אויף דער נידריקער סטעליע, וואו א פליג האט זיך ארייג־געכאפט אין שפין-געוועב און קען פון דארט ניט ארויס. זיין מח ארבעט פאוואלינקע און שווער. מען וואלט געדארפט אפקערן די סטעליע . . . ניטא ווער עס זאל טאן, איידל איז א קינד, ארבעט ביי א נייטערקע. דער טאטע איז אלט און שוואך . . . וועט אפשר שטארבן . . . ווער וועט דעמאלט זיין שמש אין דער אלטער שול?

אין מיטן גיט זיך דער זיידע א ווענד צו אים:

— גיי און רוף מיר חייקל'ן אהער.

דער פעטער אלטער פאלגט. ער דרייט זיך אויס און גייט . . .

ח.

די ערשטע עטלעכע טעג נאך דער באבע'ס טויט, איז דער זיידע רב שלמה ארומגעגאנגען א צעטומעלטער. אלע קינדער זיינען זיך צוזאמענגעקומען אין דער באשקע, אין דעם זיידנ'ס גרויסער קעלער־שטוב, און האבן זיך דארט געזעצט שבעה. חייקל איז געווען דער איינציקער, וואס האט געזען עס זאל זיין א מנין דריי מאל אין טאג, און מחמת דער זיידע אליין איז געווען שטארק דערשלאגן, און האט ניט געקענט דאווענען פאר'ן עמוד, האט אים חייקל אפילו אין דעם אויך ארויסגעהאלפן. דעם ערשטן מאל האט ער זיך געפלאנטערט אביסל, פארהיקעט זיך אין דער עברי, א פאר מאל ארונטער פונ'ם וואכעדיקן נוסח און זיך פארמישט מיט'ן יום־טוב'דיקן, נאר ביסלעכווייז האט ער זיך צוגעוואוינט, געווארן געוואגטער ביי זיך, און זיין דאווענען האט אפילו אויסגענומען אויך.

חוץ דעם האט ער נאך געדארפט זען, אז די שבעה'ניקעס זאלן האבן וואס צו עסן, מחמת אלע דריי טעכטער, דינה, חייקע און נחמה, האבן די גאנצע צייט זיך ניט אויפגעהויבן פון דער ערד און געהאלטן אין איין יאמערן אויפ'ן קול און אין זיך; האט חייקל געדארפט זען, אז די עלצטע שנור, די מומע ברכה, זאל קומען צוגיין יעדן טאג און אפקאכן א געקעכץ, וואס די שבעה'ניקעס האבן געגעסן פון א קליין, קיילעכדיק טישעלע אויף דריי פיסלעך, זיצנדיק אויף דער ערד ארום דעם. דער איינציקער פון די דריי זין, וואס האט זיך געהאלטן מונטערער און אפילו געפרואווט, בעת דער שבעה, זאגן א גלייכווערטל און א שפאס טאן, איז געווען דער אינגסטער זון, זייליק, וואס ער איז פון אלע יארן געווען פארערעכנט פאר א צעלאזענעם יונג, אן אפיקורס.

אין די טעג פון שבעה האט דער זיידע ניט ארויסגעלאזן דעם ספר „איוב" פון זיינע הענט. געקוקט אין אים אן אן אויפהער; און וואס מער ער האט אין אים געקוקט, אלץ מער האט זיך אים אויסגעדאכט אז ס'איז א גרויס נארישקייט וואס

מען האָט אָנגענומען באַ אידן, אַז מען דאַרף לייענען דעם ספר „איוב" בעת שבעה. צומאָל האָט זיך אים אויסגעוויזן אַז איוב'ס טענות צו גאָט זיינען נאַריש, און אַז ער, אויף איוב'ס פּלאַץ, וואָלט זיך בעסער אויסגע'טענה'ט מיט גאָט ברוך הוא. דערצו האָט ער געפילט, אַז איוב'ס צרות זיינען כלל ניט זיינע; ניט מחמת זיינע אייגענע זיינען גרעסער אָדער קלענער, נאָר פּשוט ווייל זיי זיינען ניט זיינע, און אַז ער אַליין, ווען ער וואָלט, הייסט עס, געווען בכח, וואָלט געמאַכט גאָר אַן אַנדער ספר, אַ „ספר שלמה," און אין דעם ספר וואָלט ער דערציילט זיינע צרות, זיינע ווייטיקן . . . וואָלט ער דעמאָלט געוואוסט, אַז דאָס איז זיין ספר „איוב," זיין אייגענער, און ניט קיין אַנדערנס. באמת, האָט דער זיידע ביי זיך געטראַכט, וואָלט יעדער איד געדאַרפט זיך מאַכן זיין אייגענעם ספר „איוב" . . .

אַז דער זיידע פלעגט מיד ווערן פון לייענען דעם דאָזיקן ספר, פלעגט ער זיך אויפהויבן און אָנהויבן אַרומשפּאַנען איבער דער גרויסער, ערדענער קעלער־שטוב, פאַרלייגט איין אַרבל אין אַנדערן, דעם קאָפּ, מיט דער שפּיציקער יאַרמעלקע פון אויבן, אַריינגע־צויגן צווישן די אַקסלען, און די אויגן, שטריינגע און פינצטערע, האָט ער געהאַלטן אַרונטערגעלאָזן צו דער ערד, אַקוראַט ווי ער וואָלט דאָרטן געזוכט עפּעס פאַרבאָרגענע סודות. צומאָל פלעגט ער עפּעס אַריינברומען צו זיך אין דער באָרד אַריין און אָפּטמאָל אַרויסלאָזן אַ הויכן זיפץ. דעם זיפץ פלעגן אונטערכאַפּן די שבעה־קינדער, און זיך צעזיפצן און צעקרעכצן יעדער אויף אַן אַנדער שטייגער. איידל, די יתומה, און נחמה, די אינגסטע טאָכ־טער, האָבן גלייך אַרויסגעפּלאַצט מיט אַ געוויין, ביז די גאַנצע באַשקע איז אַזוי ווי פאַרשוואָומען געוואָרן פון טרערן. דעמאָלט פלעגט זייליק זיך גיבן אַ הויב־אויף און צעשרייען זיך אויף אַ קול:

— וואָס האָט איר זיך צעיאָכמערט, וואָס? איר מיינט איר'ט די מאַמע לעבעדיק מאַכן?

פלעגן אַלע מיט אַמאָל שטיל בלייבן. דער זיידע פלעגט צוגיין צו איידלען, אַ גלעט טאָן איר איבער'ן אַנגעבויגענעם קאָפּ, און זאָגן אַ ווייך וואָרט צו נחמה'ן און זיך ווידער צעקרעכצן שטיל און איינגעהאַלטן: אוי, אוי . . . אָך און וויי איז מיר . . .

* * *

נאָך די זיבן טעג שבעה זיינען די קינדער זיך פונאַנדערגע־נאַנגען יעדער צו זיך אהיים, און דער זיידע איז געבליבן אין באַשקע, אַליין מיט די גרויע, בייכיקע ווענט, און מיט אײדלען, וואָס האָט זיך דאָרט, אין גרויען שאָטן, ארומגעדרייט ווי אַ פאַרגעסענע, אָן עלענטע, מיט רויטע אויגן פון וויינען, און מיט אַ שמאָל, קליין־קינדעריש פנימל. דער זיידע האָט געקוקט אויף איר און האָט רחמנות געהאַט.

אין דער ערשטער וואָך, נאָך שבעה, האָבן די קינדער זיך אַריינגעכאַפּט אין באַשקע כמעט יעדן טאָג, געפּרעגט וואָס דער טאַטע מאַכט, וואָס אײדל מאַכט, און צי דאַרפן זיי ניט עפּעס, און צי ווייסט אײדל ווי אַזוי אָפּצוקאָכן אַ לעפּעל וואַרעמס. מאָטל, דער יתום, פלעגט קומען צוגיין יעדן פאַרנאַכט, אָנטראָגן האָלץ און איינהייצן אין רובע, און אײדל פלעגט צושטעלן ביים פייער אַ טעפּעל מיט קאַרטאָפליעס.

וואָס אַ טאָג אַלץ מער האָבן די קינדער זיך צוגעוואוינט צום געדאַנק, אַז זיי האָבן קיין מאַמען ניט מער, און די אייניקלעך האָבן שוין אויך אויפגעהערט צו פרעגן, פאַרוואָס קומט ניט די באַבע. אײדל איז אוועק צוריק צו דער נייטערקע, צו דער מלאכה, און דער זיידע פלעגט גאַנצע טעג אַרומגיין איינער אַליין איבער די צוויי גרויסע חדרים פון דער באַשקע, אָפּשטעלנדיק זיך אַ מאָל לעבן דעם קאַמאָד, אַמאָל לעבן שפּייז־אַלמער און עפּטער לעבן דער באַבע'ס בעט, פיין־געשניצטן בעט. צוגעשטעלט זיך, אַראָפּ־געבויגן דעם קאָפּ, פאַרמאַכט די אויגן און שטיל, אין זיך, געוויינט.

און איינמאָל, אין איינעם פון די דאָזיקע אומעטיקע און שווערע טעג, איז געקומען צירל די שמש'טע, מנחם־אבל זיין דעם זיידן.

ווער איז צירל די שמש'טע?

* * *

אחוץ דעם זיידנ'ס גרויסער שול, וואו ער איז געווען שמש, איז אין שטעטל געווען נאָך אַ שול, אַ קלענערע. און מחמת די דאָזיקע שול האָט זיך אויסגעבויט אַ סך שפּעטער ווי די ערשטע, האָט מען זי גערופן די נייע שול. דער שמש פון יענער שול איז געווען אַ ברייטער איד מיט אַ לאַנגער באָרד; מעביל דער שמש, אַזוי האָט מען אים גערופן. מעביל דער שמש האָט געהאַט אַ

ווייב צירל, און צירל די שמש'טע האט צו איר מאן מעכיל געבוירן א זון, וואס מען האט אים גערופןביים נאמען — נעציל.

איז דער דאזיקער מעכיל דער שמש איינמאל, אין א שיינעם זומער־טאג, פלוצים פארשלאפט געווארן און איז — ווי דער שטיינער איז פון ארימעליים, זיך אוועקגעשטארבן. זיינען געבליבן צירל די אלמנה און איר זון נעציל צו געוועלטיקן איבער דער נייער שול.

צירל איז געווען א אידענע פון א יאר עטלעכע און פערציק. געבוינן און געעלטערט ניט נאך אירע יארן; מיט א פיסקל א שארפס, מיט בלויע ליפן, און אויגן קליינע, קאליע און רויטע. נאר אויסגעקוקט אויפ'ן פנים האט זי ניט שלעכט, און ארום־און־ארום איז זי געווען עפעס מער ווי די פארשטארבענע באבע וואס איז, שוין באלד א חודש צייט, געלעגן אין דער קאלטער ערד.

* * *

איין גאט ווייסט, צי צירל האט טאקע געהאט עפעס בכונה מיט איר קומען מנחם־אבל זיין דעם זיידן, אדער ניט. אבער געקומען איז זי, און דאס איז געווען גענוג אז דער זיידע זאל אנגעהויבן טראכטן מאדנע געדאנקן און ארומגייען מיט אומרואיקע מחשבות דורך די טעג.

צירל האט געעפענט דעם זיידנ'ס טיר שטילערהייט. איז אריינגעקומען מיט א פרום פנים און מיט פרום־שעפטשנדיקע ליפן. זי האט געקושט די מזוזה פון דער נידריקער טיר, געקוקט שטומערהייט אויפ'ן זיידן, וועלכער איז בעת־מעשה געבליבן שטיין א פארגאפטער אין מיטן שטוב, און זי האט שטילערהייט אפגעזיפצט. געקוקט ארום זיך און ווידער אפגעזיפצט, אזוי ווי זי וואלט מיט דעם זיפצן און מיט דעם קוקן ארום זיך געוואלט אויסדריקן איר מיטלייד מיט'ן זיידן, אויף וואס ער איז נעביך איבערגעקומען אויף די עלטערע יארן, צו בלייבן איינער אליין, א קראנקער, נעביך, און א שוואכער, און ס'איז ניטא עמיצער, ווער ס'זאל אים אפילו אביסל וואסער דערלאנגן . . .

— שלעכט, ר' שלמה — האט זי געזאגט צום סוף, אפשר אן א שום כונה — צו בלייבן אויף דער עלטער איינער אליין . . .

— און ווי גייט עס אייך, צירל? — האט דער זיידע אפ־געפרעגט.

צירל האט ניט אויף וואס צו באקלאגן זיך. למאי זאל

זי לייקענען. איר זון, געציל, היט זי אָפּ ווי דאָס אויג אין קאָפּ, און ניט איר אָפּ גרויס כבוד, נאָר מיט דער שנור, מיט רייצי׳ן, לעבט זי ניט זייער בשלום, און חוץ דעם איז גלאַט ניט גוט צו זיין אָן א מאַן . . .

* * *

נאָך איר אַוועקגיין איז ביים זיידן אין קאָפּ געבוירן געוואָרן א געדאַנק, וואָס האָט אים ניט געלאָזט רוען עטלעכע טעג, און דערהויפּט נעכט, נאַכאַנאַנד. צום אָנהויב האָט ער זיך אליין פאַרשעמט פאַר דעם דאָזיקן געדאַנק. ער האָט זיך אפילו אביסל דערשראָקן אויך. אָבער וואָס מער ער האָט זיך אריינגעטראַכט אין דעם געדאַנק, אַלץ נאַטירלעכער איז דאָס אים פאָרגעקומען. די קינדער, האָט ער געוואוסט, וועלן אפילו קוקן אביסל קרום אויף דעם, וועלן זיך ברוגז׳ן, וועלן זיך אָננעמען זייער טויטער מאמע׳ס כבוד, אָבער זיי וועלן פאַרגעסן, זיך צוגעוואוינען . . .

דער איינציקער, מיט וועמען ער האָט געוואָלט זיך האלטן אַן עצה וועגן דעם ענין, איז געווען חייקל. האָט ער אים געשיקט רופן.

און חייקל, אַז ער האָט דערהערט, דער שווער זאָל לעבן דאַרף אים האָבן, איז ער גלייך געקומען צוגיין.

נאָר ווען ער איז געקומען, איז דער זיידע שוין געווען צו־געגרייט מיט אַלצדינג. חייקל האָט געטראָפן דעם שווער אַן אויפגעלייקטן, כמעט א פריילעכן. שוין לאַנג, דעם גאַנצן ווינטער אודאי, אַז ער האָט ניט באַמערקט ביים שווער א שמייכל אויף די ליפּן.

איצט האָט ער געשמייכלט, דער זיידע. אנטקעגן געגאַנגען חייקל׳ן ביז דער טיר, אים אויסגעשטרעקט די האַנט: שלום עליכם.

— איר האָט מיך עפּעס געדאַרפט, שווער? — האָט חייקל געפרעגט.

ס׳איז אים ניט איינגעפאַלן וועגן וואָס דער זיידע רופט אים, און ער האָט ניט געקענט פאַרשטיין, וואָס דער זיידע איז אַזוי גוט אויפגעלייגט.

נאָר כאָטש ער איז געווען פריילעך און גוט אויפגעלייגט, האָט דער זיידע פונדעסטוועגן געמאַכט אַן ערנסט פּנים, צוגעפירט דעם איידים צום טיש און אים געהייסן זיך אַוועקזעצן, און ווען חייקל האָט זיך אַוועקגעזעצט, האָט דער זיידע צו אים אַזוי געזאָגט:

— הער, חייקל, איך וויל מיט דיר רעדן וועגן א וויכטיקן ענין.

חייקל האָט דערווייל ארויסגענומען זיין טאבאק־פושקע, פארדרייט א ציגאר, און אונטערגערוקט דעם זיידן די פושקע.

— וואָס איז דאָס פאר א ענין, שווער לעבן? — האָט ער געפרעגט.

— ווייסט דאָך — האָט דער זיידע אָנגעהויבן מיט אַן איינגעהאלטענעם טאָן — איך בין אויף דער עלטער. קיין געזונטער מענטש בין איך נים. וויפיל קען איך אינגאנצן נאָך לעבן?

חייקל האָט זיך דערפילט אומאנגענעם און האָט זיך אָנגע־הויבן דרייען אויפ'ן ביינקל.

— צו וואָס, שווער לעבן, רעדט איר גאָר פון אזעלכע זאכן?

— פארשטייסטו מיך — האָט דער זיידע ווייטער גערעדט — א מענש לעבט נים אייביק . . . איך האָב זיך בארעכנט, אז דו ביזט דער בעסטער, וואָס וועט שפעטער קענען פארנעמען מיין אָרט . . .

— שווער לעבן, וואָס רעדט איר! . . . איז חייקל אויפגע־שפרונגן פון זיין אָרט.

— דארפסט זיך נים דערשרעקן — האָט דער זיידע אים בארואיקט מיט א שמייכל . . . איך שטאַרב נאָך נים . . .

— היינט צו וואָס דארפט איר אזוי רעדן . . . איך האָב געמיינט, אז איר האַלט שוין באַם שרייבן א צוואה . . .

— ניין, — האָט דער זיידע אָלץ געשמייכלט — קיין צוואה שרייב איך נאָך נים, אָבער איך האָב געוואָלט אז דו זאָלסט וויסן, אז ווען די צייט וועט קומען, וועסטו איבערנעמען די חזקה אויף דער אַלטער שול . . .

— אָבער שווער לעבן . . . —האָט חייקל אויסגערופן.

— פארשטייסט . . . שפעטער . . . נים איצט . . . איצט וויל איך פון די אנאַנדער זאך; דו ביזט פאַרט מיין עלצטער איידים, מיין עלצטער זון, מיין בעסט קינד . . .

חייקל האָט געקוקט אויפ'ן שווער מיט א צעמישטן בליק. ער האָט זיך באמת דערשראָקן פאר אים און האָט געמיינט אז מיט'ן אלטן האָט, חלילה, געטראָפן עפּעס א סיבה.

נאָר דער זיידע האָט אים נים געלאָזט לאַנג טראַכטן:

— איך וויל, זאָלסט אריבערגיין מיט מיר היינט באנאכט אין דער נייער שול.

— אין דער נייער שול?

— קענסט צירל די שמש'טע?

— צירל די שמש'טע?

— א מנין מענטשן וועלן דאָרט וואַרטן . . .

חייקל האָט געגעבן א שפרונג־אויף פון'ם ביינקל. ער האָט אויסגעקוקט אזוי דערשראָקן, אז דער זיידע האָט זיך צעלאַכט, קוקנדיק אויף אים.

— וואָס־זשע — האָט ער געזאָגט — דו פאַרשטייסט ניט, וואָס איך רעד צו דיר? . . .

ניין. חייקל האָט באמת טאַקע ניט פאַרשטאַנען. דאָס וואָס דער זיידע האָט אים ערשט געזאָגט, האָט אויסגעקוקט בא אים אזוי ווילד, משונה'דיק און פרעמד, אז ער האָט געמיינט דער שוועכר איז עובר בטל.

— טו זי אָן — האָט דער זיידע געזאָגט — מיר דאַרפן זיין דאָרט תיכף נאָך מעריב.

— ניין, ניין . . . — האָט חייקל זיך געצאַפּלט — איך דאַרף זיין אין דער היים . . . איך מוז זיין אין דער היים . . .

דער זיידע איז געוואָרן בייז. מיט אמאָל האָט זיך צו אים אומגעקערט דער טאָן פון די פריעדיקע, איינגערע יאָרן. ער האָט זיך געגעבן א שטעל אוועק קעגן חייקל'ן און א זאָג געטאָן צו אים, כמעט אזוי ווי מיט א באַפעל:

— דו וועסט גיין מיט מיר, הערסט, חייקל?

און חייקל האָט שוין מער ניט גערעדט, נאָר האָט געטאָן אַלץ וואָס דער זיידע האָט געהייסן.

ט.

א שפּראָץ אויף טאָג האָט דאָס גאַנצע שטעטל שוין גע־וואוסט, אז די אַלטע שול און די נייע שול האָבן זיך מתחתן געווען; אז דער זיידע רב שלמה, דער שמש פון דער אַלטער שול, האָט חתונה געהאַט מיט צירל דער אלמנה, די שמש'טע פון דער נייער שול. און אז בעלי־בתים פון ביידע שולן האָבן זיך יענעם פרימאָרגן באגעגנט, האָבן זיי איינער דעם אַנדערן אָפּגעגעבן „מזל־טוב" און זיך איבערגעוואונקן מיט אָפּשפּעטנדיקע בליקן.

— וואס קערן מיך זיך אן אצינד ? . . . — האט לאכנדיק געפרעגט וועלוול דער שניט־קרעמער, שטייענדיק אויפ'ן גאניק פון זיין קראם און אריבערערנדיק צו יחיאל דעם אייזנקרעמער, וואס איז געשטאנען בא זיין קלייט, אויף דער צווייטער זייט גאס. נאר יחיאל האט ניט געוואוסט וואס צו ענטפערן אויף דער פראגע. ער האט נאר געלאכט, עפעס מאדנע געדרייט מיט די אויגן און געהויבן מיט די אקסלן.

* * *

אז דעם זיידנ'ס קינדער האבן זיך דערוואוסט פון זייער טאטנ'ס חתונה, זיינען זיי זיך באלד צונויפגעלאפן, אזוי ווי די פארסמ'טע, צו חייקלען אין שטוב אריין מיט א טענה, למאי האט ער עס דערלאזט, און למאי האט ער קיינעם פון זיי ניט דערציילט, אז דער אלטער האט גאר בדעה נאכאמאל חתונה צו האבן.

חייקל האט, ווי דער אמת איז, אלצדינג דערציילט, ווי אזוי דער זיידע האט אים געשיקט רופן צו זיך נעכטן שפעט פאר־נאכט; „נו און אז דער שווער זאל לעבן רופט, זאל איך אפשר ניט גיין ?" און אז ער איז געקומען, האט אים דער זיידע שוין ניט אפגעלאזט און ער האט געמוזט מיטגיין מיט אים, און זיין א מחותן ביי דער חתונה. „פרעג, צי וואס האט ער מיך באדארפט דארט ? האט זיך ניט געקענט באגיין אן מיר ? אבי די גאנצע וועלט זאל האבן צו מיר א טענה ? . . ."

דינה, דעם זיידנ'ס עלצטע טאכטער, איז געזעסן אויף א נידריק ביינקעלע, ווי צו שבעה, און האט געקלאגט אזוי ווי נאך א טויטן:

— אזא בושה . . . אזא בושה . . . אפצוטאן אזא זאך . . . די ערד אויף דער מאמע'ס קבר איז דאך נאך ניט רעכט פארטריקנט.

און נחמה, די יונגסטע, האט אונטערגעהאלפן:

— וואס האט ער אזוי קיין צייט ניט געהאט, וואס ?

און זייליק, דער קלוגסטער פון אלע קינדער, האט געזאגט:

— וואלט ער זיך כאטש געוועזן אן עצה געהאלטן מיט עמיצן . . .

און איינס נאָך איינס האָבן די קינדער דערציילט, ווי אַזוי זיי האָבן זיך געפֿילט היינט גאַנץ פֿרי, איבערגייענדיק די גאַס, און פֿילנדיק ווי מען קוקט זיי נאָך פֿון אַלע זייטן, ווי מען טייט אויף זיי מיט די פֿינגער . . . „אין דער פּלייצע האָבן מיך גע־שטאָכן זייערע בליקן,״ האָט געזאָגט חייקע.

איידל, די יתומה, איז גאָר געזעסן ווי אַ דערשלאָגענע. זי האָט זיך גענוג אָנגעהערט אין איר קינדעריש לעבן ווי שלעכט ס׳איז צו האָבן אַ שטיפֿמאַמע, האָט זי זיך אויסגעמאָלט, אַז האָבן אַ שטיפֿבאָבע דאַרף זיין נאָך ערגער.

ווי אַזוי וועט זי אויסקומען מיט דער נייער באָבע, וואָס זי הייסט צירל, האָט רויטע אויגן און וויל זיך האַלטן יונג?

אַזוי זיינען די קינדער אַלע געזעסן מיט אַרונטערגעלאָזענע קעפּ, קרעכצנדיק אין דער שטיל און זיפֿצנדיק. ס׳האָט זיך אויס־געדאַכט, אַז זיי האָבן זיך צוגעגרייט אויפֿ׳ן ניי צו זעצן זיך שבעה . . . און אַזוי ווי אָן ווערטער איז צווישן זיי געשלאָסן געוואָרן אַ מין שטומער אָפּמאַך, צו זיין ברוגז מיט׳ן טאַטן, פֿאַר דער עולה וואָס ער איז באַגאַנגען קעגן זייער טויטער מאַמען.

* * *

און מיט אַמאָל איז דער זיידע אויסגעוואַקסן פֿאַר זיי.

פֿון וואַנען האָט ער זיך פּלוצים גענומען אַהער? און ווי אַזוי איז ער אַריינגעקומען, וואָס קיינער האָט אַפֿילו ניט גע־הערט, ווי די טיר האָט זיך געעפֿנט? . . .

דער זיידע איז געשטאַנען פֿאַר זיי אַ הויכער, אַ שטאָלצער און אַ בייזער. ער האָט געקוקט אויף זיי מיט אַ האַרטן, שטומען בליק, ווי דער האַר קוקט אויף זיינע קנעכט, ווען ער כאַפּט זיי ביי אַ מיאוס׳ער מעשה.

עפּעס האָט ער זיך אַזוי ווי אויסגעגלייכט, דער זיידע, גע־וואָרן יונגער און שטאַרקער; אָנגעטאָן אין זיין וואַטאָווער קאַפּאָ־טע, מיט אַ שמוישען היטל אויפֿ׳ן קאָפּ און מיט אַ שטעקן אין דער רעכטער האַנט, איז ער אַ ווילע געשטאַנען אַ שטומער, אַרויסלאָזנדיק גרויסע קנוילן רויך פֿון זיין ליולקע.

דינה איז געווען די ערשטע וואָס האָט זיך אויפֿגעכאַפּט אַזוי ווי פֿון שלאָף און איז געקומען צו זיך. זי האָט זיך געגעבן אַ הויב־אויף, און, אַליין ניט הערנדיק איר קול, האָט זי אויס־גערופֿן:

— ווען ביזטו אריינגעקומען, טאטע? זיץ, טאטע . . .

און אַלע קינדער האָבן זיך דערפילט נאָך אומאַנגענעמענער און האָבן זיך געדרייט אויף זייערע ביינקלעך, אַזוי ווי זיי וואָלטן געזעסן אויף שפּיציקע נאָדלען.

— מען בארעדט דעם טאטן, הא? — האָט דער זיידע צולעצט אויסגערופן מיט אַ הארט קול, וואָס האָט געקלונגען אביסעלע הייזעריקלעך. ס'איז געווען קלאָר, אַז ער איז שטארק צעקאָכט, כאָטש קיינער האָט ניט געקענט פארשטיין פאַרוואָס.

דער פעטער אַלטער, וועלכער איז פון אַלע מאָל אַ שטילער, אַ צוריקגעהאַלטענער, און וואָס מישט זיך קיינמאָל ניט אין קיין זאַך, האָט איצט, פון זיין ווינקל ארויסגעבורטשעט:

— ער איז נאָך גערעכט! . . .

נאָר דער זיידע, אָדער ער האָט ניט געהערט, אָדער ער האָט זיך געמאכט ניט הערנדיק, האָט אַ קלאַפּ געטאָן מיט'ן שטעקן אָן דער ערד און האָט ארויסגעשריען:

— וואָס האָט איר געוואָלט, איך זאָל צו אייך אָנקומען? . . . איך זאָל וואַרטן ביז איר'ט זיך דערמאָנען און קומען מיר אָפּקאָכן אַ לעפעל וואַרעמס? מיר אויסוואַשן אַ העמד, צונייען אַ קנעפּל, אויסבעטן דאָס בעט? . . .

— ער איז דען ניט גערעכט . . . — האָט חייקל זיך אָנגערופן שטילערהייט. זייליק האָט אויף אים אַ שאַרפן בליק געטאָן און חייקל איז געבליבן שטיל.

דער זיידע האָט זיך ניט געוואָלט פאַרענטפערן. ער האָט מיט גאָר ניט געזינדיקט, ער האָט געטאָן וואָס רעכט און וואָס גלייך איז. ער וויל ניט פאַלן אויף די קינדער צולאַסט.

— איך בין אַן עלטערער מענטש — האָט דער זיידע גע־מענה'ט, און זיך צוגעהאַלטן מיט איין האַנט ביי דער לינקער זייט — איך בין אַ קראַנקער מענטש. איך דאַרף האָבן ווער עס זאָל ארומגיין ארום מיר . . . באַנאַכט דאַרף מען מיר מאַכן הייסע אייזנס און מיר לייגן צום בויך . . . ווער וועט עס טאָן, איר?

און דער זיידע האָט שאַרף געטייטלט מיט'ן פינגער אויף די קינדער, וועלכע האָבן נאָך טיפער ארונטערגעלאָזן זייערע קעפּ און געפילט אַז זיי האָבן גאָר ניט וואָס צו זאָגן אויף דעם זיידנ'ס אַלע רייד. אפילו זייליק, וואָס איז, דאַכט זיך, געווען בייז מער

ווי אַלע, האָט אויך באַקומען אַ ווייכערן בליק אין זיינע אויגן, און האָט שוין ניט געקוקט מער אַזוי בייז אויף'ן שוואַגער חייקל, ווען יענער האָט ווידער, האַלב שטיל, אַרויסגערעדט:

— וואָס דען האָט ער געקענט טאָן, דער שווער ? . . .

און אַזוי, מיט דעם זעלביקן בייזן בליק אין די אויגן, מיט דער אויסגעגלייכטער פּלייצע און ווירדיק־אויפגעהויבענעם קאָפּ, האָט דער זיידע ווידער אַ קלאַפּ געטאָן מיט'ן שטעקן אָן דער ערד, איבערגעטראָגן דעם בליק פון איין קינד צום אַנדערן, און אָפּמעסטנדיק זיי פון קאָפּ ביז די פיס, איז ער אָן ווערטער אַרויס פון חייקל'ס שטוב, ניט זאָגנדיק אפילו גוטן טאָג.

אין יענער נאַכט איז איידל צום ערשטן מאָל געשלאָפן ביי דער מומע דינה'ן, און ליגנדיק מיט איר אין איין בעט, האָט זי זיך געטוליעט צו איר, אַריינגעגראָבן דעם קאָפּ אין דער מומע'ס לייב און געוויינט שטילערהיים. ערשט איצט האָט זי דערפילט דעם אמת'ן טעם פון זיין אַ יתומה.

* * *

און אין באַשקע האָט אָנגעהויבן געוועלטיקן די נייע, די יונגע באַבע.

צי האָט דער זיידע זי ליב געהאַט אָדער ער האָט גלאַט געהאַט אָפּשיי פאַר איר, אָבער זייענדיק לעבן איר, איז ער גאָר אַן אַנדער מענטש געווען. זאַכן, וואָס די באַבע האָט, ביי איר לעבן, קיינמאָל ביי אים ניט געקענט פועל'ן, האָט די באַבע צירל יאָ געפּועל'ט.

זי איז אפילו געוואָרן אַ בעל־דעה'ניצע אין דעם זיידנ'ס טיש־קעסטל.

דעם זיידנ'ס גרויסער, רויט־געפאַרבטער טיש, האָט געהאַט צוויי טיש־קעסטלעך, שופלאָדן. אין איינעם האָט די באַבע גע־האַלטן די זילבערנע לעפל און גאָפּל און איז אַלעמאָל געווען אָפן; און אין צווייטן האָט דער זיידע געהאַלטן די ביכלך פון זיינע מסחרים און מזומן געלט. און איז תמיד געווען פאַרשלאָסן.

וויפיל געלט דער זיידע האָט געהאַט אין טיש־קעסטל, און וואָס אין זיינע מסחרים האָט זיך געטאָן, האָט קיינער ניט גע־וואוסט. אפילו ניט די באַבע.

די יונגע באַבע צירל האָט דאָס אָבער ניט געוואָלט ליידן. זי האָט געוואוסט אַז די שליסלן צום זיידנ'ס שופלאַד ווער

זי קיינמאָל ניט קריגן, אָבער עטלעכע דריוונע קאפּיקעס האָט זי יאָ געפּרואווט ארויסצובאַקומען פון אים.

איינמאָל, ווען דער זיידע איז געזעסןביים טיש, מיט דער יארמעלקע אויפ׳ן שפּיץ קאָפּ און מיט די ברילן אויף דער נאָז, ארייננקוקנדיק אין אַ ספר, האָט צירל זיך אוועקגעזעצט קעגן אים, צושפּרייט די הענט אויפ׳ן טיש, און אזוי לאַנג געקוקט אויף אים, ביז דער זיידע האָט זיך געגעבן אַ כאַפּ אויף און זי אָנגעקוקט פארוואונדערט.

— וואָס קוקסטו אזוי אויף מיר ? — האָט ער געפרעגט.

— וואָס־זשע, איך טאָר ניט ? — האָט זי געזאָגט און שטיל אונטערגעלאכט.

דער זיידע האָט געוואָלט מאכן אַ בייז פּנים, נאָר ס׳איז אים ניט געלונגען.

— ווילסט עפּעס ? — האָט ער געפרעגט.

— וואָס זאָל איך ווילן ? — פרעגט זי און לאַכט.

— פונדעסטוועגן ?

— די ציין טוען מיר וויי . . . — האָט זי געזאָגט מיט אַ פעסטשנדיקן טאָן און האָט פארקרימט דאָס פּנים.

— די ציין ?

— יאָ.

— גיי־זשע צום דאָקטאָר.

— שוין געווען.

— נו ?

— געהייסן וואשן די ציין מיט פּראָשקעס.

— נו, וואשט מען.

— דארף מען דאך האָבן געלט צו גיין אין אפּטייק . . .

דער זיידע האָט זיך געדרייט אויפ׳ן ביינקל, עס איז אים ניט געווען זייער גרינג צו עפענען דעם שופלאָד. נאָר צירל איז אים געזעסן אנטקעגן די אויגן. געקוקט אויף אים מיט אַ לייכט שמייכעלע אויף די ליפּן. דער זיידע האָט שוין געוואוסט וואָס דאָס שמייכעלע באַטייט . . .

שפּעטער מיט אַ שעה איז צירל שוין געקומען צוריק פון אפּטייק און האָט אָנגעבראכט מיט זיך אַ סך שיינע און שמעקנדיקע זאכן. א חוץ די פּראָשקעס און די ציין־בערשטלעך האָט זי אויך

געקויפט א שטיקל גרינע שמעקנדיקע זייף און א קליין פלעשעלע מיט א מין פליסיקייט, וואס האט פארשפרייט זיסע ריחות איבער דער גאנצער באשקע.

זי האט אפגעפענט די פראבקע און אונטערגעטראגן דעם זיידן אונטער דער נאז:

— טו א שמעק . . .

— איי, טשעפע זיך אפ . . .

פונדעסטוועגן האט ער געשמעקט און ס'איז אים וואויל געפעלן. זי האט אים ארויפגעגאסן א פאר טראפן אויף די הענט ער האט די טראפנס צעריבן און צוגעטראגן צו דער נאז.

— שמעקט א מחיה — האט ער געזאגט.

נאר באלד האט ער זיך פארשעמט פאר זיך אליין. ער האט זיך דערפילט ווי א קליין, נאריש אינגל, און דאס איז אים ניט אנגעשטאנען. האט ער זיך אויפגעהויבן פונ'ם ביינקל און אנגע־הויבן ארומצוגיין איבער דער שטוב, א צעדרייטער. ס'האט זיך אים געדאכט, אז מיט אים אינאיינעם דרייט זיך די גאנצע באשקע, די גרויע, בייכיקע ווענט, די קליינע פענצטערלעך און די אויסגע־קרימטע טירן, וועלכע זיינען ניט געוועז צוגעוואוינט צו אזעלכע מאדנע און שארפע ריחות . . .

ו.

איידל האט געזען ווי אזוי דער זיידע היט־אפ די נייע באבע, און עס האט זי געשטאכן אין הארצן.

זי איז אלט געווען זיבצן יאר און האט געהאט א שארף אויג.

צו דער באבען, געדענקט זי, איז דער זיידע קיינמאל אזוי ניט געווען. קיינמאל האט ער דער באבע'ן ניט ארויסגעגעבן אזוי פיל געלט, וויפיל ער גיט ארום דער באבע צירל.

זי האט געזען ווי די נייע באבע וואשט זיך דעם פנים מיט שמעקנדיקע זייפלעך און רייבט די יאסלעם מיט א בערשטעלע ביז ס'גייט בלוט. צום אנהויב האט דאס איר אויסגעקוקט ווילד־נאריש, דערנאך האט זי אנגעהויבן צו פארשטיין, אז דאס וויל צירל זיך האלטן יונג. איר שווער הארץ האט זי ניט געהאט פאר וועמען אויסצורעדן, א חוץ פאר דער מומע דינה'ן, און אזוי האבן אלע קינדער שוין געוואוסט, אז די „מומע" היט ניט

אַפּ דעם זיידן ווי ס'דאַרף צו זיין; אַז זי ברײנגט אים אויס ביז צו דער לעצטער קאָפּיקע, און אַז זי פּוידערט זיך אַזוי ווי דעם פעלדשער'ס ווייב . . .

און דער רוגז צווישן די קינדער מיט'ן זיידן איז אַלץ געוואַקסן און געוואַקסן.

איידלען איז וואָס אַ טאָג געוואָרן ענגער אין דעם זיידנ'ס שטוב.

דאַכט זיך געווען די זעלביקע באַשקע ווי אַלע מאָל; אַלץ איז געשטאַנען אויף דעם זעלביקן אָרט אַזוי ווי אין די טעג ווען די באָבע האָט געלעבט, און דאָך האָט זיך געפילט אַזוי ווי עפּעס אַנ'אַנדער לופט דרייט זיך אַרום איבער די צוויי גרויסע חדרים פון דער קעלער־שטוב. די גרויע, בייכיקע ווענט זיינען, האָט זיך איר געדאַכט, נאָך גרויער און נאָך בייכיקער געוואָרן, און די קליינע פענצטערלעך, נידריק ביי דער ערד, מיט די קליינע שייבלעך וואָס האָבן אַלע מאָל געפינקלט פון ריינקייט, זיינען איצט, אַזוי האָט זיך איר אויסגעוויזן, געווען פאַרשמירט און פאַרקויטיקט און פאַר־קלעפּט מיט שטיקלעך קאָלירטן פּאַפּיר; און ס'האָט זיך איר געדאַכט, אַז די דאָזיקע קליינע שייבלעך זיינען די אויגן פון דער אַלטער, וואָרעמער באַשקע, און אַז איצט וויינען זיי, טיף־באַ־לײדיקטע, אויף דעם וואָס דער אַלטער זיידע שלמה האָט זיי איבערגעלאָזן אין די הענט פון דער באָבע צירל, וועלכע האָט מער אין זין די גרין־שמעקנדיקע זייפלעך אירע, מיט די ווייס־ביינערנע בערשטלעך צו אירע ציין, איידער די באַשקע מיט אירע ניט אויסגערייניקטע קליינע שייבלעך . . .

צוליב איר, צוליב דער נייער באָבע, האָט איידל געפילט ווי זי הויבט־אָן פיינט באַקומען דעם זיידן.

זי האָט אים אפשר פריער אויך קיינמאָל שטאַרק ניט ליב געהאַט. ער איז געווען צו איר אַלעמאָל אַ שטרייגגער, אַ בייזער, מיט אַ ברוגז'ן קוק אין די אויגן און מיט אַ האַרטן קול, ווען ער האָט גערעדט צו איר. אָבער זי האָט זיך דערצויגן אונטער זיין השגחה. ער איז געווען ניט נאָר איר זיידע, נאָר איר טאַטע אויך, האָט זי זיך צוגעוואוינט צו אים, געהאַט אפשיי פאַר אים, האָט מורא געהאַט פאַר אים ווי אַ קינד האָט מורא פאַר אַ בייזן טאַטן.

איצט איז זי געווען שוין א דערוואקסענע. איר יונגער מח האט פארשטאנען אז עס דארף ניט זיין אזוי ווי עס איז. זי האט געפילט אז דער זיידע האט פארשוועכט דעם אנדענק פון דער באבע רחל און האט פאראומווירדיקט די ליבע באשקע דערמיט וואס ער האט אריינגענומען אהער פאר א ווייב די אלמנה צירל. זי האט צירלען פיינט געהאט.

און מחמת דעם וואס זי האט די נייע באבע ניט ליב געהאט, פלעגט זי כסדר ארומגיין א ברוגז'ע. פלעגט ניט רעדן מיט קיינעם. ניט מיט'ן זיידן, ניט מיט דער באבען. אירע דינע ליפן זיינען געווען פארשלאסן, און דער בליק אין אירע אויגן — אזוי ווי די שארף פון שטאל. באנאכט פלעגט זי וויינען אויף איר געלעגער, און אינדערפרי פלעגט זי אוועקגיין צו דער נייטארין מיט רויטע אויגן.

אמאל אין די שבתים, אז זי פלעגט קומען צו דער מומע דינה'ן, פלעגט זי זיך אביסל אפרעדן פונ'ם הארצן. פאר דער מומע דינה'ן פלעגט זי זיך קלאגן אזוי ווי זי וואלט געווען איר אייגענע מאמע. זי האט זיך געקלאגט אז איר איז שלעכט באם זיידן, שלעכט גאר און א גרונד.

— וואס טוט זי דיר דען, די באבע? — פלעגט די מומע דינה איבערפרעגן.

— זי טוט מיר ניט גאר ניט, נאר איך קען אויף איר ניט קוקן . . . — איז געווען איידל'ס שטענדיקער ענטפער.

איינמאל אין א זומער פארנאכט, איז איידל געקומען פון דער נייטארין, און האט אין באשקע קיינעם ניט געטראפן. דער זיידע, האט זי פארשטאנען, איז אודאי אין שול, ביי מנחה, און די באבע — מסתמא זיצט זי ערגיץ צווישן די ווייבער און רעדט רכילות . . . איידל איז אוועק אין פיר־הויז, האט אנגע־גאסן א שיסל קאלטע וואסער און האט גענומען זיך ארומוואשן.

דערווייל האט זי אויף דער פאליצקע דערזען דער באבע צירל'ס גרין־שמעקנדיק זייפל, מיט וועלכן זי נאר אליין האט זיך געזייפט דאס פנים.

איידל האט באקומען א מורא'דיקן יצר־הרע צו דעם דאזיקן גרין שמעקנדיקן זייפל.

די ריחות פון דעם האט זי אלע מאל פארנומען. עס פלעגט

איר אַלעמאָל קריכן אין דער נאָז. נאָר מחמת זי האָט פיינט געהאַט די שטיף־באָבע, האָט זי פיינט געהאַט דאָס גרינגע זייפל, נאָר איצט, קוקנדיק אויף דעם, האָט זי באַקומען אַ מורא׳דיקן חשק צו פאַרזוכן דעם טעם פון אַזאַ זייף אויף איר יונגן פּנים.

אַ גאַנצע וואָך פלעגט איידל זיך וואַשן נאָר אָן זייף, און נאָר פרייטיק פאַרנאַכט, לכבוד שבת, פלעגט זי נעמען אַ שטיקל גראָבע זייף, פון דער וועש, און דערמיט זיך רייבן דאָס פּנים און דאָס לייב.

אַ לאַנגע ווײַלע האָט זי געקוקט אויף דעם דאָזיקן גרין־שמעקנדיקן זייפל, וואָס האָט אַזוי ווי אַראָפּגעוואונקען צו איר פון דער פּאָליצע, און צוויי מאָל האָט זיך שוין איר האַנט אויס־געשטרעקט דאָס צו נעמען, און ביידע מאָל האָט זי די האַנט צוריקגעכאַפּט אַ דערשראָקענע. צו לעצט אָבער האָט זי זיך גע־מאַכט האַרץ, אַ כאַפּ געטאָן דאָס שטיקל זייף, אַרומגעקוקט זיך אין אַלע זייטן, און אָנגעהויבן צו זייפן זיך.

די זייף האָט געשמעקט, די ווייסע מילינקעס האָבן געגלעט איר פּנים, געקראָכן אין די אויגן — ס׳איז איר וואויל געפעלן.

און אָט אַזוי, מיט פאַרמאַכטע אויגן און מיט דער זייף אויפ׳ן פּנים, האָט זי פּלוצים דערפילט ווי די באָבע צירל איז, אַזוי ווי פון אונטער דער ערד אויסוואַקסן לעבן איר.

זי האָט גיך אַוועקגעלייגט די זייף צוריק אויף דער פּאָליצע און מורא געהאַט אַ דריי צו טאָן דעם קאָפּ. זי האָט אָבער געפילט אַז איר שמאָלע פלייצע ווערט דורכגעשטאָכן פון אַ בייזן, שאַרפן בליק.

צירל האָט אַרויסגעפּלאַצט:

— אַנדערש ביזטו ניט געוואוינט געוואָרן ביי דיין טאַטן? נאָר מיט גרינער זייף דאַרפסטו זיך וואַשן?

און האָט איר אַ קניפּ געטאָן אין דינעם, נאַקעטן אָרעם.

איידל האָט אַ קוויטש געטאָן און איז מיט דער זייף אויפ׳ן פּנים אַנטלאָפן אינוויינייק, אין באַשקע אַריין.

* * *

יענעם אָוונט האָט איידל זיך געטראָפן מיט׳ן ברודערל, מיט מאָטלען, און האָט פאַר אים זיך אויסגעוויינט איר ביטער האַרץ.

— ס׳איז מיר שלעכט, ברודער, זייער שלעכט . . . — האָט זי געוויינט און זיך געטוליעט צו אים.

אין מאַטלען האָט זיך צעקאָכט דאָס בייזע בלוט.

— איך וועל איר ווייזן ווי צו קנייפּן מיין שוועסטער!

— האָט ער זיך געבייזערט און געמאַכט פויסטן פון זיינע הענט.

ער איז אַלט געווען דעמאָלט גאַנצע פופצן יאָר, אָבער ער איז געווען ברייט און צעוואַקסן, גאָר ניט נאָך זיינע יאָרן.

אליין האָט ער אויך געטראָגן אַ בייז האַרץ אויף דער נייער באָבען, כאָטש ער האָט ניט געוואוסט קלאָר פאַרוואָס. מיט'ן זיידן האָט ער אויך קיינמאָל גוט ניט געלעבט, ווייל דער זיידע פלעגט אים רופן שייגעץ און אים שלאָגן מיט'ן פּאַסיק פון די הויזן.

און אויפ'ן צווייטן פרימאָרגן, בעת דער זיידע רב שלמה איז געווען אין שול און איידל איז אוועק צו דער נייטאָרין, האָט מאָטל זיך אוועקגע'גנב'עט פון דער אַרבעט און איז אוועק אין באַשקע אַריין, צו דער באָבע צירל.

אַ גאַנצע נאַכט האָט דאָס בלוט אין אים געקאָכט און די הענט האָבן אים געביסן. איצט איז ער מער געלאָפן ווי גע־גאַנגען. איז אַרויס פון דעם פעטער זייליק'ס הויז, און איז אוועק מיט הינטערוועגן איבער פּלויטן אַריבער, ביז ער איז אָנגעקומען צו דער באַשקע.

די באָבע צירל איז געווען איינע אַליין, זי איז געבליבן שטיין אין מיטן שטוב, אַ פאַרוואונדערטע, ווען זי האָט דערזען מאָטלען אַריינלויפנדיק.

— זע נאָר — האָט זי געזאָגט מיט אַ גוט קול — וואָס ביזטו אַזוי פאַרסאָפּעט?

זי האָט חנ'עוודיק פאַרצויגן די דינע ליפּן און געשמייכלט צו אים.

אויף דער ערשטער מינוט איז מאָטל געבליבן שטיין אַזוי ווי אָפּהענטיק. די הענט האָבן זיך אים אַרונטערגעלאָזן פון ביידע זייטן אַזוי ווי קלעצלעך און פון אונטער די פיס, האָט ער געפילט, גליטשט זיך אוועק די ערד און די גאַנצע באַשקע. ער האָט געפילט ווי אַ שפּיי צו טאָן דער באָבען אין פּנים און אַנט־לויפן. אָבער ער האָט עס ניט געטאָן. ער האָט געציטערט, אַזוי ווי עס וואָלט געווען ווינטער אין גרעסטן פראָסט. נאָר אין אַ ווײַלע אַרום האָט ער אַרויסגעשטאַמלט:

— וואָס האָט איר צו מיין שוועסטער, וואָס? . . .

די באָבע צירל איז געשטאַנען אים אַנטקעגן, מיט די הענט פאַרלייגט אויפ'ן הארצן, און האָט מיט שמייכלענדיקע אויגן גע־קוקט אים אין פּנים אַריין.

— ווער האָט דיר דען געזאָגט אַז איך האָב עפּעס צו איר? האָט זי געלאַכט.

— פאַר וואָס האָט איר זי נעכטן געשלאָגן, פאַרוואָס?

— האָט ער אַרויסגעפּלאַצט און דאָס גאַנצע פּנים איז אים געוואָרן פייעריק רויט. די אָדערן אויף זיינע הענט האָבן זיך אָנגעצויגן אָן זיין וויסן. ער האָט געפילט אַז ער קען שוין מער ניט קוקן אויף דער באָבע צירל מיט איר שמייכלענדיק פּנים.

— ווער, איך? — האָט זיך די באָבע אַ כאַפּ געטאָן מיט אַ קול פון אַ טיף-באַליידיקטן מענטשן — אַנו זאָג עס נאָכאַמאָל, וועל איך דיך אַרויסוואַרפן פון שטוב, ווי גרויס דו ביזט! . . .

וואָס ווייטער מיט מאָטלן איז געשען, האָט ער שוין אַליין קלאָר ניט געדענקט. ער געדענקט נאָר ווי די הענט זיינע האָבן זיך אַ ריס געטאָן צו דער באָבען. צי האָט ער זי געשלאָגן? ער ווייסט ניט. ער האָט בלויז געהערט איר קוויטש, און ער איז אַנטלאָפן פון דער באַשקע. אָבער געלאָפן איז ער ניט צוריק צום פעטער זייליס, נאָר אַוועק צום פעטער חייקל און צו רעד מומע דינה און צו זיין געשוועסטער־קינד משה'ל.

* * *

אין אַ ווײַלע אַרום האָט די גאַנצע גאַס געקאָכט. מען האָט געזען דעם זיידן רב שלמה לויפנדיק מיט דער לאַנגער קאַפּאָטע און מיט זיין שטעקן אין דער האַנט. ער איז געלאָפן אַ בייזער, אַ ווילדער, מיט אויגן וואָס האָבן געברענט אין די לעכער. די גרויע באָרד האָט זיך געשפּרייט אין דער ברייט און דער ווינט האָט צעבלאָזן די ברעגן פון זיין קאַפּאָטע, אַזוי ווי די פליגלען פון אַ ווילדן פויגל. געלאָפן איז דער זיידע גלייך צום פעטער זייליק.

און כאָטש דער זיידע האָט זיך ניט אָפּגעשטעלט אויפ'ן וועג, און כאָטש ער האָט מיט קיינעם ניט גערעדט און קיינעם ניט דערציילט וואוהין און נאָך וואָס ער לויפט, האָט די גאַנצע גאַס באַלד געוואוסט:

— דער יתום מאָטל האָט געשלאָגן די באָבע צירל.

אַנדערע האָבן שוין צוגעלייגט אַז ער האָט זי געוואָלגערט

אויף דער ערד, געשלאָגן זי מיט די פיס אין בויך, און איצט ליגט זי, די באָבע צירל, מיט קאמפּרעסן אויפ'ן לייב.

אין דער אמת'ן איז גאָר צירל דעמאָלט אוועקגעלאָפן צו איר זון, געציל דער שמש, און האָט זיך פאר אים צעוויינט:

— געשלאָגן האָט ער מיך, דער רוצח, מיט די קולאקעס אין פּנים האָט ער מיר דערלאַנגט. אז א דונער זאָל אים דער־שלאָגן.

און דער זיידע איז דערוויי׳ל צוגעלאָפן צו זייליק'ן, איז גע־בליבן שטיין אויף דער שוועל, געקוקט בייז אויף זייליק'ן און אויף זיין ווייב שרה־ביילע, און געזוכט מיט די אויגן מאָטלן.

— וואו איז ער, דער שייגעץ? — האָט ער ארויסגעברומט.

— ווער? — האָט זייליק איבערגעפרעגט.

— האָב אייך אכציק שווארץ יאָר אַלע אינאיינעם! — האָט דער זיידע געשריען און געקלאַפּט מיט'ן שטעקן אָן דער ערד — דאָס האָט איר דאָך אים אָנגעשיקט ער זאָל שלאָגן מיין ווייב! . . . ס'שטעכט דאָך אייך אין די זייטן וואָס דער אַלטער טאַטע האָט א מקום מנוחה אויף די עלטערע יאָרן.

— וואָס רעדט איר, שווער לעבן . . . — האָט שרה־ביילע זיך אריינגעמישט א דערשראָקענע.

— וואו איז ער, דער רוצח! — האָט דער זיידע געשריען נאָך העכער און איז אריין אינווייניק אין זייליק'ס סטאָליארנע.

ניט געפינענדיק אים ביי זייליק'ן, איז דער זיידע, נאָך מער ווילד און נאָך מער צערייצט, ארויסגעלאָפן פון דאָרט מיט'ן היטל אויפ'ן שפּיץ קאָפּ, געפּאָכט מיט'ן שטעקן אין דער הויך, און געשריען איבער דער גאַנצער גאַס:

— מיט'ן עטאַפּ וועל איך אים ארויסשיקן פון דאַנען, דעם ממזר! אין אסטראָג וועט ער ביי מיר פארפוילט ווערן! . . .

רעדלעך מענטשן האָבן זיך פארקליבן אויף די גאַסן, נאָכ־געקוקט דעם צערייצטן זיידן און געלאַכט אין די הויפנס.

— ער איז עובר בטל, דער אַלטער — האָט געזאָגט א קרעמער.

דער זיידע האָט ניט געהערט און ניט געזען קיינעם. ווי א ווילדער שפּאַרבער, מיט א צעשפּרייטער קאַפּאָטע, איז ער געלאָפן ארונטער מיט'ן וועג צו חייקל'ס שטוב.

* * *

די מומע דינה האָט זיך דערוואוסט אַז דער טאַטע אירער לויפט אַהער מיט כעס, און אַז אויפ'ן וועג האָט ער באַגעגענט וואַסילי דעם סאָצקי, און האָט אים מיטגענומען מיט זיך.

אַ דערשראָקענע איז זי אַרויסגעלאָפן אויפ'ן הויף און אויס־געזוכט מאָטלען מיט משה'לען. זיי זיינען ביידע געזעסן אין אַ ווינקל פון דער הילצערנער קאַמער.

מאָטל האָט דערציילט משה'לען ווי אַזוי עס האָט פּאַסירט, און משה'ל האָט געקוקט אויף אים מיט דרך ארץ.

— גיכער, מאָטל, אַנטלויף פון דאַנען! —האָט די מומע דינה צו אים געשריען — דער זיידע לויפט אַהער מיט'ן סאָצקי.

מאָטל האָט אַ ציטער געטאָן, נאָר ער האָט געמאַכט אַ פּנים ווי ס'אַרט אים ניט.

— זאָל ער לויפן — האָט ער געזאָגט — איך האָב ניט מורא.

— וואָס רעדסטו, מאָטל, גאָט איז מיט דיר — האָט די מומע צו אים געטענה'ט — דו ביזט דאָך ניט קיין צוגעשריבענער, ווי איז מיר. וועסט דאָך, חלילה, פאַרפאַלן ווערן ערגעץ אין אַסטראָג!

דערהערט דאָס וואָרט אַסטראָג, האָט זיך מאָטל שוין אויף אַן אמת איבערגעשראָקן און האָט זיך געלאָזט לויפן.

— וואוהין לויפסטו, ווי איז מיר! — האָט די מומע געבראָכן מיט די הענט.

דאָ האָט משה'ל, וואָס איז געווען אין איינע יאָרן מיט מאָטלען, דערפילט אַז ער דאַרף עפּעס טאָן. האָט ער אָנגענומען מאָטלען ביי דער האַנט און העלדיש אַ זאָג געטאָן:

— קום, מאָטל, איך גיי אויך מיט דיר! . . .

ער איז אַריינגעלאָפן אין הויז, אַרונטערגעכאַפּט פון אויפ'ן אויוון אַ שוואַרץ ברויט, איינגעוויקלט דאָס אין אַ זעקל פון מעל, און גענומען מאָטלען אונטער'ן אָרעם:

— קום!

און זיי זיינען ביידע אַוועק אויפ'ן וועג צו דער אַלטער באָד.

געקומען איז דער זיידע דוקא אַליין, אָנ'עם סאָצקי, און איבערגענומען ביי דער טיר האָט אים חייקל. פאַר חייקלען האָט דער זיידע געהאַט אַביסל אָפּשיי.

— קאָכט זיך ניט, שווער לעבן — האָט חייקל אים באַרואיקט און אים אַריינגעפירט אין שטוב.

און ווען דינה איז אריינגעקומען, האָט זי דעם טאַטן שוין געטראָפן זיצנדיק אויף אַ ביינקל און אויסרעדנדיק זיך דאָס האַרץ פאַר חייקלען.

יא.

צוריק צום זיידן אין באַשקע האָט זיך איידל שוין ניט אומגעקערט; זי האָט געפילט, אַז ווידער זיין מיט דער שטיף־באַבען אונטער איין דאַך, וועט זי שוין ניט קענען.

זי האָט זיך אפילו געשעמט איבערצוגיין די גאַס. ס'האָט זיך איר אויסגעדאַכט, אַז אַלע ווייסן וואָס ס'איז פאָרגעקומען ביים זיידן אין באַשקע, ווי אַזוי איר ברודער מאָטל האָט זיך פאַר איר אָנגענומען און געשלאָגן די באַבע. זי האָט ניט געזען דעם בייזן זיידן, בעת ער איז געלאָפן איבער דער גאַס מיט'ן שטעקן אין דער האַנט און געזוכט מאָטלען אין אַלע הויפן; אָבער אַז זי האָט נאָר צוגעמאַכט די אויגן אַ ווײַלע, האָט זי געזען דאָס דאָזיקע גאַנצע מיאוסע בילד, און אַ שוידער איז איר איבערגעלאָפן איבער דער שמאָלער פּלייצע.

ניין. צוריק צום זיידן אין באַשקע וועט זי ניט גיין, וואָס דען קען זי טאָן, אַן אָרים מיידל, אַ יתומה? . . .

אָט וואָס זי וועט טאָן: זי וועט זיך אָפּדינגען ערגעץ־וואו אַ ספּאַלניע, אַ צימערל אַ קליינס, און וועט ווערן אַ באַלעבאַסטע פאַר זיך אַליין. נייען קען זי שוין אַביסל, וועט זי אריינגעמען אַ ניי־מאַשין אויף אויסצאָלן, און וועט אַליין אָננעמען אַרבעט. ס'וועט זיין זייער גוט.

און אַזוי גיך ווי דער דאָזיקער פּלאַן איז צייטיק געוואָרן ביי איר אין געדאַנק, האָט זי אים דערציילט דער מומע דינה'ן.

און זי האָט צו איר אַזוי געזאָגט:

— דו, מומע דינה, ביזט די איינציקע, וואָס דו ביזט צו מיר אַזוי ווי אַ מאַמע, נאָך מיין מאַמע'ס און נאָך דער באַבע'ס טויט.

האָט איר די מומע דינה געגלעט איבער'ן קאָפּ, געקושט אויפ'ן שטערן און געענטפערט:

— אודאי אַזוי, אודאי אַזוי, מיין קינד.

און אַז איידל האָט איר פאָרגעלייגט דעם פּלאַן, פון ווערן אַ שניידערקע פאַר זיך אַליין, האָט די מומע דינה איר געזאָגט:

— זע וואָס פאַר א קינד דו ביזט. מען קען דאָך ניט ווערן א שניידערקע מיט די הוילע צען פינגער.

האָט איידל אויף איר א קוק געטאָן מיט טרערן אין די אויגן, און האָט שטיל געמורמעלט:

— טאַקע אמת, מומע, טאַקע אמת.

— נאָר וואָס דען, — האָט די מומע ווייטער געזאָגט — דו דאַרפסט ניט גיין זוכן קיין ספּאַלניעס, און דו דאַרפסט ניט קויפן קיין מאַשין.

— וואָס דען, מומע?

— זיי ביי מיר. וועסט מיר, חלילה, ניט ענג מאַכן. און נייען וועסטו אויף דער „רוטשנאָי" מאַשינדל. ס'וועט דיר שווער זיין צו דרייען מיט דער האַנט? נו, וועט דיר משה'ל ארויסהעלפן.

איידל האָט געלאַכט מיט טרערן אין די אויגן און האָט געקושט די מומע.

* * *

און אַזוי איז איידל פאַרבליבן וואוינען ביי דער מומע דינה און ביים פעטער חייקל אין שטוב. געשלאָפן איז זי אין מיטלסטן חדר. דאָרט איז אויך געשטאַנען א טיש צום עסן און א בעטל פאַר משהלען. אויף דעם דאָזיקן עס־טיש פלעגט איידל ארויפ־שטעלן די האַנט־מאַשין, און משה'ל האָט איר ארויסגעהאָלפן אין דער מלאכה. ווען איידל האָט ניט געדאַרפט אַרבעטן אויף דער מאַשין, און האָט געהאַט צו נייען מיט דער נאָדל, פלעגט משה'ל אָפּט זיצן לעבן איר און איר לייענען מעשה־ביכלעך, אָדער א לידל וואָס ער האָט אליין „פאַרפאַסט," אָדער א רירנדיקע געשיכטע, וואָס ער האָט אַליין אָנגעשריבן. משה'ל האָט ליב געהאַט צו שרייבן. אַז ער האָט איבערגעלייענט שמר'ס א ראָמאַן, איז ער געוואָרן אַזוי גערירט, אַז ער האָט גלייך נאָכגעמאַכט אַזא ראָמאַן, אויף זיין אייגענעם שטייגער: וועגן א מיידל, א יתומה, וואָס א שלעכטער מענטש האָט זי פאַרפאָלגט און פאַרפירט . . . די מעשה האָט ער געלייענט פאַר איידלען, און איידל האָט געוויינט מיט בלוטיקע טרערן, און דערצו האָט זי נאָך באַמערקט:

— ווען איך וואָלט ניט וויסן, אַז דאָס האָסטו אַליין געמאַכט, וואָלט איך געמיינט, אַז דאָס האָט געמאַכט גאָר א גרויסער מענטש.

משה'ל האָט דאָס באַטראַכט פאַר אַ גרויסן קאָמפּלימענט, און ער איז ביי זיך גאָר געהויבן געוואָרן.

* * *

אין שטעטל האָט מען גערעדט, אַז צווישן איידלען און משה'לען וועט זיין אַ שידוך. און פאַר וואָס טאַקע ניט?ביידע וואוילע קינדער. ביידע פון איין יחוס, און ליב האָבן זיי זיך אויך. פאַר וואָס טאַקע ניט.

אָבער די קינדער אַליין האָבן וועגן דעם קיינמאָל ניט גערעדט צווישן זיך.

ביינאַכט האָט משה'ל אָפט געטראַכט גרויסע טראַכטענישן. אים האָט זיך געוואָלט ווערן אַ גרויסער מענטש. וואָס הייסט אַ גרויסער מענטש? — אַ שרייבער. וואָס הייסט אַ שרייבער?

— וואָס דאָס איז פאַר אַ מלאכה, האָט ער ניט געוואוסט, נאָר דעם בעסטן ביישפּיל פון אַ שרייבער, האָט משה'ל געזען אין שמר'ען. ע, ווען ער וואָלט אַזוי געקענט שרייבן ווי שמר! ... ער מוז אודאי זיין אַ גרויסער מענטש, דער שמר! ...

און אַז ער פלעגט ליגן אויף זיין בעטל ביינאַכט, און קעגן אים, אויף אַ צווייט בעטל, איז געשלאָפן די יתומה, איידל, מיט משה'לס קלענערער שוועסטערל, עלקי, וואָס זי איז געווען אַ נאָמען נאָך איידל'ס פאַרשטאָרבענער מאַמע, פלעגט משה'ל דער־מאָלט טראַכטן, אַז אָט איז ער שוין גרויס, אויסגעוואַקסן, און איז שוין אַ שרייבער, און ער פאַרדינט שוין אַסך געלט, און ער וואוינט אין אַ שיין הויז, אַזוי ווי ר' אַלטער טשאַס'ס, און האַלט אפילו אַ דינסט אויך. ניין, וואָס דען, איידל, זיין איידל וועט אַליין וואַשן גרייט און שייערן די פּאָדלאָגעס? ... איידל? ... אודאי איידל, ווער דען וועט זיין זיין ווייב? ...

און כאָטש ער האָט אַלע מאָל זיינע וואַכעדיקע חלומות געשלאָסן מיט דעם, וואָס איידל איז זיין ווייב, האָט ער פונ־דעסטוועגן געפילט, אַז די דאָזיקע זאַך וועט אפשר קיינמאָל ניט געשען. ראשית איז ער נאָך אַזוי יונג, און אַ בחור דאַרף דאָך פריער גיין דינען דעם קייסער, איידער ער קען חתונה האָבן. און איידל וועט אַזוי לאַנג ניט וועלן וואַרטן אויף אים.

עס וועט אים דען באַנג טאָן, אַז איידל וועט ניט וואַרטן? ... דאַכט זיך אַז ניט ... ליב האָט ער זי טאַקע, נאָר ניט אַזוי ווי עס ווערט דערציילט אין שמר'ס ראָמאַנען ...

* * *

אין דער זעלביקער צייט פלעגט איידל ליגן אויפ׳ן צווייטן בעטל, קעגנאיבער, און טראכטן גאר אנדערע געדאנקען.

משה׳ל איז איר צומאל אפילו אויפ׳ן זינען ניט ארויף.

זי איז שוין געווען דעמאלט א גאנצע „בארישניע”; פאר־קעמט די האר אין דער הויך, געטראגן א לאנג קליידל, אליין אנגענומען ארבעט, און אליין פארדינט געלט. בסוד האט זי שוין געהאט אפגעשפארט א קאפיטאל פון צוואנציק זילבערנע רובל, און דאס געלט האט זי אוועקגעגעבן דעם פעטער יאסל, דעם בעקער, צו באהאלטן.

געטראכט האט זי יא פון א יונגנמאן, נאר ניט פון משה׳לען. משה׳ל איז נאך א אינגל, וואס אז ער דארף זיך אפשערן די האר, דארף ער נאך בעטן ביים טאטן צען קאפיקעס.

געטראכט האט זי פון פאליק׳ן, דער הויך־געשטרעקטער, שיין־געפוצטער העמדל־פרעסער.

פאליק איז געקומען צופארן פון א גרויסער שטאט, געעפענט א האנט־וועשעריי און איז אליין געווען דער פרעסער. אז ער האט אויסגעפרעסט א אויבערשט העמד אדער א זיידענע בלוזע, האט עס געפעכלט אין אויג. דעם גאנצן טאג איז ער געשטאנען ביים אפענעם פענצטער וואס האט ארויסגעקוקט אין גאס, די ארבל פארקאטשעט ביז אריבער די עלנבויגנס, און ס׳האבן זיך ארויסגעזען זיינע מוסקל־שטארקע הענט, באוואקסן מיט קליינע, בלאנדע הערעלעך. געשטאנען ביים פענצטער, געפרעסט מיט דער שווערער פרעס, אז צומאל האט די פארע אינגאנצן אים איינ־געשלונגען. איז אבער די פארע צעגאנגען, האט ער זיך ווידער באוויזן, פאליק, מיט די ברוין־לאכנדיקע אויגן און מיט די צוויי שורות ווייסע, שטארקע ציין. געזונגען האט ער פיין, און געלאכט האט ער צו אלע מיידלעך וואס זיינען פארבייגעגאנגען זיין פענצ־טער. און איבערהויפט האט ער געשמייכלט צו איידלען.

אז איידל איז געגאנגען אין גאס, געדארפט ערגעץ אננעמען אדער אפטראגן ארבעט, פלעגט זי אנליינגן וועג און פארבייגיין אלע מאל פאליק׳ס פענצטער. דאס חיות איז איר אויסגעגאנגען, אפצושטעלן זיך א ווײַלע לענגער, בעסער איינקוקן זיך אויף אים, פארפירן מיט אים א שמועס, אבער ס׳האט זיך איר אלע מאל אויסגעוויזן, אז עמיצער קוקט איר נאך, טייט אויף איר מיט די פינגער, רופט זי אן מיט שלעכטע נעמען און שעלט זי מיט

בייזע קללות. ווען זי האָט געהאַט אָט דעם געפיל, האָט זיך איר אַלע מאָל אויסגעוויזן, אַז זי שפּירט די באַבע צירל הינטער זיך, מיט אירע דריוונע, ווייסע ציינדלעך, וואָס שײַנען פון דעם בערש־טל, מיט וועלכן זי רייניקט זיי יעדן טאָג.

אָט, ווען עמיצער וואָלט איר פאַליק׳ן גערעדט פאַר אַ חתן . . .

* * *

צום זיידן אין באַשקע איז זי ניט געקומען. און ניט נאָר זי, נאָר קיינער פון די קינדער איז אַהין ניט געגאַנגען. עפּעס אַזוי ווי אַלע זין, אַלע טעכטער, אַלע איידימס און אַלע שניר וואָלטן זיך אײנאײנעם אָפּגערעדט, ניט אַ שמעק צו טאָן צום זיידן און צו זיין צווייטן ווייב.

צום אַנהויב האָט עס דעם זיידן כלל ניט געאַרט. פאַרקערט, ער איז נאָך געווען צופרידן. ער האָט ניט געוואָלט מען זאָל צו אים קומען, ער האָט ניט געוואָלט מען זאָל אים נאָכקוקן און זען ווי ער לעבט. אפשר האָט ער מורא געהאַט פאַר אַ גוט־אויג? און אפשר האָט ער זיך געשעמט, אַז מענטשן זאָלן זען ווי אַ איד מאַכט זיך נאַריש און קינדעריש אויף די עלטערע יאָרן? . . .

אַ גאַנצן טאָג האָט דער זיידע קיין שום אַרבעט ניט געהאַט. אין דער פרי, נאָכ׳ן דאַוונען, פלעגט ער אָנטאָן די לאַנגע קאַפּאָטע, נעמען אין דער האַנט דעם שטעקן און אוועקגיין ביז צום איידים׳ס בעקעריי, און זיך אוועקגעזעצט דאָרט אויף דער לאַנגער באַנק, וואָס איז געשטאַנען אויפ׳ן גאַניק. פלעגט ער זיצן אַזוי און רויכערן די ליולקע און זיך וואַרעמען קעגן דער זון.

צומאָל פלעגט ער זען פון ווייטנס אַ זון זיינעם דורכלויפן שנעל־איילנדיק, אָבער יענער האָט דעם אַלטן טאַטן ניט באַ־מערקט און ניט אָפּגעשטעלט זיך לעבן אים. צום אָנהויב האָט עס אים ניט געאַרט, דערנאָך אָבער האָט ער אָנגעהויבן פילן ווי עס טוט אים ווי זייער האַלטן זיך פון ווייטן. אפילו די טאָכטער חייקע און דער איידים יאָסל, דער בעקער, וואָס בײַ זיי אויפ׳ן גאַניק איז ער געזעסן יעדן טאָג אַ שטיק צייט, אפילו זיי האָבן אים אַזוי ווי ניט באַמערקט, און זיינען אָפּגעקומען מיט אַ קאַלטן גוט־מאָרגן — גוט־יאָר.

די איינציקע צוויי וואָס האָבן צום זיידן זיך באַצויגן אַביסעלע בעסער, זיינען געווען דער עלצטער זון, אַלטער, און דער עלצטער איידים, חייקל.

אלטער האָט געוואוינט איבער'ן וועג פון יאָסל'ס בעקעריי, און אז ער האָט געזען דעם אלטן טאַטן זיצנדיק, פלעגט זיך אין אים צעוואַרעמען דאָס האַרץ. פלעגט ער אוועקלייגן דעם שוך פון דער האַנט, און אַזוי, מיט'ן לעדערנעם פאַרטוך אָנגעטאָן, פלעגט ער אַריבערקומען צום זיידן, אַרויפגיין אויפ'ן גאַניק, אוועקשטעלן זיך קעגן זיידן, פאַרלייגן די הענט אויפ'ן האַרצן, און, ווי זיין שטייגער איז, קוקן און קוקן אָן אָן אויפהער, ביז דעם זיידן פלעגט מיאוס ווערן דאָס דאָזיקע שטייעניש, און ער פלעגט זיך צעבייזערן אויף אים:

— וואָס גייסטו ניט אַרבעטן, וואָס?

פון דעם געשריי פלעגט זיך אַלטער דערשרעקן ווי אַ קליין אינגל, און ניט רעדנדיק אַ וואָרט, פלעגט ער אוועקגיין צוריק אַהיים.

נאָר אַז חייקל איז צוגעקומען צום גאַניקל האָט דער זיידע נאָר אָפּגעלעבט.

מיט חייקלען האָט ער אַלע מאָל געהאַט וואָס צו רעדן, און וואָס מער ער האָט מיט אים גערעדט, אַלץ מער האָט ער געהאַט צו רעדן.

ביי אים פלעגט דער זיידע אַלע מאָל זיך נאָכפרעגן אויף איידלען. ווי אַזוי זי לעבט, צי זי פאַרדינט, און ענדיקן פלעגט ער אַלע מאָל מיט אַ קרעכץ: וואָס וועט זיין דער תכלית?

און חייקל פלעגט איבערפרעגן:

— וואָס זאָל זיין דער תכלית?

און מיט דעם האָט זיך אַלע מאָל געענדיקט דער שמועס.

יב.

אין אַ שיינעם פרימאָרגן איז פאַליק דער העמדל־פרעסער פאַרשוואונדן געוואָרן פון שטעטל, און איידל איז פאַרבליבן מיט אַ ביינקעניש אין האַרצן.

און געוועזן איז עס נאָכדעם ווי זי האָט זיך שוין געהאַט אַביסל באַקאַנט מיט אים; געגעבן אים אירע בלוזעס צום פרעסן, און אַ פּאָר מאָל שוין געגאַנגען מיט אים אויף אַ שפּאַציר. ער האָט געשמייכלט צו איר, גערעדט צו איר גוטע רייד, אָבער דאָס אַלץ איז געווען נאָר אַזוי ווי אַ חלום וואָס פליט גיך פאַרביי; און פאַרוואָס ער איז אַוועק, און וואוהין ער איז אַוועק, האָט

זי ניט געוואוסט, און קיינער אין שטעטל האָט ניט געוואוסט.

דער עולם האָט באַלד פאַרגעסן אָן אים. ווארים נאָך אַלע־מען, ווער אַזוינס איז געווען פאַליק? אַ בחור פון דער פרעמד, וואָס קיינער האָט ניט געוואוסט פון וואַנען ער איז און ווער ער איז. אַ סך מאָמעס פון גרויסע טעכטער זיינען גראָד געווען צו־פרידן וואָס ער איז אוועק.

איידלען איז געוואָרן זייער אומעטיק און שווער דאָס לעבן, און אַ שטיק צייט איז זי אַרומגעגאַנגען אַ פאַר'חלום'טע.

און אַזוי פאַר'חלום'ט איז זי געווען, און אַזוי שטאַרק האָט זי שטילערהייט געבענקט נאָך דעם דאָזיקן העמדל־פּרעסער, אַז זי האָט גאָר ניט באַמערקט אַן אַנדער בחור וואָס האָט זיך געדרייט אַרום איר, געזוכט איר לאַסקע, און גרייט געווען צו נעמען זי ווי זי שטייט און גייט.

דער בחור איז געווען אידל דער סטאָליער.

* * *

צום אָנהויב האָט דער דאָזיקער אידל געאַרבעט ביים פעטער חייקל אַלס אַן אַרבעטער. האָט געקראָגן קליינע שכירות, און פלעגט עסן און שלאָפן ביים פעטער חייקל טאַקע. ער איז געווען אַן אויסגעדאַרט בחור'ל, מיט גרויסע, גרויע אויגן, מיט אַ פאַר־שפּיצטער נאָז און מיט עטליכע טונקל־בלאָנדע הערעלעך אויף דער אויבערשטער ליפּ. ער איז געווען אַ שטילער, אַן איינגעהאַלטענער, ניט גע'חבר'ט זיך מיט קיינעם, ניט געגאַנגען אין ערגעץ, און אַז ס'איז געקומען דער פרייטאָג־צו־נאַכטס און דער שבת'דיקער טאָג, האָט ער די גאַנצע צייט פאַרבראַכט אין שטוב, געגעסן דעם שבת'־דיקן צימעס פאַסאַליעס, געקנאַקט מיט די ווייסע ציין דעם גע־טריקנטען „סאָנישניק,” און דערצו געלייענט שמר'ס ראָמאַנען, וואָס ער פלעגט אויסלייען ביי משה'לן, אָדער קריגן ערגעץ אויף פּראָקאַט. ער איז געווען אַ גרויסער לייענער און פלעגט קענען אָפּזיצן דעם גאַנצן פרייטאָג־צו־נאַכטס, אבי צו וויסן דעם סוף פון דער העלדין אָדער פונ'ם העלד פון ראָמאַן.

אידל האָט אָפּגעאַרבעט אַ שטיקל צייט ביי חייקל'ן און האָט געטראַכט ביי זיך, אַז אַרבעטן ביי יענעם איז גאָר קיין תכלית ניט, און ביז ווען איז טאַקע דער שיעור? פאַר פאָני'ן האָט ער ניט מורא געהאַט, מחמת ער האָט געהאַט אַ ווייסן בילעט, און אַז ס'איז גוט צו זיין מייסטער פאַר זיך, האָט ער געזען אַ בייר־

שפּיל פון זיין עלטערן ברודער, אויך אַ סטאָליער, וואָס האָט געמאכט גויאישע טירן און פענצטער און האָט שיין פאַרדינט.

און איינמאָל האָט אידל געלאָזט וויסן זיין באַלעבאָס, אַז ער גייט פון אים אוועק.

דער מייסטער האָט זיך געוואונדערט:

— וואָס איז גאָר פּלוצים ?

און אידל האָט געענטפערט טרוקן:

— אַזוי.

חייקלען איז דער ענטפער ניט געפעלן און ער האָט צו אים גע'טענה'ט:

— ס'איז דאָך פאַר פּסח איצט. אָפּגעהאַלטן דיך אַ גאַנצן ווינטער, ווען ס'איז ניט געווען וואָס צו טאָן. איצט, אַז ס'ווייזט זיך אביסל ארבעט, נעמסטו און טוסט מיר אָפּ אַזאַ זאַך. פע, ניט שיין, כ'לעבן.

אידל האָט צוגעגעבן אַז ס'איז ניט שיין פון זיין זייט, איבער־צולאָזן אַזאַ וואוילן באַלעבאַס אין מיטן דערינען, אָבער ער האָט זיך דערמאָנט, אַז אין דער „פּאָטשט" האָט ער צונויפגעקליבן גאַנצע פופציק רובל, און אַז מיט דעם געלט קען ער זיך עפענען אַ שיינע מאַסטערסקאַיע און ווערן אַ באַלעבאָס פאַר זיך אַליין.

און ער האָט זיך טאַקע פון קיינעם ניט געלאָזט איבעררעדן און איז אוועק פונ'ם פעטער חייקל.

דער מייסטער האָט געזאָגט:

— ער וועט אַמאָל זיין אַ ליט, אידל. ער איז ניט קיין פאַרשלאָפענער און איז ניט קיין פוילער.

בעת מעשה איז איידל געזעסן ביי דער מאַשין און האָט געאַרבעט. זי האָט געהערט וואָס דער פעטער האָט גערעדט, נאָר די גאַנצע מעשה־אידל איז איר ווייניק אָנגעגאַנגען.

* * *

אידל איז באמת טאַקע קיין פוילער ניט געווען, און ער האָט עס באַוויזן.

די זומערדיקע פרימאָרגן זון האָט אים שוין געטראָפן וואַך און ביי דער ארבעט, און שפּעט נאַכדעם, ווי די זון האָט זיך שוין געזעצט, איז אידל נאָך אַלץ געשטאַנען ביים וואַרשטאַט

און געזעגט און געהובלט, ביז ער האָט שוין זיין אייגענע נאָז ניט געקאָנט אָנזען.

פרייטיק האָט ער געאַרבעט ביז ליכט־בענטשן, כאָטש די אַנדערע בעל מלאכה'ס פלעגן אַוועקלייגן די אַרבעט אַ סך פריער; און שבת־צו־נאַכטס, בעת אַנדערע בחורים פלעגן שפּאַצירן מיט מיידלעך געאַרעמט, האָט אידל אָנגעצונדן אַ לאָמפּ און זיך גע־שטעלט צו דער אַרבעט. ער האָט אַלעמאָל געהאַט עפּעס אַרויס־צוענדיקן צום זונטיקדיקן יאַריד.

ווי פריער האָט ער מיט קיינעם זיך ניט באַגעגנט און מיט קיינעם ניט פאַרבראַכט. געטריי אָפּגעהיט זיין מלאכה און אַלע שבת אינדערפרי, ווען מען האָט בשום אופן ניט געקענט טאָן קיין שום מלאכה, פלעגט ער מאַכן אַ שפּאַציר צו דער שטאָטישער „פּאָטשט,” און צוריקקערנדיק פלעגט ער ציילן די אויסגעפּילטע בלעטלעך פון זיין באַנק־ביכל, און אָנקוועלן וואָס די גאָלדענע פינפערלעך וואַקסן דאָרט, קיין עין־הרע, אַזוי ווי אויף הייוון.

די יונגע בעלי־מלאכה'ס אין שטעטל האָבן אים ניט ליב גע־האַט; האָבן געזוכט חסרונות אויף אים; ער איז אַ קאַרגער, איז גייציק נאָך געלט און וואָלט פאַרשלונגען די וועלט מיט אַרבעט. אין דער אמת'ן האָט זיי ניט געאַרט אַזוי שטאַרק זיין גייציקייט נאָך געלט ווי זיין אויפשטיין פאַרטאָג און זיין אַרבעטן ביז שפּעט אין דער נאַכט וואָס איז געוואָרן אַ שם־דבר, און די אַנדערע האָבן זיך פּשוט געשעמט אַוועקצולייגן די אַרבעט, ווען אידל קלאַפּט נאָך מיט'ן האַמער, אָדער שניידט נאָך מיט דער זעג. די יונגע אַרבעטער, די וואָס זיינען געקומען פון די גרויסע שטעט, זיינען נאָר געווען בייז אויף אים און האָבן געזאָגט, אַז אין אַ גרויסער שטאָט, אין קעשינעוו למשל, וואָלט מען אַזאַ איינעם אונטערגע־קלאַפּט די זייטן, וואָלט ער שוין געוואוסט וואָס דאָס מיינט אַר־בעטן בייטאָג און ביינאַכט.

אידל האָט געוואוסט וואָס מ'רעדט וועגן אים, נאָר עס האָט אים ניט געאַרט, און ער האָט זיך געטאָן זיינס.

געשלאָפן איז ער אויפ'ן וואַרשטאַט, מיט אַ קליין קישעלע צוקאָפּנס, און צוגעדעקט מיט אַן אַלטן פּאַלטאָ. גענעסן האָט

ער טרוקן ברויט מיט טיי, אָדער מיט פּרוכט, וואָס האָט, זומער־צייט, געקאָסט שפּאָט-ביליק.

* * *

אין דער זעלביקער צייט האָט איידל זיך געמיידלט.

זי האָט זיך גענייט שיינע, כאָטש ביליקע קליידלעך, וואָס זיינען געלעגן אויף איר אַזוי ווי אויסגעגאָסן. זי האָט געהאַט א דינע טאַליע, קליינע פיסלעך, און האָט געקענט שיין טאַנצן. דאָס פּנים איר'ס איז אויך געווען א קליינס, מיט א שפּיציק נעזעל, זומער־שפּרינקלעך אויף די באַקן און גרויע אויגן וואָס זיינען איר געזעסן טיף אין קאָפּ. די האָר האָט זי געקעמט גלאַט צום קאָפּ, אַמאָל מיט א דינעם פלעכט פון הינטן, און אַמאָל די האָר פאַרדרייט אויפ'ן קאָפּ, מיט א שרינט אין דער מיט. זי האָט זיך גע'חבר'ט מיט מיידלעך און מיט יונגעלייט, און אַלע שבת פלעגט זי זיך טרעפן מיט זיי ביי גדליה שניידער אין שטוב, וואו מען פלעגט טאַנצן און פאַרברענגען ביז שפּעט אין דער נאַכט.

צוזאַמען מיט די אַנדערע האָט זי געלאַכט פון אידלען דאָס גרעסטע געלעכטער, און אַז דער פעטער חייקל האָט איר צום ערשטן מאָל פאַרגעלייגט דעם דאָזיקן שידוך, האָט זי פריער געמיינט, אַז דער פעטער לאַכט פון איר; דערנאָך, אַז זי האָט געזען ער מיינט עס טאַקע ערנסט, האָט זי זיך צעוויינט.

און א ווייענדיקע, א ברוגז'ע, האָט זי אויפ'ן צווייטן טאָג זיך צוגעהערט צו דער מומע דינה'ס רייד:

— ביזט אַן אָרים מיידעל, א יתומה . . . האָסט ניט קיין גראָשן געלט, ביז נאַקעט און הויל . . .

איידל האָט געזאָגט דורך טרערן:

— איך האָב צוואַנציק רובל אָפּגעשפּאָרט ביים פעטער יאָסל.

— איך וויים — האָט געענטפערט די מומע — אָבער אידל האָט אין דער זעלביקער צייט אָפּגעשפּאָרט אפשר הונדערט מאָל צוואַנציק רובל . . . ער וויל דיך נעמען ווי דו שטייסט און גייסט.

— איך האָב אים ניט ליב . . . — האָט זיך איידל צעוויינט ווי א קינד און האָט זיך געטוליעט צו דער מומע.

— קיינער צווינגט דיך ניט, חלילה — האָט די מומע איר

געענטפערט — נאָר אוועקמאכן דאָס מיט דער האַנט, דאַרף מען ניט.

* * *

איידל האָט ניט געוואָלט דעם שידוך, און ניט וועלנדיק האָט זי געטראכט פון דעם בייטאָג און ביינאכט.

און א חוץ דעם וואָס זי אַליין האָט געטראַכט, האָבן איר נאָך דערצו ארויסגעהאָלפן די פעטערס מיט די מומעס.

דער פעטער זייליק, דער קלוגער און פראקטישער, האָט גע־זאָגט, אז ס'איז פאר איידלען א גליק. איידל וועט נאָך אמאָל זיין אין עושר.

דער פעטער יאָסל, דער בעקער, האָט געשמייכלט און גע־וואונקען מיט די אויגן און געקניפּט איידלען אין ווייכן ארעם:

— גיי, דו נאַר, האָב חתונה; וועל איך טאנצן אויף דיין חתונה.

און אז דער זיידע האָט זיך דערוואוסט פון דעם שידוך וואָס מ'רעדט איידלען, האָט ער זיך מטריח געווען, אוועקגעלייגט דעם ברוגז אויף א זייט, און איז געקומען צו גיין צו חייקלען.

איידל, אז זי האָט דערזען דעם זיידן, איז זי צום אָנהויב אביסל צומישט געוואָרן. זי האָט אָבער באלד פארגעסן איר ברוגז מיט'ן זיידן און מיט דער שטיף־באבען, און איז אים אנטקעגנ־געלאָפן מיט בלישטשנדיקע טרערן אין די אויגן.

און דער זיידע האָט זיך אוועקגעזעצט לעבן איר, גערעדט מיט איר, גע'טענה'ט מיט איר, אקוראט ווי עס וואָלט פריער נאָר ניט געווען פּאסירט, און אקוראט ווי ער וואָלט מיט איר קיינמאָל גאָר ניט ברוגז געווען.

— דו ביזט דאָך דאָס עלצטע אייניקל מיינס — האָט ער גערעדט צו איר — איך וויל דערלעבן צו גיין צו דיין חופה. איך וועל פּראווען דיין חתונה און דיר געבן נדן.

איידל האָט ניט געגלויבט אירע אויערן.

און די מומע דינה, פון איר זייט, האָט אויך צוגעלייגט א וואָרט:

— וואָס דען האָסטו געמיינט, דער זיידע וועט פארגעסן אָן דיר?

און דער פעטע[illegible]ייקל האָט זיך געריבן די הענט:

— ישוּוער לעו[illegible]ִיר וועלן נאָך טאַנצן אַ פריילעכס אויף אײדל׳ס חתונה.

— די תנאים — האָט געזאָגט דער זיידע — וויל איך זאָל זיין ביי מיר אין באשקע.

— אודאי אין דער באשקע, וואו־זשע דען? — האָט חייקל אונטערגעהאלטן.

און דער זיידע האָט דערפילט ווי ער ווערט צוריק אויפגע־ריכט, אַז די קינדער קומען צוריק צו אים און אַז אין דער גרויסער קעלער־שטוב ווערט ווידער טומלדיק און פריילעך. ער האָט זיך אויפגעהויבן, גענומען דעם שטעקן אין האַנט און איז אַרויס פון חייקל׳ס שטוב מיט אַן אויפגעהויבענעם שטאָלצן קאָפּ, גאָר ווי אַמאָל, מיט יאָרן צוריק.

* * *

פאַרנאַכט. ווען איידל איז געזעסן אַן אומעטיקע און אַ פאַרטראַכטע ביי דער מאַשין, איז משה׳ל שטילערהייט צוגעקומען צו איר:

— הייסט עס, איידל — האָט ער שטיל אָנגעהויבן.

— וואָס? — האָט זי אויפגעהויבן די אויגן צו אים.

— ווערסט, הייסט עס, אַ כלה?

זי האָט אָפּגעזיפצט:

— איך ווייס ניט, משה׳ל . . .

און אין אַ ווײַלע אַרום האָט זי צוגעלייגט שטיל:

— וואָס איז דיין עצה?

משה׳ל האָט געשוויגן אַ ווײַלע, דערנאָך האָט ער אַ קוועטש געטאָן מיט די פּלייצעס, אַ לאַך געטאָן און געזאָגט:

— ווייס איך . . . אַמאָל האָט מען גערעדט אַז מיר ביידע . . .

זי האָט אים איבערגעשלאָגן די רייד:

— גיי, ביזט אַ נאַר, משה׳ל . . .

און אין דער זעלביקער מינוט האָט זי געפילט אַזוי ווי עמי־צער, אַ פרעמדער, אַ ניט־געזעענער, וואָלט פאַרזינגלט איר מזל: איידל׳ס כלה.

יג.

אזוי ווי עס לאזט די זון זיך ארונטער, פארנאכט־צו, אלץ נידריקער צום מערב־ברעג פונ'ם הימל, אזוי האבן דעם זיידנ'ס לעצטע יארן אלץ מער דערנעענטערט זיך צום סוף פון זייערע טעג.

און אזוי ווי עס פלאמט־אויף א צאנקנדיק ליכט, איידער עס לעשט זיך אוים איננאנצן, אזוי האט דעם זיידנ'ס עלטער פלוצים געגעבן א לויכט־אויף, איידער זיין לעבן האט זיך זאויסגעלאשן.

דאס איז געווען אין דער צייט פון איידל'ס חתונה.

דעמאלט איז דער זיידע אזוי ווי אויף גאנצע צען יאר יונגער געווארן. דער בליק פון זיינע אויגן איז ווידער לויטער געווארן, דער גאנג — פעסטער און זיכערער, און זיין קול האט געקלונגען שטארק און באפעלעריש, כמעט אזוי ווי אמאל, מיט יארן צוריק, ווען די באבע רחל האט נאך געלעבט, ווען אלע קינדער זיינען נאך געווען ארום אים, און ווען די באשקע, די גרויסע קעלער-שטוב, איז נאך געווען די פריילעכע נעסט פון אלע זיינע קינדער און אייניקלעך.

א גאנצן חודש צייט האט זיך געטומלט אין באשקע, און דער זיידע האט געלעבט אין רעש אזוי ווי בעת א יאריד. און כאטש אויף דער עלטער האט ער ניט געקענט פארטראגן קיין רעש און טומל, האט אים אבער דער דאזיקער טומל פון ערב איידל'ס חתונה פארשאפט א סך נחת רוח, און ער האט אפילו שטיל הנאה געהאט. די באבע צירל האט געהאט א שיינענדיק פנים און פארפלאמטע באקן, מיט א ווייס טיכל ביז א האלבן שטערן און מיט פארלייגטע ברעגן הינטער די אויערן. זי האט געהאלטן אין איין שאפן זיך מיט די צוויי סארווערקעס און האט געפונען חסרונות אין אלץ וואס זיי האבן געטאן. זי איז אליין געלאפן אין מארק, געקויפט הינער און אייער, און אליה האדל'ס האט אויף זיינע קרומע פלייצעס געבראכט צו טראגן א ווייס זעקל מעל, צו באקן פון דעם לעקאך און טארט פאר איידל'ס חתונה.

דער זיידע אליין האט זיך ווייניק געמישט אין די אלע צוגרייטענישן. ער האט געעפענט דעם שופלאד און ארויסגעגעבן געלט וויפיל די באבע צירל האט געהייסן, און וויפיל דער איידים חייקל האט פארלאנגט. חייקל איז ווידער געווען דעם שווער'ס רעכטע האנט, און האט געטאן אלץ וואס דער זיידע אליין וואלט

געווען געטאָן, ווען ער וואָלט ניט געווען אַזאַ חלוש אויף די עלטערע יאָרן.

די עלטער האָט זיך שטאַרק געלאָזט אָנזען אויף אים. זיין גאַנג איז געווען שוואַך, און איין פוס האָט זיך נאָכגעשלעפּט נאָכ'ן אַנדערן. די באַקן זיינען געווען איינגעפאַלן און האָבן געקראָגן אַ טונקלן, אַש־גרויען קאָליר. נאָכאַנאַנד האָט אים געשטיקט אַ הוסט און ער פלעגט אַרויסשפּייען די לונג פון זיך. דאָקטוירים האָבן אים געהייסן טרינקען אַ סך מילך, האָט אָבער די מילך איבערגעפּירט זיין מאָגן . . . פלעגט ער אַזוי שטונדן לאַנג ליגן אויף דער קאַנאַפּע, אין דעם ערשטן, גרויסן חדר פון דער באַשקע, הוסטן און קרעכצן און אַלע ווײַלע זיך שלעפּן אויפ'ן הויף, אָנגעשפּאַרט אויף אַ שטעקן.

די שוואַכקייט האָט ניט נאָכגעלאָזן; נאָר אין דעם גרויסן טומל, פאַר איידל'ס חתונה, האָט זיך אים אויסגעוויזן, אַז ער ווערט געזונטער און קומט צוריק צו די כחות. די קינדער, די זין און די טעכטער, האָבן זיך אָפּט געדרייט אַרום אים, זיינען אַריין און אַרויס פון דער באַשקע און אָנגעפילט די קעלער־שטוב מיט יונגן לעבן און פרייליכן געפּילדער. דער זיידע האָט זיי נאָכגעקוקט מיט אַ ליכטיקן בליק אין די אויגן; דאָס האַרץ זיינס האָט לעבעדיקער געקלאַפּט און ער האָט פאַרגעסן אָן דעם הוסט און אָן זיין קראַנקן מאָגן.

* * *

די חתונה איידל'ס איז געווען תיכף נאָך סוכות. אַ שיינער הערבסט איז דעמאָלט געווען. טרוקענע, וואַרעמע טעג מיט אַ סך זונשיין. חייקל האָט געבראַכט אויפ'ן שול־הויף צוויי פורן מיט נייע ברעטער און האָט פון זיי אויפגעקלאַפּט אַ גרויסן שאַלאַש, אַזוי ווי אַמאָל צו נחמה'ס חתונה, און האָט אינווייניק אויסגע־האַנגען די ווענט מיט קאָוויאַרן און שיין־געשטריקטע טעפּיכער, וואָס די מאַלדאַוואַנקעס אויפ'ן דאָרף האָבן אויסגעאַרבעט אויף זייערע הילצערנע וועב־שטולן און דערנאָך פאַרקויפט אין שטעטל. די בערגלדיקע ערד פונ'ם שול־הויף איז אָפּגעגלייכט געוואָרן, אויסגעשפּרייט מיט געלן זאַמד, און אַלץ איז געווען פאַרטיק אַריינצופירן די חתן־כלה מיט אַלע חתונה־לייט.

אַ חתונה איז געווען אַ פרייליכע. אַ גאַנצע וואָך צייט

איז געווען יום־טוב ביים .יידן אין באשקע, אין שול און אויפ'ן שול־הויף. ביי איידל'ס חתונה האבן משה'ל און מאטל, שוין גרויסע בחורים געווען, געמאכט זייער ערשטן ארויסטריט אזוי ווי עס פאסט פאר קאוואליערן. משה'ל האט באוויזן צו טאנצן מיט צוויי מיידלעך כמעט אין דער זעלביקער צייט. איינע איז געווען באבעלע, א קליין, פופצן יאריק מיידל, מיט גרויסע שווארצע אויגן און מיט פולע, קיילעכדיקע בעקעלעך, און די אנדערע איז געווען ברכה, אלטער דעם סטאליער'ס מיידל, א הויכע, א דינע, א בלאסע, מיט א בערגעלע אויף דער נאז. משה'ל האט געקלעפט ארום די דאזיקע צוויי מיידלעך, געטאנצט מיט זיי, פארבראכט מיט זיי, אפגעפירט זיי, פארטאג, אהיים, און דער קאפ זיינער האט זיך געדרייט ווי א מיל. ער האט אלץ ביי זיך ניט געקענט קלאר ווערן, וועלכע פון די צוויי עס געפעלט אים בעסער.

איידל איז געווען א שיינע כלה, נאר א בלאסע. ווי עס פאסט זיך פאר אן ערלעכער אידישער טאכטער, און א יתומה דערצו. די גרויע אויגן אירע זיינען געווען פארגאסן מיט טרערן, און די נאז איז געווען לאנג און שפיציק. זי האט געטאנצט די כלה-טענץ אן פריילעכקייט און אן איר מיידעלשן חן. עפעם אזוי ווי זי אליין וואלט ניט געווען דערביי, און ווי דאס וואלט געווען ניט איר חתונה, נאר עמיצנס אן אנדערנס . . .

זי האט זיך געלאזט פירן צום באזעצנס. שטיל אראפגעלאזט דעם קאפ ווען די ווייבער האבן צעפלאכטן אירע צעפ און געוויינט איבער איר. איידל האט פארשטעלט די אויגן מיטביידע הענט און האט געוויינט. זי האט געוויינט שטיל, אין זיך, און קיינער האט איר קול ניט געהערט. זי האט זיך א צאפל געטאן ווען אידל, דער חתן, האט זי איבערגעדעקט מיט'ן כלה שלייער און איז געגאנגען צו דער חופה אזוי ווי אויף פרעמדע פיס. זי האט געהערט ארום זיך א טומל און א רעש, דאס שפילן פון די קלעזמער און דאס פילדערן פון יונגע מיידלעך, אירע חבר'טעס, נאר דאס אלץ איז געווען אזוי ווייט פון איר, און זי אליין איז געווען עפעס נאר ווי אויף אן אנדער וועלט.

שפעטער איז זי אביסל געקומען צו זיך. ביי דער „גאלדענער יויך" האט זי אויפגעהויבן דעם שלייער און געקוקט ארום זיך מיט אן אויסגעלייטערטן בליק. זי האט פון דער זייט א קוק געטאן

אויף אידלען, איר חתן. ער איז געווען אויסגעפוצט אין א שווארצן אנצוג, א ווייסער קאלנער און א ווייס־זיידענער שניפס. וואס האט אים צוגעגעבן נאך מער בלאסקייט צו זיין בלאסן פנים. ער איז געווען גאר ניט מיאוס אין דער דאזיקער מינוט, און איידל האט אפשר צום ערשטן מאל א קוק געטאן אויף אים מיט א ליבלעכן שמייכל.

די חתונה־נאכט איז אוועק זייער פריילעך. דער עולם איז גאר ניט מיד געווארן טאנצנדיק. דער פעטער זייליק איז נאך איצט אויך געווען פלינקער פון אנדערע קאוואליערן, און ווייבלעך און מיידלעך האבן פשוט גע'חלש'ט ער זאל טאנצן מיט זיי א „פאלקע־מאזורקע." זייליק האט געטראכט אז ס'איז זיין חוב צופרידנצושטעלן די געסט און ער האט געטאנצט מיט יעדע פון זיי. חייקל האט אים אבער לאנג ניט געלאזט טאנצן זיינע „פאלקע־מאזורקעס." ער האט געוואלט נאר פריילעכס, און ווידער פריילעכס, און א „בולגאריש" און א „ארע," און א „שער." ער האט אראפגעווארפן פון זיך דאס רעקל, געטאנצט מיט די הוילע ארבל פון זיין ווייסן העמד, געהויבן זיך העכער פון אלע, דערלאנגט די באלקעס פון דעם נידריקן דאך, געשלעפט אין ראד אריין אלט און יונג, מאן און ווייב און קינד, געשריען העכער! העכער! שטארקער און לעבעדיקער! און איז גאר ניט מיד געווארן טאנצנדיק.

דער זיידע איז געזעסן אויבן־אן, לעבן חתן־כלה. א שטילער, א בלייכער, א קרייענקלעכער. פונדעסטוועגן האט זיין פנים געשיינט. די גרויע, שפיציקע בארד זיינע איז געווען אויסגעוואשן און שיין פארקאמט. א ווייס העמד מיט א ברייטן ווייסן קאלנער, ברילן אויף דער נאז און א נייע שפיציקע יארמעלקע אויפ'ן קאפ. פאר די אויגן האט אים געשווינדלט פונ'ם שנעלן דרייען זיך פון די טענצער, און אין די אויערן האט אים אפגעהילכט דאס קלאפן פון דער פויק און דאס רעווען פון דעם טרובאטש, אפילו דערנאך, ווען די קלעזמער האבן שוין אויפגעהערט שפילן. און מיט האלב־צוגעמאכטע אויגן האט ער, אין דער זעלביקער צייט, געטראכט, אז ער האט צוגעזאגט דעם חתן א הונדערטער נדן, און אז דאס גאנצע ביסל געלט וואס ער האט געהאט אין שופלאד איז אוועק אויף חתונה־הוצאות, און ס'איז נאך ניט געניג געווען. געמוזט נאך אנקומען, בשתיקה, צו די

קינדער. ביי איינעם גענומען א פּאָפּציקער, ביים אַנדערן אַ פינף־און־צוואַנציקער, כדי עס זאָל זיין אַ חתונה „מיט לייטן גלייך."

אַ דאַנק גאָט. די חתונה איז שוין אַריבער. איידל און אידל זיינען שוין מאַן און ווייב כדת משה וישראל, און איבער אַ הונדערטער נדן גט מען זיך ניט. נשקשה, דעם זיידנ'ס אַ וועקסעל איז גוט אַזוי ווי געלט, און אי"ה, איבער אַ יאָר, פון דער „שיסל," וועט ער דעם חוב אָפּצאָלן . . .

דער אמת איז, אַז דער זיידע האָט זיך אומזיסט געזאָרגט. מחמת אידל האָט פון אָנהויב־אָן ניט אַרויסגעקוקט אויף דעם זיידנ'ס נדן, און האָט ביי אים קיינמאָל דעם הונדערטער ניט געמאָנט. אידל האָט איידלען ליב געהאַט פשוט, אָן קונצן און אָן חכמות, און מכח נדן האָט ער זיך בכלל ניט געזאָרגט. אידל האָט שוין דעמאָלט געהאַט איינגן אָפּגעשפּאָרט געלט.

* * *

אַזוי איז אַריבער איידל'ס חתונה. און מיט אַמאָל האָט זיך דער גאַנצער טומל איינגעשטילט און ווידער איז געוואָרן אומעטיק ביים זיידן אין באַשקע, נאָך אומעטיקער און גרויער ווי פריער.

אויפ'ן שול־הויף האָבן זיך נאָך געזען סמנים פון דעם צענומענעם שאַלאַש. די ערד איז נאָך געווען האַלב־געל פון דעם איינגעטראָטענעם זאַמד, און אין אַ ווינקל איז נאָך געלעגן אַ הויפן מיט ברעטער, וואָס חייקל האָט געדאַרפט איבערפירן צו זיך אַהיים. דער זיידע איז אַרומגעגאַנגען שטיל, ווי אַ שאָטן, און אין זיינע אויערן האָט נאָך אַלץ געקלונגען די פריילעכע מוזיק פון איידל'ס חתונה. די קינדער זיינען זיך אַוועק, יעדער אין זיין היים און אידל האָט זיך באַזעצט מיט'ן מאַן אין זייער נייער דירה, אַ שטוב מיט פיר גרויסע, ליכטיקע צימערן, און אין גאָר דעם ערשטן חדר, צו דער גאַס, האָט אידל געעפענט אַ נייע, אַ גרעסערע סטאָליאַרנע. אַריינקומענדיק צו איידלען אין הויז, האָט מען גלייך געקענט זען, אַז דאָ וואוינט אַ יונגע באַלעבאָסטע, אַ גביר'נטע.

דער זיידע איז שוין צוויי מאָל געווען ביי איידלען צו גאַסט, און ביידע מאָל איז ער געווען אַ גוטער און אַ ליבער גאַסט. אידל האָט אים באַגעגנט ביי דער טיר מיט אַ „גוט־מאָרגן, זיידע," און איידל האָט אים אונטערגעטראָגן אַ ביינקל, געפרעגט וואָס ער מאַכט, און צו וויל ער אַ גלאָז טיי. דער זיידע איז געזעסן אַביסל, באַטראַכט איידל'ס באַלעבאַטישקייט, געזאָגט זיין מבינות. דער־

נאָך איז ער אַריין אין דער מאַסטערסקאַיע, צוגעקוקט ווי אידל אַרבעט פלייסיק און מיט׳ן גאַנצן יונגן כח.

אידל האָט געהובלעוועט אַ טיר, אַ פּשוט׳ע, גויאישע טיר, וואָס איז געלעגן איבער דער לענג פונ׳ם ווארשטאַט, און ביים זיידן האָט אויפגעלעבט אַן אַלטע טבע: ער איז צוגעגאַנגען, אַ טאַפּ געטאָן מיט די פינגער די גרעב פון דעם האָלץ און פילנדיק אַז די אונטערשטע זייט איז גלאַט, שוין אָבגעהובלעוועט, הייסט עס, האָט ער אַ זאָג געטאָן, מעשה אַלטער מבין:

— נשקשה׳דיק פון אַ גרעב אַביסל . . .

אידל האָט געוואוסט דעם זיידנ׳ס שוואַכקייט, וואָס איז אים פאַרבליבן נאָך פון די אַמאָליקע יאָרן, בעת ער איז אַליין געווען מייסטער. דעמאָלט, אַז דער זיידע פלעגט אַריינקומען צו זיך אין סטאָליאַרנע, און חייקל אָדער זייליק האָבן געהובלעוועט אַ טיר, האָט ער ניט געוואָלט פרעגן צו די אַנדערע זייט איז שוין פאַרטיק, נאָר פלעגט אַ טאַפּ טאָן די טיר, מיט׳ן אויסרייד צו זען ווי דיק דאָס האָלץ איז, און בעת דעם פילן מיט די פינגער צי יענע זייט איז שוין גלאַט, אָדער ניט . . . דערמאָנענדיק זיך אָן דעם האָט אידל אַ שמייכל געטאָן אונטער דער וואָנצע.

אָבער לאַנג האָט דער זיידע ניט געקענט אַרומגיין אין געסט צו די קינדער. דער הוסט זיינער, וואָס האָט אים אַביסל נאָכגעלאָזן בעת איידל׳ס חתונה, האָט זיך צוריקגעקערט מיט מער שטאַרקייט, און האָט אים געשטיקט ביי טאָג און ביי נאַכט. ווידער האָבן זיך אָנגעהויבן ציען פאַר אים גרויע טעג און לאַנגע נעכט אָן שלאָף. פון די ווינקלען פון די גרויע, בייכיקע באַשקע־ווענט האָט ער געזען אַרויסשלייכן זיך שאָטנס פון פאַרגאַנגענע יאָרן און טעג, און פון דער שטילקייט האָט צייטנווייז אָפּגעקלונגען אין זיינע אויערן דער געריויש פון קליינע קינדער, דאָס פרייליכע פלוידערן פון די גרעסערע, אָדער דער רעש פון די פריילעכע יום־טוב־ סעודות, און די געוויינען נאָך דער באַבע רחל׳ס טויט, וואָס אויף איר פּלאַץ דרייט זיך איצט אַרום אין שטוב די באַבע צירל, זיין צווייט ווייב, וואָס זי ווערט אים פרעמדער פון טאָג צו טאָג צוליב אירע גרינע, שמעקנדיקע זייפלעך און צוליב אירע צייז־בערשטלעך און שמעקנדיקן פּודער.

יד.

דער זיידע איז געוואָרן שוואכער פון טאָג צו טאָג, און עס זיינען געווען צייטן, ווען ער האָט א גאנצע וואָך ניט געקענט ארונטער פון בעט. דעמאָלט פלעגט ער ליגן א שטילער, א פאר־שלאָסענער אין זיך, מיט'ן פנים אנטקעגן דער סטעליע, די אויגן, וואסערדיקע און אָן א גלאנץ, האָבן געקוקט ארויף, און די גרויע נעדיכטע ברעמען איבער זיי האָבן זיך געצויגן אזוי ווי צוויי קליינע בערשטלעך, פון הארטע, שטעכיקע האָר. די גרויע, שפּיציקע באָרד איז געווען צעוואָרפן איבער'ן הארץ, און דאָס הארץ אליין האָט זיך, ווי אן אָפּגעשוואכטער בלאָז־זאק, געהויבן ארויף און אראָפּ.

דורך די אָפענע פענצטערלעך, וואָס זיינען געלעגן האלב באגראָבן אין די ערדענע ווענט פון דער באשקע, האָט זיך אָפט דערטראָגן צו אים דער טומל פון'ם דרויסן, דאָס רוישן פון דער גאַס, דאָס ליארמען פון קינדער און עלטערע מענטשן, און דאָס פּישטשן פון פייגעלעך. וואָס האָבן זיך אָפּגעשטעלט אויפ'ן פּארקן, לעבן דער באשקע. דעמאָלט פלעגט דער זיידע פארמאכן די אויגן און פארלירן זיך אין זכרונות.

די באבע צירל האָט אָנגעהויבן מיד צו ווערן פון דעם שטענדיק־קראנקן זיידן, אָבער זי האָט געהאט שכל און האָט עס ניט ארויסגעוויזן. זי איז ארומגעגאנגען ארום אים אזוי ווי פריער, האָט אים צוגעטראָגן, דערלאנגט וואָס ער האָט געדארפט, געקאָכט פאר אים אזעלכע מאכלים, וואָס אים האָט זיך געוואָלט, אָבער געטאָן האָט זי דאָס אלץ ווי א מאשין, און דער זיידע האָט עס געפילט. ער איז נ'ט געווען ברוגז אויף איר דערפאר. אין די לאנגע טעג פון איינזאמקייט האָט ער זיך אויסגעלערנט בעסער צו פארשטיין דאָס לעבן זיינס וואָס ער האָט אָפּגעלעבט, און די אויפפירונגען זיינע אין די פריערדיגע יאָרן.

פלעגט די באבע צירל אויפרוימען די הויז און זיך ארויס־כאַפּן צום זון, צו געצלען, דער שמש פון דער נייער שול. ארויס־גייענדיק, פלעגט זי אלעמאָל, אזוי ווי בגנבה, באהאלטן עפּעס אונטער'ן שאָל, אָבער מיט א כונה אז דער אלטער זאָל עס דוקא זען און זאָל זיך ערגערן. דער זיידע האָט זיך טאקע געערגערט.

כאַטש ער האָט ניט געוואוסט וואָס אזוינס זי האָט דאָרט צו גנב'ענען פון דער באשקע.

זי פלעגט אוועקגיין אָן א גוטן טאָג און קיינמאָל ניט זאָגן ווען זי וועט צוריקקומען. דער זיידע האָט קיינמאָל ניט געפרעגט. ער איז געווען צופרידן צו זיין אליין, איינגאַנצן אליין. ליגן און צוהערן זיך צום קלאַפּן פון זיין אייגענעם הארץ, און צום קלאַפּן פונ'ם זייגער אויף דער וואַנט, און טראַכטן ביי זיך ווי לאַנג וועט עס נאָך קלאַפּן אזוי, דאָס הארץ זיינס, און דער זייגער אויף דער וואַנט? צומאָל איז אים פאָרגעקומען, אז די באשקע, האלב אין דער ערד, איז אין דער אמת'ן שוין זיין קבר, און אז דאָ ליגט ער, א לעבעדיק־באַגראָבענער, און וואַרט קאַלטבלוטיק אויף דער לעצטער מינוט.

די קינדער זיינען זעלטן געקומען אים געוואויר ווערן. יעדער איז געווען פאַרטאָן אין זיין אייגן לעבן און האָט געהאַט אייגענע דאגות אויפ'ן קאָפּ. יאָסל בעקער, דער איידים, האָט פאַרגרע־סערט די בעקעריי זיינע, האָט אים געפעלט געלט אויף מעל, און ער האָט געמוזט אָנקומען צו מענדל פּראָצענטניק, און יענער האָט אָן רחמנות געריסן פּראָצענט אויף פּראָצענט. ישראל סטאָ־ליער, דער יונגערער איידים, האָט זיך כסדר באַקלאָגט, אז איבער חייקלען קען ער קיין רעכט שטיקל ארבעט ניט אָננעמען, און דעריי־בער פלעגט ער זיך שטענדיק קריגן מיט'ן ווייב, מיט נחמה'ן. זעליק, דעם זיידנ'ס מיטלסטער זון, האָט פיינט געהאַט די מלאכה, סטאָליעריי, און האָט געזוכט פּטור צו ווערן דערפון; נאָר אזוי ווי פּטור ווערן האָט ער ניט געקענט, האָט ער זיך געהאַלטן מיט דעם און האָט זיך געפּלאָגט מיט אָן אָרים לעבן. דער אנדערער זון, אויך א סטאָליער, האָט געוואוינט אין קאַלאַראַש, א שטעטל ניט וויים. אים איז גראַד געגאַנגען ניט שלעכט, אָבער מען האָט זעלטן געהערט פון אים; און דער פעטער אלטער, דער שוסטער, וואָס האָט נאָכגעשלעפּט א פוס ביים גיין, האָט, ווי אלעמאָל, געשוויגן. אז ער פלעגט אמאָל אריינקומען צום זיידן, פלעגט ער אָפּשטיין א ווייל'ע ביי דער טיר, קוקן אויפ'ן זיידן, אויף דער סטעליע, און שוויגן, און א שוויגנדיקער אוועקגיין צוריק.

דער איינציקער, וואָס פלעגט אריינברענגען אביסל לעבעדיקן אָטעם צום זיידן אין באשקע, איז געווען דער פעטער חייקל. דער

זיידע פֿלעגט זיך דערפֿרייען מיט זיין קומען און האָט גאָרניט גע־וואָלט ער זאָל אוועקגיין. און חייקל איז טאַקע געווען אין באַשעפֿ און אין שול מער ווי ביי זיך אין דער היים און ביי זיין מלאכה.

ער האָט ביסלעכווייז אָנגעהויבן צו טאָן דעם זיידנ׳ס אַרבעט אין שול. ניט מחמת ער האָט שטאַרק ליב געהאַט צו זיין אַ שמש און באַדינען די בעלי־בתים פֿון שול, נאָר ווייל ער האָט געטראַכט, אַז עס איז אַ חוב אויף אים, ער זאָל אַרויסהעלפֿן דעם שווער, בעת יענער איז קראַנק, און די שול קען מען דאָך ניט איבערלאָזן אויף הפקר.

דורך אים האָט דער זיידע אָפּגענומען גרוסן פֿון דער לעבע־דיקער וועלט — דאָס שטעטל. חייקל האָט אים דערציילט, אַז ס׳בויט זיך אין שטאָט אַ נייע שול, אַ גרויסע, אַ שיינע, און אַז מען וויל דאָרט אים, חייקלען, צונעמען פֿאַר שמש.

האָט עס דער זיידע אויסגעהערט און געקרעכצט:

— צו־וואָס דאַרפֿסטו עס? צו־וואָס?

איך האָב טאַקע געוואָלט הערן אייער עצה — זאָגט חייקל.

— מ׳דאַרף ניט, — האָט געזאָגט דער זיידע און האָט פֿאַר־שלאָסן די ליפּן.

חייקל האָט געוואוסט אַז דער זיידע וויל אים איבערגעבן די חזקה אויף דער אַלטער שול, און אַז דערפֿאַר הייסט ער אים ניט אָננעמען די שטעלע אין דער נייער שול וואָס בויט זיך. אָבער חייקל האָט ניט געוואָלט אויסקוקן אויפֿ׳ן זיידנ׳ס טויט, און ער האָט אים געגעבן צו פֿאַרשטיין, אַז ס׳קען ניט זיין קיין קרומע זאַך, אַז ער זאָל יאָ אָננעמען דאָס שמשות אין דער נייער שול.

חייקל האָט דעם זיידן דערציילט, אַז איידל לעבט זיך גאַנץ פֿיין ביי איר מאַן, אידל, און אַז זי האָט אים שוין אפֿילו אָנגעהויבן ליב צו האָבן אַביסל. איידל האָט שוין געהאַט דעמאָלט דאָס ערשטע קינד, אַ מיידעלע, און אידל איז, ווי פֿריער, געווען איבער־געגעבן צו דער מלאכה, האָט געאַרבעט פֿון פֿרי ביז שפּעט, און האָט געמאַכט בעסערע געשעפֿטן ווי אַלע אַנדערע סטאָליערס אין שטעטל.

נאָר פֿון זיין אייגענעם זון, פֿון משה׳לן, האָט ער ניט געהאַט קיין גרויס נחת, חייקל. משה׳ל האָט זיך גענומען אויפֿ׳ן וועג פֿון זיין פֿעטער זייליק, און האָט, פּונקט ווי דער פֿעטער,

פיינט געהאט די מלאכה, ווי א פרומער איד האט פיינט חזיר. ער איז דוקא א וואוילער, פלעגט דערציילן חייקל, האט דוקא ניט קיין שלעכטן קאפ צו דער ארבעט, נאר ער וויל ניט.

— וואס־זשע וועט זיין דער תכלית? — פלעגט פרעגן דער זיידע.

— דער תכלית? דער גוטער יאר ווייסט אים. שלעפט זיך ארום גאנצע נעכט מיט חברה ציוניסטן, לייענט ביכלעך און שרייבט.

— ער שרייבט?

— א שרייבער וויל ער ווערן.

— א מחבר?

— איך ווייס וואס דאס איז? אין מיטן דער ארבעט שטעלט ער זיך אוועק, נעמט א ווייסע ברעט און פארשרייבט עס פון אויבן ביז אראפ.

— מיט וואס פארשרייבט ער עס?

— מיט א בליי־פעדער.

— ניט דאס מיין איך — זאגט דער זיידע און בלייבט שטיל.

* * *

ס'איז אוועק דער ווינטער מיט זיינע לאנגע נעכט און מורא'־דיקע פרעסט. ס'איז אוועק דער פאר־פסח, דער קליינשטעטלדיקער פאר־פסח מיט די גרויסע, טיפע בלאטעס, און מיט א ליכטיקער זון אין טיף־בלויען הימל, וואס האט קויטיק געמאכט אירע שטראַ־לען אין די דאזיקע בלאטעס, און אויסגעטריקנט סטעזשקעס פאר'ן עולם, כדי צו קענען אריבערגיין פון איין זייט גאס אויף דער אנדערער. ס'איז אנגעקומען דער שיינער ליבער פרילינג, פסח איז געשטאנען בא דער טיר.

דער זיידע האט זיך אראפגעשלעפט פון בעט. שוואך, קראנק, אנגעשפארט אויף א שטעקן, נאר דאך ארומגעשלעפט זיך. אכטונג געגעבן אז די שול זאל זיין ריין אויף פסח ווי אלע מאל, און געגעבן צירלן געלט, זי זאל מאכן פסח ווי אלע יאר.

דער זיידע פלעגט זיך אפט צוזעצן אויפ'ן גאניק פון דער ווייבערשער שול, אנטקעגן די ווארעמע זון־שטראלן, און פילן זיך בעסער, שטארקער. ס'האט זיך אים אויסגעוויזן אז עס קערן

זיך אום צו אים די כחות פון פריער, און ער האָט אָנגעהויבן גלויבן, אַז ער וועט נאָך אפילו אינגאַנצן געזונט ווערן.

און צוליב דעם האָט ער שוין מער ניט געקוקט קרום אויף חייקלן, פאַרוואָס ער איז געוואָרן שמש אין דער נייער שול. פאַר־קערט, ער האָט אים נאָך אַרויסגעהאָלפן מיט עצות, געזאָגט אים ווי ער זאָל זיך פירן, ווי אַזוי ער זאָל אומגיין מיט די בעלי־בתים. דער ווינטער איז געווען אַ שלעכטער, חייקל איז די גאַנצע צייט געזעסן אָן פרנסה, און איצט, פאַר פסח, האָט ער ניט געהאַט מיט וואָס יום טוב צו מאַכן. זיין איינציקע האָפנונג איז געווען אויף דער נייער שול.

— און אָט הפנים, — האָט געזאָגט חייקל, — אַז דער זון מיינער, משה'ל, הויבט זיך אויך אָן מענטשלן.

— טאַקע ?

— ער וויל עפּענען אַליין אַ מאַסטערסקאַיע.

— אַליין גאָר ?

— אַליין.

— ער קען דען די מלאכה ?

— אביסל.

— און געלט ?

— וועט זיך אַן עצה געבן.

— מאַכטייסע — זאָגט דער זיידע — זאָל זיין מיט גליק.

— און וועט אפשר אַ חתן ווערן אויך אין גיכן.

— דאָס אויך ?

— יאָ.

— פאַר'ן חזנ'ס מיידל ?

— יאָ.

דער זיידע האָט אַ הויב געטאָן מיט אַן אַקסל:

— ס'וועט גאָר ניט זיין דערפון.

— פונ'ם שידוך מיינט איר ?

— ניין. פון דער מאַסטערסקאַיע.

— פאַרוואָס ?

— אַזוי.

און מער האָט דער זיידע ניט געוואָלט רעדן. ער איז די לעצטע צייט געוואָרן אַלץ איינגעשלאָסענער אין זיך און האָט

גערעדט האלבע ווערטער. אָבער חייקל האָט געוואוסט, אַז דער זיידע האָט ניט ליב דעם חזן פון דער נייער שול, ווייל מען האָט גערעדט אויף אים אַז ער איז אַ שטיקל אפיקורס, כאָטש ער איז געווען אַ שיינער בעל-מנגן. און דעם חזנ׳ס מיידל, כאָטש ער האָט זי קיינמאָל ניט געזען, האָט ער אויך ניט ליב געהאַט. ער האָט געהערט פון איר, אַז זי איז אַ קליינס, מיט שווארצע, ברענ־נענדיקע אויגן און מיט אַ שאַרף צינגל. אַ גרויסער עזות־פּנים און האָט ניט קיין דרך־ארץ פאַר אַן עלטערן מענטשן. אפילו אַ שאַרף־קעפּל און אַ וואויל־געלערנטע, נאָר פונדעסטוועגן האָט דער זיידע זיך פאַרקרימט אַלעמאָל, ווען ער האָט געהערט דערמאָנען איר נאָמען. דער אמת איז, אַז חייקל אַליין האָט אויך ניט שטאַרק געהאַלטן פונ׳ם שידוך, און פון זיין זונ׳ס ווערן מייסטער פאַר זיך אַליין. דערפאַר האָט ער געלאָזט דעם שמועס מיט׳ן זיידן ניט געענדיקט.

* * *

משה׳ל אַליין איז דעם זיידן געוואָרן אַלץ פרעמדער און אומבאַקאַנטער. דאַכט זיך עפּעס יאָ ווי זיינס אַ קינד, און דאַכט זיך אַז ניט. עפּעס איז ער גרויס געוואָרן, אויסגעוואַקסן, און אויף דער אויבערשטער ליפּ האָבן זיך באַ אים באַוויזן קליינע, טונקעלע הערעלעך. געזען האָט דער זיידע אים זייער זעלטן. משה׳ל האָט קיינמאָל קיין סך צייט ניט געהאַט פאַר׳ן זיידן, און אַז ער איז געקומען, איז עס געווען אויף אַ רגע, און אַז ער האָט גערעדט, איז דאָס רעדן זיינס געווען פרעמד צום זיידן, און די ווערטער זיינע — עפּעס אַזעלכע מאָדנע, ניט צום פאַרשטיין.

דער זיידע האָט ניט געגלויבט, אַז משה׳ל וועט קענען אַליין פירן אַ מאַסטערסקאַיע, און דעריבער האָט ער זיך נאָך מער גע־וואונדערט, ווען ער האָט דערהערט, אַז ער האָט שוין טאַקע אָפּגע־דונגען אַ שטוב אין דער פאָדערשטער גאַס. חייקל האָט אים מיטגעגעבן אַ וואַרשטאַט און אַביסל געצייג, געקויפט פאַר אים אַביסל העלץ, און משה׳ל האָט זיך אוועקגעשטעלט קלאַפּן טירן מיט פענצטער, פאַר די מאַלדעוואַנעס פון דאָרף. דער זיידע איז אפילו איינמאָל אַליין געקומען זען ווי משה׳ל טוט זיין מלאכה.

דער זומער האָט געקרעפּטיקט זיינע אַלטע ביינער און האָט אָנגעצונדן אַ פרישן גלאַנץ אין זיינע שוין כמעט אויסגעלאָשענע

אויגן. ער פלעגט פּאוואליע זיך שלעפּן איבער דער גאַס, אַנגעטאָן אין אַ לאַנגן קאַפּטן, און אַנגעשפּאַרט אויף זיין שטעקן. פלעגט פאַרווײלן צו עטלעכע מינוט ביי דעם קינד און ביי יענעם; און אַזוי האָט ער זיך איינמאָל פאַרשלעפּט צו משה׳לס סטאָליאַרנע.

פון וויטנס האָט עס אויסגעקוקט ניט שלעכט. דאָס פענצ-טער איז געווען אָפן און ס׳האָט זיך געזען פון אינעווייניק עטלעכע טירן און פענצטער, ניט פאַרענדיקטע, און אויף דער גאַס איז אויך געווען צעוואָרפן אַ הויפן האָלץ, צו טריקענען זיך קעגן דער זון, נאָר מאָדנע איז געווען דעם זיידן, וואָס ער האָט ניט געזען משה׳לן ביי דער אַרבעט, און וואָס ער האָט ניט געהערט דעם קלאַפּ פון׳ם האַמער און דאָס שניידן פון דער זעג.

דער זיידע האָט זיך צוגעשלעפּט ביז דער טיר, געבליבן שטיין אויף דער שוועל, אַרומגעקוקט זיך, געקוועטשט מיט די אַקסלען און געוואונדערט זיך וואָס משה׳ל איז ניטאָ. ער איז מיד גע-וואָרן פון׳ם גאַנג און האָט זיך אַרונטערגעלאָזט אויפ׳ן טאַבורעט, וואָס איז געשטאַנען ביי דער טיר.

אין עטליכע מינוט אַרום איז משה׳ל אַריינגעקומען פון דעם צווייטן חדר, און נאָך אים איז נאָכגעגאַנגען אַן אַלטער, גרייז-גרויער איד, אַן איינגעבויגענער, מיט אַ ספר אונטער׳ן אָרעם.

משה׳ל איז געווען הויך און שלאַנק, מיט אַ שמייכל אויפ׳ן פּנים, מיט פאַרקאַשערטע אַרבל און מיט אַ אַלטן זאַק, אַנשטאַט אַ פאַרטעך, אַרום די היזן. ער איז אַביסל צע׳רעש׳ט געוואָרן ווען ער האָט דערזען דעם גאַסט — דעם זיידן, און האָט אויף דער ערשטער מינוט ניט געוואוסט וואָס צו זאָגן.

דער זיידע האָט געקוקט אויפ׳ן אַלטען אידן און משה׳ל האָט פאַרכאַפּט:

— דאָס, זיידע, איז מיין רבי, רב דוד-לייזער.

— אַ רבי?

— יאָ. איך לערן ביי אים לשון־קודש.

דער זיידע האָט אַ קוועטש געטאָן מיט די אַקסלען:

— אַ נויטיקע זאַך . . . אָוועקוואַרפן די אַרבעט און זיך זעצן לערנען אין מיטן טאָג . . .

און פאַרנאַכט, אַז דער זיידע האָט באַגעגנט הייקלן, האָט ער צו אים געזאָגט:

— לערנען גאָר! לשון־קודש! . . . אין מיטן דער ארבעט . . . א נויטיקע זאַך.

חייקל האָט געשוויגן. אים אַליין איז עס אויך ניט געווען געפעלן.

* * *

א וואָך נאָך שבועות האָט מען דעם זיידן גערופן צו משה'לס תנאים.

— איכ'ל ניט גיין — האָט געזאָגט דער זיידע.

די תנאים האָט מען געפּראַוועט בא דעם חזן אין הויז. משה'ל האָט געשיינט א גליקלעכער, און האָט אָנגעקוואָלן פון זיין כלה. אָבער ער האָט זיך פארלוירן צווישן דעם גרויסן עולם און איז אָפּט מאָל רויט געוואָרן ביז איבער די אויערן. עס איז געווען א גרויסער עולם אין דוד חזן'ס האַלב־אַריסטאָקראַטישער שטוב. רב דוד אַליין, א שיינער איד מיט א לאַנגער, בלאָנדער באָרד, ערטערווייז גרוי, און מיט גוטע, ווייכע אויגן, האָט זיך ארומגעדרייט אין הויז אין א שוואַרצן סורדוט, מיט א זיידענער יאַרמעלקע אויפ'ן קאָפּ, און האָט אויפגענומען די געסט. זיין ווייב, די מחותנת'טע רחל, איז געווען פארפּוצט אין א ניי קלייד און מיט א געהעפּט טיכל אויפ'ן קאָפּ. דאָ זיינען געווען דער אַלטער רב דוד לייזער, א איד, אָנגעשטאָפּט מיט תורה, און עטלעכע ניי־מאָדישע לערער, וואָס האָבן שוין געלערנט מיט זייערע תלמידים העברעאיש, ניט לשון־קודש. חייקל און זיין ווייב דינה זיינען געקומען מיט'ן חתן און מיט דער גאַנצער משפּחה פון חתן'ס צד, אָבער זיי אַלע, אפילו דער וואויל־יונגערשער זייליק און דער קלוגער יאָסל דער בעקער האָבן זיך געפילט אַזוי ווי פרעמד צווישן די לערער און אַנדערע שיינע אידן, מיט וועלכע משה'ל האָט זיך גע'חבר'ט. עפּעס זיינען זיי געווען דאָ אַזוי ווי אויף א פרעמדער שמחה.

ניטאָ אויף וואָס צו וואַרטן — האָט געזאָגט דער מחותן חייקל — דער זיידע וועט ניט קומען.

און די תנאים זיינען געפּראַוועט געוואָרן אָנ'עם זיידן.

* * *

פונדעסטוועגן האָט משה'ל געפּועל'ט ביי זיין באָבעלען, אז זיי זאָלן גיין מיט א וויזיט צום זיידן אין באַשקע.

— די באשקע — האָט ער געזאָגט צו איר — איז דאָס פּלאַץ, וואו מיין וויגל איז געשטאַנען, וואו איך האָב מיין קינד־הייט פאַרבראַכט. מיט דער באַשקע זיינען פאַרבונדען אַלע זכרונות פון מיינע קינדער יאָרן.

— דיין זיידע מיך ניט ליב — האָט באַבעלע געזאָגט.

זי האָט ניט געהאַט קיין פאַרלאַנג צו זען דעם אַלטן, אַש־גרויען אידן, מיט דער שפּיציקער באָרד און מיט די גרויסע מורא'־דיקע ברעמען, וועמען זי האָט געזען אַמאָל פון וויטן. זי האָט געוואוסט, אַז ער איז ווידער קראַנק, דער זיידע, אויף אַן אמת קראַנק, און אַז ס'שמעקט מיט טויט פון זיין יעדן אבר. זי איז געווען יונג, קוים אַכצען יאָר אַלט, און אין דרויסן איז גע־שטאַנען דער סוף זומער מיט זיינע שענסטע און בליענדסטע טעג.

דעם וויזיט צום זיידן אין באַשקע, דעם איינציקן, און אפשר דעם לעצטן, האָבן זיי אָפּגעלייגט פון טאָג צו טאָג: משה'ל אַליין האָט זיך אויך ניט געאיילט צו דעם. חוץ דעם האָט ער פאַראיבל געהאַט אויפ'ן זיידן, וואָס ער איז ניט געקומען צו זיין שמחה.

אָבער דער זיידע איז דעמאָלט שוין ווייט געווען פון דעם אַלעמען און אין די לאַנגע, שלאָפלאָזע נעכט האָט ער שוין פאַר־טיק געמאַכט אַלע זיינע חשבונות מיט גאָט און מיט מענטשן, מיט זיינע קינדער און אייניקלעך, און איז ווידער געלעגן אַ שטילשווייגנדיקער אויף זיין בעט און האָט געאָטעמט, כל־זמן דאָס הארץ האָט זיך באַוועגט.

ס'איז געווען אין אַ שפּעטן הערבסט פאַרנאַכט. די זון האָט זיך געזעצט אַ בלוטיק־רויטע אין מערב זייט און פון די פריי־פעלדער האָבן זיך נאָך געטראָגן די פרישע ריחות פון אָפּגעשני־טענער תבואה, כאָטש דאָס גאַנצע ברויט איז שוין געווען איינ־געפּאַקט אין די שייערס.

אין זיידנ'ס באַשקע איז געווען טונקל. דורך די קליינע פענצטערלעך האָבן זיך אריינגעריסן בלוטיק־רויטע פּאַסן פון דער פאַרגייענדיקער זון, און זיי האָבן זיך אָפּגעשלאָגן אויפ'ן זיידנ'ס בעט, וואָס איז געשטאַנען ביי דער מזרח־וואַנט, און אויפ'ן זיידנ'ס בלאַסן פּנים. ער האָט געאָטעמט שווער, און פון זיין מויל האָט זיך געטראָגן אַ שווערער ריח. די נאָז זיינע איז געווען לאַנג און אויסגעצויגן, און די באַקן — איינגעפאַלן, אַזוי ווי צוגעוואַקסן

צו די אלטעביינער. דאס הארץ האט זיך פאמעלעך געהויבן ארויף און אראפ, און די אויגן האבן זיך געעפנט און געשלאסן אן דעם זיידנ'ס וויסן.

קיינער איז ניט געווען ארום אים. די באבע צירל איז, ווי תמיד, אוועק צום זון, צו געצלן, און האט זיך ניט געאיילט אהיים־צו קומען. און אפשר האט זי זיך אויסגערעכנט, אז ווען זי וועט קומען, וועט ניט זיין צו שפעט. אין באשקע איז געווען שטיל. דער זיידע איז געלעגן אזוי ווי פארוויגט אין נעפלדיקע געדאנקען, עפעס האט זיך געמישט אין זיין קאפ, עפעס האבן געדאנקען זיך נעפלאנטערט, בילדער, פון יארן צוריק, האבן זיך געיאגט איינס נאכ'ן אנדערן, און ארום אים — רעדער פייערדיקע, אזוי ווי פון א פייערדיקן רייטוואגען. אפשר פארט ער אצינד שוין אין די הויכע הימלען, און אפשר וועט ער באלד געשטעלט ווערן פאר'ן בית־דין של מעלה? ער שרעקט זיך ניט, דער זיידע. וואס ער האט געטאן אויף זיין לעבן, האט ער גוט געטאן און מיט'ן רצון פון גאט, זיין באשאפער. און אויב ער האט ניט געטאן בעסער נאך, איז עס מסתמא געווען אזוי דער ווילן פונ'ם בורא.

און מיט אמאל האט ער דערפילט ווי פון ערגעץ וואלט אויף אים א הויך געטאן א פרישער אטעם, אזוי ווי פון א ווינט, וואס קומט פון די פרייע פעלדער. ער האט זיך אנגעשטרענגט, שווער געעפנט די אויגן, גלעזערנע, מיט פארגליווערטע שווארץ־אפלן. צוויי יונגע, לעבעדיקע, פינקלנדיקע פאר אויגן האבן געקוקט אויף אים, אבער ער האט זיי געזען ווי דורך א נעפל.

משה'ל האט זיך אראפגעבויגן איבער אים:

—וואס מאכסטו, זיידע?

דער זיידע האט געעפנט דאס מויל, אודאי געוואלט עפעס ענטפערן, נאר אנשטאט דעם האט א שלעכטער ריח זיך ארויס־געשפארט פון זיין מויל און משה'ל האט זיך געגעבן א צי צוריק.

דער זיידע האט געמורמעלט, קוים צו פארשטיין:

— שלעכט . . .

ס'איז געווען א פיינלעכע רגע. משה'ל האט זיך ארומ־געקוקט אין דער באשקע, אין דער אלטער, ליבער קעלער־שטוב, און ס'האט זיך אים אויסגעדאכט, אז פון יעדן ווינקל אטעמט ארויס דער טויט.

ער האָט אויסגעשטרעקט די האַנט צו באָבעלען.

— קום — האָט ער געוואָלט אויסרופן, אָבער ער האָט דאָס וואָרט ניט געזאָגט. ער האָט זי צוגעצויגן נעענטער צום בעט, זיך ווידער אַראָפּגעבויגן איבער׳ן זיידן, און אַריינגערעדט אים כמעט אין אויער אַריין:

— דאָס איז ... דאָס איז מיין כלה ... זיידע ...

דעם זיידנ׳ס ליפּען האָבן זיך שוואַך באַוועגט. אפשר האָט ער געוואָלט עפּעס זאָגן? און אפשר האָט ער שוין גאָר ניט געהערט וואָס משה׳ל האָט גערעדט צו אים?

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

חייקל איז אַריינגעקומען אין באַשקע, און האָט אָנגעצונדן דעם לאָמפּ אויפ׳ן זיידנ׳ס טיש. די שאָטנס זיינען אַנטלאָפן און האָבן זיך באַהאַלטן אין די ווינקלען פון די באַשקע־ווענט.

משה׳ל און באָבעלע זיינען שוין דאָרט ניט געווען, אָבער זייער יונגער אָטעם האָט זיך נאָך געפילט איבער דער גאַנצער שטוב.

טו.

אַלע יאָרן האָט דער טאַטע, חייקל דער סטאָליער, זיך געריסן קיין אַמעריקע; איינמאָל האָט ער שוין אַפילו געהאַט שיפס־קאַרטן, וואָס אַ גוטער פריינט זיינער האָט אים צוגעשיקט פון דער וויטער שטאָט פילאַדעלפיע, און אַ צווייטן מאָל האָט ער שוין געהאַט אַפילו דאָס בעטגעוואַנט פאַרפּאַקט און אַרויסגעשיקט, אָבער אויסגעלאָזט האָט זיך, אַז ער איז געבליבן אין דער היים, אין דעם קליינעם שטעטל, אין בעסאַראַביע, און געפאָרן קיין אַמעריקע איז גאָר דער זון, משה׳ל, מיט זיין יונג ווייבל, באָבעלע.

וועגן דעם דאָזיקן יונגן פּאָרפאָלק האָט מען אין שטעטל אָפּט זיך געשושקעט אויפ׳ן אויער. עפּעס איז אויסגעקומען ביי לייטן, אַז ס׳איז ניט קיין גלאַטע מעשה מיט דעם דאָזיקן שידוך. קודם כל שוין דאָס אַליין וואָס משה׳ל, כאָטש ער איז געווען אַנדערש פון די אַנדערע בעל־מלאכה׳שע אינגלעך אין שטעטל, איז ער דאָך געווען ניט מער ווי חייקל דעם סטאָליער׳ס אַ זון, און באָבעלע, חוץ דעם וואָס זי איז אַליין געווען אַ וואוילגעלערנטע און האָט געגעבן „אורֹאָקן״ אויף רוסיש און העברייאיש, איז זי געווען

דוד דעם חזן׳ס טעכטערל, און — אַ חזן איז פּאַרט ניט קיין בעל־מלאכה.

האָט מען גערעדט אין שטעטל, אַז צווישן דעם דאָזיקן פּאָרל האָט זיך צעפלאַקערט אַ ליבע, ממש סכנת נפשות. משה׳ל האָט געקענט אוועקוואַרפן די אַרבעט אין אַ מיטן־העלן טאָג, און מיט׳ן פאַרטעך אַרום די הויזן, אוועקלאָזן זיך צו באַבע׳לען, וואָס האָט געוואוינט אויף דער פּריצישער גאַס. אָדער ער פלעגט איר נאָכגיין אין די גביר׳ישע הייזער, וואו זי האָט געגעבן אירע אוראָקן. און באַבעלע האָט זיך גאָרניט געשעמט מיט׳ן סטאָליער יונג. פאַרקערט, זי פלעגט אָפט שפּאַצירן מיט אים איבער דער ברייטער גאַס. זי — אין אַ ווייס־זומערדיק קליידל, מיט אַ ברייטן, שטרויענעם הוט אויף׳ן קאָפּ און מיט אַ קליין זאָנטיקל אין דער רעכטער האַנט, און ער, משה׳ל, איז געגאַנגען ביי איר זייט, אין זיינע וואָכעדיקע אַרבעטס קליידער, מיט אַ זאַק אַנשטאָט אַ פאַרטעך, און אָפטמאָל מיט אַ קעסטל געצייג אונטער׳ן אָרעם.

מ׳האָט געוואוסט, אַז באַבעלע האָט ניט נאָר שוואַרץ־ברענענדיקע אויגן, נאָר אויך אַ שאַרף צינגל און נאָך אַ שאַרפער קעפּל. זי האָט געקענט באַנעמען דעם שווערסטן עניין ניט ערגער ווי אַ איד אין די יאָרן, און זי האָט זיך ניט אָפּגעשראָקן צו פאַרפירן אַ דעבאַטע וועגן ציוניזם אפילו מיט׳ן רב פון שטעטל. איינעם, אַן עלטערן אידן, אַן אנגעזעענער באַלעבאָס אין שטעטל, האָט זי זיך אפילו פאַרגונען צו זאָגן, אַז דאָס וואָס ער איז דריי מאָל אַזוי אַלט ווי זי, מיינט נאָך ניט, אַז ער פאַרשטייט אַן עניין בעסער פון איר. ס׳מיינט נאָר, האָט זי אים געזאָגט, אַז ער האָט אויפגעגעסן מער ראָסלפלייש פון איר.

אָזאַ שאַרף צינגל האָט זי געהאַט, די דאָזיקע באַבעלע. אָבער מ׳האָט פונדעסטוועגן שטאַרק געהאַלטן פון איר. און כאָטש זי איז דעמאָלט געווען ניט מער ווי אַ יאָר זיבצן אַלט, איז זי פונדעסטוועגן געווען די גאַנצע אָנפירערקע פון אַלע ציוניסטישע אַרבעטן אין שטעטל.

משה׳ל, ווידער, איז טאַקע געווען ניט מער ווי אַ בעל־מלאכה, אָבער ער איז געווען אַנדערש ווי די אַנדערע סטאָליער אינגלעך, שניידער אינגלעך און שוסטער אינגלעך פון שטעטל. און אויב ער האָט מיט די אַנדערע בעל־מלאכה׳שע אינגלעך זיך

ניט גע׳חבר׳ט, איז דאָס ניט געווען דערפאַר ווייל ער האָט זיך נעגרויסט אנטקעגן זיי, נאָר פשוט דערפאַר ווייל אים האָט, אזוי צו זאָגן, געצויגן צו „וואוילגעלערנטע״ מענטשן. דערפאַר האָט ער זיך גע׳חבר׳ט מיט אזא מיידל ווי באבעלע, אָדער באבצי, ווי ער פלעגט זי אָפטמאָל פארציען; ווייל חוץ דעם וואָס זי האָט אים געלערנט רוסיש און אביסל העברייאיש, האָט ער ביי איר אין הויז זיך באקאנט מיט די לערער פון שטעטל, און ער האָט דאָרט געקראָגן אלערליי ביכער צום לייענען.

סיי ווי, ס׳איז פאר קיינעם קיין איבערראשונג ניט געווען, ווען אין א שיינעם דאנערשטיק אינדערפרי, אָנהויב זומער, האָט מען זיך דערוואוסט אין שטעטל, אז משה׳ל, חייקל דעם סטאָליער׳ס אינגל, ווערט א חתן פאר דוד דעם חזנ׳ס בת יחידה, באבעלע. לייט האָבן דאָס געהערט און האָבן זיך ניט געוואונדערט. „מ׳האָט דאָס שוין לאנג געדאַרפט דערוואַרטן,״ האָבן מענטשן געזאָגט. נאָר ווען מ׳האָט זיך דערוואוסט, אז תיכף נאָך שבועות וועט געפראוועט ווערן די חתונה, און אז באלד נאָך דער חתונה וועט דאָס פּאָרל אוועקפאָרן קיין אמעריקע, ערשט דעמאָלט האָבן מענטשן גענומען זיך איבערקוקן אויף שטום-לשון. אנדערע האָבן אפילו צונעלייגט מיט א צווידייטיק שמייכעלע, אז ס׳מוז, הפּנים, שוין האלטן גאָר ווייט, אויב מ׳דאַרף אויף גיך שטעלן א חופּה און אוועקשיקן אזעלכע יונגע קינדער אזש מעבר לים . . .

וואָס דען, האָבן לייטן גערעדט, גוטס קען ארויסקומען ווען מ׳לאָזט א בחור מיט א מיידל ארומשלעפּן זיך דורך די נעכט? נאָר וועמען נייט עס אָן? אז דוד דעם חזן שטייט אָן צו האָבן פאר א מחותן אזא פּשוט׳ן מענטשן ווי חייקל סטאָליער, וואָס דערצו איז ער נאָך א שמש אין שול, איז וועמען זאָל עס אָרן? דער אמת איז, אז אין שטעטל האָט מען שטארק געהאלטן פון דעם דאָזיקן חייקל׳ען, און ער איז, אין זיין גראד, געווען אפשר פּונקט אזא אָנגעזעענער באלעבאָס ווי ר׳ דוד דער חזן.

משה׳ל און באבעלע האָבן געוואוסט וואָס מען מורמלט ווענן זיי אין שטעטל, אָבער זיי האָבן זיך פון דעם קיין זאָרג ניט געמאכט. זיי האָבן זיך ארומגעטראָגן מיט זייערע אייגענע חלומות, ווי געוויינטלעך, יונגע קינדער, וואָס נאָר עס רייסט זיי אין דער וויטער וועלט ארוין. משה׳ל האָט שטארק ליב געהאט באבע׳לען.

ער האָט ליב געהאט די גאנצע וועלט, חוץ איין זאך — סטאָליעריי. פאַרוואָס ער האָט אַזוי פיינט געהאט די מלאכה, האָט קיינער ניט געקענט באַגרייפן, און ער אַליין — אויך ניט. האָט ער דאָך אַליין געלערנט אין די ביכער, אַז מלאכה איז קיין שאנדע ניט, אַז מלאכה איז נוצלעך, אַז „ארבעט מאכט דאָס לעבן זיס," און נאָך אַזעלכע זאכן, אָבער זיין מלאכה, סטאָליעריי, האָט ער פּאָרט ניט ליב געהאט. אַז ס'האָט אים כסדר געצויגן נאָר צו עפּעס אַנדערש — אַ שרייבער האָט ער געוואָלט זיין. שטילער־הייט, אַזוי האָט מען געמורמלט אין שטעטל, האָט ער אפילו שוין געשריבן ראמאנען, און דראמעס, און וואָס ניט; און שטילער־הייט, אַזוי האָט מען גערעדט, האָט ער אפילו געשיקט זיינע „זאכן" אין פאַרשיידענע רעדאקציעס אין אַזעלכע ווייטע שטעט ווי ווארשע און פעטערבארג, נאָר דאָרט האָט מען, ווייזט אויס, אויף זיינע „שרייבעכצען" זיך גאָר ניט ארומגעקוקט. מ'האָט זיך דאָרט אפילו ניט גענומען די מי אים אָפּצושיקן צוריק זיין כתב יד, אָדער "מאנוסקריפּט," ווי ער אַליין, משה'ל, פלעגט עס רופן.

אָבער דאָס האָט אים פונדעסטוועגן ניט אנטמוטיקט. פאַר־קערט, ער איז געווען ביי זיך זיכער, אַז זאָל ער זיך נאָר ארויס־רייסן פון דעם קליינעם שטעטל, און זאָל ער נאָך ערגיץ אָנשפּאַרן אין אַ גרויסן מקום, צווישן מענטשן וואָס זיינען די אמת'דיקע מבינים, וועט ער זיך שוין צו עפּעס דערשלאָגן. אַ סברא, אַז באַבעלע אַליין האָט גראד ניט אַזוי שטארק געגלויבט אין זיינע „שרייבעכצן," פונדעסטוועגן האָט זי אויך געוואָלט, אַז זיי זאָלן זיך ארויסרייסן אַזוי דער ברייטער וועלט. צו וואָס, טאַקע אין דער אמת'ן, קען מען זיך דערשלאָגן אין אַ קליין שטעטל?

אָבער וואָס איז די איילעניש? האָבן מענטשן געפרעגט, וואָס עפּעס אַזאַ אויסכאַפּעניש? ערשט אַ תנאים, שוין אַ חתונה, און גלייך אַנטלויפן . . . ניט אַנדערש, אַז ס'איז פאַראַן צוליב וואָס צו אַנטלויפן . . .

פונדעסטוועגן איז געווען אַ שיינע חתונה, אויף אַלע אידישע קינדער געזאָגט געוואָרן. און דער רב אַליין, כאָטש ער האָט געהאַלטן, אַז הייקל סטאָליעריר'ס בן און דעם חזן'ס בת־יחידה זיינען אַביסל „געכאַפּט אין דער מעשה," האָט ער זיי געגעבן חופה וקדושין, און האָט זיי נאָך געגעבן זיין ברכה אויך. און

נאָך דער חופּה ותּשערע, און נאָכ'ן דרשה־געשאַנק, האָט דער עולם זיך אוועקגעלאָזט טאַנצן ביז'ן ווייסן טאָג אַריין. און מער ווי אַלע האָבן געטאַנצט משה'לס צוויי פעטערס: דער פעטער זייליק, דער סטאָליער, און דער פעטער יאָסל, דער בעקער. יאָסל איז געווען אַ יונג אַ ברען. ער האָט געקענט שיין זינגען און האָט געהאַט אַ נאָמען פאַר אַ גרויסן „הוליאַקע.” ער האָט שטאַרק געהאַלטן פון זיין פּלימעניק, וואָס רייסט זיך צו זיין אַ שרייבער, און ער האָט אויך ליב געהאַט משה'לס כלה, באַבעלע. מ'פלעגט אים אָפטאָל זען ארומשפּאַצירן מיט זיי ביז שפּעט אין דער נאַכט.

דער פעטער זייליק, ווידער, כאָטש ער פלעגט קוקן אויף באַבעלען מיט אַ שאַרף אייגל, האָט ער, פונדעסטוועגן, שטיל־ערהייט שטאַרק געהאַלטן פון איר, און ער האָט אפילו גענומען אויף זיך צו באַגלייטן דאָס יונגע פּאָרל ביז דער גרעניץ, און זען, אַז מ'זאָל זיי בשלום אריבערשטעלן „אויף יענער זייט.” אָט די צוויי פעטערס האָבן שטאַרק געהוליעט בא דער חתונה, נאָך פּאַרטאָג, ווען דער גרעסטער טייל פונ'ם עולם איז זיך שוין פונאַנ־דערגעגאַנגען, האָט דער פעטער יאָסל אוועקגענומען משה'לן מיט באַבעלען אָן אַ זייט, און האָט געזאָגט צו זיי מיט אַ שטיל, גע־בראָכן קול:

— איר ווייסט, קינדער, עס וועט מיר זיין זייער אומעטיק אָן אייך . . .

און משה'ל און באַבעלע האָבן געוואוסט, אַז דאָס איז אמת. זיי האָבן געוואוסט, אַז ער לעבט ניט בשלום מיט זיין ווייב, מיט דער מומע בייקע, און אַז ער האָט ניט אין שטעטל קיין איינציקן מענטשן מיט וועמען ער זאָל קענען פאַרברייגגען, אַזוי ווי ער האָט פאַרבראַכט מיט די דאָזיקע צוויי יונגע קינדער.

דער פעטער זייליק איז אויך געווען אומעטיק, אָבער גאָר צוליב אַן אַנדער זאַך. ער אַליין האָט זיך אויך געריסן פון דעם קליינעם שטעטל. אים אַליין האָט אויך געצויגן אין דעם דאָזיקן וויטן און אומבאַקאַנטן לאַנד, אַמעריקע, וואָס ער האָט זיך וועגן דעם אַזוי פיל אָנגעהערט און אַזוי פיל אָנגעלייענט. אָבער ער האָט געוואוסט, אַז זיין ווייב, שרה־ביילע, וועט מען קיינמאָל אין יענעם לאַנד ניט אַריינלאָזן צוליב אירע קראַנקע, רויטע אויגן.

איז אים דערפאַר געווען זי׳ער שווער אויפ׳ן הארצן ווען ער האָט געזען, ווי אַנדערע פאָרן אין דער ווייטער וועלט אריין, און ער אַליין, וואָס ער איז אַזאַ בריה און אַזאַ קלוגער, און וואָס ער האָט אַזאַ שאַרפן קאָפּ — מוז בלייבן שטעקן אין דעם קליינעם שטעטל, אין בעסאַראַביע.

* * *

די לעצטע נאַכט, וואָס משה׳ל האָט פאַרבראַכט אין זיין געבוירנשטעטל, האָט ער ניט געקענט שלאָפן. עס האָט אים ממש געהויבן פונ׳ם געלעגער. ס׳איז געווען דעמאָלט אַ הייסע זומער נאַכט. משה׳ל איז געשלאָפן אויפ׳ן הויף, אונטער׳ן פרייען הימל. ניט ווייט פון אים, אויף אַ שמאָל בעטל, איז געשלאָפן דער טאַטע, ר׳ חייקל. דער טאַטע האָט, ווייזט אויס, אויך ניט גע־קענט שלאָפן אין דער דאָזיקער נאַכט, מחמת משה׳ל האָט גאַנץ גוט געהערט ווי דער טאַטע האָט זיך געדרייט פון איין זייט אויף דער אַנדערער, האָט אונטערגעהוסט און צוגעקרעכצט. משה׳ל האָט געוואוסט פאַרוואָס דער טאַטע קען ניט שלאָפן, פונקט ווי ער האָט געוואוסט, פאַרוואָס ער אַליין קען ניט שלאָפן.

די לעצטע עטלעכע יאָר האָט משה׳ל ניט גוט געלעבט מיט׳ן טאַטן. אין האַרצן האָבן זיי זיך גראַד ליב געהאַט. עס האָט זיי שטאַרק געצויגן איינס צו דעם אַנדערן, אָבער דער טאַטע האָט ניט געקענט פאַרשטיין דעם זונ׳ס דרכים, און דער זון האָט ניט געקאָנט גיין אויף דעם טאַטנ׳ס אַלטע, אויסגעטראָטענע וועגן. דער טאַטע, כאָטש קיין גרויסער פרומאַק איז ער ניט געווען, האָט ער פונדעסטוועגן ניט געקענט פאַרשטיין, וואָס הייסט אַ בחור הערט־אויף, מיר־ניט, דיר־ניט, צו דאַווענען? וואָס הייסט אַ אינגל, אַ חתן־בחור, זאָל זיך כסדר אַרומדרייען אָן אַ היטל, און אפילו ביים טיש, ביים עסן, ניט וועלן אָנטאָן דאָס היטל אויפ׳ן קאָפּ? . . . וואו איז אַזוינס געהערט געוואָרן? וואָסי, ער איז אפשר יאַנקל פעלדיסמאַנ׳ס אַ זון, וואָס ער קען זיך אַלץ פאַרגינען? ער איז דאָך ניט מער ווי אַ קבצנ׳ס אַ קינד, און אַ קבצנ׳ס אַ קינד דאַרף ניט וועלן נאָכטאָן אַלץ וואָס גבירישע קינדער דערלויבן זיך.

אַזוי האָט געהאַלטן דער טאַטע, חייקל דער סטאָליער, און ס׳האָט אים גוט וויי געטאָן דאָס האַרץ צו זען ווי אַזוי זיין

עלצטער זון, משה'ל, פירט זיך אויף. אסך מאָל האָט ער אים אויסגעשטראָפּט, אויסגע'מוסר'ט, געזאָגט אים מיט הארבע רייד, אז פון אים, פון משה'לן, וועט שוין קיינמאָל קיין לייט ניט זיין; אז ער וועט זיך קיינמאָל צו קיין תכלית ניט דערשלאָגן, און אז הלואי זאָל ער ערגיץ אוועק, אז זיינע אויגן זאָלן אים מער ניט אָנקוקן . . .

מיט אזא ביטערקייט האָט ר' חייקל געזעגנט צו זיין זון, זיין ערשט-געבוירענעם. נאָר אז ס'איז געקומען די צייט ווען משה'ל האָט זיך פארנומען אין דער ווייטער וועלט אריין, און ווען ס'איז אָנגעקומען די לעצטע נאכט וואָס משה'ל האָט גענעכטיקט אין דער היים, אונטער דעם היימישן, לויטער־אויסגעשטערנטן הימל, האָט אים גענומען קלעמען דאָס הארץ. עס האָט אים גענומען באנג טאָן וואָס זיין קינד לאָזט זיך אוועק אין דער ווייטער וועלט, און איין גאָט ווייסט, צי וועט ער אים נאָך אמאָל זען מיט זיינע אויגן.

משה'ל האָט געהערט ווי דער טאטע קרעכצט און דרייט זיך אויף זיין געלעגער, און אליין האָט ער זיך אויך געדרייט און ניט געקענט שלאָפן. ער האָט געוואוסט, אז דער טאטע איז גאָרניט אזא הארטער מענטש, ווי ער מאכט זיך. ניט מער, ער איז אלטמאָדיש, אביסל צוריקגעשטאנען, און וואָס ווייסט א מענטש ווי זיין טאטע פון דער נייער צייט? האָט ער אלעמאָל אויסגעמיטן צו קריגן זיך מיט אים. ער האָט אים געשאָנעוועט. אָבער איצט האָט אים מורא'דיק געקלעמט דאָס הארץ. דער טאטע — אן עלטערער מענטש . . . און וויפיל לעבט עס איינגאנצן א מענטש? . . . און אָט פאָרט ער אוועק . . . ער ווייסט דען וואוהין ער פאָרט? ער ווייסט דען וואוהין די פיס זיינע וועלן אים פאַר־טראָגן? ווער ווייסט צי וועט ער אים ווען עס איז נאָכאמאָל זען, דעם טאטן זיינעם . . .

און ס'איז דען נאָר דער טאטע? און וואָס איז מיט דער מאמען? טאקע אמת, זייער א פשוט'ע אידענע, די מאמע זיינע, אָבער א מאמע איז זי דאָך . . . זי האָט דאָך אים אויסגעוואַ־רעמט מיט איר בלוט. זי האָט דאָך אים אויסגעהאָדעוועט מיט איר מילך . . . איצט לאָזט ער זי איבער . . . א רחמנות . . . אָבער — ער קען דען אייביק בלייבן לעבן דער מאמען?

היינט די ברידערלעך און די שוועסטערלעך . . . און די חברים . . . און די גוטע פריינט . . . און דער פרוט, וואו ער האָט זיך געלערנט שווימען, און וואו ער איז איינמאָל שיער ניט דער־טרונקען געוואָרן . . . און דאָס וועלדל, וואו ער האָט זיך געליבט מיט באבעלע׳ן, און דעם גלח׳ס סאד, וואו ער האָט בייגאכט געריסן עפּל און בארן . . . און דאָס פעלד, הינטער דער באָד, וואו ער פלעגט שפּילן מיט די אינגלעך אין „קייסער און קנעכט . . .״ נאָך אָט די אַלע זאכן וועט ער דען ניט בייגקען ? און נאָך דער שמאָלער סטעזשקע, וואָס האָט געפירט צום ברונען, אין וואלד, וועט ער דען ניט בייגקען ? און נאָך די לידלעך וואָס ביילקע די מאדיסטקע פלעגט אזוי אומעטיק זינגען, וועט אים דען ניט ציען דאָס הארץ ? . . .

אזוי ליגט משה׳ל מיט אָפענע אויגן, קוקט ארויף צו דעם טיף־בלויען הימל, און ער דערמאָנט זיך די ביבליאטעק, וואָס ער האָט דאָ אליין צונויפגעשטעלט אין שטעטל; און ער דערמאָנט זיך אָן אידל פעלדמאנ׳ס שייער, וואו ער האָט אליין „געשפּילט טעאטער״ און געזאַמעלט געלט פאַר ארץ ישראל . . . און ער דערמאָנט זיך אָן יעדער שטוב, און אָן יעדן הויף, וואָס איז אים מיט אמאָל געוואָרן אזוי איינגעבאקן אין הארצן. אפילו וואסילי דעם קאוואל׳ס הויף מיט דער קוזניע טוט אים באנג . . . דאָרט היינגט נאָך די הוידעלקע וואו באבעלע — אזא שטיפערקע ווי זי איז, — האָט זיך געהוידלט פראנק־און־פריי אויף מאָרגן גאנץ פרי, נאָך דער חתונה נאכט . . . און ס׳האָט זי גאָרניט געאַרט וואָס מענטשן האָבן געזאָגט, אז ס׳פּאסט ניט . . . אז ס׳איז ניט שיין . . . מחמת זי איז דאָך שוין א ווייבל מיט א צוגעדעקטן קאָפּ . . . באבעלע האָט דעמאָלט געלאכט ווי א קינד און האָט זיך געטאָן איר׳ס, און האָט זיך ווייטער געהוידלט . . .

משה׳ל דערמאָנט זיך די ווינטערדיקע בלאָטעס אין שטעטל. אפילו נאָך די דאָזיקע בלאָטעס, וואָס ער איז ניט איינמאָל גע־בליבן שטעקן אין זיי — אפילו נאָך די דאָזיקע בלאָטעס וועט ער בייגקען . . .

* * *

א האלב שטעטל איז נאָכגעגאנגען נאָכ׳ן וואָגן, ס׳האָט שיער ניט אויסגעקוקט ווי א לויה, וואָס האָט זיך געצויגן איבער דער

ברייטער, פּריצישער גאַס, וואו ר׳ דוד דער חזן האָט געוואוינט. ר׳ דוד אליין, אַ נידריקער איד מיט אַ שיין־צעקאַמטער באָרד, איז געווען צעטראָגן. עפּעס אַזוי ווי ער וואָלט זיך ערשט איצט געכאַפּט, אַז ער האָט אָפּגעטאָן אַ גרויס נאַרישקייט. וואָס הייסט, ער לאָזט אָוועקפאָרן זיין איינציק טעכטערל, זיין בת יחידה, וואָס ער האָט זיך כסדר אַזוי געשפּיגלט אין איר? וואו איז געווען זיין קאָפּ פריער? וואו זיינען געווען זיינע אויגן? און ער האָט נאָך געהאַט טענות צו זיין ווייב, רחל, פאַרוואָס זי האָט אים דערלאָזט צו טאָן אַזאַ נאַרישקייט. אָבער רחל, וואָס האָט אַלע־מאָל געהאַט אַ מאַנסבילשן קאָפּ אויף זיך, האָט גע׳טענה׳ט, אַז, נשקשה, זאָלן נאָר די קינדער צו עפּעס זיך צושלאָגן אין דעם נייעם לאַנד, וועלן זיי, טאַטע־מאַמע, און דאָס אינגערע קינד, הערשעלע, אויך אַרויספאָרן אַהין . . .

זיידל דער בעל עגלה האָט אָנגעלייגט אַ פולן וואָגן מיט פּריש־שמעקנדיקער היי, ווייל חוץ משה׳ל, באַבעלע און דער פעטער זייליק, וואָס האָט זיי געדאַרפט באַגלייטן ביז דער גרעניץ, זיינען געווען נאָך צוויי פאַרשוינען, צוויי שיינע „באַרישניעס,״ מיט היטעלעך און מיט זאָנטיקלעך, וואָס זיי זיינען אויך געפאָרן קיין אַמעריקע. אין אַמעריקע, אַזוי האָט מען געזאָגט אין שטעטל, וואַרטן שוין חתנים אויף זיי . . . זיינען די „באַרישנעס״ געזעסן אויבן-אָן, אויפ׳ן וואָגן, נאָר משה׳ל, באַבעלע און דער פעטער זייליק, האָבן נאָך ניט געוואָלט קריכן אין וואָגן, ביז העט, אַרויס פון שטעטל . . . דערווייל האָט מען געהאַלטן אין געזעגנען זיך, געקושט זיך און ווידער געקושט זיך, און ווידער אָנגעזאָגט, למען השם, ניט פאַרגעסן, באַלד שרייבן אַ קאַרטל פון וועג . . . און למען השם, שרייבן פון יעדער סטאַנציע, וואו מ׳וועט זיך אָפּ־שטעלן . . .

באַבעלע איז געגאַנגען די גאַנצע צייט צווישן טאַטע־מאַמע און איר קליין ברודערל, מיט די רויטע, אָנגעבלאָזענע באַקן און גרויע, שטענדיק־לאַכנדיקע אויגן. משה׳ל, ווידער, האָט גאַרניט געוואוסט אויף וואָס פאַר אַ וועלט ער איז. די מאַמע האָט מען ניט גע־קענט אָוועקרייסן פון אים. זי האָט ניט אויפגעהערט קלאָגן איבער אים, אַזוי ווי, גאָט באַהיט, מ׳באַוויינט אַ טויטן . . . און מאָרגע, דער מאַמע׳ס געוויין האָט אים ווייניקער געאַרט ווי דעם

טאטנ׳ס שווייגן . . . אזוי ווי ער האט א גאנצע נאכט גע־קרעכצט, זיך געדרייט פון איין זייט אויף דער אנדערער און ניט געקענט שלאפן, אזוי איז ער איצט געגאנגען שטיל, אנ־האלטנדיק זיך מיט איין האנט אנ׳עם וואגן, וואס וועט באלד אוועקפירן זיין קינד . . . ער האט גאר ניט געזאגט, גאר ניט גע-רעדט, גאר ניט געבעטן . . . משה׳ל האט בלויז געזען די רויט־פארוויינטע אויגן זיינע. ווי שטארק דער טאטע האט זיך געעל־טערט זינט משה׳לס חתונה . . . זיין פנים איז אזוי מאדנע צע־קנייטשט געווארן . . . און די האר פון זיין קאפ און פון דער באָרד זיינען, דאכט זיך, געווארן גרויער ווי פריער . . . עס איז געווען א צער צו קוקן אויף אים.

אויפ׳ן ברייטן שליאך, דארט וואו דער וועג צעטיילט זיך, האט זיך אנגעהויבן דאס אמת׳דיקע געזעגנען. די מאמע איז געפאלן משה׳לען אויפ׳ן האלדז, און האט אים אזוי איינגע־קלאמערט אין אירע ארעמס, אז מ׳האט זי קוים אוועקגעריסן פון אים. משה׳ל האט זיך געריכט אויף א „לעצט ווארט" פונ׳ם טאטן, אבער ער האט איצט אויך געשוויגן. געשטאנען מיט אן ארונטערגעלאזטן קאפ, ווי איינער וואס נעמט־אן פאר ליב גאט׳ס שטראף.

מיט אמאל האט זיך ארויסגערוקט דער אלטער, אבציק־יאריקער רב דוד לייזער, מיט זיין מילכווייסער בארד און מיט זיינע קליינע, מילדע אויגן. רב דוד לייזער האט געלערנט העברייאיש מיט באבעלען און מיט משה׳לן. מ׳האט געזאגט אויף אים, אז דאס האט ער, דער אלטיטשקער, צונויפגעפירט דעם שידוך צווישן די צוויי יונגע קינדער. ער האט, הייסט עס, געזען ווי שטארק זיי האבן זיך ליב, די צוויי קינדער; און ער אליין האט זיי אויך בײדן ליב געהאט, האט ער זיי געהאלפן צו דערנעענטערן זיך איינס צו דעם אנדערן . . .

רב דוד לייזער פלעגט אלעמאל זאגן אויף באבעלען, אז זי איז, על פי טעות, געבוירן געווארן א מיידל . . . אין דער אמת׳ן, פלעגט ער זאגן, האט זי גאר געדארפט געבוירן ווערן א זכר. מחמת זי איז א „בר דעת," און האט א מאנסבילשן קאפ אויף זיך. און פאר׳ן אוועקפארן, ביים געזעגנען זיך, האט ער איר

נעגעבן א מתנה, זיין פאטאגראפיע, מיט אן אויפשריפט: למזכרת נצח . . .

צווישן די וואס האבן באגלייט די צוויי יונגע קינדער מיט פארשלאסענע ליפן און מיט אומעט אין די אויגן, איז אויך געווען דער פעטער יאסל, דער בעקער. ער איז געגאנגען לעבן משה'לן און האט שטיל אריינגערעדט אין אים: ווער וועט איצט קומען ביינאכט צו מיר און כאפן פרישע בייגל פונ'ם קויש? ווער וועט מיט מיר איצט זינגען א לידל, און ווער וועט מיר ברענגען א ניי בלאט-צייטונג, אדער אזוי א מעשה-ביכל צום לייענען? איי, משה'ל, משה'ל . . . מילא, דו . . . פארט א אינגל . . . פארסטו אין דער ווייטער וועלט, אבער באבעלע . . . פארוואס נעמסטו מיר צו באבעלען, פארוואס?

די לעצטע ווערטער האט דער פעטער יאסל ארויסגערעדט אזוי ערנסט, אז מ'וואלט געקענט מיינען, אז באבעלע איז זיין ווייבל, נים משה'לס . . משה'ל האט גוט געקענט דעם פעטער זיינעם, און ער האט אים פארשטאנען. אסך מאל האט ער גע־רעדט וועגן אים בלשון מליצה, אז ער איז אזוי ווי אן אדלער, וואס מ'האט ביי אים ארונטערגעהאקט די פליגל און ער קען מער נים פליען . . . ער רייסט זיך, נעביך, אין הימל ארייז, אבער פליען קען ער נים . . .

דאס זעלביקע, האט משה'ל געטראכט, איז אמת וועגן פעטער זייליק אויך. ער האט זיך אויך געריסן אין הימל אריין, דאס הייסט, אין דער ווייטער וועלט אריין, און אויך ער האט זיך פון דער ערד נים געקענט אפרייסן . . . אט דערפאר טאקע, פלעגט משה'ל אפט איינ'טענה'ען מיט'ן פעטער, אט דערפאר דארפן מיר, יונגע קינדער, זיך ארויסרייסן אין דער פרייער וועלט, כל זמן די פליגל אונדזערע זיינען נאך יונג און שטארק . . . כל זמן מיר קענען נאך פליען . . .

משה'ל האט זיך צעקושט מיט די ברידערלעך, דוד, ליפע, און דער קלייניקער הערשעלע, וואס ער איז נאך געווען דעמאלט א פיצל קינד, און וואס די מאמע האט די גאנצע צייט געהאלטן אים אויף די הענט. ער האט זיך געזעגנט מיט די שוועסטער, מיט עלקי'ן, און מיט רחל'ען, און מיט די שוועסטער קינדער און מיט אלע גוטע פריינט וואס האבן געהאנגען ארום וואגן. און באלד

האָט דעו וואָגן זיך אַ ריס געטאָן פונ׳ם אָרט, און האָט געלאָזט אַ וואָלקן שטויב נאָך זיך, און דער גאַנצער עולם איז געבליבן שטיין אין מיטן וועג, נאָכגעפּאַכט מיט ווייסע טיכלעך, ביז העט־העט ווייט, ווען דער וואָגן האָט זיך פאַרנומען הינטער׳ן באַרעש־טער באַרג, פון וואַנען דאָס שטעטל זעט זיך מער ניט . . .

* * *

לאַנג האָט זיך געצויגן דער וועג, פון איין שטעטל אין דעם אַנדערן; פון סקוליאַן קיין פאַלעשט, און פון פאַלעשט קיין בעלדז. דערנאָך — נאָך שטעטלעך און דערפלעך . . . בריטשאַן און ליפּ־קאַן . . . קליינע שטעטלעך, נידריקע הייזלעך, ברייטע גאַסן, ענלעך איינס אויף דאָס אַנדערע, אַזוי ווי איין מאַמע וואָלט זיי געהאַט, אַזוי ווי פון איין שטיק אויסגעגאָסן.

אין בריטשאַן האָבן זיי געגעבטיקט אין אַן אַכסניה, איז דאָרט געווען אַזוי ענג, אַז מ׳האָט געמוזט שלאָפן אויף דער הוילער ערד. נאָר שלאָפן האָט מען ניט געקענט. מחמת פון דעם אויבערשטן גאָרן האָט זיך געטראָגן אַ געשריי און אַ טומל, מיט אַ געזינגעריי געמישט. וואָס איז די מעשה? אַ חברה אידישע אַקטיאָרן איז געקומען אין שטעטל; זיי וועלן דאָ שטעלן „שולמית,” פון גאָלדפאַדן; מאַכן זיי דאָס איצט פּראָבע . . . איי, ווען מ׳וואָלט זיך ניט געדאַרפט איילן אין וועג, וואָלט משה׳ל געוועזן אַ בעלן אָפּצושטעלן זיך דאָ, אין בריטשאַן, און זען „שולמית.” ס׳איז אַ פיינע שפּיל . . . ער האָט די שפּיל שוין אַמאָל געזען, ווען ער איז נאָך קיין גאַנצע אַכט יאָר ניט אַלט געווען . . . אָבער דער טעם ליגט אים נאָך אין מויל, און ער געדענקט נאָך די לידער, וואָס ער האָט זיך דעמאָלט אויסגעלערנט. און ערגעץ, צווישן זיינע ביכלעך, דאַרף נאָך ליגן דאָס ביכל „שולמית” . . . איי וואָלט ער דאָ געוואָלט בלייבן . . . כאָטש אויף איין־איינציקער נאַכט . . . נאָר דער פעטער זייליק, כאָטש ער אַליין וואָלט אויך געווען אַ בעלן צו בלייבן און זען שולמית, טרייבט אונטער. זיי מוזן אָנציען צו דער גרעניץ ניט שפּעטער ווי מאָרגן ביינאַכט . . .

איז מען אויפגעשטאַנען פאַרטאָג, ניט קיין אויסגעשלאָפענע, ניט קיין אויסגערוטע, ניט קיין אַרומגעוואַשענע, מיט צעשויבערטע קעפּ און מיט רויטע אויגן, און מ׳איז ווייטער געקראָכן אין וואָגן, און זיידל דער בעל עגלה האָט ווייטער געטריבן די פערד און מ׳איז ווייטער געפאָרן.

. . . בליענדיקער זומער, צעגרינטע פעלדער . . . דער פּאַ־פּעשוי שטייט שוין הויך, און אין מיט׳ן שלעפּט זיך א פּויער, גראָבט ארום די ערד ארום יעדער פלאַנץ . . . ווערט דער פּויער שיער ניט פארלוירן אין דעם טיף-גרינעם וואלד פון פּאפּעשוי . . . באבעלע זינגט אן אומעטיק לידל. ס׳איז איר, ווייזט אויס, שווער אויפ׳ן הארצן, האלט זי דעם קאָפּ אָנגעליינט אויף משה׳לס אקסל, און זינגט אומעטיק. משה׳ל קוקט אויפ׳ן ברייטן פעלד. מיט אמאָל האָט ער אנטדעקט ווי שווארץ עס איז די ערד פון בעסא־ראביע . . . מיט אמאָל האָט ער דערפילט די שיינקייט פון בעסא-ראבער פעלדער און די בלויקייט פונ׳ם הימל איבער׳ן קאָפּ . . . דוכט זיך, אז ער האָט פריער קיינמאָל גאָר ניט באמערקט ווי שיין דאָס דאָרף איז, ווי גרין דאָס גראָז, ווי בערגיק דאָס פעלד . . . נאָך אבישל איינזאפּן אין זיך די שיינקייט פון היימישער ערד . . .

* * *

דער פעטער זייליק געזעגנט זיך הארציק און שטיל. עס טוט אים באנג, זאָגט ער, וואָס ער האָט פריער זיך געהאלטן ווייט פון משה׳לן און פון באבעלען . . . נו פארפאלן . . . איצט איז צו שפּעט חרטה צו האָבן . . . אפשר, ווער ווייסט ? . . . ער וועט נאָך פּרואוון מזל, דער פעטער זייליק . . . ער וועט זיך נאָך אריבער־כאַפּן קיין אמעריקע. ווען ? מסתמא וועלן זיי וויסן . . .

ער גיט זיי איבער אין די הענט פון א גוי, א פּעקלמאכער, וואָס ער דאַרף זיי אריבערשטעלן די גרעניץ. אָ, זיי זיינען ניט די ערשטע וואָס ער פירט אריבער די גרעניץ; זאָל ער זיין רואיק, דער גאספּאדין זייליק . . . ער וועט זיי ברענגען בשלום אויף יענער זייט . . .

באבעלע האָט אָנגענומען פולע שיך מיט וואסער, אריבער־גייענדיק דעם שמאָלן שטראָם וואָס האָט אָפּגעטיילט די רוסישע ערד פון דער עסטרייכישער. משה׳ל האָט זי געהאלטן די גאנצע צייט ביי דער האנט, זי ניט אָפּגעלאָזט פון זיך. אָבער ער האָט אויך ניט פארגעסן אָן די צוויי שיינע „בארישניעס,” וואָס האָבן אפילו ביים אריבערגיין די גרעניץ, ניט אויסגעטאָן די הויטעלעך און זיך ניט געשיידט פון זייערע זאנטיקלעך . . .

א מת אין פּאָליש

אַ איד אַן אָרימאַן איז אמאָל אָנגעקומען אין שטעטל אויף שבת.

איז ער, ווי דער שטייגער איז, פּאַרגאַנגען צו ר' מיכל'ן, דער שמש פון גרויסן בית־מדרש, האָט אָפּגעלייגט דאָרט זיין פּעקל אין א ווינקל און אַליין איז ער אַוועק אין מרחץ.

מיד איז ער געווען פונ'ם וועג, אַ שרעק; אַ מהלך רב דורכגע־מאַכט. הונגעריק איז ער אויך געווען. האָט ער זיך געטרייסט אַז נאָך קבלת שבת וועט אים אודאי אַ בעל־הבית נעמען פאַר אַן אורח. אויסרוען וועט ער זיך שוין אין בית־מדרש אויף אַ הארטער באַנק — שוין געוואוינט דערצו.

האָט ער זיך געלאָזט אין מרחץ וואוילגיין. אַרויף אויף דער אויבערשטער באַנק און זיך געקוויקט מיט דער חיות'דיגער היץ. כאָטש עס איז אין מיטן זומער געווען.

צוריקגייענדיק פון מרחץ, האָט אים דאָס פּנים געשיינט און די אויגן האָבן געגלאַנצט מיט בטחון. ער האָט געטראַכט אַז עס איז אַ שיינע וועלט, און אַז דאָרט, אויבן, איז פאַראַן אַ גוטער גאָט, אַן אל־רחמים, וואָס האָט באַשאַפן אַן עם סגולה, אידן הייסט עס, וואָס זיי זיינען רחמנים בני רחמנים און זיי לאָזן אַ אידן, אַ מטופל מיט קינדער, ניט פאַלן חלילה. אָט ער, למשל, אַ איד אַ קבצן, און דערצו אַ חלוש, פאַרמאָגט אַ פולע שטוב מיט קינדער, און די עלטערע בתולה איז שוין לאַנג ראוי לחופה. גיט מען אים אַן עצה: זיך לאָזן אויף דער וועלט און קלייבן אויף הכנסת כלה. אָין ער קען זיך, חלילה, נישט באַקלאָגן. אַ טייער פאָלק זיינען די בני ישראל, יעדער גיט וויפיל ער קאָן.

און ער טאַפּט אָן מיט דער האַנט דאָס קניפּל בא זיך אויפ'ן האַרצן, און אַ וואַרעמקייט צעגייט זיך אים איבער אַלע גלידער. ער דאַנקט גאָט פאַר זיינע חסדים און מיט אַ גרינג האַרץ לאָזט ער זיך אין בית־המדרש.

שלעכט איז נאָר, טראכט ער, וואָס דאָס קניפּל איז נאָך אַזוי קליין, און וואָס ער האָט שוין קוים כח אויף די פיס זיך צו שלעפּן. ס'איז ניט פאַר זיין כח; פאַר זיינע פיס — אודאי ניט; מיט יעדן טאָג פילט ער ווי דאָס הארץ קלאַפּט אַלץ שוואַכער און שוואַכער, צייטנווייז הויבט אים אָן צו שווינדלען פאַר די אויגן, אַז ער זעט ניט וואָס אַרום אים טוט זיך, און ער בעט זיך בא גאָט, אַז ער זאָל אים ניט צונעמען פון דער וועלט איידער ער האָט כאָטש זיין עלטערע מיידל פאַרזאָרגט, איידער ער האָט פון איר כאָטש אַ קליין ביסעלע נחת דערלעבט. רבש"ע! — בעט ער אונטער־וועגס מיט פאַרטריקנטע ליפּן, — שענק מיר נאָך אַביסל כח, נאָך אַביסעלע יאָרן.

פאַר אַן אורח איז ער אָנגעקומען צו ליבל פּאָטשטאַר, אַ איד אַ גביר. און דער אָרימאַן האָט זיך דאָרט אַביסל אָפּגעלעבט. אויסגעהונגערט איז ער געווען פון אַ גאַנצער וואָך, האָט ער זיך אַרויפגעוואָרפן אויף די פעטע, שבת'דיקע מאכלים און האָט זיי פאַרשלונגען. אמת, נאָך אַזאַ מאָלצייט האָט אים די האַרטע באַנק אין בית-מדרש ניט אַזוי גוט געשמעקט, אָבער וואָס פילט אַ מידער גוף . . . נאָך איידער ער האָט זיך רעכט אָוועקגעלייגט, איז ער שוין געשלאָפן ווי אַ גע'הרג'עטער.

* * *

אויפגעכאַפּט האָט ער זיך באַגינען. דער הימל, אין מזרח זייט, האָט זיך נאָר וואָס אָנגעהויבן צו רויטלען, און אויף דעם מערב ברעג איז נאָך די בלייכע לבנה געהאַנגען. פונ'ם פעלד האָט זיך געטראָגן אַ לייכט־שמעסנדיק ווינטעלע, און אידן, וואָס זיינען געגאַנגען אין מקוה אַריין, האָבן זיך געסוויסט מיט'ן זומערדיקן פרימאָרגן. דער אורח איז אויך, ווי אַן ערליכער איד, געגאַנגען אין מרחץ, זיך טובל געווען, און דערנאָך זיך צוגעהערט וואָס בעלי־בתים רעדן מכח וועלט־זאַכן. צוויי מאָל האָט ער אַפילו אַליין אויך אַריינגעוואָרפן אַ וואָרט אין שמועס, און מען האָט ם דו א אויסגעהערט. פאָרט אַ מענטש וואָס פאָרט אויס אַ וועלט!

אין בית־מדרש, צו שחרית, האָט ער מיט אַמאָל דערפילט עפּעס אַ מאָדנע איבלקייט אויפ'ן הארצן און אַ שרעקלעכע מידקייט אינ'ם גאַנצן גוף. ער האָט זיך געוואונדערט: דאכט זיך גענוג

געשלאָפן די נאכט . . . זאָל עס זיין פון דער הארטער באנק — איז עס אים שוין נישט דאָס ערשטע מאָל . . . וואָס דען ? חלשות הגוף ? איז טאקע זייער ניט גוט. אליין, אין דער פרעמד . . . טאקע צווישן אידן, אָבער דאָך ניט אין דער היים. און ער דאוונט שטיל און הארציק און בעט זיך בא גאָט, אז ער זאָל אים ניט פארלאָזן אין דער נויט; ער זאָל געדענקען, אז א ווייב האָט ער אין דער היים, און קינדער היבשע, און דער עיקר — א מיידל וואָס איז שוין ראוי לחופה.

באם עסן האָט ער געכאפט אן איבעריקן טרונק בראנפן. משמעות ער האָט זיך געוואָלט שטארקן. אָבער דער קאָפּ האָט זיך אים מורא׳דיק פארדרייט, און דערנאָך האָט ער זיך קוים צוריק פארשלעפּט אין בית־מדרש און איז אוועקגעפאלן אויף א באנק.

ווען ער האָט זיך אויפגעכאפּט פונ׳ם שלאָף, האָט ער גע־שפּירט נאָך אן ערגערע איבלקייט אויפ׳ן הארצן, און די גלידער האָבן אים אזוי וויי געטאָן, אז ער האָט זיך קוים געקענט רירן. דער קאָפּ האָט זיך אים געדרייט ווי א ראד און ער האָט זיך אזוי פאמעלעך ארויסגעשלעפּט אינ׳ם אָפענעם פאליש, זיך אוועק-געזעצט אויף א באנק און זיך געקוויקט מיט׳ן קילן ווינטל וואָס האָט זיך געטראָגן פון די פעלדער. אויפ׳ן הארצן איז אים מיט אמאָל געוואָרן אזוי לייכט, נאָר די אויגן האָבן זיך צוגעמאכט ווי צום שלאָפן. האָט ער צונויפגעלייגט די הענט אויפ׳ן הארצן, צוגעשפּארט דעם קאָפּ צו דער וואַנט און אזוי זיך געזעסן און נעדרעמעלט.

ס׳האָט זיך אים געדאכט, אז ער איז אין דער היים אצינד, בא זיין ווייב און קינדער; ער האָט א סך געלט אהיימגעבראכט, און פאר דער בתולה האָט ער א חתן געקראָגן — אן אבן טוב. גאָט און לייט בענטשן זיך מיט אים. אָט פירט ער זיין בתולה צו דער חופּה און טאנצט מיט זיין אלטער א פריילעכס אנטקעגן חתן־כלה; אָט גייט ער מיט׳ן אײדעם אין שול; דער אײדעם זאָגט „מפטיר" מיט א זיס קול און זיין הארץ שמעלצט זיך אין אים פאר גרויס תענוג; אָט זיצט ער מיט אים באם טיש, ס׳איז שבת נאָכ׳ן שלאָף, און זיי ביידע זייגען זיך מפלפל איבער א שטיקל גמרא. ער איז א גרויסער למדן, דער אײדעם זיינער, און יעדער

ווארט זיינס איז א פערל . . . און ער פילט, דער אָרעמאַן, ווי טרערן פליסן אים פון די האלב־געשלאָסענע אויגן, קייקלן זיך איבער די איינגעפאלענע באקן און בלייבן הייגנען אויף דער גרויער באָרד. דאָס הארץ קלאפט שוואך, ער פילט עס קוים . . . מיט אמאָל רייסט זיך איבער דער פאָדים פון זיינע געדאנקען, ארום אים ווערט פינצטער ווי אין מיטן נאכט, דער קאָפ שאָקלט זיך א רגע הין און הער, ביז ער בלייבט אומבאוועגלעך, ארונטערגעבויגן אויף דער ברוסט.

* * *

דערווייל איז געוואָרן פארנאכט, און דער עולם האָט זיך אָנגעהויבן קלייבן אין בית־מדרש מנחה דאַווענען.

היים איז, גלוסט זיך דעם עולם בעסער שטיין אין פאַליש. די פענצטער זיינען אָפן, דעם חזנ׳ס קול דרינגט פון שול ארויס, און דער עולם ענטפערט פון דאָנען „ברוך הוא וברוך שמו, אמן." באם דאַווענען זאָגט אימיצער א גלייכווערטל און די איבריקע לאכן.

דערזעט איציק דער ווייצנהענדלער ווי א איד זיצט זיך אויף א באַנק, די הענט פארלייגט אויפ׳ן הארצן און דרעמלט. ווערט דאָס אים פארדראָסיק: בעת דער גאנצער עולם דאַוונט — דרעמלן גאָר?

גייט ער צו און רירט אים פאמעלעך אָן באם אקסעל:

— ר׳ איד, צייט מנחה דאַווענען.

און אז דער איד הערט אים ניט, ווערט ער שוין טאקע רעכט בייז, דער ווייצן־סוחר, און ער גיט אים א טרייסל:

— א העזה אביסל! שלאָפן גאָר!

נאָך פונ׳ם טרייסל איז דער איד אינגאנצן אוועקגעפאלן אויף דער באַנק און דער עולם האָט מיט שרעק דערזען א טויט פנים מיט האלב־אָפענע, גלעזערנע אויגן.

— זעט, אידן! — שרייט אויס א דערשראָקענער דער סוחר.

און עס ווערט א רעש, א געפילדער, דער גאנצער עולם שטעלט זיך ארום דעם טויטן אורח, מען רעדט, מען פרעגט, און קיינער ווייסט ניט אויף ריכטיק וואָס אזוינס איז דאָ געשען. דערווייל ווערט א געשריי:

— דעם רופא! זאָל מען רופן דעם רופא!

קומט צוגיין דער רופא, נעמט דעם אידן בא דער האנט, לייגט אים צו א פעדער צו דער נאז און זאגט זיך אפ קאלט:

— טויט.

און דאס דאזיקע ווארט גייט איבער פון מויל צו מויל, ביז עס צעטראגט זיך איבער דער גאנצער שול און פון דארט — איבער'ן גאנצן שטעטל. און באלד ווערט דער בית-מדרש באלאגערט פון ווייבער און קינדער. מען רעדט און מען זיפצט, טייל ווישן אפילו די אויגן.

עס קומט צולויפן די פאליציי. מען באזוכט דעם טויטן. פאליציי דארף וויסן: ווער איז דער דאזיקער איד? פון וואנען קומט ער?

פונ'ם בוזים שלעפט מען ארויס א געלן, צעריסענעם פאספארט, און אין א לייווענטענעם זעקל געפינט מען עטלעכע קופערנע און זילבערנע מטבעות.

אפילו אויף תכריכים ניט גענוג.

געפינט זיך צווישן עולם איינער וואס איז מנדב א שטיקל לייוונט, שטאט שענקט א שטיקל ארט אויפ'ן בית-הקברות און אויף חברה-קדישא איז מוטל, אז זי זאל טאן דעם מת זיין רעכט.

* * *

א גרויסע לויה האט געהאט דער ארימאן. ס'איז געווען א שיינע, לויטערע זומער-נאכט, און כמעט גאנץ שטאט איז אויפ'ן פעלד געקומען מקיים צו זיין די מצוה פון הלוית המת. ר' הערשל צירל'ס, דער אלטער, בלינדער חזן, האט געזאגט קדיש אויפ'ן קבר פון דעם פרעמדן אידן, בעלי-בתים, האבן געטרונקען בראנפן פאר דעם אידנ'ס נשמה און עלטערע מענטשן האבן שטיל געזיפצט: גיי וויים וואס א מענטשן איז באשערט פון גאט ברוך הוא . . . און דער אלטער רב, וועלכער איז דער לעצטער אוועק פון דעם קבר, האט מוסיף געווען מיט א שטיל טרויעריק קול:

— נעמט אייך אראפ א מוסר, אידן, נעמט אייך אראפ א מוסר, אידן.

יאסל דוד דער סטאליער האט אויף גיך צונויפגעקלאפט א פאר ברעטער און זיי אוועקגעשטעלט אויפ'ן קבר פאר א דער-

ווייליקע — און אפשר אייביקע — מצבה, און דער גאנצער עולם האָט זיך צוריק אומגעקערט אין שטאָט.

אויפ'ן פעלד איז געוואָרן שטיל. די ביימער, נאָענט צום פּאַרקן, האָבן שטיל און סודות'דיק גערוישט מיט זייערע צווייגן און א ווינטל וואָס האָט זיך דורכגעטראָגן איבער'ן פעלד, האָט איינגעבויגן די הויכע גראָזן ווי די קעפּלעך פון יונגע קינדער — יתומים . . .

— — — — — — — — — — — — — — — — — — —

ערגעץ אין אַ קליין שטיבל, אין אַ ווייט פאַרוואָרפן שטעטל, זיינען ביי אַ קליינעם, צאַנקנדיקן לעמפּל געזעסן אַ מאַמע מיט קינדער, און די מאַמע האָט אירע קינדער אזוי געטרייסט:

— און עס וועט קומען דער טאַטע, וועט ער פאַר אַלע קינ-דערלעך מתנות ברענגען.

גרויע האָר

אַ מאָדנע מענטש איז געווען דער לערער פון דער דאָרפישער שקאָלע.

ער איז געווען אַן עלטערער מענטש, אַ בחור, און האָט גע־לעבט צווירקגעצווינגן פון גאָר דער וועלט. מ'האָט אים קיינמאָל ניט געזען אין קיין געזעלשאַפט. ניט צווישן מענער און ניט צווישן פרויען, און באַנאַכט האָט פון זיין שטיבל קיינמאָל קיין ליכטל ניט אַרויסגעשיינט.

ער איז געווען אַ שטילער מענטש, כסדר פאַרטראַכט און פאַרשלאָסן אין זיך. ער האָט ווייניק גערעדט און האָט נאָך ווייניקער געלאַכט. פּינקטלעך צו דער מינוט, איז ער געווען אין שקאָלע און האָט זיך דאָרט פאַרנומען מיט זיינע תלמידים, און פּינקטלעך צו דער מינוט, יעדן טאָג גלייך, האָט ער געגעסן זיין מיטיק און זיין אוונטברויט.

יעדן טאָג, פאַרנאַכט, פלעגט ער זיך אַרויסלאָזן אויף אַ שפּאַציר. ס'האָט אים ניט אָפּגעהאַלטן ניט קיין שניי און ניט קיין ־רעגן, און ס'האָט אים ניט געאַרט, אויב די זון האָט געברענט אַן רחמנות — יעדן ליבן טאָג, צו דער זעלביקער צייט, האָט מען אים געקענט זען אויפ'ן ברייטן וועג, הינטער דער שטאָט. אַ פאַרטראַכטער גייט ער, אַ פאַרקלערטער; מיט זיין שוואַרצן, גלאַנ־ציקן שטעקן אין דער האַנט. ער איז שטיל. עס הערט זיך דער טעמפּער קלאַנג פון דעם שטעקן, ווען ער שלאָגט זיך אַן אַן דער ערד. דעם קאָפּ האַלט ער אַראָפּגעלאָזט, און די בלאָנדע באָרד זיינע צעשפּרייט זיך אים אויף דער ברייטער ברוסט. ער קוקט כסדר אַראָפּ צו דער ערד, אַזוי ווי ער וואָלט דאָרטן עפּעס געזוכט. אָבער ער זוכט ניט גאָר ניט. ער וויל בלויז אויסמיידן צו באַגעגנען זיך מיט מענטשלעכע בליקן.

און גייט גייט ער יעדן טאָג מיט דעם זעלביקן וועג, ביז צו איין באַשטימטן פּלאַץ—דעם גויאישן בית עולם.

* * *

דאָס שטיבל, אין וועלכן ער וואוינט, האָט ער בירושה פון זיינע עלטערן. עס שטייט באַזונדער, אָפּגעטיילט פון די אַנדערע הייזער אין דער קריסטלעכער פאָרשטאָט. ס'איז אַ קליין שטיבל, פון פיר צימערן מיט אַ קיך, און פון דרויסן און פון אינעווייניק איז עס תמיד ריין און זויבער, ווייס געקאַלכט און פריש געפאַרבט. דערצו איז דאָס הויז ארומגענומען מיט אַ קליינעם גאָרטן, און זומערצייט, ווען די ביימער צעוואַקסן זיך, ווערט דאָס שטיבל אינגאנצן פאַרשטעלט פון מענטשלעכע אויגן. אסך רויזן וואקסן אין דעם קליינעם גאָרטן, אָבער דער לערער האָט נאָך קיינמאָל קיין רויז אין דעם לאַץ פון זיין ראָק ניט געטראָגן. ניט פאַר מיר, זאָגט דער לערער, זיינען בלומען געשאַפן . . . דערביי שמייכלט ער אומעטיק און פארטראכט, און ער צעטיילט די בלומען צווישן די קליינע קינדער און צו די בעסטע שילער פון זיין קלאַס.

די אַלטע פרוי וואָס פירט פאַר אים די הויז און באַדינט אים, איז אויך אַזא שטילע און אַ פאַרטראַכטע. מ'זאָגט, אַז זי איז אויך איבערגעגאַנגען צו אים בירושה פון זיינע עלטערן. זי האָט נאָך געדינט ביי זיין טאַטע-מאַמע ווען ער, דער לערער, איז נאָך נאָר אַ ציפּל קינד געווען. זי האָט אין דעם דאָזיקן הויז איבער־געלעבט, אינאיינעם מיט אירע באַלעבאַטים, גוטע און שלעכטע צייטן, פרייליכע און אומעטיקע טעג, און צו דעם לערער איז זי געווען זייער שטאַרק צוגעבונדן. דער לערער צו איר — נאָך מער. ער האָט אָן איר אַ טאָג ניט געקענט אויסקומען. ווייל זי איז אים געווען זייער געטריי. זי האָט אים אָפּגעהיט ווי דאָס אויג אין קאָפּ. זי האָט אים שוין גוט געקענט. זי האָט גע־וואוסט וואָס ער האָט ליב און וואָס ער האָט פיינט, און זי האָט זיך באַמיט זיין קלענסטן וואונטש צו דערפילן. און דערפאַר איז זי אויך, אַזוי ווי דער לערער, תמיד געווען שטום און פאַרשלאָסן אין זיך, און פון דעם שטילן שטיבל האָט מען קיינמאָל קיין געזאַנג און קיין געלעכטער ניט געהערט, אפילו ניט קיין הויכן שמועס.

דער לערער איז אַלט געווען אַ יאָר פערציק, און אפשר עפּעס מער. ער איז געווען אַ הויכער, אַ פעסט־געבויטער, מיט אַ ברייטער

פלייצע און מיט א שטארקער ברוסט. זיין פּנים איז געווען קיילעכ־דיק, און אויף די באקן האָט אלעמאָל געשפּילט א רויטלעכע פאַרב. בלויז די אויגן זיינע, און די האָר פונ׳ם קאָפּ און פון דער באָרד, האָבן ניט געשטימט מיט זיין אויסזען. די אויגן זיינען געווען גרויע, און האָבן שטענדיק געהאַט דעם זעלביקן אומעטיקן, מעלאַנ־כאָלישן בליק, פון וועלכן ס׳האָט זיך געטראָגן א קעלט, און דאָס זעלביקע איז געווען מיט די האָר פון זיין קאָפּ און פון דער באָרד; דאָס פּנים איז געווען יונג, פריש און לויטער. נאָר די האָר פונ׳ם קאָפּ און פון דער באָרד זיינען געווען זילבערדיק־גרוי, גלייך דער לערער וואָלט שוין גאָר אַן אלטער מענטש געווען. דער וואָס האָט אים געזען צום ערשטן מאָל, האָט זיך גאָר ניט געקענט אָפּוואונדערן, אַזוי מאָדנע האָט דער לערער אויסגעזען מיט די גרויע האָר און מיט דעם יונגען פּנים.

אין שטעטל האָט מען וועגן דעם לערער דערציילט מאָדנע גע־שיכטעס. פאַראַן עלטערע מענטשן, וואָס געדענקען נאָך די מעשה, ווי אַזוי דער לערער איז איינמאָל, אין א נאַכט, איבערגעביטן געוואָרן פון א יונגענמאַן, בלוט־און־מילך, אין אַן אלטן, גרייז־גרויען מאַן, וואָס איז דערצו נאָך געוואָרן שטיל — ווי א שטילע טויב.

* * *

. . . דאָס איז געווען מיט א סך יאָרן צוריק. דער לערער איז דעמאָלט נאָך גאָר א יונגערמאַן געווען. ער האָט זיך גע־לערנט אין דער גרויסער שטאָט, און א היים פלעגט ער קומען נאָר אויף די חגאות. איינמאָל איז ער געקומען און האָט מיט־געבראַכט מיט זיך א יונג, בילד־שיינע מיידל, און ער האָט זי פאָרגעשטעלט פאַר זיינע עלטערן אלס זיין כלה. די עלטערן האָבן געגעבן זייער ברכה, ווייל דער זון איז געווען ביי זיי אַן איין־און־איינציקער, און וואָס ער האָט געוואָלט, האָט ער ביי זיי אויס־געפירט. דערצו איז דאָס מיידל אליין זיי טאַקע אויך געפעלן, ווייל חוץ דעם וואָס זי איז געווען זייער א שיינע, איז זי אויך געווען א קלוגע און א געלערנטע. דער לערער האָט זי שטאַרק ליב געהאַט. ער איז ניט אָפּגעטראָטן פון איר אויף קיין מינוט, און כסדר האָט ער איר געקוקט אין די אויגן, צו טרעפן איר פאַרלאַנג.

מאכט זיך, איינמאָל, אין אַ פּאַרנאַכט, ווען זיי זיינען ביידע צוריקגעקומען פון אַ לאַנגען שפּאַציר, קלאָגט זיך דאָס מיידל, אַז זי פילט עפּעס ניט גוט, און זי ליגט זיך אין בעט. דער יונגערמאַן טרעט ניט אָפּ פון איר זייט, און הייסט אויף גיך ברייננגען דעם דאָקטאָר, נאָר איידער וואָס־ווען, איז דאָס יונגע מיידל געלעגן אַ טויטע אויפ׳ן בעט.

און שיין איז זי געווען אַפילו טויטערהייט, און אפשר נאָך שענער. זי איז געלעגן אַ בלאַסע, מיט געשלאָסענע אויגן, און מיט די בלאָנדע האָר צעוואָרפן איבער׳ן ווייסן קישן. די בלאַסע באַקן האָבן זיך ערטערווייז גערויטלט, און ארום די דינע ליפּן איז פאַרגליווערט געוואָרן אַ שמייכל. עס האָט זיך גיכער געדאַכט אַז זי שלאָפט, און חלום׳ט פון איר געליבטן, איידער צו גלויבן, אַז זי איז טויט.

ווען דער לערער האָט דערפילט איר קאַלטע האַנט, און ווען ער האָט באַמערקט, אַז זי אָטעמט ניט מער, האָט ער ניט געשריען און ניט געוויינט; ער איז נאָר אַזוי ווי פאַרגליווערט געוואָרן, שטייענדיק אויף די קני, לעבן איר בעט. זיינע אויגן האָבן זיך ברייט געעפענט און האָבן זיך טיף אריינגעגעסן אין איר טויט פּנים. אין זיינע ווארעמע הענט האָט ער געדריקט אירע קאַלטע, טויטע הענט, אַזוי ווי צו דערווארעמען זיי, און וויפיל מ׳האָט זיך ניט געמיט אים ארויסצוקריגן פון דעם צימער, אין יענער נאַכט, איז עס געווען אומזיסט. אין דער זעלביקער, פאַרגליווערטער פּאָזע איז ער אַזוי אָפּגעשטאַנען די גאַנצע נאַכט, און ווען דער פרימאָרגן האָט זיך אריינגעריסן אין דעם צימער, האָבן די עלטערן מיט שרעק דערזען, אַז זייער קינד איז אינגאַנצן אַן אַנדערער געוואָרן. די שווארצע האָר זיינען מיט אַמאָל געוואָרן אינגאַנצן ווייס, און די אויגן האָבן געקוקט אָן לעבן, און דאָס לשון איז ביי אים געווען אַזוי ווי אָפּגעשטאָרבן.

אַזוי דערציילט מען אין שטעטל . . .

* * *

דאָס גאַנצע שטעטל, אידן און קריסטן, זיינען דעמאָלט גע־גאַנגען נאָך דער לויה פון דעם יונגן כלה מיידל, נאָר באַלד, אין אַ פּאָר וואָכן ארום, נאָך דער לויה, האָט מען אָנגעהויבן שמועסן אין שטעטל, אַז אויפ׳ן בית עולם האָט מען באַגראָבן אַ ליידיקן

קאסטן, און אז די טויטע האט דער לערער פון בעט ניט געלאזט רירן. און עד־היום, דערציילט מען, ליגט זי דארט אין יענעם צימער, אויף דעם זעלביקן בעט, מיט די בלאסע באקן און געשלאסענע אויגן, מיט די בלאנדע האר צעווארפן איבער'ן קישן, און מיט דעם פארגליווערטן שמייכל אויף די ליפן. דער לערער, זאגט מען, האט זי מיט אזעלכע בשמים פארבאלזאמירט, און ער האט זי פאר'כשופט מיט אזא מין שפרוך, אז די חנ'עוודיקע בלאסקייט זאל קיינמאל ניט ארונטער פון איר פנים, און אז דער שמייכל זאל אייביק רוען אויף אירע ליפן . . . און יעדן ביינאכט, פונקט צוועלף דעם זייגער, קומט ער צו איר . . .

— —

. . . און פון דעמאלט־אן, אזוי דערציילט מען אין שטעטל, איז אויף אייביק געראבעוועט געווארן דער שלאף פון דעם לערער. תחילת נאכט ווארפט ער זיך אויף זיין בעט און ער באמיט זיך איינצושלאפן, און ער שלאפט טאקע איין אויף א קורצער ווײלע. אבער ער ווארפט זיך און ער קרעכצט מורא'דיק פונ'ם שלאף, אזוי ווי איינער וואס האט שרעקלעכע חלומות. פונקט צוועלף דעם זייגער כאפט ער זיך אויף, און א פרישער, א מונטערער, שפרינגט ער ארונטער פונ'ם בעט. ס'איז אים גארניט צו דער־קענען אין דער דאזיקער שעה פון מיט־נאכט. גאר אן אנדער מענטש ווערט ער. די אויגן קוקן ווידער מונטער און לעבעדיק, און אויף די באקן באווייזט זיך ווידער די יוגנטלעכע פארב. ער גייט־צו אויף די שפיץ פינגער צו דער טיר פון זיין געליבטער, און הערט זיך צו מיט אן איינגעהאלטענעם אטעם. ער עפנט פארזיכטיק די טיר און שטעקט אריין דעם קאפ. ער שארט זיך שטילינקערהייט צו צו איר בעט, און אזוי שטיל איז ער, ווי א געטרייע מאמע, וואס היט זיך ניט אויפצואוועקן איר שלאפנדיק קינד.

אין ווינקל פון צימער, אנטקעגן בעט, הייננגט די היילקע מאריע, און דערביי ברענט א קליין לעמפל, וואס ווארפט א טונקל־רויטן שיין איבער'ן צימער, און שלאגט זיך אפ אויפ'ן פנים פון דער טויטער געליבטער, און דאס בלאסע פנים באקומט א פרישן קאליר אונטער'ן שיין פון דעם רויטלעכן ליכט. דער לערער לאזט זיך אראפ אויף די קני, לעבן בעט, ער נעמט צערטלעך אן איר

האנט און טראָגט זי צו צו די ליפּן. ער קושט די האנט און רעדט אַרויס שטיל:

— געליבטע ! . . .

ס'איז שטיל אינ'ם חדר, און ס'איז שטיל אויף דער גאַס. דער לערער הערט זיך איין. ער איז זיכער, אַז זי אָטעמט, נאָר איר ברוסט באַוועגט זיך שוואַך, זייער שוואַך. ער דריקט איר האנט און בויגט זיך איין איבער איר:

— שלאָפסט ? יאָ ? — רעדט ער שטיל צו איר, פּאַרוואָס זשע אָטעמסטו אַזוי שוואַך ? ביזטו קראַנק ?

ער דריקט־צו זיין האַרץ צו איר ברוסט, און בלייבט אַזוי אומבאַוועגלעך פּאַר אַ לאַנגער צייט. ער הערט זיך געדולדיק צו צום קלאַפּען פון זיין האַרץ, און אים דאַכט זיך, אַז עס מישט זיך צונויף זיין האַרץ־קלאַפּן מיט אירן, און אַז עס גיסט זיך איבער דאָס הייסע בלוט פון זיינע אָדערן אין איר קאַלטן גוף. ער דריקט זיין מויל צו אירע ליפּן און קושט זיי הייס און ליידנשאַפטלעך. דערנאָך, אַביסל באַרואיקט, הויבט ער אונטער איר קאָפּ און לייגט אַרום זיין אָרעם אַרום איר האַלדז, און אין דער אומאַרמונג בלייבט ער לעבן איר די גאַנצע נאַכט. ער קוקט איר ליבלעך אין די אויגן און גלעט צערטלעך אירע ברעמען און די האָר פון איר קאָפּ, און ער דערציילט איר מיט אַ שטיל, סודות'דיק קול, ווי אַזוי ער האָט פאַרבראַכט דעם היינטיקן טאָג, ווי ער האָט פון איר געטראַכט און נאָך איר געבענקט, און קוים דערלעבט דעם אָוונט, אַז ער זאָל קאָנען גיין צו איר, צו זיין געליבטער . . . און ווי דאָס האַרץ האָט ביי אים געקלאַפּט מיט ציטערניש און פריידִ, ווען ער האָט די טיר פון איר צימער געעפנט . . .

— און ווייסטו, — דערציילט ער איר מיט ליכטיקע אויגן פון גליק, — מיינע עלטערן האָבן אונדז שוין זייער ברכה געגעבן, און אינגיכן וועט אונדזער חתונה זיין . . .

ער שמייכלט גליקלעך, און שפּיגלט זיך אין איר בלאַסן פּנים. ער זעט ווי אירע אויגן עפענען זיך און קוקן אויף אים מיט ליבע. עס עפנט זיך איר קליינער מויל און זי שעפּטשעט עפּעס שטילער־הייט, אָבער ער קען ניט הערן איר קול, און ער בעט זיך ביי איר:

— רעד העכער, געליבטע . . . לאָז הערן דיין זיס קול . . .

און מיט אַ גליקלעכן האַרצקלאַפּן דערציילט ער איר ווייטער,

ווי פריילעך זיי וועלן פארברייננגען דעם מאָרגענדיקן טאָג, דער טאָג וועט זיין א שיינער, דער הימל וועט זיין לויטער, און די זון וועט באגריסן די ערד מיט איר מוטערלעכן שמייכל. אירע גאָל-דענע שטראַלען וועלן אויפוועקן די פייגל פון זייער שלאָף און וועלן זיי ארויסטרייבן פון זייערע נעסטן . . . און עס וועט אויפוואכן זיין געליבטע מיט א זיסן שמייכל אויף די פרישע ליפן . . . זיי וועלן אויף די בערג קלעטערן . . . יאָגן זיך איינס נאָך דעם אנדערן . . . אין בלינדזשעניש שפילן . . .

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

פארטאָג קלאפט די הויזפרוי שטיל אָן אָן דער טיר, און ווען זי באקומט ניט קיין ענטפער, עפנט זי זי שטיל אויף און קומט אריין אין חדר. זי געפינט דעם לערער שלאָפנדיק אוף דער ברוסט פון זיין געליבטער . . . זי וועקט אים אויף מיט ליבע, אזוי ווי א מאמע וועקט איר קראנק קינד . . . זי פירט אים אין זיין צימער, לייגט אים אין זיין בעט און בלייבט וואכן לעבן אים ביז עס ווערט גרויסער טאָג . . .

דער טרעפער

איין מאָל, דאָס איז געווען אין א ווינטערדיקן נאָכמיטאָג, מיר זיינען דעמאָלט אַלע געווען אין סטאָליארניע, ביי דער ארבעט. דער טאַטע, דער מייסטער, האָט עפּעס געצייכנט אויף פּאַפּיר; שלוימקע, דער לערניונג, האָט געזעגט א ברעט מיט דער לאַנגער זעג, און איך, און דער צווייטער ארבעטער, יאָסקע, האָבן געהאַלטן באַם אַרויסענדיקן א פּאָר טירן פאַר'ן גלח'ס נייער הויז. ס'איז געווען כמארנע און אומעטיק. אינעווייניק איז געווען ווארעם. די פּליטע איז געווען רויט ווי פייער. און די ווארעמקייט האָט אונדז געמאַכט פויל און שלעפעריק. ס'איז געווען תיכף נאָך מיטיקעסן. דער טאַטע. ביים צייכן־טיש. האָט אַזוי געגעניצט, אַז ס'זיינען אים געקומען טרערן אין די אויגן. דאָס איז געווען א סימן, אַז באַלד וועט ער זיך אַריינכאַפּן אין אַלקיר און וועט זיך צולייגן „כאַפּן א דרעמל . . .״ יאָסקע, וואָס האָט געהאַט זייער א שיין קול, האָט געפּרוּאווט זינגען א ליבע ליד, נאָר ס'האָט זיך עפּעס ניט געקלעפּט. הפּנים ס'האָט אים אויך געשלעפערט . . . און אָט אין דעם דאָזיקן ווינטערדיקן נאָכמיטאָג האָט זיך שטיל געעפענט די טיר און ס'איז אַריינגעקומען א איד.

געווען איז דער איד אין די מיטעלע יאָרן, מיט א געל, קורץ געשוירן בערדל, מיט א קאַפּטן וואָס איז געווען צו קורץ פאַר א קאַפּאָטע און צו לאַנג פאַר א רעקל . . . אויפ'ן קאָפּ האָט ער געטראָגן א קליין היטעלע מיט נאָר א קליין דאַשיקל, וואָס האָט קוים פאַרדעקט א האַלבן שטערן זיינעם. ער האָט געטראָגן א וויים, געפּרעסט העמד מיט א איבערגעלייגטן קאַלנער, אויסגעבונדן מיט א שמאָל, שווארץ שניפּסל. אין איין האַנט האָט ער געהאַלטן א דין, שווארץ שטעקל, און אין דער אַנדערער — א קליין ביכל מיט רויטע טאָוולן.

שטיין געבליבן איז ער ביי דער טיר, זיך פארנויגט אויפ׳ן גרויסשטאטישן אופן, און א זאָג געטאָן פאוואליע און קלאָר:

— א גאָט־העלף, אידן.

דער טאטע האָט אויף אים א קוק געטאָן פון איבער די ברילן און האָט געענטפערט:

— א גוט יאָר אייך.

אונדזער חברה האָט זיך אויף א מינוט אָפגעריסן פון דער ארבעט און באטראכט דעם דאָזיקן פארשוין. געקומען איז ער פונקט אין צייט. ס׳האָט מאָדנע גענאָגט און געצויגן דאָס הארץ, און דערזועענדיק א פרעמדן מענטשן, זיינען מיר עפּעס גאָר לעבעדיק געוואָרן. אָט וועלן מיר הערן א פריש וואָרט, ערשט אריינגע־בראכט פון דער גאַס, און בדרך אגב אָפּכאַפּן אביסל דעם אָטעם פון דער נודנער ארבעט.

דער פארשוין האָט א וואָרף געטאָן די אויגן, וואָס האָבן א מינוט ניט גערוט אין זייערע לעכער, און האָט דערנאָך געמאכט א טריט נעענטער צום טאטן.

— וואָס וועט איר זאָגן גוטס? — פרעגט דער טאטע. ער זעט דאָך שוין, דער טאטע, אז דער איד איז ניט געקומען נאָך א נדבה.

— וואָס זאָל מען זאָגן? — פרעגט איבער דער פרעמדער און שפּארט-אָן דאָס גלאנציקע שטעקל זיינס אָן דעם טאטנ׳ס צייכן־טיש. — אָט, מ׳גייט, מ׳זעט א אידן, א אידישע שטוב, גייט מען אריין . . .

— מהיכא תיתי . . . — מאכט דער טאטע און קוקט אויף דעם אידן — איר זענט פון ארום הי טאקע?

— ניין, כ׳קום פון ווייטע מקומות, — ענטפערט דער איד, און ווארפט א קוק צום טאטנ׳ס ציגאר־פּ׳ישקע, וואָס שטייט אויפ׳ן טיש, און מיט די אויגן פרעגט ער:

— מ׳מעג? . . .

דער טאטע פארשטייט, און ער טראָגט אים אליין אונטער די ציגאר פּושקע.

— איר רויכערט?

— אך, מיט׳ן שענסטן כבוד . . . — ווערט דער איד גאָר היימלעך און לייגט ארויס דאָס קליינע ביכעל מיט די רויטע

טאוולן אויפ׳ן טיש. ער נעמט פארדרייען א ציגאר, און ער דערציילט דעם טאטן, אז ער איז שוין אויסגעוווען א וועלט, איז ער שוין . . . הינטער די הרי חושך שוין אָנגעשפּארט . . . און אַלץ צוליב פּרנסה . . .

איך גנב׳ע זיך צו צום טאטנ׳ס ווארשטאט און כאַפּ א קוק אויפ׳ן רויטן ביכל. אויפ׳ן פּאַדערשטן בלעטל איז אויסגע־מאָלט א גרויסע, שווארצע האנט, דורכגעוועבט מיט אסך קליינע, ווייסע אָדערלעך, און אויבן איז מיט גרויסע אותיות אָפּגעדרוקט: „חכמת היד.״

איך און יאָסקע — מיר האָבן שוין אסך ביכלעך געלייענט, אָבער מערסטנס האָבן מיר געלייענט ראמאנען, און מיר האלטן זיך פאר אויפגעקלערטע, און מיר גלויבן ניט אין קיין שום „כשוף זאכן,״ וואָס מ׳לייענט ארוים פון אזעלכע ביכלעך. פונ־דעסטוועגן ווער איך פאראינטערעסירט אין דעם דאָזיקן אידן און אין זיין קליין ביכעלע, און איך הער זיך צו צו יעדער וואָרט זיינס וואָס ער זאָגט דעם טאטן.

— וואָס זשע איז די פּרנסה אייערע? — פרעגט דער טאטע און פארדרייט אויך א ציגאר.

— מיין פּרנסה? . . . כע . . . א טרעפער בין איך . . . כ׳קען אייך זאָגן וואָס מיט אייך איז געווען פריער און וואָס עס וועט אייך טרעפן שפּעטער . . . — ענטפערט דער איד, שטארק פארציענדיק דעם רויך פון זיין ציגאר. דערביי דריקט ער פעסט צו די אויגן און מ׳זעט, אז ער האָט גרוים הנאה.

— טייערער טאבאק . . . — מאכט ער צום טאטן, — שמעקט — א מחיה . . .

די מאמע האָט דערזען דורך דער שויבן־טיר א פרעמדן אידן אין דער סטאליארנע, האָט זי זי פאוואלינקע געעפנט און איז שטיין־געבליבן אויף דער שוועל מיט א זאק, וואָס זי האָט געהאלטן אין שטריקן. פון הינטער איר פארטעך האָט ארויסגעשטעקט הער־שעלע׳ס בלאנד־האריק קעפּל. ער האָט אויך געוואָלט כאַפּן א קוק אויף דעם פרעמדן אידן.

— א טרעפער? — רעדט איבער דער טאטע. — בע . . . עפּעס האלט איך ניט פון די זאכן . . .

— טאקע ניט? — מאכט דער איד שטארק פארוואונדערט,

— היתכן? איר האָט עס דען געפּרואווט אמאָל? צי איר האָט אפשר אמאָל אויסגעפונען, אז ס'שטעקט עפּס א שווינדל אין דעם? אי, פע, צו זאָגן אזא זאַך . . . מענטשן מיט גרויסע קעפּ האָבן דאָך אויף דעם ווער ווייסט ווי לאַנג געלערנט, און האָבן ארויס־געגעבן א בוך — אָט דאָס אָ, — ציינט ער אויפ'ן קליינעם ביכל מיט די רויטע טאוולן. — צום סוף קומט איר און זאָגט . . . ווייסיך . . .

און ער פארציט מורא'דיק מיט די ברעמען, און מ'זעט באַ־שיינפערלעך, אז ער האָט גרויס יסורים פונ'ם טאטנ'ס עטלעכע ווערטער.

— חלילה, איך מיין דען עפּעס? — כאַפּט זיך דער טאַטע, אזוי ווי ער וואָלט געוואָלט זיך פארענטפערן. — נאָר גלאַט . . . איך ווייס דען? . . . מיר זיינען פּשוט'ע מענטשן, זיינען מיר. וואָס ווייסן מיר פון אזעלכע זאכן?

— אָט, דעריבער טאַקע . . . גיט זיך א כאַפּ דער איד מיט היץ און גיט א רוק־ארויף דאָס קליינע היטעלע, און ס'באַווייזט זיך זיין הויכער, גלאַנציקער און געקנייטשטער שטערן, — אָט, פּאַר א טשיקאַוועס . . . גיט מיר אהער די האַנט אייערע . . .

— מיין האַנט? . . . שמייכלט דער טאַטע, — ווייס איך . . . „וואָראזשען" קען דאָך ביי אונז א ציגיינערטע אויך . . .

— אי, וואָס אַרט אייך! — צעהיצט זיך דער איד אַלץ מער, און ער גיט א כאַפּ דעם טאַטנ'ס האַנט אין זיינער. — וואָס ווייסט א ציגיינערטע, וואָס? אַלע הענט זיינען ביי איר גלייך. איך אָבער, אַז איך גיב א נעם א האַנט, אָט, אייערע, למשל. קוק איך זיך צו צו די פּאַסיקלעך און צו די אָדערלעך אויף איר . . . דאָס איז עס דאָך וואָס מ'רופט „חכמת היד . . ." איר פארשטייט? „חכמת היד . . ." וואָס ווייסט א פּויערטע פון „חכמת היד? . . ."

דער טאַטע שווייגט שוין און קוקט מיט דרך ארץ אויפ'ן טרעפּער. חכמת היד, ווייסט ער, איז טאַקע א גרויסע חכמה. ער האָט אמאָל געהערט ריידן פון דעם אין בית מדרש. מיר, איך און יאָסקע, און שלוימקע דער לערניונג, רוקן זיך צו נעענטער, און באַטראַכטן מיט דרך ארץ דעם טרעפּער, ווי ער האַלט אזוי דעם טאַטנ'ס ברייטע, פארהאַרטעוועטע האַנט אויסגעשפּרייט, מיט דער דאָלאַניע ארויף און קוקט זיך שטאַרק צו. דאָס רויטע ביכל

ליגט פאַר אים צעעפנט, און אַלעמאָל כאַפּט ער אַהין אַ קוק. איך גיב אַ צופּ יאַסקע׳ן באַם אַרבל:

— וואָס זאָגסטו עפּיס צו דעם?

דערוויל הוסט דער טרעפּער זיך אויס, ווישט זיך אָפּ די ליפּן מיט אַ רויטער פאַטשיילע, און דערנאָך, גלעטנדיק דאָס געלע בערדל און קוקנדיק ערגיץ צו דער סטעליע, הויבט ער אָן מיט געציילטע, קלאָרע ווערטער:

— איר האָט, ליבער פריינט, אַסך צרות געהאַט אין אייער לעבן . . . דער וועג, אויף וועלכן איר זענט געגאַנגען פון אייער געבוירן־טאָג אָן, איז געווען אַ וועג פול מיט שטיינער און דערנער . . . און איר זענט נאָך אַ יונגערמאַן געווען, ווען עס האָבן זיך באַ אייך באַוויזן די ערשטע גרויע האָר . . . אַסך צרות זיינען אויסגעפאַלן אויף אייער גורל, און דאָס האָט אייך פאַר דער צייט געעלטערט . . . אָבער, איר זענט אַ מוטיקער און אַ שטאַרקער מענטש . . . איר האָט זיך דורכגעשלאָגן אַ וועג . . .

ער בלייבט שטיל אויף אַ מינוט, אָבער דעם טאַטנ׳ס האַנט לאָזט ער ניט אַרויס פון זיינער. זיינע אויגן בלאָנדזשען אַרום ערגיץ אויף דער קויטיקער סטעליע, און דער טאַטע, האַלב־אָנגעשפּאַרט אָן טיש, האָט אַראָפּגעלאָזט דעם גרויען קאָפּ און האָט זיך צו־געהערט שטיל, מיט אָן אומעטיקער מינע. דער דאָזיקער מענטש האָט אויפגעוועקט אַלטע, שוין לאַנג־פאַרגעסענע בילדער אין זיין זכרון, און האָט צערודערט די נאָך ניט־פאַרהיילטע וואונדן אין זיין האַרצן. די מאַמע האָט אויפגעהערט שטריקן דעם זאָק, און האָט זיך צוגעהערט שטיל, מיט אַ פרום פּנים, אַזוי ווי זי וואָלט איצט געהערט די פּירזאָגערן אין דער ווייבערשער שול. און אונדזער חברה האָט ניט אַראָפּגענומען די אויגן פון דעם דאָזיקן מאָדנעם פאַרשוין, וואָס אין דער דאָזיקער מינוט איז ער געוואָרן ביי אונדז גרויס, זייער גרויס . . .

— אָבער איר זאָלט גאָר ניט זאָרגן, מיין ליבער פריינט! — האָט ווייטער אָנגעהויבן דער טרעפּער, און זיין קול האָט געקלונגען ווי עס וואָלט געקומען פון ערגיץ ווייט און הויך. — אייער קרומער וועג, וואָס איז מיט דערנער געווען באַדעקט, האָט זיך שוין געענ־דיקט און איצט, אויף אייערע עלטערע טעג, איז אייך פיל נחת באַשערט. אין אוצר המזלות איז אַסך גוטס פאַר אייך גרייט . . .

אין אייער קאָפּ וועבן זיך שוין נייע פּלענער, און איינער פון אייערע פּלענער וועט אייך מאַכן פאַר אַן עושר . . . איר וועט מאַכן אַ רייזע. אין אַ וויַיטן וועג וועט איר פאָרן . . . איר וועט נאָך אַסך שטערונגען האָבן, אָבער איר וועט אַלץ דורכברעכן און איר וועט אַרויסקומען בשלום, און פון דעמאָלט־אָן וועט אייך שוין גוט גיין דעם גאַנצן לעבן . . . .

ער האָט אָפּגעלאָזט דעם טאַטנס האַנט און האָט זיך אַ וויש געטאָן דאָס דערהיצטע פּנים. ער האָט אַ קוק געטאָן אויפ'ן טאַטן מיט פייכטע, פאַרנעפּלטע אויגן, און דער טאַטע האָט שוין איצט געהאַלטן דעם קאָפּ הויך און גלייך, און האָט געקוקט אויפ'ן פּרעמדן מיט לויכטנדיקע אויגן. ער האָט דעם אידן שטאַרק די האַנט געדריקט, און אביסל מיט בושה, און אביסל מיט מורא, האָט ער אים אַריינגעשטופּט אַ זילבערנע מטבע אין דער האַנט.

נאָר דער טרעפער האָט גאַנץ קאַלטבלוטיק אַריינגעלייגט די מטבע אין קעשענע, און זיינע אויגן האָבן שוין באַקומען דעם פריערדיקן, אומרואיקן בליק. ער האָט גענומען דאָס שטעקל מיט'ן ביכל אין דער האַנט, און האָט זיך אַ ווענד געטאָן צו אונדז, יונגע חברה, אביסל מיט שפּאַס:

— נו, ווער פון אייך וויל איך זאָל אים זאָגן ווער זיין כלה וועט זיין? . . .

און ניט באַקומנדיק קיין ענטפער, האָט ער זיך צוגערוקט צו דער טיר, געזאָגט אַ „גוטן טאָג," און איז אַרויס אויף דער גאַס. דער טאַטע און די מאַמע האָבן זיך איבערגעקוקט מיט לויכטנדיקע אויגן, און מיר, איך און יאָסקע און שלוימקע, זיינען צוריקגעגאַנגען צו דער אַרבעט, און אויפ'ן האַרצן איז געוואָרן נאָך אומעטיקער, נאָך שווערער ווי פריער, כאָטש מיר האָבן ניט געוואוסט פאַרוואָס.

דער טאַטע האָט ניט געקענט פאַרגעסן דעם טרעפער'ס גוטע רייד. אַ גאַנצן טאָג, דערנאָך, איז ער געווען זייער גוט אויפגעלייגט, און ער האָט ניט אויפגעהערט איבערצורייַדן שטיל, צו זיך אַליין:

— הלוואי זאָל דאָס אמת זיין . . .

די שווארצע קאץ

א.

די מעשה, וואָס איך וועל אייך דאָ דערציילן, האָב איך געהערט פון דער באָבע, זאָל זיך מיען. און דערציילט האָט זי אונדז די דאָזיקע מעשה ניט איין מאָל, נאָר א סך מאָל. אין די ווינטערדיקע אויפדערנאַכטן, בעת אינדרויסן ברענט א פראָסט און דער ווינט קלאָגט מורא'דיק אין די קוימנס, קלייבן מיר, די אייניקלעך, זיך צונויף אַרום דער באָבען. די באָבע זיצט אויף א נידריקן דיוואן, בא דער אויסגעהייצטער רובע, מיט די פיס אונטער זיך, און אויפ'ן פאַדעלעק האַלט זי א זיפ מיט פעדערן. זי פליקט געשווינד, און זי דערציילט אונדז דערביי איין מעשה נאָך דער אַנדערער. מיר טוליען זיך אַרום דער באָבען, מיר עפענען גרויס די אויגן און מיר הערן זיך צו מיט אן איינגע־האַלטענעם אָטעם. און די מעשיות, וואָס די באָבע דערציילט, זיינען שיינע, וואונדערלעכע און מורא'דיקע, און זיי גראָבן זיך מיר איין טיף אין קאָפּ, און אַלצדינג שטייט מיר נאָך איצט ווי לעבעדיק פאַר די אויגן.

ב.

דערציילט די באָבע:

. . . דעמאָלט, ווען די דאָזיקע געשיכטע האָט פּאַסירט, בין איך נאָך גאָר א קינד געווען. אינגאַנצן א יאָר צוועלף אָדער דרייצן. ס'איז געווען ערשט א פּאָר חדשים נאָך דעם טאַטן, עליו השלום'ס, טויט, און די מאַמע, בשותפות מיט'ן פעטער בנימין, האָבן געפירט די געשעפטן. איינמאָל, דאָס איז געווען פאַר די גרויסע יאַרידן, זאָגט מיר די מאַמע, איך זאָל זיך צוגרייטן אין וועג, וועל איך פאָרן מיט'ן פעטער בנימין אויפ'ן גרויסן יאַריד, וואָס שטעלט זיך איין מאָל אין יאָר אין דער גובערניע. האָב איך, געוויינלעך, זיך שטאַרק דערפרייט. א קליינינקייט! זיך

דורכפאָרן און זיין אין אַ גרויסער שטאָט! האָב איך זיך גענומען צוגרייטן אין וועג אריין. מ׳שטיינס געזאָגט, דאָס גאנצע צוגריי־טעניש האָט דעמאָלט געהאַט אַ גרויס ממשות, די מאַמע האָט מיך אויסגעצוואָגן, פארפלאָכטן אַ צעפּל מיט אַ ליענטע פון הינטן, אָנגעטאָן מיר די נייע ציצענע פלאַטיע, און—פאַרטיק . . .

דעם גאנצן פרימאָרגן, איידער מיר האָבן באַדאַרפט ארויס־פאָרן, האָט זיך ביי אונדז אין שטוב גע׳רעש׳ט ווי אויף אַ חתונה. דער גרויסער וואָגן איז שוין געשטאַנען פאַר דער טיר, פול אָנגע־פּאַקט מיט סחורה. און איך בין געשטאַנען גרייט, מיט אַ קליין פּעקל זיסע קיכלעך אין דער האַנט. נאָר דער פעטער בנימין איז נאָך אַלץ ארומגעלאָפן אַ פארשמייעטער. דאָ גערעדט מיט דעם, דאָ מיט יענעם, צען מאָל אָנגעזאָגט דער מאַמען אַלץ די זעלביקע זאַך, און דאָס היטל האָט זיך אים פארדרייט אויף אַ זייט פאַר גרויס איילעניש. דערצו האָט נאָך די שווארצע קאַץ אונדזערע, אַזוי ווי אינמיסטן, זיך געדרייט איטליכן פאַר די פיס. מיט שטעקנס האָט מען זי ניט געקענט אָפּטרייבן. אָט האָט זי זיך אריינגע־פלאָנטערט אין דער מאַמע׳ס קליידל; אָט האָט זי גענומען גראָבלען מיט די נעגל דאָס קליינע בינטל מיינס, וואָס כ׳האָב געהאַלטן אין דער האַנט, און אָט האָט זי זיך גאָר אָנגעטשעפּעט אָן דעם פעטער בנימינ׳ס לינקן פוס. ווערט דאָך מסתמא דער פעטער בנימין גוט אין כעס און גיט זי אַ שליידער מיט׳ן פוס, אַז זי דרייט זיך איבער דריי מאָל. נאָר ס׳איז אַלץ געווען אומזיסט. וואָס מער מ׳האָט זי געטריבן, אַלץ מער האָט זי זיך געדרייט פאַר די פיס. נאָר אַזוי ווי אַ מין אַנשיקעניש, נאָט באַהיט.

פאַר׳ן ארויספאָרן, שוין ביים געזעגנען זיך, זאָגט אַזוי די מאַמע מיינע צום פעטער בנימין מיט אַ שטיל, פארזאָרגט קול:

— הערסט, בנימין, הלואי זאָל איך בעסער ליגן זאָגן . . . כ׳האָב מורא, אַז די היינטיקע נסיעה וועט זיך אויסלאָזן ניט מיט גוטן . . .

— נאַרישע אידענע! — ווערט דער פעטער באַלד בייז,— דו ווייסט וואָס דו רעדסט?

— די קאַץ . . . — ווייזט אָן די מאַמע מיט די אויגן, — כ׳האָב מורא . . . אַ שלעכטער סימן . . .

— ווייבערשע מעשיות! — צעשרייט זיך דער פעטער בנימין.

ער טוט אָן אויף ניך דעם ווייסן וועג־מאַנטל און העלפט מיר ארויפקריכן אויפ׳ן וואָגן. מיר געזעגנען זיך נאָכאמאָל און מיר פאָרן אוועק.

ג.

ס׳איז געווען דעמאָלט א זומערדיקער פארנאכט. כ׳געדיינק עס נאָך ווי היינט. דער וועג איז א גלייכער, א ברייטער, א זאַמדיקער. ווייט איז א גרויסער בארג. און דער וועג אונדזערער, וואָס ציט זיך באַרג־ארויף, ווערט וואָס ווייטער אַלץ שמעלער און שמעלער, און נאָך מיין קינדערשן שכל קומט אויס, אַז העט־אויבן, אויפ׳ן סאַמע בארג, איז שוין גאָר קיין וועג ניטאָ, אָדער אפשר איז נאָך פאַראַן דאָרט א גאָר שמאָל סטעזשקעלע. פון ביידע זייטן וועג ליגן ברייטע, גרינע פעלדער, און די גוים, וואָס גייען שוין צוריק פון פעלד, ווינטשן אונז צו א גליקלעכן וועג. די זון זעצט זיך אין עק הימל, דאָרט, פון יענער זייט בארג, און דער וואָגן אונדזערער, וואָס שלעפט זיך פּאַוואָליע באַרג־ארויף, לאָזט נאָך זיך א לאַנגן, משונה׳דיקן שאָטן. איך בין אזוי צע׳רעש׳ט, אַז איך ווייס ניט וואו פריער צו קוקן. אָט דערזע איך בא דער זייט אן איין־און־איינציק ביימל שטיין, אזוי ווי עמיצער וואָלט עס דאָ אוועקגעוואָרפן און פאַרגעסן. עס שפּרייט נעביך אויס א פּאָר גרינע הענט, אזוי ווי ס׳וואָלט זיך ביי עמיצן געבעטן רחמנות. עס דערמאַנט מיך די מאַמע מיינע. זי האָט אויך אזוי אויסגעשטרעקט די הענט אירע, געוויינט מיט ביטערע קולות, און האָט ניט גע־לאָזט ארויסנעמען דעם טאַטן פון שטוב. אַז איך דערמאָן זיך אָן טאַטן, ווער איך אומעטיק און עס שטעלן זיך מיר טרערן אין די אויגן. איך דריי אויס דעם קאָפּ אָן א זייט, און פּלוצים — —

— פּעטער, זע! — שריי איך אויס, אָבער איך דערשרעק זיך פאַר מיין אייגן קול און איך בלייב שטיל.

— וואָס איז, שיינדעלע? — פרעגט דער פעטער, און ער האַקט־איבער אין מיטן מנחה־דאַווענען. — ווילסט עפּעס?

— ניין, זאָג איך, אביסל צעשראָקן, און איך ווייז אים הינטער׳ן וואָגן. — זע, די קאַץ האָט זיך אונדז נאָכגענומען.

— די קאַץ? נו. א זאָרג האָסטו.

און דער פעטער דאַוונט ווייטער.

איך קוק מיט שרעק אויפ'ן ברייטן פעלד. די זון איז שוין פארשוואונדן הינטער'ן בארג, נאר דער הימל דארט איז נאך רויט ווי א שטיק פייער. עס שפרייטן זיך לאנגע שאטנס איבער'ן פעלד. עס ווערט טונקעלער, און איך זע ווי די קאץ לויפט אלץ נאך נאכ'ן וואגן. אט איז זי שוין גאר נאענט. זי דרייט זיך כמעט אריין צווישן די רעדער. און אט בלייבט זי ווידער ווייט, פון הינטן. איך דערמאן זיך אן דער מאמע'ס פנים און וואס זי האט געזאגט דעם פעטער ביים געזעגנען זיך. עס כאפט מיך אן א ציטער און איך טוליע זיך איין אין וואגן.

עס באווייזן זיך שטערנדלעך אין הימל. מיר האבן זיך פאוואלינקע שוין ארויפגעדראפעט אויפ'ן שפיץ בארג, און דארט באווייזט זיך מיט אמאל פאר מיינע אויגן א גרויסער וואלד. די נעדיכטעביימער שווארצן זיך אין דער נאכט און ווארפן־אן אויף מיר א מורא. עס בלאזט א ווינטל און די ביימער שאקלען זיך. זיי שאקלען זיך און רוישן מיט די צווייגן, און עס דאכט זיך מיר, אז דאס איז ניט קיין וואלד, און ניט קיין ביימער. נאר א סך, א סך מענטשן, אלע אנגעטאן אין שווארצן. אינמיטן טראגט מען א שווארצן ארון. און די אלע שווארצע מענטשן גייען נאך מיט שנעלע, שטילע טריט און מיט אראפגעלאזטע קעפ. זיי זאגן פסוקים פון תהילים און טייל וויינען אויפ'ן קול.

— — — פעטער, ווער איז געשטארבן ? . . . .

איך האב עס געזאגט אזוי שטיל, אז דער פעטער האט עס גאר ניט געהערט. גלייכער אזוי. איך האב זיך אליין דערשראקן און פארשעמט פאר מיין נארישקייט. איך האב אפגעמאכט ביי זיך, מער גאר ניט צו פרעגן. איך קוק זיך ארום — די קאץ זעט זיך ניט מער. און אפשר איז זי יא דא ערגיץ נאענט, נאר צוליב דער פינסטערקייט קען איך זי ניט זען. איך לייג זיך אוועק אויפ'ן וויכן היי, וואס איז אויסגעבעט אין וואגן, איך דעק זיך איבער מיט דער מאמע'ס שאל, וואס זי האט מיר מיטגעגעבן, איך פאר־מאך די אויגן און איך ווער אנשלאפן. — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — — — — — —

ד.

. . . און עס דאכט זיך מיר, אז איך בין איינע־אליין אין א ווייטער מדבר. ווייט ארום זעט מען קיין מענטש ניט, און קיין שטוב ניט, און אפילו קיין ביימל ניט. ס׳איז א טרוקן פעלד מיט פארברענט גראז. איך גיי און איך טראכט: ווי קום איך אהער? איך וויל זיך דערמאנען ווער איך בין און וואס איך טו דא, נאר איך קען ניט. איך גיי און גיי, און איך ווייס ניט וואוהין איך גיי, און צוליב וואס איך גיי. און אזוי גייענדיק, קום איך צו א גרויסן, שטיינערדיקן בארג, און איך הויב־אן דעם בארג ארויפצוקלעטערן. ס׳איז זייער שווער. קיין וועג איז ניטא. און איך קריך אויף אלע פיר. איך קלער שוין ניט. איך טראכט שוין ניט וואוהין און נאך וואס. איך דראפע זיך אלץ העכער און העכער. איך צעגראבל זיך די הענט און בלוט שפריצט פון מיינע פינגער.

פלוצים דערזע איך, אז איך שטיי אויף א שפיציקן שטיין, און איין טריט ווייטער איז א גרויסער, טיפער תהום. איך קום מיט שרעק און איך טראכט, אז ווען איך מאך, חלילה, נאך איין טריט, וועל איך גע׳הרג׳עט און קום קיינמאל ניט צו קבר ישראל. אויף גיך גיב איך זיך א דריי־אוים און וויל גיין אויף צוריק, ווער איך אבער נאך מער פארציטערט: פונקט אנטקעגען מיר קריכט אויפ׳ן בויך א גרינע יאשטשערקע. אירע גרינע רייפן בלישטשן אנטקעגן דער.זון, און אירע צווי קליינע, מדינע אוינלעך קוקן אויף מיט מיט גיפט. און זי שטעקט נאך ארוים א צינגל, א רויטס, און זי רוקט זיך צו מיר . . . נעענטער צו מיר . . .

און עס כאפט מיך אן א מין ציטערניש, גאט באהיט . . . איך פארברעך די הענט. איך וויל וויינען. איז מיר אבער דאס קול אזוי ווי אפגעשטארבן . . . אויפ׳ן הארצן דריקט מיך עפעס . . . אזוי ווי א שווערער שטיין. טרערן רינען מיר פון די אויגן. איך וויל שרייען מאמע, נאר איך קען ניט. איך שטריינג אן אלע מיינע כחות, נאר אומזיסט. עפעס א קול רעוועט אין מיר. עס שפארט זיך דורכ׳ן מויל א מין פארדומפט קול, נאר וויינען קען איך ניט.—שרייען אויך ניט . . .

און די גרינע יאשטשערקע קריכט אלץ נענטער צו מיר . . . נענטער צו מיר . . . ניין, ניט קיין יאשטשערקע; ס'איז א שלאנג . . . א גרויסע, א בייזע . . . און וואס נענטער זי קומט צו מיר, אלץ גרינער פינקלען אירע אויגן, און אלץ לייננער און שפיציקער ווערט איר צונג. איך ציטער. איך פלאטער . . . איך רוק זיך אלץ נענטער צום ברעג פון דעם שטיינערנעם פעלז . . . אט, אט, פארליר איך שוין דעם שטיין פון אונטער מיינע פיס . . . און איך פאל . . . יא, איך פאל . .. איך דריי זיך איבער אין דער לופטן . . . קאפ אראפ, פיס ארויף . . . איך וועל דער'הרג'עט ווערן . . . וועל ניט קומען צו קבר ישראל . . . מאמע וועט וויינען . . . עס רייסט זיך ארויס פון מיין ברוסט א שווערער קרעכץ . . .

— —

איך דערפיל א האנט בא מיר אויפ'ן פנים, און איך שפיר ווי דאס הארץ הויבט מיר אן קלאפן לייכטער און פרייער. איך עפן די אויגן. איך דערזע איבער מיר דעם לויטערן, אויסגע־שטערנטן הימל. דער פעטער שטיים לעבן מיר און גלעט מיר דעם קאפ, און איך זע ווי מיט דער צווייטער האנט שלעפט ער אראפ די שווארצע קאץ פון מיר און שליידערט זי אראפ פון וואגן . . .

ה.

אויף מארגן, אינדערפרי, האט דער פעטער מיך איבערגע־געבן צו זיינעם א באקאנטן פויער, און ער האט מיך אפגעפירט אהיים. באם בריקל, פאר דער שטאט, איז מיר שוין אנטקעגן־געלאפן די מאמע, מיט פארבראכענע הענט און מיט א געוויין: „מיין קינד, מיין קינד! . . .” זי פאלט מיר אויפ'ן האלדז און זי באגיסט מיך מיט טרערן.

— ס'הארץ האט מיר אבער געזאגט, אז די קאץ וועט אנטאן צרות! — וויינט די מאמע און זי טוליעט מיך צו זיך.

און זי דערציילט, די מאמע, אז באנאכט האט זי געהאט א מורא'דיקן חלום: עס האט זיך איר געדאכט, אז איר קינד געפינט זיך אין א שרעקלעכן, אין א געפערלעכן ארט, און אז א בייזע

שלאנג ווייל זי בייסן; זי האָט זיך אויפגעכאפּט מיט א געשריי, און אינדערפרי האָט זי דערזען, אַז די קאַץ איז ניטאָ אין הויז. ס'הארץ האָט איר מורא'דיק געקלאפּט, און זי האָט אליין ניט געוואוסט וואָס צו טאָן. האָט זי געכאפּט און איז געלאָפן צום בריקל . . . און מער האָט מיך די מאַמע ניט געלאָזן פאָרן אויף די יארידן . . .

— — — — — — — — — — — — — — — — —

אזוי ענדיקט די באבע איר מעשה, און מיר, די אייניקלעך, ווערן דורכגענומען מיט שרעק. מיר האָבן מורא אויסדרייען דעם קאָפּ אָן א זייט, טאָמער, חלילה, וועלן מיר דערזען די שווארצע קאַץ, אָדער די יאַשטשערקע מיט די גרינע אויגן . . .

שכר־מצוה

(פאָלקסמאָטיוו)

א.

װעלװועלע איז געװען א קליין, אָרים אינגל, און מחמת ער איז אמאָל, לויפנדיק, געפאלן, און האָט אויפ'ן לינקן פיסל צו־געהינקט, האָט ער געהאט א צונאָמען: דער קרומער. וועלוועלע דער קרומער, אזוי האָט מען אים גערופן.

דערצו איז ער געװען א קלײנינקער, א מאגערער, מיט א שמאלער, אויסגעבויגענער פלייצע. אלט געװען איז ער א יאָר פערצן, נאָר אויסגעזען האָט ער ווי פון צען. ווייל חוץ דעם וואָס ער איז געװען אזא נידריקער, פלעגט ער נאָך, צוליב זיין קרומען פיסל, גיין איינגעבויגן אויף איין זייט. האָט ער דערפאר אויס־געקוקט נאָך קלענער ווי ער איז אין דער אמת'ן געװען.

און מחמת דעם וואָס זיין טאטע, ר' שמחה דער שמש, איז געװען אן עני־ואביון, און ער האָט ניט געקענט צאָלן פאר וועל־וועלע'ן קיין שכר־לימוד, איז שוין צוויי יאָר ווי וועלוועלע גייט ארום פוסט־און־פאס און האָט ניט קיין רבי'ן. האָט ער זיך אָנגע־הויבן חבר'ען מיט גאסנאינגלעך און האָט געזוכט לעבן זיי עפעס צו פארדינען און ברענגען אהיים צו דער מאמען.

און איינמאָל, אין א ווארעמען פרימאָרגן, איז וועלוועלע אזוי זיך געשטאנען, צוגעשפארט מיט דער שמאָלינקער פלייצע צו א טעלעגראף סלופ, און דאָס קליינע היטעלע איז אים געװען אראָפ־גערוקט טיף איבער'ן שטערן; די קליינע אייגלעך האָבן אומרואיק געקוקט פון אונטער'ן דאשיק, און צומאָל האָט ער מיט זיי א זשמורע געטאָן, און די גאָלדענע שטראַלן פון דער זון האָבן אויף זיין פנים זיך א שפיל געטאָן.

איז ער אזוי געשטאנען און האָט געקוקט אין אלע זייטן, אפשר

וועט גאָט צושיקן עפּעס צו פאַרדינען. ער האָט זיך שטאַרק מצער געווען. ס'איז שוין געוואָרן שפּעט און שפּעטער, און באַלד איז שוין מיטיק צייט, און ער שטייט נאָך אַלץ אויף דעם זעלביקן אָרט, אַזוי ווי אײַנגעדרעכט, אַ גאַנצן טאָג ניט געגעסן, ניט געטרונקן . . . אין דער היים, ווייסט ער, איז קיין ברויט ניטאָ, און הײַנט איז דאָנערשטיק, אַ טאָג ווען די מאַמע איז בייז, און זי שילט, און זי קנײַפּט, ווײַל ס'פעלט איר אַלעמאָל אויף שבת, און דער טאַטע, ר' שמחה דער שמש, האָט קיינמאָל ניט אַ קאָפּיקע בײַ דער נשמה.

האָט דערפאַר וועלוועלע זיך ניט געאײַלט אַהיים צו גיין, און ער איז אַלץ אַזוי געשטאַנען און האָט געוואַרט. ער האָט געזען ווי אַנדערע אינגלעך האָבן שוין איבערגעציילט זייערע פאַרדינסטן פון'ם טאָג, וואָס זיי האָבן געמאַכט פון צוטראָגן עמיצנ'ס אַ פּעקל צום וואַקזאַל, און ער האָט זיי נאָכגעקוקט מיט קנאה.

פּלוצים דערזעט ער ווי אַן אַלטער, שטאַרק־געבויגענער אָרימאַן שלעפּט זיך מיט אַ גרויסן פּאַק אויף דער פּלייצע. שלעפּט פּאַוואָ־לינקע אַ פוס נאָך אַ פוס, און רוקט זיך גלײַך צו אים. איז אים אויפ'ן אָרט ליכטיק געוואָרן אין די אויגן. אפשר אַ שטיקל פאַר־דינסט? ער קוקט אויף דעם אידן: אַן אַלטיטשקער, נעביך, אַ גרייז־גרויער, קוקט אויס אַ קראַנקער . . . אַן אָרימאַן אודאי, וואָס שלעפּט זיך איבער די הייזער. אודאי אַ קראַנקער . . . ער שלעפּט קוים אַ פוס, און ער שפּאַרט זיך אָן מיט אַלע כחות אויף דעם גראָבן שטעקן, וואָס ער האַלט אין דער רעכטער האַנט. וואָס קען מען בײַ אַזאַ איינעם פאַרדינען? ס'איז דאָך אַן עבירה צו נע־מען בײַ אַזאַ איינעם אַ גראָשן אפילו . . . און וועלוועלע ווערט בייז אויף זײַן שלימזל. ער שילט עמיצן מיט פאַרביסענע ליפּן, און פאַר פאַרדרוס מאַכט ער צו די אויגן.

דערווײַל שלעפּט דער אַלטיטשקער זיך צו גלײַך צו אים, שטעלט זיך אָפּ, און לאָזט אַראָפּ דעם גרויסן פּאַק פון דער פּלייצע. ער אָטעמט זייער שווער און ווישט זיך דעם שווייס מיט אַ רויטער פאַטשיילע. וועלוועלע איז בייז און ברוגז. ער דרייט אַוועק דעם קאָפּ פון דעם אַלטן אידן. ער וויל אפילו ניט קוקן אין זײַן זײַט.

נאָר דער אַלטער גיט אים פּאַוואָלינקע אַ טאָרע באַם אַקסל:

— אינגעלע, — מאכט ער צו אים מיט אַ שטיל, הייזעריק קול, וואָס איז אָנגעפילט מיט טרערן און תחנונים.

וועלוועלע דרייט זיך אום און קוקט אויף אים בייזלעך פון אונטער'ן דאשיק אפיר.

— וואָס'ט איר זאָגן? — פרעגט ער ברוגז'לעך.

— ווילסט, אינגעלע, פאַרדינען אַ מצוה? וועסט אום יום כפור ניט דאַרפן פאַסטן.

וועלוועלע קוקט אויף אים מיט פאַרביסענע ליפּן און מאַכט זיך אַז ער פאַרשטייט ניט.

— איז וואָס ווילט איר? — פרעגט ער אַלץ ברוגז.

— טראָג מיר צו אָט דעם דאַזיקן פעקל צום וואַקזאַל . . .

— בעט זיך דער אַלטער. — כ'בין אַ קראַנקער, ניט פאַר דיר גע־דאַכט . . . קוים וואָס איך ריר מיט אַ פוס . . . אין דעם זכות וועסטו אַמאָל אַ גרויסער עושר זיין און טאַטע־מאַמע וועלן דיר לאַנג לעבן . . .

וועלוועלע פינטלט מיט די אויגן און רירט זיך ניט פונ'ם אָרט. ער האָט רחמנות אויף דעם אָרימען אידן. ער געדענקט אַז טאַטע־מאַמע האָבן אים געלערנט, אַז מ'דאַרף רחמנות האָבן אויף אַלטע און אויף שוואַכע; אין חדר האָט ער געלערנט, אַז פאַר אַ מצוה באַצאָלט גאָט כפל כפלים . . . און ער טראַכט, אַז פאַר אַזאַ גרויסער מצוה וועט ער אודאי ווערן גאָר אַ גרויסער חשוב ביי גאָט ברוך־הוא. אָבער דאָס האַרץ איז אים פאַרביטערט. ער איז בייז אויפ'ן רבש"ע, וואָס ער שיקט אים קיין פאַרדינסט ניט צו . . . עס דאַכט זיך אים, אַז ווען ער וועט דעם אידנ'ס בקשה ניט טאָן, וועט עס גאָט שטאַרק פאַרדריסן. נאָר איצט אַרט עס אים ניט. זאָל ער וויסן, דער רבש"ע. גיסט מיר ניט, גיב איך דיר ניט . . .

און דער אַלטער איד שטייט דערווייל אין איינגעבויגענער, אַ דערשלאָגענער; טרערן רינען אים פון די רויטע, קראַנקע אויגן, און די ווייסע באָרד זיינע פלאַטערט אים הין־און־הער פון דעם לייכטן ווינטל וואָס בלאָזט אויף איר. אַ פאַראומערטער שטייט ער נעביך, אַנגעשפּאַרט אויפ'ן שטעקן, און קוקט מיט געבעט אויף וועלוועלען. ער בעט ניט מער. ער רעדט ניט מער. נאָר זיין שטיל־שווייגנדיקער בליק שניידט זיך אַריין אין וועלוועלע'ס האַרץ.

ער פארמאכט די אויגן. ער וויל ניט קוקן אויף אים, נאר אפילו דורך די פארמאכטע אויגן זעט ער דעם אלטן, קראנקן אידן, מיט דעם פאק וואס ליגט בא זיינע פיס.

און דאס פארביטערטע הארץ הויבט ביסלעכווייז אן אפצור־ניין, און מיט אמאל גיט ער אן עפן־אויף די אויגן, און זיי ליכטן שוין מיט ליבע און מיט גנאד. ער גיט א כאפ דעם זאק אויף דער שמאלער פלייצע. דער זאק איז שווער. ער בויגט זיך איין אין דרייען. ער דערשרעקט זיך ניט, און הינקענדיג שפאנט ער, ווי א העלד, אוועק גלייך צום וואקזאל.

דער אלטער שלעפט זיך נאך פון הינטן. ער קען קוים דעם אטעם ציען, און ער קען וועלוועלע'ן ניט דעריאגן. ער איז שוין וויט, דער קליינער חברה'מאן. אט איז ער שוין באלד ביים וואקזאל.

— ווארט נאר, קליין בחור'ל . . . ווארט א רגע . . . בעט זיך דער אלטער און מאכט צו אים מיט דער האנט. אבער דאס קול זיינס איז שטיל און הייזעריק. וועלוועלע הערט ניט. ער הינקט ווייטער צום וואקזאל־צו. ערשט אויפ'ן וואקזאל שטעלט ער זיך אפ און ווארט ביז דער אלטער איד קומט צו צו אים.

— ביזט א גוט אינגל, — זאגט צו אים דער אלטער און טוט אים א גלעט, — האסט א גרויסע מצוה פארדינט. גאט זאל דיר באצאלן דערפאר.

. . . וועלוועלע נעמט אראפ דאס היטל פונ'ם קאפ און ווישט זיך דעם שווייס פונ'ם שטערן. ער קוקט אומעטיק אויף דעם אלטן אידן. ער דערמאנט זיך, אז פאר זיין טרחה קריגט ער דערווייל גארניט . . . און ס'איז שוין באלד נאכט, און אהיים דארף ער גיין מיט ליידיקע הענט . . .

— דארפסט שוין אפילו יום כפור ניט פאסטן, מיין קינד . . .
— רעדט צו אים ווייטער דער אלטער און נעמט אים ליבלעך אן ביי דער האנט.

ער שווייגט, וועלוועלע, און ער טראכט, אז ביז יום כפור איז נאך וויט, און דערווייל האט ער שוין היינט, ניט ווילנדיק, ארייננגעכאפט א תענית . . .

— זיי געזונט, אינגעלע . . . גאָט זאָל דיר משלם זיין פאַר דיין גוט הארץ . . . — רעדט ווייטער דער איד און קוועטשט וועלוועלע׳ס האַנט. טרערן שטייען אים אין די רויטע אויגן, און דאָס קול זיינס ציטערט. פּלוצים ניט ער א צי וועלוועלע׳ן צו זיך, דריקט אים צו צום הארצן, און פּרעסט אים אָפּ א הייסן קוש אויפ׳ן שטערן.

— ניין . . . ניין . . . — רייסט זיך וועלוועלע דערשראָקן, און צאַפּלט זיך אין דעם אלטנ׳ס הענט.

דאָס הארץ האָט אים א ציטער געטאָן. ערשט איצט האָט ער דערשפּירט וואָס פאַר א גרויסע זאַך ער האָט געטאָן פאַר דעם אלטיטשקן, קראַנקן אידן. פון דעם אלטנ׳ס קוש איז אים ווארעם געוואָרן אין אלע גלידער און ער איז רויט געוואָרן פון בושה.

דער אלטער האָט אים אָפּגעלאָזט. ער האָט אים נאָכאמאָל אָנגעווינשעוועט אלדאָסגוטס און איז אריין אין וואקזאַל. וועלוועלע האָט אים נאָכגעקוקט מיט א מאָדנער, שטילער בייַנקעניש אין הארצן, כאָטש ער האָט ניט געוואוסט נאָך וואָס און נאָך וועמען ער בייַנקט. דערנאָך האָט ער שטיל אָפּגעזיפצט, האָט טיפער אראָפּגערוקט דאָס היטעלע איבער׳ן שטערן און איז לאנגזאם אוועק אהיים.

ב.

אין דערזעלביקער צייט איז וועלוועלע׳ס טאַטע, ר׳ שמחה דער שמש, געזעסן אויף א באַנק פאַר׳ן בית־מדרש, און האָט גע־ווארעמט זיך אנטקעגן דער זון.

ער איז געזעסן און אומעטיקער, א פאַרטראַכטער. אין שטיבל דאָרט, אויפ׳ן שולהויף, זיצט און וואַרט אויף אים דאָס ווייב זיינס. גאַנץ פרי האָט זי אים געלאָזט וויסן אז זי האָט ניט א גראָשן בא דער נשמה, און היינט איז דאָנערשטיק . . . מ׳דאַרף אויף מעל . . . אויף הייוון . . . אויף פלייש און אויף פיש, וכדומה . . . וואָס טוט מען ?

א פאַרזאָרגטער האָט ער אומגעווישט דעם קאָפּ הין־און־הער, און האָט שטארק געקנייטשט דעם שטערן. ער האָט געטראַכט פון דעם, וואָס א גאַנצע וואָך האָט ער קיין שום הכנסה ניט געהאַט. עפּעס אזוי ווי א מין אָפּגעטוענע זאַך, רחמנא לצלן . . . אזוי ווי

אלע באלעבאטים וואָלטן צווישן זיך געמאכט איין אָפּרייד, ניט קיין חתונה, ניט קיין תנאים, ניט קיין ברית און אפילו ניט קיין יאָרצייט . . . גאָרניט. פאַרמאַכט געוואָרן אַלע קוואַלן פון פּרנסה. כאָטש לייג זיך אַוועק אין מיטן דער גאַס און שטאַרב.

און ווי ער זיצט אַזוי פאַר׳צער׳ט, דערזעט ער ווי אַ פערד־און־וועגעלע שטעלט זיך אָפּ אַנטקעגן בית מדרש, און עס שפּרינגט פון דאָרט אַרויס אַ פרעמדער איד אין אַ ווייסן פּאַרעך־מאַנטל. אַ סוחר, ווייזט אויס. און ער גייט־צו גלייך צו ר׳ שמחה׳ן, לייגט אים פריינטלעך אַרויף די האַנט אויפ׳ן אַקסל:

— דאָס זענט איר, ר׳ שמחה דער שמש?

—נו, אודאי איך . . . ווער דען בין איך? — ענטפערט אָפּ ר׳ שמחה. ער שטעלט זיך אויף און קוקט נייגעריק אויף דעם פרעמדן אידן, און עס ווילט זיך אים זייער וויסן, וואָס דער איד וויל פון אים.

— הערט־זשע, רב שמחה, — מאַכט צו אים דער פרעמדער.

— איך אַליין בין, ווי איר קענט זען, כסדר נע־ונד, תמיד אונטערוועגנס. צוליב מסחר פאָר איך. איז היינט אויפדערנאַכט האָב איך יאָרצייט נאָך מיין טאַטן, עליו השלום. זוך איך אַן ערלעכן אידן וואָס זאָל מיר אַ יאָרצייט־ליכט אָנצינדן, זאָגן קדיש, אָפּלערנען אַ פּרק משניות . . . ווייל איך אַליין בין כסדר נע־ונד, שטענדיק אונטערוועגנס . . . איר זעט דאָך . . . און אַזוי ווי איר . .

— אודאי . . . אודאי . . . — כאַפּט זיך אויף ר׳ שמחה און ווערט גאָר אַ לעבעדיקער, און די אויגן צינדן זיך בא אים אָן, — איר קענט רואיק זיין, רב קרוב. איך וועל שוין אַלץ באַזאָרגן פאַר אייך . . . ווי־זשע דען? מען איז דאָך עפּעס אידן אויף דער וועלט . . .

— יאָ, יאָ . . . זאָגט דער אורח, — האָב איך, הייסט עס, געזוכט אַן ערלעכן אידן, כ׳זאָל זיך אויף אים קענען פאַרלאָזן . . . האָט מען מיר אַ וואונק געטאָן מן השמים: שמחה דער שמש . . . ווייל אייער נאָמען, דאַרפט איר וויסן, לאָזט זיך הערן . . . איר פאַרשטייט? בין איך געקומען צו אייך . . . איז אָט האָט איר

אייך, מיין ליבער איד, דריי קערבלעך, וועט איר שוין האָבן פאַר אייער טרחה אויך . . .

און דער אורח שפּרינגט אריין צוריק אין וועגעלע, גיט אַ צי די לייצעס, אַ קנאַק מיט׳ן בייטש, אוןביידע, דער סוחר און דאָס פערד און וועגעלע ווערן פארשוואונדן אין איין הרף־עין, גלייך ווי די ערד וואָלט זיי איינגעשלונגען . . .

נאָר ר׳ שמחה באַמערקט דאָס ניט. ער טאַנצט אויש אונטער פאַר פרייד. אַ קלייניקייט, דריי קערבלעך ! . . . און ער פאַלט אריין אין שטוב מיט אַ געשריי:

— בתיה, אָט האָסטו דריי קאַרבן; גיי און מאַך שבת.

קוקט אים בתיה אָן ווי אַ דולן, ווי האָט זיך צו אים פלוצים גענומען דריי קאַרבן אין איין שמע־ישראל?

נאָר זי פרעגט ניט קיין קשיות. זי לויפט גלייך אוועק אין קלייטל און זי ברייננגט פון דאָרט מכל טוב. און די קינדער, הונגעריקע נעביך, האָבן זיך אַ וואָרף געטאָן צום פרישן ברויט; דער טאַטע אַליין האָט זיך גענומען מאַכן אַ הערינג אויף וואָרעמעס און די מאַמע האָט געמאַכט אַ ראָשטשינע פאַר חלה . . .

אַז וועלוועלע האָט שפּעטער צוגעהינקט אַהיים, איז שוין אין דרויסן געווען טונקל, און דער טאַטע איז שוין געווען אין שול, צו מנחה־מעריב . און אַז וועלוועלע האָט פון דער טיר דערזען, ווי זיין מאַמע פּאָרעט זיך בא דער באַקדייזשע, האָט ער פאַר־וואונדערט געעפּענט די אויגן:

— וואו האָסטו, מאַמע, גענומען אויף מעל ? — פרעגט ער.

דערציילט אים די מאַמע וועגן דעם פרעמדן אידן, וואָס האָט באַשטעלט אַ יאָרצייט, און זי לאָזט־אויס מיט אַ פרום קול:

— נאָר גאָט אַליין האָט אים צוגעשיקט . . . ניט אנדערש, ס׳איז נאָר אליהו הנביא געווען.

גיבן בא וועלוועלע׳ן אַ לייכט־אויף די אויגן און עס פאַלט אים איין:

— אפשר איז דער אַלטער, קראַנקער איד אויך אַ פאַרשטעל־טער אליהו הנביא געווען ? ? אַ קשיה אויף אליהו . . . ער קען דאָך אַלץ ! . . .

נייע הײם

דער וועכטער

אז דער אלטער רב שלמה האָט זיך אויפגעכאפּט פונ'ם דרעמל וואָס ער האָט געכאפּט, זיצנדיק אויפ'ן ביינקל, מיט'ן קאָפּ אָנגע־שפּאַרט אָן טיש, איז אין שטיבל שוין רעכט טונקל געווען. האסטיק האָט ער זיך אויפגעהויבן, אויסגעריבן די אויגן, איז צוגעגאנגען צום איינציקן פענצטער און האָט ארויסגעקוקט אין גאס.

אין דרויסן איז נאָך געווען ליכטיק, אָבער ס'האָט זיך שוין געפילט דאָס אָנקומען פון דער נאכט. אינעווייניק האָבן די טונקעלע שאָטנס אזוי פארכאפּט דאָס קליינע שטיבל, אז רב שלמה האָט געמיינט, ס'איז שוין שטאָק נאכט. האָט ער אויף גיך אָפּ־געגאָסן נעגל־וואסער, אויסגעוואשן די אויגן און האָט גענומען זיך מאכן גרייט פאר זיין נאכט ארבעט.

רב שלמה איז א נאכט־שומר בא די נייע הייזער וואָס האלטן זיך אין בויען. דאָס איז א „דזשאב" וואָס א גוטער פריינט, א לאַנדסמאַן, האָט מיט גרויסע צרות פאר אים געקראָגן. גוט איז אים ניט, נאָר רב שלמה איז סיי ווי אין ספק, צי וועט ער אמאָל האָבן א גוטן טאָג אין דעם גאָלדענעם לאַנד.

מיט א טיפן צער שלעפּט ער ארויף אויף זיך די אלטע קאפּאָ־טע, מיט וועלכער ער האָט אמאָל, אין די יונגע יאָרן, זיך אויס־געפּוצט אלע שבת, ווען ער איז געגאנגען אין שול. איצט טראכט ער, אז דאָס מזל פון א קאפּאטע איז צומאָל אזוי ווי דאָס מזל פון א מענטשן. אי ער, אי זיין קאפּאָטע האָבן אמאָל בעסערע צייטן געהאט. היינט זיינען זיי ביידע אראָפּ פון דער מדרגה. אמאָל האָט די דאָזיקע קאפּאטע אים באגלייט אין שול אריין; היינט פירט זי אים אויף זיין נאכט ארבעט.

עס ווערט אים טרויעריק און שווער אויפ'ן הארצן, ווען ער דערמאָנט זיך די לאנגע, קילע הארבסט נאכט, וואָס ער דאַרף

פארברייננגען אונטער'ן פרייען הימל. א פויל ווינטל גייט איבער זיינע ביינער און ער קאָרטשעט זיך שוין באַצייטנס פון קעלט. אָבער ער מאכט זיך מוט, רב שלמה; ער נעמט ארויס זיין טאבעק פושקע, דערמונטערט זיך מיט א שמעק טאבאקע, נעמט ארויס פון ווינקל זיין גראָבן, שווערן שטעקן, קושט די מזוזה און לאָזט זיך אין וועג.

איבער די הויכע מויערן, וואָס האלטן דאָס געסל אזוי ווי איינגעשלאָסן, זעט זיך א שמאָלער פאַס גרוי־בלייענער הימל. און אומעטיק איז אויף דער גאַס. עלטערע מענטשן איילן זיך. אפילו די קינדער פארהילכן היינט די גאַס ווייניקער מיט זייערע געשרייען. רב שלמה טוליעט זיך אין זיין דינער קאפאטע און שפרייזט שנעל, כדי זיך צו דערוואַרמען.

ער האָט היבשע עטלעכע גאַסן דורכצוגיין. זיי קומען אים ניט גאנץ לייכט אָן. אָבער ביסלעכווייז געוויינט ער זיך צו צו דעם אויך. צום אָנהויב, געדענקט ער, האָט ער זיך געפילט שטארק פארמאַטערט פון גיין; צומאָל האָט ער אויך געשפירט א שטעכע־ניש אין זייט, אָבער היינט פילט ער שוין גאָרניט. דאָס הייסט, פילן פילט ער יאָ, נאָר ער הערט זיך ניט צו . . . עס אַרט אים שוין ניט . . . אודאי, קיין לייכטער „דזשאב" איז עס פאַר אים ניט. אָפּשטיין א גאַנצע נאַכט אויף די פיס, איז אפילו פאַר א יונגערן ניט אזוי גרינג. דערפאַר אָבער — דער תענוג ווען עס הויבט־אָן גרויען דער פרימאָרגן, און די שטערן אין הימל לעשן זיך און ווערן פארשוואונדן איינס נאָכ'ן אַנדערן, — דעמאָלט — כאַפּט רב שלמה זיך אַריין אין שול, צווישן זיינע בני־עיר, און פאַלט צו מיט אזאַ חשק צום תהילים, אַז ס'איז נאָר ניט אָפּצורייסן אים . . . דאָס איז טאַקע זיין איינציקער פאַרגעניגן, און אָט דער דאָזיקער פאַרגעניגן גיט אים כח אויסצושטיין די גאַנצע נאַכט אויף די אומעטיקע, פאַרוואָרפּענע גאַסן, וואו די נייע הייזער בויען זיך.

ער וואָלט שוין אפשר צופרידן געווען מיט דער דאָזיקער „אַרבעט," און ער וואָלט אפשר שוין אויפגעהערט האָבן תרעומות אויף גאָט, ברוך הוא, און אויף דעם „גאָלדענעם לאַנד," ווען די קליינע ווייסע־חברה'ניקעס זאָלן אים לאָזן צורו. זיי דערגיין אים ממש די יאָרן, און ניט אזוי אים, ווי דער באָרד זיינער . . . ווייזט

ער זיך נאָר אויף זיין נאַכט־פּאָסטן, וואַקסט באַלד אויס אַרום אים א גאַנצע מחנה האַלב־נאַקעטע, באָרוועסע קינדער, וואָס רייצן אים, שרייען מיט אַזעלכע משונה׳דיקע קולות, רעדן אַזעלכע אומפאַר־שטענדלעכע רייד, און ניט ער ווייסט וואָס זיי שרייען, און ניט ער ווייסט וואָס זיי ווילן. ער פילט אָבער, אַז אין זייערע קולות איז דאָ פּאַר אים זלזולים און קללות אָן א שיעור. עס קריינקט אים. עס טוט אים אַזוי וויי. ער דערמאָנט זיך אויף וואָס ער, א געוועזענער שיינער באַלעבאָס, איז איבערגעקומען . . . און ער טראַכט מיט שרעק, וואָס וואָלטן זיינע שטאָטלייט, אין דער אַלטער היים, געזאָגט, ווען זיי וואָלטן אים דערזען אַזוי ווי ער איז אַצינד . . .

ווען ניט אָט די קליינע ווייסע חברה׳ניקעס . . . ער וואָלט שוין אפשר איינגאַנצן צופרידן געווען. אמת, ווען אַלץ זאָל זיין גוט, אַרום און אַרום, וואָלט ער דאָך נאָך, חלילה, אָן גאָט פאַרגעסן. דערצו, אַז מ׳איז אין גלות, דאַרף מען זיך אודאי אויף אַזעלכע „קליינקייטן" ניט באַקלאָגן . . . אָבער עס קריינקט אים וואָס די מערסטע פייניקער זיינע זיינען דוקא אידישע קינדער. און אַז ער דערמאָנט זיך אָן דעם אַלעמען, איז אים ניט ניחא דאָס לעבן.

מיט אַזעלכע מחשבות קומט רב שלמה צו די נייע הייזער. האַלבע ווענט מיט גרויסע לעכער קוקן אויף אים אַזוי ווי א מענטש מיט אויסגעשטאָכענע אויגן. אומעטום זיינען אָנגעוואָרפן ציגל און ברעטער, זאַמד און שטיינער, און אין דער טונקלקייט קוקט דאָס אַלץ אים אויס ווי א חורבה וואָס איז פאַרבליבן נאָך א שרפה, אָדער נאָך א פּאָגראָם, גאָט באַהיט.

קאַלט. רב שלמה פאַררוקט איין האַנט אין אַרבל פון דער אַנדערער. דעם שטעקן האַלט ער אונטער׳ן אָרעם. ער קוקט אַרויף צום גרויען הימל, זוכט א שטערנדל אין דער פינצטער, און הויבט־אָן מורמלען מיט די ליפּן. ער דאַוונט מעריב.

פון ערגיץ ווייט דערטראָגן זיך צו אים קולות פון קינדער. זיי ליאַרמען און שרייען, און ער ווערט פאַרציטערט. אין האַרצן בעט ער גאָט, אַז זיי זאָלן זיך אַזוי פאַרשפּילן, אַז זיי זאָלן אָן אים פאַרגעסן. און עס פאַלט אים איין, אַז ער זאָל דאָ, אויף דעם דאָזיקן אָרט, בלייבן שטיין די גאַנצע נאַכט, כדי ער זאָל זיי אויסמיידן. אָבער דאָס טאָר ער דאָך ניט. זיין אַרבעט איז דאָך אַרומצוגיין

די הייזער ארום און ארום . . . ווען זיי דאָך אים אודאי באַ־מערקן . . .

און וואָס נעענטער ער קומט צום פּלאַץ וואו די קינדער שפּילן זיך, אַלץ מער צאַפּלט זיך דאָס האַרץ אין אים, אַלץ מער טוליעט ער זיך אין זיך, קאָרטשעט זיך צונויף, ציט זיך איין, אַזוי ווי ער וואָלט געוואָלט אין דער אייגענער הויט אַריינקריכן — אַבי פון די קינדער זיך אויסבאַהאַלטן . . . און אַזוי, איינגנעהויקערטער־הייט, דערפילט ער דאָס ערשטע שטיינדל וואָס קלאַפּט זיך אָן אָן זיינע שטיוול און שפּרינגט־אָפּ אויף דער ערד.

ער פאַרציט מוראַ'דיק די ברעמען, קוקט בייז מיט די גרויע אויגן. ער וויל גיין ווייטער, זיך מאַכן ניט וויסנדיק, נאָר די קליינע חברה פאַרשטעלט אים דעם וועג. די קינדער רינגלען אים אַרום, דראַפּן זיך אויף אים, שרייען אים אין די אויערן, צופּן אים ביי דער באָרד, און ער צאַפּלט זיך אונטער זייערע הענט, בעט זיך בא זיי מיט גוטן, טענה'ט מיט בייזן, אָבער עס העלפט ניט.

און ער שטייט מאַכטלאָז, מיט פאַרקוועטשטע ליפּן פון ווייטיק. פון האַרצן, פילט ער, טריפט זיין בלוט, און פון די אויגן פליסן גרויסע טרערן, רינען איבער די מאָגערע, איינגעפאַלענע באַקן און פאַרלירן זיך צווישן די גרויע האָר פון דער צעפּאַטלטער באָרד.

— גייט אַוועק, קינדער, לאָזט אָפּ . . . — בעט ער זיך מיט אַ שוואַך קול. — האָט רחמנות אויף אַן אַלטן אידן . . . האָבן אייערע טאַטעס און מאַמעס אייך גאָרניט געלערנט רחמנות צו האָבן אויף אַלטע און שוואַכע?

אָבער די קינדער הערן זיינע ווערטער ניט. זייער געלעכטער און זייערע געשרייען פאַרטויבן די לופט, און צו זייער פּייניקן אים נעמט גאָר קיין סוף ניט.

און פּלוצים — רב שלמה ווייסט אַליין ניט ווי אַזוי אַזעלכעס האָט אים גאָר געקענט איינפאַלן, — ווערט ער ווילד. ער קען מער ניט אַריבערטראָגן. ער מוז זיך ווערן קעגן זיי. ער מוז זיי פאַרטרייבן פון זיך. און ניט טראַכטנדיק, גיט ער אַ כאַפּ דעם שווערן שטעקן זיינעם און טוט אים האַסטיק אַ שליידער צווישן די קינדער.

עס ווערט צווישן זיי אַ געשריי, אַ ליאַרם. זיי צעלויפן זיך

מיט ווילדע קולות, און רב שלמה ציט שווער אָפּ דעם אָטעם. אָבער אין אַ ווייַלע אַרום דערזעט ער מיט שרעק, אַז איינער פון די קינדער איז געבליבן ליגן אין מיטן גאַס. ער וויל זיך אויפהויבן, און קען נים. און ער וויינט אַזוי ביטער און מאַכט מיט די הענט. רב שלמה'ן גיט אַ קלאַפּ אין מח:

דער'הרג'עט . . . איך האָב אים דער'הרג'עט . . . ווי איז מיר . . . און מיט אַ ציטער אין הארצן לויפט ער צו צו דעם אינגל, בויגט זיך אָן איבער אים ווי אַ געטרייער טאַטע איבער זיין קינד, און פרעגט מיט שרעק:

— האָב דיר שטאַרק ווי געטאָן, אינגעלע? וואו טוט דיר ווי? וואו?

דאָס קינד שלוכצט, וויינט נאָך מער, הערנדיק דעם אַלטנ'ס ווייך קול. רב שלמה דערזעט, אַז ער האַלט זיך מיט דער האַנט ביים באָרוועסן פיסל, און פון דאָרטן טריפט בלוט . . . עס פאַר־דריקט אים דאָס הארץ. דאָס איז איבער אים . . . איבער אים . . . עובר בטל איז ער . . . . ווי וואַרפט מען עס אַ שטעקן אויף קינדער?

און פּאַוואַלינקע נעמט ער דאָס קינד אויף די הענט, טוליעט אים צום הארצן, ווישט אים די טרערן פון די אויגן, נעמט אים איין מיט גוטע רייד און פרעגט אים וואו טאַטע־מאַמע וואוינען. ער שפּאַנט גיך אַוועק מיט'ן קינד אויף די הענט, און דעם גאַנצן וועג שילט ער זיך אַליין מיט די ביטערסטע קללות . . .

די אלטע דבורה

ר׳ שמואל איז אריינגעקומען פון דער גאס, איינגעהויקערט אין דרייען, און דער גרויסער קאָפּ זיינער האָט זיך קוים ארויסגעזען פון דעם הויכן קאלנער פון זיין ווינטער מאנטל. ער האָט געריבן איין האנט אָן דער אנדערער און האָט געאויקעט:

— אוי, אַ קעלט . . . נו, אַ קעלט . . .

די אלטע דבורה, וואָס האָט ביז איצט זיך גע׳עוסק׳ט ביים אויוון, איז אים אנטקעגן נעגאנגען און האָט אים געהאָלפן זיך אויסטאָן.

— שטארק קאלט, הא? — האָט זי געפרעגט מיט מיטגעפיל

— שייך קאלט? אַ ביטערע קעלט! אַ פראָסט, ס׳ברענט. אַן עברה, הערסטו, ארויסצולאָזן אַ הונט אויף דער גאס . . . — אזוי האָט ר׳ שמואל גערעדט אויף גיך און האָט זיך דערווייל געוואַרעמט די הענט ביים פייער. — האָסט אפשר אַ גלעזל וואַרעמס, אלטע?

נאכדעם ווי זי האָט דערלאנגט איר אלטן אַ גלאָז טיי, האָט דבורה זיך ווידער גענומען פאַרען ביים אויוון. דערנאָך האָט זי ארויסגענומען פונ׳ם אלמער פארשידענע געבעקסן און האָט זיך אוועקגעשטעלט אויפ׳ן טיש.

— פאַר מיר? — האָט ר׳ שמואל זיך געוואונדערט.

— טאקע, נו, וואָס נאָך וועסטו אויסטראכטן? — האָט דבורה גוטמוטיק געלאכט. — ס׳איז אפשר פאַר דיינע ציין, הא? פאַר די קינדערלעך איז דאָס, פארשטייסט? — האָט זי צוגעגעבן מיט אַ גליקליכן שמייכל.

— פאַר די קינדערלעך? — וואונדערט זיך ר׳ שלמה.

— וואָסזשע, ווייסט ניט, אַז אסתר׳ל וועט באַלד קומען מיט די קינדערלעך אהער?

— וואס איז גאר פלוצים, אין א מיטן מיטוואך ?

— זיי גייען דאך היינט באנאכט אין אידישן טעאטער . . .

— דערקלערט אים דבורה.

— אזוי גאר ? — מאכט ר' שמואל און גלעט זיך די לאנגע, גרויע בארד. — ווען מיר דאך, הייסט עס, האבן היינט דעם פריילעכן אויפדערנאכט . . .

— אודאי, אודאי . . . שמייכלט גליקלעך די באבע דבורה.

— און איך וועל שוין היינט קיין אויג ניט קענען צומאכן . . איז ניט צופרידן דער אלטער.

— וועסט זיך נאך אויסשלאפן, האב קיין מורא ניט . . . — בארואיקט אים דבורה. — דערהערט ער נאר, אז די קינדערלעך קומען, האט ער מורא, ס'וועט אים צו קליין זיין די שטוב . . . א נעטרייער זיידע ביזטו . . . אזא יאר אויף די שונאים . . . קענסט גיין און זיך לייגן שלאפן. איך וועל אליין אכטונג גיבן אויף זיי . . . האב נאר דו קיין יסורים ניט. וואס דען האסטו געוואלט, זי זאל אפשר איבערלאזן די קינדער בא דער שכנה ?

— מ'גייט ניט אין ערגיץ אז מ'האט קליינע קינדער . . .

— ענטפערט בייזלעך ר' שמואל.

— ביזט אן אלטער גזלן . . . א רוצח ביזטו ! — צעשרייט זיך די אלטע דבורה. — דו ווייסט נאר זיך און זיך, און ווייטער גארניט . . .

פונדעסטוועגן, כאטש מ'האט זיך אביסל צעווערטעלט, האט דבורה גוט געוואוסט, אז דער אלטער אירער איז גארניט אזא גזלן ווי ער מאכט זיך, און אז די קינדערלעך, די אייניקלעך־הייסט עס, האט ער שטארק ליב, און אז ער איז גרייט אפילו זיך מפקיר צו זיין פאר זיי. און באלד נאכדעם ווי זיי האבן זיך אפגעקריגט, איז דער אלטער טאקע ארוים פון שטוב, און איז צוריקגעקומען מיט א גאנצן שאכטל שאקאלאד און א קליין ביקסל, וואס ער האט איינגעהאנדלט פאר'ן עלטערן אינגעלע. די אלטע, ווידער, האט אויפגעקאכט פרישע טיי פאר'ן זון מיט דער שנור, און האט צוגעגרייט מילך פאר די קינדער. דערנאך האט ר' שמואל זיך צוגעלייגט אביסל אויף דער קאנאפע, אין עסצימער, און די אלטע דבורה האט זיך אוועקגעזעצט ווארטן אויף די ליבע געסט.

ס'איז אוועק א שעה, און צוויי, און קיינער איז ניט גע־

קומען. ס'איז געווען א פינצטערע נאכט, און קיינער האָט זיך ניט באוויזן. ר' שמואל האָט געדרעמלט, מיט דער ליולקע אין דער האנט, און דבורה האט אומרואיק זיך צוגעהערט צו דער טיר און האָט אלץ געקוקט אויפ'ן זייגער. ס'איז שוין נאָך אכט דער זייגער. די אלטע האָט געוואוסט, אז איצט איז די צייט ווען די קינדער דארפן זיך ארויסלאָזן אין טעאטער. זי איז געוואָרן אומרואיקער פון מינוט צו מינוט, און האָט ניט אויפגעהערט ארויסקוקן דורכ'ן פענצטער. אין דרויסן איז געווען פינצטער און קאַלט, און מענטשן זיינען געלאָפן איילנדיק איבער די גאַסן.

— אפשר זיינען זיי גאָר געבליבן אין דער היים ? — האָט דבורה א טראכט געטאָן, — אזא קעלט . . . האָבן זיי זיך אפשר איבערגערעכנט . . .

— און אפשר איז, חלילה, לייבעלע עפּעס ניט געזונט . . . אפשר צוגעקילט זיך . . .

דאָס הארץ האָט ביי איר גענומען אומרואיק קלאַפּן, און די אונטערשטע ליפּ האָט אָנגעהויבן ציטערן.

ר' שמואל האָט זיך דערוויל אויפגעכאַפּט. ער האָט אויס־געריבן די אויגן און האָט א פרעג געטאָן :

— נאָך קיינער ניטאָ ?

— ניין, — האָט זי געענטפערט מיט א פארשטיקט קול.

— שוין שפּעט ?

— נאָך אכט.

— אָט הפּנים זיי זיצן היינט אין דער היים, הא ?

— איך ווייס ?

— וואָס זשע דען, אין אזא קעלט ווען זיי זיך שלעפּן מיט די קינדער ?

— אפשר איז, חלילה, עמיצער ניט געזונט געוואָרן ?

— הא, וואָס זאָגסטו ?

ר' שמואל האָט, א דערשראָקענער, זיך געגעבן א זעץ־אויף אויף דער קאנאפּע.

— ווער איז ניט געזונט, הא ? ווער, זאָגסטו, איז ניט געזונט ? — האָט ער דערשראָקן איבערגעפרעגט.

— ווער זאָגט דען ? כ'קלער . . . איך ווייס שוין ניט וואָס איבערצוקלערן.

ר׳ שמואל האָט מיט אַ באַזאָרגטער מינע זיך אַוועקגעזעצט ביים טיש און די אַלטע דבורה האָט אַ כאַפּ געטאָן דעם שאַל.

— כ׳וועל צולויפן אַ קוק טאָן . . . — האָט זי אויף גיך אַ זאָג געטאָן און האָט געעפנט די טיר.

ר׳ שמואל האָט ניט געהערט אירע לעצטע ווערטער. ערשט ווען זי האָט אַ קלאַפּ געטאָן מיט דער טיר אויף יענער זייט, האָט ער זיך אויפגעכאַפּט, און האָט דערשראָקן זיך ארומגעקוקט. אָבער באַלד האָט ער זיך צוריקגעזעצט אויפ׳ן ביינקל און האָט געוואַרט.

אין דרויסן האָט געפייפט אַ קאַלטער ווינט, האָט געקלאַפּט מיט די פענצטער, האָט געריסן די לאָדנס.

די אַלטע דבורה איז געלאָפן אָן אָן אָטעם. דער שטאַרקער פראָסט האָט איר געברענט דאָס פּנים, און דער ווינט האָט זיך אַריינגעריסן אונטער׳ן שאַל און האָט אים צעבלאָזן אַזוי ווי צוויי פליגל. זי איז געגאַנגען גיך, ניט אָפּגעשטעלט זיך און ניט געקוקט אויף קיינעם. דער מוח אירער האָט געאַרבעט אָן אויפהער, און האָט פאַר איר געמאָלן מורא׳דיקע בילדער.

צום סוף, ווען זי איז שוין צוגעקומען צו דער הויז וואו דער זון מיט דער שנור האָבן געוואוינט, האָט זי שוין קוים געקענט זיך האַלטן אויף די פיס. זי האָט אַ צי־געטאָן דאָס טיר־גלעקל מיט אַלע כחות, אַז די שכנה, וואָס האָט דאָרט געוואוינט אויפ׳ן ערשטן פלאָר, איז אַ דערשראָקענע צוגעלאָפן און האָט געעפנט.

— די קינדער אייערע זיינען דאָך אין דער היים ניטאָ, — האָט די שכנה אַ זאָג געטאָן, נאָך איידער די אַלטע האָט געקענט עפענען דאָס מויל.

— ניטאָ ? — באַ דער אַלטער האָט דאָס האַרץ זיך אַ צאַפּל געטאָן. — וואו זיינען זיי ?

— וואָסשע, איר ווייסט דען ניט ? — האָט די שכנה זיך געוואונדערט. — זיי זיינען דאָך אוועק אין אידישן טעאַטער.

— און די קינדערלעך ? — איז די אַלטע אַלץ מער דערשראָקן געוואָרן.

— די קינדער האָט זי אוועקגעפירט צו דער שוועסטער, באַטאָג נאָך, — האָט די שכנה געענטפערט.

— צו דער שוועסטער ? — וואָס עפּעס צו דער שוועסטער גאָר ? — האָט די אַלטע דערשראָקן איבערגעפרעגט, און איר קול האָט געציטערט פון טרערן.

— איך האָב זיך טאַקע אויך געחידוש׳ט, — האָט געזאָגט די שכנה. — האָט זי מיר געזאָגט, די שנור אייערע, אַז זי האָט אייך ניט געוואָלט באַמיען . . . עלטערע מענטשן . . . וואָלט זיך געדאַרפט פּלאָגן מיט די קינדער ביז האַלבע נאַכט . . .

— אַזוי האָט זי געזאָגט ?

— וואָסזשע, איך וועל עפּעס גיין אויסטראַכטן פון קאָפּ ?

— און דער זון מיינער ?

— איך האָב איהם היינט אין די אויגן ניט געזען. זיי האָבן דאָך סאַפּער אויך געגעסן דאָרט, ביי איר שוועסטער . . .

— —

די אַלטע דבורה האָט קוים געפונען דעם וועג צוריק אַהיים.

מיט מידע, אונטערגעהאַקטע פיס, האָט זי אַ פאַל געטאָן אויף אַ ביינקל און האָט אַרויסגעלאָזן אַ קרעכץ ווי פון אַ פאַר־וואונדעטן.

ר׳ שמואל איז צוגעלאָפן צו איר אַ דערשראָקענער.

— וואָס איז, הא ? — האָט ער זי געריסן ביים אַקסל.

די אַלטע האָט געכליפּעט.

— ווער איז דאָרט קראַנק, הא ? — האָט ר׳ שמואל נאָכאַנאַנד זי געפרעגט, און דאָס האַרץ איז אים שיער ניט אַרויס־געפאַלן פון שרעק.

— קיינער איז ניט קראַנק, קיינער ניט ! — האָט די אַלטע מיט טרערן געכליפּעט.

—וואָסזשע רעדן וויינסטו ?

— איבעריקע זיינען מיר אויף דער וועלט . . . — האָט די אַלטע זיך צעוויינט אויפ׳ן קול. — קיינער דאַרף אונז מער ניט האָבן . . . קיינער ניט.

— אידענע, רעד ווערטער ! — איז ר׳ שמואל געוואָרן בייז. זאָג, וואָס איז דאָרטן ? וואָס קלאָגסטו ?

— הערסט דאָך . . . די שנור אונדזערע . . . מיט אַמאָל

געוואָרן אונדז געטריי . . . ניט געוואָלט שוועך מאַכן טאַטע־מאַמע . . . מורא געהאַט צוצוטיילן זיי אביסל תענוג . . . האָט זי געכאַפּט און אַוועקגעפירט די קינדער צו דער שוועסטער . . .

— אָט דאָס גאָר ? — האָט דער אַלטער געעפנט אַ פּאָר אויגן. — אָט דערפאַר דאַרף מען אַזוי כליפּען ?

— און דער זון, דער געטרייער, — האָט די אַלטע מאַמע ווי־דער גערעדט מיט ווייטיק, — האָט מורא געהאַט, די מאַמע וועט בדלות ווערן פון זיין וועטשערע . . . איז ער אַוועק צו דער שוועגערין, איז ער אַוועק . . .

— איז וואָסזשע דאַרפסטו וויינען, נאַרעלע ? — זאָגט ר' שמואל מיט אַ געמאַכטן געלעכטער. — אדרבא — שמייכלט ער, — הלואי טוען זיי אַלעמאָל אַזאַ חכמה . . . האָסטו געהערט . . . וועט טאַקע אַלעמאָל זיין שטיל אין שטוב . . .

— רוצח, וואָלד גזלן וואָס דו ביזט ! — האָט די אַלטע זיך צעשריען און אירע אויגן האָבן אָנגעהויבן ברענען. — ביזט דען בעסער פאַר'ן זון ? דו פילסט דען עפּעס ? דיך אַרט דען עפּעס ? די טוט דען עפּעס וויי ?

און זי האָט אויפ'ס ניי זיך צעיאָמערט אויפ'ן קול.

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

יענע נאַכט איז ביי די אַלטיטשקע אין שטיבל שוין גאָרניט שטיל געווען. די אַלטע דבורה האָט אַ צייט לאַנג זיך געוואָרפן אויפ'ן בעט און האָט מורא'דיק געקרעכצט, און דער אַלטער ר' שמואל האָט ניט אויפגעהערט אַרויסצובלאָזן גרויסע קנוילן רויך פון זיין ליולקע. אַ באַליידיקטער, ביז טיף אין דער נשמה, האָט ער מיט פאַרגאָסענע אויגן פון טרערן אַרויסגעקוקט דורכ'ן פענצטער אין דער פינצטערער נאַכט.

דאָס ביכל מיט די רויטע טאָוולען

א.

— מאַמע, האָסט ניט געזען מיין ביכל?

— וואָסער ביכל?

— דאָס ביכל מיט די רויטע טאָוולען.

— ניט געזען.

— כ'האָב עס געהאַלטן היינט אינדערפרי.

— וואו האָסטו עס געהאַלטן? ?

— אָט דאָ, אין זאַל. כ'האָב עס געלאָזט אויפ'ן טישל.

— זוך, מסתמא איז עס ערגיץ אַראָפּגעפאַלן.

— שוין געזוכט, מאַמע.

— זוך ווידער.

אַלמא האָט געפאָלגט און האָט ווידער געזוכט. זי האָט גע־זוכט אויפ'ן טיש, אונטער'ן טיש. אויף דער קאַנאַפּע, און אונ־טער די זיידענע קישעלעך וואָס זיינען געלעגן אין די ווינקלען. אומ־זיסט. דאָס ביכל מיט די רויטע טאָוולן איז פאַרשוואונדן.

אַלמא האָט זיך שטאַרק געערגערט. דאָס ביכל איז ניט אירס. זי האָט עס געקראָגן ביי בערטען בלויז אויף אַ פּאָר טעג. אָבער דאָס ביכל איז ניט געווען בערטע'ס אויך. בערטע האָט עס געקראָגן פון אירן אַ פריינט, אַ יונגן סטודענט. קען זיין אַז ס'איז ניט זיינס אויך.

אַלמא איז אַרומגעלאָפן איבער דער שטוב. האָט געזוכט אין אַלע ווינקלען. האָט זיך געטשעפעט צו דער שוואַרצער מיידל, אַז זי האָט עס אַרויסגעוואָרפן מיט'ן מיסט. די מיידל האָט אויף איר געקוקט מיט גרויסע שוואַרצאַפּלען, וואָס זיינען אַרומגעשוואומען אין צוויי ווייסע שיסעלעך, און האָט זיך געשוואוירן, אַז זי האָט דאָס ביכל אין די אויגן ניט געזען.

אלמא איז געווען אזוי פארצווייפעלט, אז זי האט ניט געוואלט גיין צום טיש עסן. זי איז אוועק גלייך צו זיך אין צימער און האט זיך גענומען צוגרייטן אירע לעקציעס פאר מארגן.

ב.

די מאמע האט גאר אינגאנצן פארגעסן, אז אינדערפרי, צווישן צען און צוועלף דעם זייגער, האט אין הויז זיך געדרייט א פרעמ־דער מענטש.

דער פרעמדער איז געווען אן עלטערער מענטש, מיט א גרוי־סער באָרד און מיט ברילן אויף דער נאָז. ס'איז געווען צו זען אויף זיין פנים, אז ער איז אן אָרענטלעכער מענטש. געקומען איז ער צורעכט מאכן די פענצטער אין הויז.

האט די מאמע זיך ניט אומגעקוקט אויף אים, האט אים געלאָזט גיין איבער אלע צימערן, אליין פרואוון יעדער פענצטער באזונדער. זי איז געווען זיכער, אז דער דאָזיקער מענטש, וועדליק זי האט געקענט שאצן פון זיין אויסזען, איז ניט נאר אן אָרנטלעכער מענטש, נאָר אז ער איז א גוטער בעל־מלאכה אויך. און ער וועט שוין, האט זי געטראכט, אליין וויסן וואָס ער האט צו טאָן.

האט זי זיך אינגאנצן פארלאָזט אויף אים.

די מאמע האט זיך ניט אָפגענארט. דער דאָזיקער מענטש איז טאקע געווען אן אָרנטלעכער, און א גוטער בעל־מלאכה דערצו. ער האט געקענט אי פאָרריכטן אלטע פענצטער, אי מאכן נייע. און זיין ארבעט האט ער אלע מאָל געטאָן אויף אן אָרנטלעכן אופן. נאָר דאָ אין הויז, גלייך ווי זיין אויג איז געפאלן אויפ'ן ביכל מיט די רויטע טאָוולן, איז אין דעם מענטשן פאָרגעקומען א גרויסע ענדערונג.

די ענדערונג איז, פארשטייט זיך, געקומען ניט מיט אמאָל. אָבער דער אָרנטלעכער מענטש און גוטער בעל מלאכה האט גלייך, באם ערשטן בליק אויף דעם דאָזיקן ביכל מיט די רויטע טאָוולן דערפילט, אז ער שטייט פאר א גרויסן נסיון.

דער דאָזיקער מענטש, דאכט זיך, אז מ'האט אים גערופן זעליק, איז געווען, ווי מ'האט עס געקענט זען אויף זיין פנים, א זייער פראָסטער מענטש. ניט אלמא, אפילו ווען זי וואָלט אים געזען אין שטוב, און ניט איר מאמען וואָלט איינגעפאלן צו

פארפירן מיט אים א שמועס וועגן זאכן, וואס האבן צו טאן ניט מיט זיין ארבעט — פארריכטן'פענצטער און ארײנשטעלן שויבן. און ניט חלילה דערפאר, ווייל אלמא איז געווען שלעכט דער־צוויגן און ס'איז איר ניט אנגעשטאנען צו רעדן מיט א פראסטן בעל־מלאכה, נאר דערפאר ווייל זי וואלט זיך ניט געקענט פאר־שטעלן, אז דער דאזיקער מענטש פארשטייט עפעס א חוץ זיין ארבעט. דאס זעלביקע האט מסתמא אויך געטראכט די מאמע.

און וואס אמת איז אמת. זעליק איז טאקע געווען א גאנץ פשוט'ער מענטש. ניט געלערנט. און דאס ביכל מיט די רויטע טאוולען איז אודאי געווען פאר אים א פארשלאסענע זאך. ער האט אין ביכל קיין איין שורה ניט געקענט איבערלייענען, קיין אות ניט געקענט פארשטיין. אבער דאס ביכל איז געווען זייער שיין. די רויטע טאוולען האבן אים צוגעצויגן פון דער ווייטנס. ער האט געקוקט אויף דעם מיט גלוסטיקע אויגן. די אויגן האבן אין דער מינוט זיך פארצויגן מיט א דין הייטל פון טרערן, און זעליק איז אפילו געווארן בייז אויף זיך: אלטער נאר, וואס האסטו דארט דערזען אזוינס?

נאר א מאדנע זאך: זינט ער האט דאס דאזיקע ביכל דער־זען, האט זיך די ארבעט אפגעטאן פון זיינע הענט. די הענט זיי־נען אים געווארן שווער אזוי ווי קלעצער. די קני האבן זיך געבויגן און דער קאפ האט זיך אלץ געדרייט אויף צוריק, צום טיש וואו דאס ביכל מיט די רויטע טאוולען איז געלעגן. נאר איין קוק טאן. נאר איין גלעט טאן די רויטע טאוולען.

ג.

אין דער היים, אין דעם קליינעם, ליכטיקן שטיבל, זיצט זיין אייניקל חוה'לע. א קינד — א מלאך. מיט בלויע אויגן און דינע ליפן. חוה'לע איז בלאס, אבער איר בלאסקייט איז זיס. זי איז א וואוילקענענדיקע, א באלעזנע. זי לערנט זיך גוט. זעליק פילט, אז דאס וואס זיין טאטע האט איג ניט געלערנט, דאס דארף זיין אייניקל, חוה'לע, קענען און וויסן. דערצו נאך, אז חוה'לע איז א יתומה, אן טאטע־מאמע. ווער־זשע וועט אויף איר אכטונג גיבן אז ניט ער?

אנומעלטן, דערמאנט זיך זעליק, האט חוה'לע אים פאר־

געליייענט א מעשה פון א ביכל ארויס. ער איז געוועז מיד און שלעפעריק. ער האט דעם גאנצן טאג שווער געארבעט. איז ער נאכ'ן עסן אוועקגעפאלן ווי א קלאץ אויפ'ן הארטן באנק־בעטל. נאר חוה'לע איז געווען זייער צעשטראָלט יענעם אויפדערנאכט. האט זי זיך אוועקגעזעצט לעבן זיידן, האט אים געגלעט די גרויע האר פון קאפ און האט צו אים אזוי געזאגט:

— ווילסט, זיידע, הערן א שיינע מעשה?

זעליק איז טאקע געווען מיד. די אויגן זיינען געווען שווער. ער האט זיי קוים געהאלטן אפן. נאר ווי זאגט מען אפ אזא גאלדן קינד? האט ער זיך אנגעטאן א כח, האט אויפגעריסן די אויגן, און האט געזאגט:

— אודאי, מיין קינד, וויל איך הערן, לייען.

האט חוה'לע געליייענט. צום אנהויב האט דער אלטער זיך צוגעהערט צו יעדן ווארט וואס איז אזוי שיין ארויסגעקומען פון חוה'לעם מויל. דערנאך אבער האט ער פארלארן דעם פאדעם. ער האט שוין געקוקט אויף חוה'לעס פנים, אויף אירע אויגן, וואס זיינען געווען ארונטערגעלאזט צום ביכל, און ער האט זיך דערמאנט די מאמע אירע, וואס איז אזוי יונג געשטארבן. — — — — — — —

דערנאך האט דער שלאף גובר געווען. די אויגן האבן אליין זיך צוגעמאכט און די ברוסט זיינע האט זיך שווער געהויבן ארויף און אראפ.

— זיידע, דו הערסט?

האט זעליק זיך געגעבן א ווארף ווי מ'וואלט אים נעכאפט בא א גנבה. האט געגעבן א רייס אויף די אויגן און — —

— הא, וואס? אודאי הער איך. לייען, לייען.

ד.

איצט האט זעליק זיך דערמאנט יענעם אויפדערנאכט. א סך אזעלכע אויפדערנאכטן זיינען ניט געווען. שיינע ביכלעך, האט זעליק געטראכט, זיינען ניטא קיין סך אויף דער וועלט. שיינע ביכלעך קאסטן געלט, און זעליק האט קוים פארדינט אויף דעם נויטיקסטן.

זעליק האט געקוקט אויף דעם רויטן ביכל און האט געטראכט: אט דאס ביכל מיט די רויטע טאוולן דארף אודאי זיין א

וואויל ביכל. אין אזא שיין ביכל דארף אודאי זיין א וואונדער־לעכע מעשה. אפשר וועגן א בת־מלכה און א בן־מלך. חוה׳לע זאָגט אפילו, אז זי איז שוין צו גרויס פאר אזעלכע מעשיות, נאָר פון זיינעט וועגן, פאר׳ן זיידן, וואָלט זי עס אודאי געלייענט אין דער הויך, פאר׳ן שלאָף. זי וואָלט אפשר אליין אויך הנאה געהאַט.

ער האָט געמאכט א פּאָר טריט נעענטער צום טישל, וואו ס׳איז געלעגן דאָס ביכל מיט די רויטע טאָוולען.

ער וועט עס נאָר באטראכטן פון דער נאָענט. ער וועט עס נאָר אָנרירן מיט די הענט. ס׳מוז אודאי זיין גלאַט ווי זייד.

ער האָט גענומען רייבן די הענט אָן די הויזן, וואָס האָבן גע־גלאַנצט פון אַלטקייט. דערנאָך, אז די הענט זיינען שוין געווען ריין, האָט ער צוגעטראָגן א ציטערדיקן פינגער צום ביכל.

דאָס ביכל איז געלעגן שטיל. האָט זיך ארויסגערויטלט פון דעם טונקלקייט פון צימער. ס׳האָט זיך געלאָזט אָנרירן, גלעטן.

ס׳מוז אודאי זיין א וואונדערלעך־שיינע מעשה אין דעם ביכל, האָט זעליק געטראכט. ער האָט זיך ארומגעקוקט, אזוי ווי ער וואָלט מורא געהאַט אז מ׳זאָל אים ניט כאפּן בא א מיאוס׳ער זאך. די ברוסט זיינע האָט זיך געהויבן שווער, אראָפּ און ארויף, אזוי ווי יענעם אָוונט ווען חוה׳לע האָט אים פאָרגעלייענט די מעשה פונ׳ם ביכל. ס׳האָט אים געדויערט א היבשע צייט איידער ער האָט בא זיך באשלאָסן צו עפענען דעם אויבערשטן טאָוול. אויפ׳ן ערשטן בלעטל איז געווען א בילד פון א מיידל. זי איז געשטאנען צווישן בלומען און האָט געשמייכלט. זי האָט געשמייכלט אזוי ליב ווי־חוה׳לע. ער וואָלט געקענט שווערן, אז זי איז אפילו אביסל ענלעך צו זיין חוה׳לע.

זיינע אויגן האָבן זיך פארצויגן מיט טרערן. ווען ער וואָלט געקענט דאָס ביכל ברייינגען אַהיים, צו חוה׳לען. זי וואָלט געווען גליקלעך. זי וואָלט אים געקושט און געהאַלזט. „ביזט א טייע־רער זיידעניו,״ וואָלט זי געזאָגט. ס׳מוז אודאי זיין א שיינע געשיכטע אין דעם ביכל.

ער האָט א מיש געטאָן דאָס צווייטע און דאָס דריטע בלעטל. גרויסע, ליכטיקע אותיות, נאָר פרעמדע, אומפארשטענדלעכע. די אותיות האָבן זיך צונויפגעגאָסן אין איין שטיק. ער האָט קוים געקענט אָפּטיילן איין שורה פון דער אנדערער. דערפאר זיינען

געווען קלאָר די בילדער. אזעלכע שיינע, קאָלירנדיקע, אזוי ווי לעבעדיק.

א שוויים האָט אים באשלאָגן. א ציטער האָט אים ארומגעכאפט. די האַנט האָט זיך געהויבן ווי אַן זיין ווימן. דאָס ביכל מיט די רויטע טאָוולן איז פארשוואונדן אין זיין בוזים.

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

ח.

דעם גאנצן אוונט האָט אלמא זיך ניט געקענט בארואיקן און האָט ניט אויפגעהערט זוכן דאָס ביכל מיט די רויטע טאָוולן.

— ס'איז ניט מיינס — האָט זי גע'טענה'ט צו דער מוטער — כ'האָב עס גענומען ביי בערטע'ן. איך דארף עס איר מאָרגן צוריקגעבן.

די מאמע האָט גאָר ניט געקענט העלפן. זי האָט נאָר געטראכט: ווער האָט עס פאָרט געקענט צונעמען פון שטוב?

דעם זעלביקן אָוונט איז דער אלטער זעליק געלעגן אויף זיין בעטל און האָט שווער געקרעכצט. חוה'לע איז געזעסן לעבן אים, האָט געבלעטערט דאָס ביכל מיט די רויטע טאָוולן און האָט עס צום סוף אראפגעלאָזט מיט א זיפץ צו זיך אויפ'ן שויס.

— אז ס'איז פראנצויז — האָט זי זיך פארענטפערט פאר'ן זיידן — ווי קען איך דאָס לייענען?

צום אָנהויב האָט זעליק ניט געקענט פארשטיין: וואָס הייסט פראנצויז? און אז פראנצויז איז וואָס? ס'איז דאָך פאָרט אזאַ שיין ביכל, מיט אזעלכע שיינע, קאָלירנדיקע בילדער . . .

דערנאָך, אז ער האָט אָנגעהויבן צו פארשטיין, האָט א שווערער ווייטיק גענומען דריקן זיין הארץ:

— פאר'מיאוס'ט זיך פאר גאָט. גע'גנב'עט, און פרעג צו וואָס? . . .

די לויה פון בער בערינגטאָן

א.

דאקטאר וואלף גערטנער איז געשטאנען פאר'ן שפיגל און האָט מיט גרויס פאַרזיכט זיך אויסגעבונדן דעם שווארצן שניפּס איבער'ן ווייסן העמד.

זיין פּנים איז געווען מאט־בלאס און פריש אָפּגעגאָלט. די אויגן, קליינע, אומרואיקע, זיינען אים געזעסן טיף אין קאָפּ. די האָר, בא די שלייפן, זיינען שוין געווען גרוי, און דאָס האָט צו־געגעבן זיין פּנים א וויכטיקן אויסזען.

דר. גערטנער האָט אלעמאָל ליב געהאט זיך אָנצוטאָן פּינקט־לעך. ער האָט געוואוסט, אז צוו זיין פּראָפעסיע פּאסט, אז ער זאָל אלעמאָל זיין ריין אָנגעטאָן, כדי ער זאָל זיך קאָנען ווייזן צווישן מענטשן און ניט פארשעמט ווערן. היינט האָט ער זיך אָנגעטאָן נאָך מיט מער פּינקטלעכקייט.

ער האָט געכאפּט א קוק אויפ'ן גאָלדענעם זייגערל, וואָס איז געלעגן אויף זיין טיש. האלב נאָך צען.

לעבן דעם זייגערל איז געלעגן דאָס ווייסע קארטל, ארומגע־זוימט מיט א שווארצן פּאסיקל, און האָט דערמאָנט: די לויה וועט זיין עלף־דרייסיק שארף, פון דעם פארשטאָרבענעם'ס הויז.

דער וועג אהין וועט אודאי געדויער'ן ארום א האלבע שעה צייט. האָט ער נאָך, הייסט עס, צייט אויפצועסן א פּאָר פרישע אייער און אויסטרינקן א טעפּל שווארצע קאווע. דר. גערטנער ווייסט ווי אָפּצוהיטן דאָס געזונט. ער דערלאָזט קיינמאָל ניט, אז דאָס הארץ זאָל אים, חלילה, איבערקלעמען.

פון עסצימער האָט דער ריח פון פרישער קאווע זיך דערטראָגן צו זיין נאָז, אָבער באם ארונטערגיין די טרעפּ האָט ער שוין גע־טראכט ניט פון דער קאווע, נאָר פון דער רעדע וואָס ער וועט האלטן.

בער בערינגטאָן איז געווען אַ חשוב׳ער איד אין דער „קאמיוניטי.” ער האָט געפירט גרויסע געשעפטן און האָט זיך באַטייליקט אין אסך קהל׳שע ארבעטן. עס וועט זיין אַ גרויסע לויה. אנגעזעענע מענטשן וועלן דאָרט זיין. מ׳דארף וויסן ווי אזוי זיך צו האַלטן . . . מ׳דארף וויסן וואָס צו רעדן, ווי אזוי צו רעדן . . .

ער וועט זיך ניט דרייען צווישן עולם; ניט וואַרפן זיך צופיל אין די אויגן. ס׳פּאַסט ניט פאַר זיין שטאַנד. אַ הויכער, אַ בלאַסער, מיט די טונקעלעברילן אויף דער נאָז, וועט ער שטיין בא דער זייט, ניט ווייט פון ארון. מענטשן וועלן קוקן אויף אים, וועלן באַוואונדערן זיין אינטעליגענטן אויסזען, וועלן שטי־לערהייט זיך איבעררײדן וועגן אים . . .

זיין רעדע וועט ער אָנהויבן שטיל, לאַנגזאַם, מיט׳ן קאָפּ געבויגן איבער׳ן ארון, מיט די אויגן ארונטערגעלאָזט צום דיל. ער וועט מאַכן זיין שטימע ווייך, טרייסטנדיק, זאָל גלעטן ווי אַ סאַמעט. די אלמנה מיט׳ן שווארצן שלייער איבער׳ן פּנים, וועט אודאי צופאַלן צו זיין האַנט און וועט זיך צעבליפּן אויפ׳ן קול. דאָס וואָלט געווען זייער אַן אינטערעסאַנטער עפעקט . . .

דאַקטאַר וואָלף גערטנער האָט פּאַוואָלינקע געזופּט די שווארצע קאַווע און האָט געפילט ווי זיינע אויגן האָבן זיך אָנגעפילט מיט טרערן. אזוי גערירט איז ער געוואָרן פון זיך אַליין און פון דעם שטאַרקן איינדרוק וואָס ער וועט אודאי מאַכן מיט זיין האַלטן זיך ביי דער לויה.

ער האָט ארומגעווישט די ליפּן און דאָס מויל מיט אַ ברעג פון טישטעכל און האָט אָנגעטאָן דעם לייכטן מאַנטל.

שוין ביי דער טיר שטייענדיק האָט דר. גערטנער זיך דער־מאָנט:

— אַ טיכל . . . פאַרגעסן מיטצונעמען . . . — האָט ער זיך געווענדט צום ווייב.

מאַדאַם גערטנער האָט, אַ שטילשווייגנדיקע, געעפנט אַ שופלאָד און האָט פון דאָרט ארויסגעקראָגן אַ קלאָר־ווייס טיכל.

— ניט דאָס . . . ניט דאָס ! — איז וואָלף גערטנער מיט אמאָל געוואָרן נערוועז. — איך גיי צו אַ לויה, ניט צו אַ טאַנץ . . .

מאַדאַם גערטנער האָט שטילערהייט צוגענומען דאָס טיכל

און האָט אים דערלאַנגט אַן אַנדערס — אויך אַ ווייס, נאָר אַרומ־געזוימט מיט שוואַרץ באַם ברעג.

— פּאַרשטייסט, — האָט ער געזאָגט צו זיין ווייב, — מ׳דאַרף וויסן ווי צו האַלטן זיך צווישן מענטשן . . .

ב.

דעם גאַנצן וועג האָט דר. וואָלף גערטנער ניט אויפגעהערט טראַכטן וועגן דער רעדע וואָס ער וועט אודאי דאַרפן האַלטן ביים אָפענעם אָרון.

ער האָט אָנגעהויבן איבערמישן אין קאָפּ אַלע מעלות און אַלע פאַרדינסטן וואָס דער פאַרשטאָרבענער האָט געהאַט. קיין סך מעלות האָט ער ניט געפונען. בער בערינגטאָן האָט געפירט גרויסע געשעפטן, אָבער אַליין איז ער געווען אַ קליין מענטשל מיט אַ גרויסן אַפּעטיט פאַר כבוד. ער האָט אָפטמאָל געגעבן גרויסע סומען געלט, אָבער ער האָט ניט געהאַלטן פון „מתן בסתר." ווען וואָלף גערטנער וואָלט געדאַרפט אויסרעכענען די חסרונות פון דעם דאָזיקן בער בערינגטאָן, אַנשטאַט זיינע מעלות, וואָלט עס אים אודאי אָנגעקומען אַסך גרינגער.

אָבער וועגן חסרונות רעדט מען ניט בּאַ אַ לויה. עס וועלן דאָרט זיין אַסך אַזעלכע מענטשן ווי בער בערינגטאָן איז געווען, און ווען ער וואָלט גערעדט וועגן חסרונות, וואָלטן די לעבעדיקע פאַראיבל געהאַט. זיי וואָלטן זיך אַליין דערקענט.

מ׳דאַרף וויסן ווי צו האַלטן זיך בּאַ אַזאַ לויה. מ׳דאַרף וויסן וואָס צו רעדן, ווי אַזוי צו רעדן . . .

ווען ער איז צוגעקומען צו דער הויז פון דער לויה, איז אים מיט אַמאָל גרינג געוואָרן אויפ׳ן האַרצן. ער וועט שוין, נשקשה, צוטראַכטן עטלעכע גלאַטע ווערטער . . . זיי וועלן שוין אַליין אים קומען אויף דער צונג.

די ברייטע טיר איז געשטאַנען אָפן, מענטשן זיינען געגאַנגען אַריין און אַרויס און קיינער האָט זיך אויף זיי ניט אומ־געקוקט. וואָלף גערטנער האָט עדרפילט אַ שווערע לופט. אודאי, האָט ער געטראַכט, פון די וואַקסענע ליכט וואָס האָבן געברענט ביים מת צוקאָפּנס. די מענטשן זיינען אומגעגאַנגען שטיל, אַזוי ווי אויף שפּיץ פינגער, און דער קלאַנג פון זייערע טריט האָט

זיך אריינגעזאפט אין דעם פליושענעם טעפיך, וואס האט באדעקט דעם דיל.

ביים קאמין, אויף א נידריקן ווינשטול, איז געזעסן די אלמנה. זי איז געווען אנגעטאן אין א שווארצן קלייד, גרייט צו דער לויה. זי האט ניט געוויינט, נאר אויף איר פנים איז געווען פארגליווערט א פארלוירנקייט, וואס האט זיך געגרעניצט מיט שרעק. זי האט געהאלטן דעם קאפ ארונטערגעלאזט, און ס'האט געשיינט, אז זי וועט קיינעם ניט פון די וואס דרייען זיך ארום איר. דר. גערטנער איז צוגעקומען נאענט צו איר און האט זיך אביסל פארבויגן. זי האט אים געענטפערט מיט א שוואכן שאקל פונ'ם קאפ.

די מינוטן האבן זיך געצויגן. ס'איז שוין געווען עלף־דרייסיק, און מ'האט נאך ניט אנגעהויבן טראכטן פון דער לויה. אויף מעצין האט מען געווארט. מסתמא אויף א חשוב'ן מיטגליד פון דער משפחה.

דר. וואלף גערטנער האט זיך דערפילט שווער און אומבא־קוועם. ער האט געוואלט די צערעמאניע זאל שוין וואס גיכער זיך ענדיקן, און ער זאל קענען ארויס פון דער פארשטיקטער לופט.

ער האט נערוועז געקוקט ארום זיך. ער האט לייכט א שאקל געטאן מיט'ן קאפ צו א באקאנטער דאמע, וואס איז געשטאנען ביים שפיגל, אבער די דאמע האט, ווייזט אויס, זיין שאקל ניט באמערקט און האט אויף זיין באגריסונג ניט געענטפערט. דר. גערטנער האט זיך דערפילט נאך מער אוימבאקוועם. די ברייטע טיר, וואס איז געשטאנען אפן צו דער גאס, האט אים א צי געטאן צום דרויסן, און ער איז מיט שטילע טריט ארויסגעגאנגען.

ביז די צערעמאניע וועט זיך אנהויבן, האט ער געטראכט, קען ער דאך זיין אויף דער פרישער לופט.

ג.

אינדרויסן, פאר דער טיר, און צעשפרייט איבער'ן טראטואר, זיינען געווען מער מענטשן ווי אינעווייניק, אין הויז.

עס זיינען געווען היימישע און פרעמדע. מענטשן וואס זיינען געווען געשיקט פון חברה'ס, און מענטשן וואס זיינען געווען גע־שיקט אלס פארטרעטער פון פארשידענע געשעפטסהייזער, מיט וועלכע בער בערינגטאן האט געפירט מסחרים. אלע זיינען געקו־מען, אדער געשיקט געווארן, אפצוגיבן כבוד דעם פארשטארבענעם.

אינדרויסן האָט דער עולם זיך געפּילט פרייער. דער טויט איז ניט געווען פאַר די אויגן.

האָט מען גערעדט צווישן זיך, און אפילו געשפּאַסט. באַקאַנטע, וואָס האָבן שוין לאַנג ניט געהאַט זיך געזען, האָבן זיך אַרומגעכאַפּט, זיך דערפרייט און זיך דורכגערעדט.

דר. וואָלף גערטנער האָט זיך אַרומגעקוקט. די מענטשן זיינען אים געווען אומבאַקאַנט. פון וויטנס האָט ער באַמערקט דעם פּרעזידענט פון אַ פאַראיין, האָט ער צו אים אַ שאָקל געטאָן מיטן קאָפּ. איינמאָל האָט ער דאָרט געלייענט אַ לעקציע . . . מ׳דאַרף זיך האַלטן פּריינטלעך . . . אפשר אַ צווייטע לעקציע . . . ער האָט געוואונדערט מיט די אויגן איבער׳ן עולם, אַזוי ווי ער וואָלט זיך געוואונדערט, וואָס טוען דאָ אַזוי פיל מענטשן, און צו וואָס איז ער אַליין אַהער געקומען . . .

איבער׳ן וועג, צווישן אַ צאָל ווייבער, וואָס האָבן אודאי אויס נייגעריקייט אויך געוואַרט אויף דער לויה פון בער בערינגטאָן, האָט ער פלוצים דערזען אַ מיידל, אַ יונגע, אַ הויכע.

זי איז געווען היימיש אָנגעטאָן, אָן אַ הוט אויפ׳ן קאָפּ, און מיט אַ רויטן סוועטער, וואָס האָט ענג אַרומגענומען איר שלאַנקע פיגור.

זי מוז אודאי וואוינען אויף דער זעלביקער גאַס, האָט דאָקטאָר וואָלף גערטנער אַ טראַכט געטאָן. ער האָט פונווייטנס געקוקט אויף איר.

זי איז געווען הויך און שלאַנק, אַ דינע פיגור מיט פיינע ליניעס. זי האָט געקוקט אַרום זיך מיט גרויע, באַוועגלעכע אויגן, און דערביי האָט זי עפּיס שטיל דערציילט דער ווייבל, וואָס איז געשטאַנען לעבן איר.

אפשר איז זי גראַד פאַרבייגעגאַנגען און איז דאָ שטיין־געבליבן צו זען די לויה, האָט דר. גערטנער געטראַכט.

ער האָט ניט אַרונטערגענומען די אויגן פון איר. דאָס העלגעבלימטע קליידל איר׳ס, וואָס האָט קוים דערגרייכט ביז די קני, און וואָס דער ווינט האָט זיך שטיפעריש געשפּילט מיט דעם, האָט אים גערייצט און געמאַניעט. זי האָט אַזוי ווי אַרויסגעשמועסט פון צווישן די אַלע ווייבער, וואָס זיינען דאָרט געשטאַנען.

דינע, שלאנקע פיס, האָט ער געטראַכט, אזוי ווי ביי א טענ־צערין.

אזעלכע פיגורן, האָט ער ווייטער געטראַכט, זיינען ווי געשאפן פאַר א מאָדעל פאַר א סקולפּטור . . .

די פיין־געשניצטע גלידער האָבן זיך דייטלעך געזען פון איר דינעם קליידל און פון דעם ענג־געפּאסטן סוועטער. דר. וואָלף גערטנער האָט מיט אמאָל דערפילט א באַגער צו שטיין דאָ וואָס לענגער, און מעג די לויה אפילו קיינמאָל זיך ניט אָנהויבן.

אָבער מיט אמאָל האָט ער זיך געכאַפּט, אז ער קוקט אויף דער דאָזיקער מיידל שוין אביסל צו לאַנג. מענטשן קענען דאָס באמערקן . . . ס'וואָלט געווען זייער ניט שיין . . . מ'דאַרף וויסן ווי צו האַלטן זיך צווישן מענטשן . . .

ער האָט אוועקגעדרייט דעם קאָפּ אויף דער אנדערער זייט און האָט לאַנגזאַם זיך דורכגעשפּאַצירט איבער דער לענג פון דער גאַס.

אָפּגעגאַנגען עטלעכע טריט, האָט זיין קאָפּ, אזוי ווי פון זיך אַליין, זיך צוריק אויסגעדרייט צו דער זייט וואו דאָס שלאַנקע מיידל איז געשטאַנען.

זי איז געווען באַוועגלעך. זי האָט מיט עמיצן גערעדט. דער־ביי האָט זי עפּעס גיך געקייט מיט'ן מויל. ער איז ניט געווען זיכער צי זי האָט טאַקע עפּעס געקייט. ס'קען זיין, אז ס'האָט זיך אים אויסגעוויזן, מחמת זי האָט גערעדט זייער גיך.

זי וואוינט זיכער ערגיץ דאָ אַרום, איז אים דורכגעלאָפן א געדאַנק.

אייגנטלעך, האָט ער געטראַכט, איז דאָך אים אַלצאיינס וואו זי וואוינט. זי קוקט אויס צו זיין זייער פּשוט. איינער פון פאָלק. אָבער זיינע אויגן זיינען געבליבן אזוי ווי צוגעקלעפּט צו איר.

דר. וואָלף גערטנער איז געווען ברוגז אויף זיך אַליין. וואָס האָט ער פּלוצים זיך פאַרטראַכט וועגן א מיידל!

ער, דער חשוב'ער דאָקטאָר . . . אזוי אנגעזען אין דער געזעלשאַפט . . .

די האָר אויף זיין קאָפּ הויבן שוין אָן צו גרויען. די מיטעלע יאָרן זיינען שוין קענטיק אויף אים.

און אהער איז ער דאָך געקומען צו א לויה . . . ער וועט דאָך באַלד דאַרפן האַלטן א רעדע.

און מיט אמאָל — אַ מיידל גאָר . . . פע. ניט שיין.

גוט וואָס ער האָט זיך דערמאָנט. ער ווייסט נאָך אַלץ ניט ווי אַזוי ער וועט אָנהויבן.

דר. גערטנער האָט זיך אַליין אויסגעזידלט. מ'דאַרף ערנסט אַ טראַכט טאָן וועגן דער רעדע.

ער איז געבליבן שטיין און האָט מיט דער האַנט אַ ריִיב געטאָן דעם שטערן:

„דער פאַרשטאָרבענער איז געווען . . .”

ער האָט אָנגעכאַפּט דעם פאָדים און האָט אים שוין ניט אָפּ־געלאָזט. עס וועט שוין גיין.

עמיצער האָט זיך אַ ריִיב געטאָן ביי זיין זייט. ער איז גע־בליבן שטיין און האָט זיך אַרומגעקוקט.

דאָס שלאַנקע, שמייכלענדיקע מיידל, מיט'ן העלן קליידל און מיט דעם ענגן סוועטער, איז געשטאַנען לעבן אים.

ווי קומט ער צו זיין לעבן איר? ער ווייסט גאָר ניט ווי אַזוי ער איז אַריבער די גאַס.

— אַנטשולדיקט . . . — האָט ער אויסגערופן אַביסל דער־שראָקן און האָט זיך אָפּגערוקט פון איר.

זי האָט אים אַנטקעגן־געטראָגן אַ שמייכלענדיק פּנים, האָט אים באַוויזן אירע שטאַרק אָנגערויטלטע ליפּן און צוויי שורות יונגע, ווייסע ציין.

אַ וואַרעמקייט האָט אים אַ שלאָג געטאָן אין פּנים. ער האָט זי שיער ניט אָנגערירט מיט דער האַנט.

— ווער איז דאָ געשטאָרבן?? — האָט זי געפרעגט. איר קול איז געווען העל און קלינגענדיק.

ער האָט עפּעס געענטפערט. ער האָט אַליין ניט געוואוסט וואָס. ער איז גיך אַוועק עטלעכע טריט.

אַ נאַרישע פראַגע . . . האָט ער געטראַכט. זי ווייסט אודאי אַליין ווער ס'איז דאָ געשטאָרבן . . . אפשר האָט זי געוואָלט פאַרפירן אַ שמועס מיט אים?

ווען ס'וואָלט ניט געווען דאָ אַזוי פיל מענטשן אַרום . . .

ער האָט אומגעדרייט דעם קאָפּ. זי איז ווידער געשטאַנען דאָרט, צווישן די ווייבער. זי האָט ווידער גערעדט מיט דער שכנה,

און פון ווייטנס האָט עס אויסגעזען אַזוי ווי זי וואָלט עפּעס זייער גיך געקייט מיט׳ן מויל.

ד.

דער עולם האָט זיך מיט אַמאָל אַ שפּאַר געטאָן צו דער אָפענער טיר. פון אינעווייניק האָט זיך געהערט אַ געוויין.

הפנים אַז ס׳הויבט זיך אָן, האָט וואָלף גערטנער געטראַכט.

ער איז אַריין אין הויז, צוזאַמען מיט די אַנדערע, דער פּאַדים פון זיין רעדע, וואָס ער האָט שוין געהאַט געהאַלטן אַזוי פעסט, האָט זיך פון אים אַרויסגעגליטשט און איז ערגיץ פאַרלוירן געגאַנגען.

אין דער האַלב־טונקעלער הויז איז איצט געווען נאָך ענגער ווי פריער, און דער ריח פון די וואַקסענע ליכט איז איצט געווען נאָך שווערער.

דער עולם איז מיט שטילע טריט געגאַנגען אַרום דעם אָרון, וואַרפנדיק אַ לעצטן בליק אויף דעם פאַרשטאָרבענעם.

וואָלף גערטנער איז געגאַנגען אין דער ריי. ווען ער איז צוגעקומען נאָענט צו דער ברייטער טיר, האָט זיין קאָפּ זיך אַ דריי געטאָן צו דער גאַס.

אַנטקעגן, איבער׳ן וועג, איז ווי פריער געשטאַנען דאָס מיידל.

ס׳האָט אויף אים געמאַכט דעם איינדרוק, אַזוי ווי זי וואָלט דאָרט געשטאַנען פון אייביק־אָן, און אַז זי וועט קיינמאָל ניט אַוועקגיין פון דאָרטן.

אפשר, האָט ער שנעל אַ טראַכט געטאָן, ווען דער עולם וועט זיך פונאַנדערגיין . . .

איר דינע, שלאַנקע פיגור האָט אַזוי ווי זיך אַרויסגעריסן פון צווישן די ווייבער. נאָך אַ ווײַלע, און זי וועט זיך אויסציען איבער דער גאַנצער ברייט פון דער גאַס, און אירע דינע הענט וועלן דערלאַנגען ביז אַהער, צום אָרון . . .

דער עולם הינטער אים האָט אים אַ שפּאַר געטאָן. ער איז געגאַנגען אין דער ריי. נאָר דער קאָפּ האָט זיך אַלץ געדרייט צו דער טיר וואָס איז געשטאַנען אָפן צו דער גאַס.

„. . . דער חשוב׳ער דאָקטאָר גערטנער, אַ פּערזענלעכער פריינט פון דעם פאַרשטאָרבענעם, וועט . . .״

וואָלף גערטנער האָט דאָס געהערט ווי דורך אַ נעפּל. דאָס מיינט מען אים טאַקע? ער — אַ פֿרזענלעכער פריינט פון דעם פאַרשטאָרבענעם?... ער קען זיך דאָס ניט דערמאָנען... ווער האָט דאָס געקענט זאָגן?

זיין רעדע... ער דאַרף עפּעס זאָגן...

— ... דער פאַרשטאָרבענער.. — האָט ער אָנגעהויבן אין אַ שטילן טאָן, אָבער ער האָט קוים זיין אייגן קול דערקענט.

ער האָט לאַנגזאַם אויפגעהויבן דעם קאָפּ. ער איז געשטאַנען מיט'ן פּנים אנטקעגן דער אָפענער טיר. דאָס שיינע, שלאַנקע מיידל איז דאָרט געשטאַנען... אַזוי נאָענט צו אים... ער האָט כמעט געקענט פילן איר אָטעם.

ווי קומט זי אַהער? זי איז דאָך געשטאַנען אויף יענער זייט גאַס...

מאָדנע...

אָבער דאָ איז זי געווען, אַנטקעגן אים, אַזוי נאָענט, כאָטש מיט דער האַנט צו דערלאַנגען. זי האָט געקוקט אויף אים, גלייך אויף אים, מיט גרויסע, ערנסטע, ליכטיקע אויגן. אַזוי ווי זי וואָלט יעדער וואָרט אַרונטערגעכאַפּט פון זיינע ליפּן.

דר. גערטנער האָט דערפילט, אַז ער רעדט צו איר, נאָר צו איר אַליין, צו דער דאָזיקער מיידל, וואָס ער האָט היינט דערזען צום ערשטן מאָל אויף זיין לעבן.

— ... זיין טויט וועט באַדויערט ווערן ניט נאָר פון זיינע אייגענע, נאָר אויך פון פרעמדע... וואָלף גערטנער האָט אויס־געצויגן די הענט, אַזוי ווי ער וואָלט אָנגעוויזן אויף דער שלאַנקער מיידל.

אָבער זי איז שוין דאָרט ניט געווען. זי איז שוין ווידער געווען אויף דער צווייטער זייט גאַס, צווישן די ווייבער, און האָט ווידער גערעדט צו דער שכנה פּונקט אַזוי גיך ווי פריער.

ער האָט געענדיקט. דער עולם האָט זיך געשפּאַרט צו דער טיר. וואָלף גערטנער האָט זיך דורכגעשטופּט און איז אַרויס אויף דער גאַס.

ער האָט אַ רייב געטאָן דעם שטערן. וואָס טוט זיך היינט מיט אים?

— איר וועט פאָרן מיט דער אַלמנה אין איר מאַשין, — האָט

עמיצער א זאַג געטאָן צו אים און האָט אים אַ צופּ געטאָן פאַר'ן ארבל.

וואָלט גערטנער האָט זיך אויפגעכאַפּט אזוי ווי פון שלאָף.

— ניין, אַ דאנק . . . איך . . . איך פאָר ניט . . . — האָט ער אויף גיך געענטפערט.

ער האָט זיך אָפּגערוקט אָן אַ זייט. ער האָט געזען ווי איינס נאָך דעם אנדערן האָבן זיך אָנגעפילט די אויטאָמאָבילן און זיינען לאנגזאם נאָכגעפאָרן נאָך דעם טויטן-וואָגן. קיינער האָט אים מער ניט גערופן. אזוי ווי מ'וואָלט פארגעסן אָן אים.

אָן אנדערש מאָל וואָלט דאָס אים פארדראָסן. ער וואָלט זיך אפילו געפילט באַליידיקט. איצט איז ער געווען צופרידן.

ביסלעכווייז זיינען די מאשינען אוועקגעפאָרן. די גאַס איז געוואָרן שטיל, אזוי ווי פריער, אזוי ווי אַלעמאָל.

וואָלף גערטנער האָט זיך ארומגעקוקט. ס'איז אים געוואָרן לייכטער אויפ'ן הארצן.

אָבער אנטקעגן, איבער'ן וועג, איז שוין קיינער ניט געווען.

די ווייבער זיינען דאָרט מער ניט געשטאַנען, און דאָס מיידל מיט אירע ליכטיק-גרויע אויגן איז אויך געווען פארשוואונדן.

זי מוז פאָרט וואוינען דאָ ערגיץ ארום . . . און דר. גערטנער האָט לאנגזאם צוגעשפּאצירט ביז'ן עק גאַס.

ער איז געבליבן שטיין. האָט געטראַכט אַ ווײַלע. איז געגאַנגען צוריק, האָט אריינגעקוקט דורך די אָפענע פענצטער. אָבער דאָס מיידל האָט זיך אין ערגיץ ניט געזען.

ער האָט זיך ווידער געלאָזט גיין מיט דעם זעלביקן וועג. אָבער מיט אמאָל איז ער געבליבן שטיין.

ס'פּאַסט ניט. מענטשן וועלן זיך וואונדערן. וואָס דרייט זיך דאָ ארום אַ פרעמדער מענטש?

און אפשר וועט אים באַמערקן איינער וואָס קען אים.

מ'דארף וויסן ווי צו האַלטן זיך צווישן מענטשן . . . איז אים דורכגעלאָפן דורכ'ן קאָפּ.

ער האָט לאנגזאם אָנגעהויבן אוועקגיין. געגאַנגען, און גע־בליבן שטיין, און צוריקגעקוקט מיט אַ פארבייגקטן בליק צום פּלאַץ וואו דאָס יונגע מיידל איז פריער געשטאַנען.

אָבער קיינער איז דאָרט ניט געווען.

דריי מעשיות

אריינפיר

רבותי, מאַלט אייך אויס, אַז מיר זיצן אַלע אַרום אַ פיינ־געגרייטן טיש. אויפ'ן טיש זיינען פאַראַן געשמאַקע מאכלים צום עסן און גוטע וויינען צום טרינקען, און מיר לאָזן זיך וואוילגיין.

און מיט אמאָל פאַלט מיר איין צו דערציילן אייך עפּעס. און איך גיב אַ קלאַפּ אין טיש, און איך בעט אייך מיך אויסצוהערן.

וואָלט איר מיך דען ניט אויסגעהערט? אודאי יאָ. איז דעריבער וועל איך טאַקע דערציילן.

ניט מער, איך טראַכט, אַז הלואי וואָלט מיך גאָט באַשאָנקן מיט אַזאַ שיינעם לשון ווי ס'האָט געהאַט דער רבי, ר' נחמן בראַצ־לאַווער, עליו השלום, וואָס וועגן אים דערציילט מען, אַז ער האָט זיך קונה שם געווען, ניט ווי אַנדערע גוטע אידן מיט תורה זאָגן, נאָר מיט דערציילן מעשיות.

זיינע חסידים פלעגן זאָגן, אַז ר' נחמן בראַצלאַווער'ס מעשיות זיינען אַליין תורה, און זיי האָבן, אין יעדער מעשה וואָס ער האָט דערציילט, געזוכט צו געפינען אַ טיפן געדאַנק, סתרי תורה.

און כאָטש איך האָב ניט אַזאַ שיין לשון ווי ער, וועל איך אייך פונדעסטוועגן דערציילן דריי מעשיות.

ערשטע מעשה — אַן אמת'ע

אַמאָל איז געווען אַ איד, אַן אָרימאַן. האָט דער איד, דער אָרימאַן, געהאַט אַ ווייב מיט פיר קינדער, וואָס ער האָט זיי געדאַרפט שיכן און קליידן, גיבן זיי צום עסן און אַ דאַך איבער'ן קאָפּ.

און קיין פּרנסה האָט דער איד ניט געהאַט.

האָט ער זיך אַזוי געפּלאָגט אַסך יאָרן, ביז גאָט האָט זיך

אויף אים מרחם געווען און האָט אים צוגעשיקט אַ רייכן אידן, אַ ווייטן קרוב.

און דער דאָזיקער גביר, ר׳ זלמן האָט ער געהייסן, איז געקומען צו זיין אָרימען קרוב און ער האָט צו אים אַזוי געזאָגט:

— הער, שמערל, ווייט פון שטאָט האָט איך אַ פאַרם, אַ אימעניע אַ גרויסע. אויף דער אימעניע זיינען פאַראַן הייזער און שטאַלן, אַסך פערד און קי, אַסך פעלדער און וועלדער. וויל איך דיך דאָרט באַזעצן מיט ווייב און קינדער, אַז דו זאָלסט די פעלדער אַקערן, זייען און שניידן; דו זאָלסט די קי האָדעווען און מעלקן די מילך, און מיט דער שפע וואָס גאָט ברוך הוא וועט שיקן, וועלן מיר זיך ביידע טיילן, גלייך אויף גלייך.

האָט דער אָרימער איד, שמערל, זיך אָנגעכאַפּט מיט הענט און מיט פיס, אַ קלייניקייט, אַזאַ גליק!

און ער האָט געדאַנקט זיין רייכן קרוב. ער האָט אים ממש די הענט געקושט. און באַלד נאָכדעם האָט ער פאַרנומען ווייב און קינדער און האָט זיך באַזעצט אויף דער פאַרם פון זיין רייכן קרוב.

און שמערל איז גלייך צוגעוואַקסן געוואָרן צום פעלד און צום בוים, און צו דעם פערד און צו דער קו. ער האָט ליב געקראָגן דעם הויכן באַרג און דעם בלויען הימל, און יעדן פרימאָרגן האָט ער גאָט געדאַנק פאַר דעם חסד וואָס ער טוט מיט אים.

איז אַ גאַנצע וואָך איז שמערל געווען אַ גליקליכער מענטש. ער האָט געטאָן וואָס ער האָט געטאָן. ער האָט געאַקערט און האָט געזייט, און האָט אָפּגעהיט דאָס קלענסטע צווייגעלע פון דעם קלענסטן בוים. מחמת אַלץ וואָס ס׳האָט זיך דאָרט געפונען, איז געווען אונטער זיין רשות. און אַלץ וואָס האָט דאָרט גע־וואַקסן, איז צוגעוואַקסן געוואָרן צו אים אַליין, אַזוי ווי עס וואָלט אַלץ געווען אַ טייל פון אים, און ווי עס וואָלט געווען אינגאַנצן זיין אייגנס.

נאָר איין מאָל אין וואָך, זונטיק, פלעגט אַרויסקומען דער גביר, דער ווייטער קרוב. ר׳ זלמן פלעגט קומען צופאָרן אין אַ טייערן אויטאָמאָביל, און ער פלעגט מיטברענגען מיט זיך אַלערליי גוטע זאַכן, וואָס נאָר אין שטאָט קען מען זיי באַקומען. און ער פלעגט אַריינקומען צו שמערל׳ן, אין דער גרויסער פאַרם הויז,

און זיך דאָרט צעלייגן מיט זיינע גוטע זאכן פון דער שטאָט, און עסן און טרינקן און זיך לאָזן וואוילגיין.

איז יענעם טאָג, דעם איינעם טאָג פון דער גאנצער וואָך, איז שמערל'ן ניט באקומען דאָס לעבן. זיין ווייב פלעגט זיך באהאלטן אין קיך און די קינדער פלעגן זיך האלטן אין א ווינקל, און פון ווייטנס קוקן צום טיש, וואו דער גביר האָט זיך צעלייגט מיט די נאשערייען וואָס ער האָט מיטגעבראַכט פון שטאָט.

און ר' זלמן איז גראד געווען א וואוילער מענטש. ער פלעגט רופן שמערל'ן צום טיש, אדרבא, קום אהער, שמערל, זעץ זיך. פאַרזוך . . . נאָר שמערל'ן איז קיין זאך ניט געקראָכן אין האלז.

מחמת אין דעם איינעם טאָג האָט שמערל דערפילט, אז דאָס אַלץ וואָס ער היט־אָפּ א גאַנצע וואָך, און וואָס ער האָט אזוי ליב ווי עס וואָלט געווען זיין אייגנס, איז דאָך, אין דער אמת'ן, ניט זיינס . . . און אז דער דאָזיקער ווייטער קרוב זיינער, דער גביר, קען אין א שיינעם טאָג די אימעניע פאַרקויפן, און שמערל וועט ווידער בלייבן אַזוי ווי אויפ'ן וואסער, מיט'ן ווייב און מיט די קינדער.

אַ גליק, וואָס דאָס האָט געדויערט בלויז דעם איינעם טאָג, זונטיק; נאכדעם, ווי ר' זלמן איז אַוועקגעפאָרן צוריק אין שטאָט, האָט שמערל זיך ווידער דערפילט, ווי ער אַליין וואָלט דאָ געווען דער אמת'דיקער באלעבאָס פון דעם גאנצן גוטס, וואָס איז געווען אנפאַרטרויט אין זיינע הענט. און ער האָט ווידער מיט ליבשאַפט געטאָן זיין אַרבעט, און ווידער האָט ער ליב געהאט און הנאה געהאט פון דעם פעלד און פון דעם בוים, פון דעם פערד און פון דער קו, ביז . . . ביז ס'איז ווידער אונטערגעקומען א זונטיק.

און אזוי איז שמערל געווען א גליקלעכער, א צופרידענער, זעקס טעג אין וואָך. און דעם זיבעטן טאָג, זונטיק, איז ער געווען דער אומעטיקסטער מענטש אויף גאָט'ס וועלט.

צווייטע מעשה — אַן אויסגעטראַכטע

און איצט, רבותי, וועל איך אייך דערציילן אַ צווייטע מעשה, אַן אויסגעטראַכטע. איז ווען איך וואָלט געקענט אזוי שיין דער־ציילן ווי ר' נחמן, וואָלט איך אָנגעהויבן בזה הלשון:

אמאָל איז געווען אַ קייסער. אַ גרויסער קייסער איז ער געווען. ער האָט געהערשט איבער אַסך לענדער און איבער אַסך מדינות.

און ער איז געווען זייער רייך, דער קייסער. ער איז געווען אפשר דער רייכסטער פון אַלע מלכים אויף דער וועלט. מחמת ער האָט אַרויפגעלייגט גרויסע שטייערן אויפ'ן פאָלק; און יענע לענדער וואָס זיינען אים געווען אונטערטעניק, האָבן אים געצאָלט שווערע צינזן.

און דער קייסער האָט געהאַט אַ גרויסן, וואונדערלעכן גאָרטן, אַ סאַד מיט די בעסטע פרוכטביימער אויף דער וועלט. אין דעם גאָרטן האָבן געוואַקסן אַזעלכע אויסטערלישע ביימער, וואָס ערגיץ אַנדערש האָט מען אַזוינע גאָר ניט געזען.

און אויף די ביימער האָבן געוואַקסן די שענסטע און די גרעסטע עפּל; און זיי זיינען געווען אַנגענעם פאַר'ן אויג צו קוקן אויף זיי, און אַ דערקוויקעניש פאַר'ן גומען.

און גרויסע, געלע באַרן האָבן דאָרט געוואַקסן אויף די ביימער, וואָס צוליב זייער זאַפטיקייט פלעגן זיי ממש צעגיין אין מויל. היינט זיינען דאָרט געווען די שענסטע פלוימען, די וואונ־דערלעכסטע טרויבן, און די מאַראַנצן, וואָס האָבן דאָרט געוואַקסן, האָבן געהאַט אַ שם אויף דער וועלט.

האָט איינמאָל דער קייסער אויסגעקליבן איינעם פון זיינע געטרייע קנעכט, האָט אים אַריינגעפירט אין דעם דאָזיקן גאָרטן, און ער האָט צו אים אַזוי געזאָגט:

— זע, אין דיינע הענט גיב איך איבער דעם דאָזיקן גאָרטן, מיט די אַלע וואונדערלעכע ביימער וואָס געפינען זיך אין אים. היט אים אָפּ, דעם גאָרטן, און עס וועט דיר וואוילזיין.

און דער קנעכט האָט אונטערטעניק געענטפערט:

— וואויל, אדוני קיניג.

און דער קייסער האָט ווייטער געזאָגט צו אים:

— זאָלסט מיר אָפּהיטן יעדער ביימעלע אין דעם גאָרטן, און יעדע פרוכט וואָס וואַקסט אויף די ביימער. קענסט עסן פון די פרוכט וויפיל דו ווילסט, אָבער אָפּהיטן זאָלסטו די ביימער, ס'זאָל זיי, חלילה, קיין בייז ניט געשען.

און דער קנעכט האָט זיך פאַרבויגן ביז צו דער ערד און ער האָט געזאָגט:

— איך וועל געהאָרכן, אדוני קיניג.

און דער קייסער האָט ווייטער געזאָגט:

— נאָר איין זאַך, קנעכט, זאָלסטו דיר נעמען אין זין און געדענקן: מיר קען איינפאַלן, אַז איך ז.ה׳ אַמאָל, אין מיטן אַ שיינעם, ליכטיקן טאָג, אַריינקומען אהער אין גאָרטן, אָנכאַפּן דיך ביים קאַרק, און דיך אַרויסוואַרפן אויף יענער זייט . . .

איז דער קנעכט געוואָרן בלאַס און האָט אָנגעהויבן ציטערן ווי אַ בלאַט.

און זיינע ליפּן האָבן עפּעס געמורמלט, אַזוי ווי זיי וואָלטן געזאָגט און זיך געבעטן: „אדוני קיניג, הייב מיך ניט אויף און וואַרף מיך ניט אַראָפּ . . .״

אָבער ס׳איז ניט געהערט געוואָרן אויף דער וועלט, אַז אַ קנעכט זאָל אַזוינס זאָגן צו זיין קייסער. און דער קנעכט האָט געשוויגן. ער האָט נידריקער אַראָפּגעבויגן דעם קאָפּ און ער האָט געזאָגט מיט הכנעה:

— ווי דו זאָגסט, אדוני קיניג. דיין וואָרט איז באַפעל . . .

און דער קייסער איז אַוועקגעגאַנגען, און דער קנעכט איז געבליבן אין דעם גרויסן, רייכן, וואונדערלעכן גאָרטן, וואָס דער קייסער האָט איבערגעגעבן אין זיינע הענט, און ער האָט גרויס הנאה געהאַט פון די שיינע פּירות וואָס האָבן דאָרט געוואַקסן.

נאָר אַז דער קנעכט האָט דערהערט טריט, ערגיץ צווישן די ביימער, פלעגט זיין האַרץ אָנהויבן צו ציטערן און צו פלאַטערן.

עס האָט זיך אים אַלעמאָל אויסגעוויזן, אַז דאָס איז אָנגעקומען די כשוגענע מינוט אויפ׳ן קייסער, און אַז דאָס קומט ער איצט צו אים, דעם קנעכט, און אַז באַלד וועט ער אים, היגטנ־אַרום, אָנכאַפּן ביים קאַרק, און אַזוי, אָן אַ פאַרוואָס, אָן אַ פאַר־ווען, אַרויסוואַרפן אויף יענער זייט פונ׳ם גאָרטן . . .

ער איז דאָך אַ קייסער, קען ער דאָך טאָן מיט זיין קנעכט וואָס זיין האַרץ גלוסט.

פלעגט דער קנעכט אַרומגיין צווישן די שמעקנדיקע ביימער

און דאָס האַרץ איז אים אַלעמאָל געווען שווער, און קיין שמייכל האָט זיך קיינמאָל ניט באַוויזן אויף זיינע ליפּן.

דריטע מעשה — א משל

און איצט, רבותי, אז איר האָט אויסגעהערט די ערשטע צוויי מעשיות, וועל איך אייך דערציילן די דריטע מעשה, וואָס אין איר איז באַהאַלטן אַ משל.

אַמאָל איז געווען אַ פּריץ, און ווי דער שטייגער איז פון פּריצים, איז ער געווען אַ שטיקל טירוף. ער האָט געהאַט משוגענע איינפאַלן.

און, ווי דער שטייגער איז פון פּריצים, האָט ער געהאַט בא זיך אויפ'ן הויף אַ אידן. דער איד האָט געהאַלטן באַם פּריץ די מיל, און פון דעם האָט ער געהאַט פּרנסה. דער פּריץ האָט געהאַלטן פון אים, און דער איד האָט געקענט אַריינקומען צום פּריץ אין פּאַלאַץ ווען ער האָט געוואָלט.

איינמאָל, איז אַ פרימאָרגן, קומט דער פּריץ צום אידן אין דער מיל. האָט דער איד זיך געוואונדערט. ס'איז ניט געווען דעם פּריץ'ס טבע צו קומען צו אים.

און ער גיט אַ קוק, דער איד, זעט ער, הינטער'ן פּריץ שטייט אַ דינער, און דער דינער טראָגט אויף די הענט אַ קליין, קלאָר־ווייס שעפּעלע.

וואונדערט ער זיך נאָך מער, דער איד. אָבער פרעגן פרעגט ער ניט.

זאָגט דער פּריץ אַזוי צו דעם אידן:

— הער, חיים, דו זעסט דאָס דאָזיקע שעפּעלע? ס'איז צוויי וואָכן אַלט. וויל איך דאָס איבערגעבן אין דיינע הענט אויף צוויי וואָכן צייטן, אַז דו זאָלסט עס האָדעווען און אָפּהיטן.

זאָגט דער איד:

— אודאי, פּריץ, וועל איך דאָס אָפּהיטן, אַזוי ווי עס וואָלט געווען ניט אַ שעפּעלע, נאָר מיינס אַן אייגן קינד.

זאָגט דער פּריץ:

— אָבער דאָס איז ניט אינגאַנצן, חיים. זאָלסט וויסן, אַז דאָס שעפּעלע האָב איך אָפּגעוואוינן, איידער איך האָב עס דיר אַהער געבראַכט. און עס איז בא מיר פאַרשריבן וויפיל ס'האָט

געוואוינגן היינט אינדערפרי. זאָלסטו געדענקן, אַז ווען איך וועל קומען אין צוויי וואָכן ארום, אָפּנעמען דאָס שעפּעלע, טאָר עס ניט ווערן א לויט מער, וויפיל עס וועגט אצינד . . .

איז חיים געוואָרן מורא׳דיק דערשראָקן. ער האָט אָנגעהויבן ציטערן, און ער האָט צום פּריץ אַזוי געזאָגט:

— אדוני פּריץ, ווי קען אַזוינס געמאָלט זיין ? דאָס שעפּעלע וואקסט דאָך . . . דאָס שעפּעלע דאַרף דאָך עסן און טרינקן . . . ווי קען עס זיין, אַז עס זאָל אין צוויי וואָכן ארום וועגן פּונקט ווי איצט, און א לויט ניט מער ?

איז דער פּריץ געוואָרן בייז. דער רשע האָט זיך אין אים צעשפּילט:

— איך וויל פון גאָר ניט וויסן ! — האָט ער געשריען און געטופּעט מיט די פיס. — דו זאָלסט טאָן ווי איך הייס דיר. און אויב דאָס שעפּעלע וועט וועגן מער ווי איצט, וועל איך מיט מיינע אייגענע הענט דיר דעם קאָפּ אָפּהאקן . . .

און דער פּריץ איז אוועק, און דער דינער נאָך אים. און דער איד איז געבליבן זיצן א דערשלאָגענער. וואָס זאָל ער איצט טאָן ? ווי אַזוי זאָל ער זיך איצט ראַטעווען ? ניט אַנדערש, גאָט שטראָפט אים פאַר זיינע זינדיקע מחשבות. ווארום וואָס׳ער מענטש האָט ניט קיין זינדיקע מחשבות ?

און חיים האָט געפאַסט דריי טעג און דריי נעכט. ער האָט געזאָגט תהילים און ער האָט געוויינט מיט הייסע טרערן פאַר גאָט, און ער האָט געבעטן צו אים, אַז ער זאָל אים צושיקן א גוטע מחשבה, ווי אַזוי ער זאָל זיך ראַטעווען פון דעם משוגענעם פּריץ.

און ס׳איז געווען אויפ׳ן דריטן מעת־לעת, באנאכט, איז חיים׳ן פּלוצים געקומען א ליכטיקער געדאנק אין קאָפּ. ער איז ארונטער פון בעט און האָט אויפגעהויבן די הענט צום הימל, און ער האָט געדאנקט דעם בורא פאַר דער גוטער מחשבה וואָס ער האָט אים צוגעשיקט.

יענע נאכט האָט חיים דער מילנער שוין ניט געקענט שלאָפן. ער איז אויפגעשטאנען כאור הבוקר און האָט זיך גענומען מאכן א שטייג.

איין העלפט פון דער שטייג האָט ער געמאַכט פון דינע צווייגלעך פון הושענאביימער, און די צווייטע העלפט האָט ער געמאַכט פון אייזערנע שטאַנגען.

דערנאָך האָט ער די שטייג צעטיילט אויף צוויי העלפטן; אין דער ערשטער העלפט האָט ער אַריינגעזעצט דאָס ווייסע שעפעלע, וואָס דער פּריץ האָט אים געבראַכט, און אין דער צווייטער העלפט, וואָס איז געווען געמאַכט פון אייזערנע שטאַנגען, האָט ער אַריינגעלאָזט אַ גרויסן, בייזן, הונגעריקן וואָלף.

און יעדן טאָג האָט חיים געבראַכט דעם שעפעלע צו עסן פון דעם שענסטן און בעסטן וואָס ער האָט געקענט קריגן. אָבער דעם וואָלף האָט ער גאָר קיין עסן ניט געגעבן. ער האָט אים געלאָזט הונגערן באַטאָג און באַנאַכט.

און ס'איז געווען, ווען חיים פלעגט דערלאַנגען דעם שעפעלע דאָס עסן, פלעגט דער וואָלף אַרויסלאָזן אַ מורא'דיקן ברום, און פלעגט זיך אַ וואַרף טאָן צום שעפעלע. אָבער די אייזערנע שטאַנגען האָבן אים צום שעפעלע ניט צוגעלאָזט.

פלעגט דער וואָלף, אין זיין האַלבער שטייג, מורא'דיק וואָיען, קריצן מיט די ציין, און דורכשטעכן דאָס אָרימע שעפעלע מיט זיינע בייזע, ברענענדיקע אויגן. און דאָס אָרימע שעפעלע האָט נעביך געציטערט, זיך געקאָרטשעט אין דרייען, און דער ביסן איז דעם שעפעלע נעביך געבליבן שטיין אין האַלדז.

און אַזוי האָט חיים געטאָן גאַנצע צוויי וואָכן צייט. דאָס שעפעלע האָט ער געהאָדעוועט און דעם וואָלף האָט ער אויסגעהונגערט. און כאָטש דאָס שעפעלע האָט געגעסן, האָט זיך אויף דעם גאָרניט אָנגעזען, און ס'האָט קיין לויט פלייש ניט צוגענומען, מחמת מורא פאַר דעם בייזן, הונגעריקן וואָלף.

און אַז דער פּריץ האָט צוריקגענומען דאָס שעפעלע און ער האָט עס אָפּגעוואויגן, האָט ער געזען, אַז ס'האָט קיין לויט פלייש ניט צוגעקראָגן, און דער פּריץ איז געווען צופרידן און חיים דער מילנער איז געווען געראַטעוועט . . .

אויספיר

און איצט, רבותי, אַז איר האָט אויסגעהערט אַלע דריי מעשיות, ווילט איר דאָך אודאי וויסן דעם שכל פון זיי.

איז עס אַזוי ווי מיט אַ מענטשן וואָס גייט אין וועג און קומט צו אַ לויטערן וואַסער. בייגט דער מענטש זיך אָן, צו טרינקען פון דעם וואַסער, אָדער צו וואַשן דאָרט זיין פנים. איז וואָס, מיינט איר, זעט ער דאָרט, אין דעם לויטערן וואַסער? זיך אַליין זעט ער דאָרט.

און אויב צווישן אייך, רבותי, געפינט זיך עמיצער, וואָס ס'איז אים אַמאָל אויסגעקומען אָפּצוהיטן פּרעמד האָב־און־גוטס און עס באַטראַכטן ווי זיין אייגנס, וועט ער פאַרשטיין דעם שכל פון דער ערשטער מעשה.

און אויב צווישן אייך, רבותי, געפינט זיך אַ מענטש, וואָס מ'האָט אים איבערגעגעבן אין רשות אַ גאָרטן, און מ'האָט אים כסדר געשראָקן, אַז מ'קען אים, אין אַ שיינעם טאָג, אָן אַ פאַרוואָס און אָן אַ פאַרוועז, אַרויסוואַרפן פון דאָרטן, וועט יענער פאַרשטיין דעם שכל פון דער צווייטער מעשה.

און אויב עמיצער פון אייך, רבותי, האָט אַמאָל געוואוינט שטייג־ביי־שטייג מיט אַ בייזער, צערייצטער חיה, וואָס איז שטענדיק גרייט אַריינצוכאַפּן די נעגל אין אייער לייב און אַרויסרייסן דעם ביסן פון אייער מויל, דער וועט פאַרשטיין דעם משל פון דער דריטער מעשה.

דער וואָס פאַלט

פאָרבאַמערקונג:

דעם מאַטעריאַל פאַר דער מעשה, וואָס איך לייג אייך דאָ פאָר, האָב איך געקראָגן פון מיינעם אַ באַקאַנטן, אַ פריינט, און איך גיב עס אייך איבער כמעט אין זיינע אייגענע ווערטער, און דעריבער פאַלט פון מיר אַרונטער אַ טייל אחריות פאַר דער דאָזיקער זאַך.

ער רופט די זאַך „עטיוד,” און גאָט איז מיין עדות, אַז ניט איך ווייס וואָס עטיוד מיינט, און ניט איך ווייס צי דאָס וואָרט פּאַסט זיך אַהער; נאָר אַזוי ווי אַ בלינדער טאַפּט דעם וועג, אַזוי בלאָנדזשע איז אַרום אין דער דאָזיקער זאַך, און מיין איינציקע האָפענונג איז אויף גאָט, דעם בורא, אַז ער וועט מיר העלפן אַרויסצוקומען אויף אַ גלייכן וועג.

און איצט קומט די מעשה:

איר האָט אודאי באַמערקט, מיינע ליבע, אַז ווען אַ מענטש גייט אין גאַס, גליטשט זיך אויס און פאַלט, לאַכן פון אים די פאַרבייגייער. דאַכט זיך פון וואָס צו לאַכן איז ניטאָ, דאָך לאַכט מען. די אַפּלאַכער ווייסן אַז מיט זיי אַליין קען טרעפן דאָס זעלביקע, און דאָך לאַכן זיי. צומאָל לאַכט אַפילו דער געפאַלענער אַליין אויך. עס זיינען, אמת, אויך דאָ אַזעלכע, וואָס לאַכן ניט, נאָר באַדויערן, פילן מיט און העלפן דעם געפאַלענעם זיך אויפהויבן, אָבער אַזעלכע זיינען דאָ זייער ווייניק.

דאָס איז גערעדט, ווען מיט אַ מענטשען טרעפט זיך אַמאָל אַ צופאַל, ער גליטשט זיך אויס, פאַלט און הויבט זיך אויף אַליין, אָדער דורך אַנדערע. אָבער ווען מיט איין און דעמזעלביקן מענטשן טרעפן זיך אַזעלכע צופאַלען אָפט, און אַמאָל נאָך צו אָפט, פון אַזאַ מענטשן לאַכט מען שוין ניט, מען איז שוין צוגעוואוינט צו דעם, און דער פאַל, ווי קאָמיש ער זאָל ניט זיין, רופט שוין

מער קיין געלעכטער נישט ארויס. עס רופט שוין ארויס באדויערן, און, וואס נאך ערגער. עס רופט ארויס פאראכטונג, א ווידער־ווילן, אן עקל, און די נאענטסטע אפילו קערן זיך אוועק פון דעם נעפאלענעם מיט'ן ווארט „שלימזל" אויף די ליפן.

און אט אזא מענטש האט געלעבט אין אונזער געגנט. אזוי, אויפ'ן אויסקוק, א מענטש, דאכט זיך א וואוילער, די זעלביקע נאז און אויגן ווי בא אלע מענטשן. די זעלביקע פיס און הענט וואס בא אנדערע. אפילו מיט זיין קליידונג האט ער זיך ניט אונטערשיידט פון אנדערע. און דאך איז דער דאזיקער מענטש נישט געווען ווי די אנדערע, און אנדערש איז ער געווען דערמיט, וואס ער איז כמעט יעדן ליבן טאג פון זיין לעבן געפאלן.

געפאלן, זיך אויפגעהויבן, אויפגעהויבן זיך און ווידער גע־פאלן.

אזוי כסדר.

בעת ער איז נאך א קינד געווען און א שטיפער דערצו, האט ער זיך אמאל א ביסל אויסגעלונקען, פון דעמאלט אן האט ער טאקע א ביסל אונטערגעהונקען אויפ'ן לינקן פוס, אבער טאקע נאר א קליין ביסעלע, וואס קיין שום זייטיק אויג האט עס ניט געקענט באמערקן, אפילו ער אליין פלעגט עס אויך ניט בא־מערקן, א חוץ וואס ער פלעגט צייטנווייז פילן א שארפן ווייטיק אינ'ם לינקן געלענק.

קען זיין, אז פון דעם האט עס זיך גענומען וואס ער האט קיינמאל ניט געקענט זיך האלטן שטייף אויף זיינע אייגענע פיס, און וואס זיכער איז ער געווען נאר דעמאלט, ווען ער האט געהאט אויף וואס זיך אנצושפארן. אבער וואס די אורזאך זאל ניט זיין, ער איז געפאלן אזוי אפט און אזוי גיך ווי ער האט זיך נאר באוויזן אויף די רוישיקע וועגן פונ'ם לעבן.

צום ערשטן מאל, אז ער איז ארויס אויפ'ן ברייטן וועג, וואס האט אים אוועקגעפירט פון זיין שטילער היים, און האט אים אריינגעווארפן אין דער נעץ פון די פארדרייטע און פארפלאנ־טערטע וועגן פונ'ם לעבן, איז ער געבליבן שטיין אביסל מטושטש, מיט דער האנט אויפ'ן שטערן, אויף די אויגן, געקוקט ארום זיך דערשראקן, און האט ניט געוואוסט צי זאל ער זיך נעמען רעכטס אדער לינקס, אדער גיין אין דער מיט, אינ'ם רעכטן פלאנטער,

וואו די וועגן קומען זיך צונויף פון אַלע עקן. און נאָך איידער ער האָט באַוויזן צו שטעלן דעם ערשטן פוס, האָט ער זיך שוין אָנגעשטויסן אָן אַן אויטאָמאָביל, אָן אַ קאַר, אָדער גאָר אָן אַ טעלעגראַף סלופּ און ער איז שוין געלעגן אויסגעצויגן ווי לאַנג ער איז.

צום אָנהויב האָבן מענטשן, פאַרבייגייער, געשמייכלט, נאָכדעם געלאַכט, און נאָך שפּעטער — אינגאַנצן זיך אָפּגעקערט פון אים מיט'ן וואָרט „שלימזל" אויף די ליפּן.

אָבער דער געפאַלענער האָט זיך אַלע מאָל אויפגעהויבן, זיך אויסגעגלייכט. זיך אַרומגעשטויבט די האָר פון'ם קאָפּ, און איז אַוועק זיין וועג מיט וואַקלנדיקע טריט.

משמעות אַז דער מענטש האָט אויף זיין לעבן טאַקע קיינמאָל קיין שטאַרקע פיס ניט געהאַט.

* * *

און אָט דער דאָזיקער מענטש, וואָס האָט קיינמאָל קיין גאַנצן, רואיקן טאָג נישט געהאַט אויף זיין לעבן, וואָס האָט זיך אויפגעהויבן אַזוי גיך ווי ער איז געפאַלן, און איז געפאַלן אַזוי גיך ווי ער האָט זיך אויפגעהויבן, אָט דער דאָזיקער מענטש וואָס באַקאַנטע האָבן אים אין פּנים גערופן „שלימזל," האָט פונדעסטוועגן געהאַט אַ ווייב וואָס ער האָט ליב געהאַט פון זיין טיפן האַרצן, און קינדערלעך וואָס זיינען אים געווען טיף איינגעבאַקן. כאָטש קיינער האָט עס ניט באַמערקט און ער אַליין אפשר אויך ניט . . . אָט דער דאָזיקער מענטש האָט פונדעסטוועגן געהאַט אַ שיינע הויז, אַ ליבע היים, און ער האָט זיך געפּלאָגט, אָנגעשטריינגט מיט אַלע כחות אויפצוהאַלטן די דאָזיקע היים זיינע, און איר געבן אַלץ וואָס זי באַדאַרף צו האָבן. נאָר מ'שטיינס געזאָגט, וואָס קען אויפטאָן אַ מענטש וואָס איז זיין גאַנצן לעבן פאַרנומען נאָר מיט איין זאַך — פאַלן און אויפשטיין, אויפשטיין און פאַלן . . .

יעדן פאַרנאַכט איז ער געקומען אַהיים אָן אויסגעמאַטערטער, אָן איינגעריכטער פון קאָפּ ביז די פיס. אויסגעוואַלגערט זיך אויף אַלע וועגן, אין אַלע שטויבן, אין אַלע בלאָטעס, און בא

דער טיר האָט אים שוין באַגעגנט דאָס ווייב מיט אַ ווייטיקדיקן שמייכל אויף די ליפּן.

— ווידער געפאַלן?

וואָס זאָל ער איר דאַרויף ענטפערן? זי זעט דען אַליין ניט? דאַכט זיך מען קען עס אויף אים לייכט דערקענען, און דאָך פרעגט זי . . . און זי וויל נאָך וויסן ווי אַזוי, און וואו איז ער געפאַלן . . . וואָס מאַכט עס דען אויס? יאָ, ער באַמערקט אפילו, אַז דורך זיין אָפטן פאַלן פאַלט ער אויך ביי זיין ווייב אין די אויגן, פאַרלירט באַ איר דאָס ביסל ווערט וואָס ער האָט אַמאָל געהאַט באַ איר אין די יונגע יאָרן; ער פילט ווי זי דערווייטערט זיך פון אים, ווערט קעלטער, און דאָס האָט אים, נאַטירלעך, שטאַרק וויי געטאָן, כאָטש קיינער האָט עס ניט געוואוסט, און ער אַליין אפשר אויך ניט . . .

און זיינע באַקאַנטע פלעגן אַלע קוקן קרום אויף אים, געזאָגט האָבן זיי אפילו גאָר נישט, נאָר דאָס וואָרט „שלימזל" האָט כסדר געשפּילט אויף זייערע ליפּן.

* * *

אַזוי איז זיך געגאַנגען דאָס לעבן. טאָג נאָך טאָג און יאָר נאָך יאָר. יעדן פרימאָרגן זיינען טויזנטער און מיליאָנען מענטשען אויפגעשטאַנען פריש און מונטער, און יעדער איינער האָט זיך גענומען צו זיין טאָג־טעגלעכער אַרבעט. אונזער מענטש אויך אַזוי. אויפגעפּעדערט זיך יעדן פרימאָרגן, און גענומען זיך גלייך צו זיין טעגלעכער אַרבעט — פאַלן; אויפהויבן זיך און ווידער פאַלן. . . .

אַזוי כסדר.

ער איז עלטער געוואָרן, און זיינע פיס — שוואַכער. און וואָס שוואַכער די פיס, אַלץ אָפטער איז ער געפאַלן. מיט מי זיך אויפגעהויבן, אָנגעשטריינגט זיך צו האַלטן זיך גלייך פאַר אַ קורצער ווייַלע, און — איז ווידער געפאַלן.

זיין ווייב איז אויך עלטער געוואָרן, און האָט באַקומען גרויע האָר אין קאָפּ. מיט אַ האַרץ פול ווייטיק האָט זי יעדן אוונט אָפּגעוואַרט איר געפאַלענעם מאַן, געשטאַנען גרייט מיט אַ באַרשט אים אַרומצורייניקן, און מיט אַ צרה'דיקן שמייכל גע־

טראכט, אז מסתמא איז עס גאָט׳ס ווילן, אז זי זאָל אַזוי אָפּלעבן איר וועלט.

און די קינדער זיינען עלטער געוואָרן, אויסגעוואַקסן, שיין געוואָרן, קלוג און געראָטן, און אַז ער האָט געקוקט אויף זיין עלטער מיידעלע, אויף איר שיינקייט, און געהערט זי רעדן, האָט ער אָפט זיך געוואונדערט: ווי קומט צו אים אַזאַ געראָטן קינד?

און וואָס מער די קינדער האָבן זיך צעוואַקסן, שענער און געראָטענער געוואָרן, אַלץ מער האָט דער דאַזיקער מענטש אָנגעהויבן צו דערפילן דאָס ווארעמע געפיל וואָס האָט שטילערהייט יאָרנלאַנג געטליעט אין זיין ברוסט. ער האָט אַלץ מער אָנגעהויבן פילן ווי טייער די קינדער זיינען אים, און ווי ער איז גרייט אפילו מקריב צו זיין זיין לעבן פאַר זיי.

און טאַקע דעריבער איז זיין ווייטיק געווען אַזוי גרויס.

טאַקע אמת, אַ „נעפאַלענער" מענטש, אַ „שלימזל," אָבער אַ הארץ האָט ער דוקא, ווייזט אויס, געהאַט אַ ברייטס און אַ וואַרעמס, וואָס האָט שטארק געקלאַפּט און הייס געפילט.

און אַמאָל, אין אַן אָוונט, ווען ער איז, ווי דער שטייגער זיינער, געקומען אַהיים נאָך אַ טאָג פון פאַלענישן אָן אַ שיעור, האָט אים בא דער טיר אָפּגעוואַרט זיין ווייב און דאָס יונגע טעכטערל. די מוטער האָט מיט ווייטיק אַ שמייכל געטאָן, און ווי אַלע מאָל געזאָגט:

— ווידער געפאַלן?

און אַקאָרשט דאָס וואָרט „שלימזל" רייסט זיך בא איר אַראָפּ פון די ליפּען.

און דאָס מיידעלע האָט פון דער זייט באַטראַכט איר צדה'־דיקן טאַטן; אויף איר יונג פּנים האָט זיך אָפּגעשפּיגלט רחמנות און צער אָן אַן עק, זי האָט צונויפגעלייגט אירע ווייסע הענטלעך אויף איר קינדעריש הערצל, און אַזוי ווי מיט פאַרוואורף אַרויסגערעדט:

— אָ, פּאַפּע, ביז ווען וועסטו אַזוי פאַלן?

דער פאָטער האָט אַ ציטער געטאָן, ער האָט געפּרואווט זיך אויסגלייכן, שטעלן זיך גראָד אויף די פיס, אַרויסשטעלן די ברוסט אַזוי ווי אַ סאָלדאַט, אָבער ער האָט ניט געקענט. ער האָט זיך

באַגענגט מיט זיין קינד'ס רחמנות'דיקן בליק, און ער האָט דערפילט ווי עס ווערט אים היים און קאַלט איבער'ן גאַנצן קערפּער, ווי אַ קאַלטער שווייס שלאָגט אים אַרויס אויפ'ן שטערן, און אַזוי ווי שאַרפע, גליענדיקע נאָדלען וואָלטן געשטאָכן דאָס גאַנצע לייב זיינס. ער האָט פאַרביסן די ליפּן, און וואָס זאָל ער איר ענטפערן, וואָס?

דערנאָכדעם, אַז דער דאָזיקער מענטש האָט זיך ווידער געפונען אין דרויסן, אויף די ברייטע, פאַרפּלאָנטערטע וועגן פונ'ם לעבן, וואו פאַרשידענע נעצן זיינען געוועזן אויסגעשפּרייט פאַר זיינע פיס, האָט איין איינציקע פראַגע כסדר געבויערט זיין מוח . . . וויפיל מאָל וועט ער היינט פאַלן? . . .

— אָט דעמאָלט האָט דער דאָזיקער מענטש מיט ציטערניש געטראַכט פונ'ם אָוונט, ווען ער וועט באַ דער טיר פון זיין ליבער היים טרעפן ניט נאָר די מוטער פון זיינע קינדער, וואָס וועט אים באַגעגנען, ווי אַלע מאָל, מיט'ן אויסדרוק: „שוין ווידער געפאַלן? . . .״ נאָר מיט דער מוטער וועט אויך שטיין זיין יונגע, געראַטענע טאָכטער, וועט קוקן אויף אים מיט צער און רחמנות, וועט פאַרברעכן די ווייסע הענטלעך אויף דער קינדערשער ברוסט, און וועט, ווי נעכטן, פרעגן:

— אָ, פּאַפּע, ביז ווען וועסטו אַזוי פאַלן? . . .

און איר קול וועט זיין שטיל, און אַזוי טיף אָנגעזאָפּט מיט טרערן. און וואָס וועט ער איר ענטפערן, וואָס?

בעסער וואָלט שוין געוועזן ער זאָל אַהיים קומען נאָר שפּעט, ווען די קינדער וועלן שוין אַלע שלאָפן אין די בעטן.

אָבער ער האָט געוואוסט אַז דאָס איז גאָר קיין וועג נישט. יעדנפאַלס, אַז דאָס איז גאָר קיין גערעכטער וועג נישט.

האָט זיך דער דאָזיקער מענטש צוגעשפּאַרט צו אַ טעלעגראַף-סלופּ אין מיטן פון די רוישיקע וועגן. אַרום האָט גערוישט און געקאָכט, קאַרס און מאַשינען, וועגענער און פערד און מענטשן אַלערליי, אַזוי ווי טויזנטער מחבלים, ניט גוטע, האָבן זיך געדרייט אַרום אים אין אַ ווילדן טאַנץ, אַזוי ווי זיי וואָלטן אַלע געהאַט נאָר די איינציקע כונה אַז זיי זאָלן אים פאַרפּלאָנטערן אין אַ נעץ, אומוואַרפן אים, לאָזן אים אויפשטיין און ווידער אומוואַרפן . . . אָבער דער דאָזיקער מענטש האָט איצט ניט געטראַכט

פון די אַלע מכשולים וואָס לויערן אויף אים פון אַלע זייטן, נאָר ער האָט געטראַכט פון זיין היים, פון זיין ווייב, און דערהויפּט — פון זיינע קינדער, און נאָך מער — פון זיין טעכטערל, וואָס איז שוין גרויס און אַזוי שיין, און — אַזוי פאַרשטאַנדיק, אַז זי פאַרשטייט שוין וואָס פאַר אַ שלימזל אַ טאַטן זי האָט.

און זיין ווייטיק אין האַרצן איז געוועזן גרויס און טיף, און וואָס מער ער האָט געטראַכט, אַלץ גרעסער איז געוואָרן זיין ווייטיק, אַלץ טיפער דער שמאַרץ.

און שטייענדיק מיט דער פּלייצע צוגעשפּאַרט צום טעלעגראַף־סלופּ, האָט דער דאָזיקער מענטש געמאַכט אַ חשבון־הנפש מיט זיך אַליין.

מיינע באַקאַנטע קערן זיך אָפּ פון מיר, קוקן אויף מיר מיט עקל, מיט פאַראַכטונג, רעדן מיט הלצה און רופן מיך „שלימזל."

די נאָענטע ווערן ווייט, באַדויערן, שאָקלען מיט די קעפּ: שלימזל . . .

מיין ווייב ווערט קאַלט צו מיר, פאַרדראָסיק, אַלץ צוליב דעם וואָס איך פאַל, און וואָס איך קען קיינמאָל נישט שטיין אויף די אייגענע פיס.

אָבער ניט די פאַראַכטונג פון באַקאַנטע, און נישט דאָס באַדויערן פון די נאָענטע, און אפילו נישט די ווייטקייט פון דער אייגענער ווייב, טוט אַזוי וויי, ברענט אַזוי אין האַרצן, פאַרשאַרפט אַזוי דעם ווייטיק, ווי דער רחמנות'דיקער בליק פון דער יונגער, שיינער, קלוגער און געראָטענער טאָכטער, וואָס איז שוין אויסגע־וואַקסן אַזוי גרויס, און וואָס איז שוין פאַרשטאַנדיק אַזוי צו פאַרשטיין וואָס פאַר אַ טאַטן זי האָט נעביך . . .

ביי די קינדער נאָך פאַרלירן דעם ווערט ?

ביי זיי אין די אויגן אויך פאַלן ?

זייער ליבע, זייער נאָענטקייט, זייער וואַרימקייט פאַרלירן ?

צו וואָס־זשע, גאָטעניו, האָסטו גאָר איינגאַנצן באַשאַפן אַזאַ קאַליקע אויף דער וועלט ? . . .

אַזוי האָט דער דאָזיקער מענטש געטראַכט, מיט האַלב פאַר־מאַכטע אויגן און מיט אַ האַנט אויפ'ן שטערן. און לאַנג, יענעם

אונט איז ער אזוי פארטראכטערהייט געשטאנען באם סלופ, גע־טראכט און געטראכט, און אזוי לאנג דארט געשטאנען, געשטאנען און געשטאנען.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

ווי איר זעט, מיינע ליבע, איז קיין סוף צו דער דאזיקער מעשה, אדער עטיוד, נישטא, און אפשר קען טאקע קיין סוף צו דעם נישט זיין . . . אבער גאט איז מיין עדות, אז איך האב אויסגענוצט מיין פריינט׳ס מאטעריאל צום בעסטן. אזוי ווייט ווי איך האב נאר געקענט. און איצט האב איך נאר איין בקשה צום בורא עולם, אז ער זאל מיך לייטזעליקן אין די אויגן פון די לעזער, ער זאל זייערע אויגן עפענען און אנפילן זייערע גע־דאנקען מיט פארשטאנד, אז זיי זאלן אליין קענען זיך פאנאנדער־קלייבן אין דער דאזיקער געשיכטע און מאכן צו איר דעם נויטיקן פירוש, יעדער לויט זיין אייגענעם פארשטאנד.

אמן.

ערך

באב אין שטאט און באב אין דארף

ווען מיר באגעגנען זיך צום ערשטן מאל מיט אונדזער העלד, באב, איז ער א מענטש שוין נאענט צו די זעכציקער. באב ארבעט אין דער זעג־מיל, וואס געפינט זיך אויפ׳ן עק שטאט.

ווי לאנג איז שוין אז באב ארבעט אין דער דאזיקער זעג־מיל? ער געדענקט ניט. דאכט זיך, אז קיינער אין דער מיל געדענקט עס ניט; ווייל ווען דער אלטער הער דאנציגער איז גע־שטארבן און זיין יונגער זון האט איבערגענומען די פאבריק, האט ער שוין דארטן געטראפן באב׳ן.

באב איז געווען א פשוט׳ער ארבעטער. דעם גאנצן טאג האט ער געשלעפט קלעצער, געטראגן ברעטער אדער געשטופט א וועגעלע אויף צוויי רעדלעך, וואס איז געווען אנגעלאדן מיט קלעצער. ער האט געארבעט שווער פון גאנץ פרי ביז שפעט אין דער נאכט.

באב איז געווען א געטרייער ארבעטער, אן איבערגעגעבענער קנעכט. ער איז געווען א פשוט׳ער מענטש און האט קוים געקענט איבערלייענען זיין אייגענעם נאמען. קיין ביכער האט ער ניט געלייענט. קיין צייטונג אויך ניט. צווישן מענטשן איז ער ניט געקומען, און מיט די היינטוועלטיקע, אט די וואס ווילן אלץ די וועלט אויסבעסערן און איבערמאכן, האט ער זיך ניט געמישט.

ער איז געווען צוגעבונדן צו זיין ארבעט און צו זיין באלע־באס, אזוי ווי א הונט וואס ווערט געהאלטן אויף דער קייט. באב האט געטריי אפגעהיט דאס פארמעגן פון זיין באלעבאס, ניט געלאזט אז עמיצער זאל אוועקנעמען אפילו א שפענדל פון דער ערד איידער ער האט דע־פאר באצאלט, און אליין האט ער אודאי ניט געוואלט עפעס אנצורירן אן הער דאנציגער׳ס וויסן.

אזוי איז באב געווען געטריי דעם אלטן הער דאנציגער, און אזוי איז ער אויך געווען איבערגעגעבן דעם יונגן הער דאנציגער.

דער אלטער דאנציגער האָט שטארק געהאלטן פון באב'ן. חוץ די שכירות וואָס ער האָט אים געצאָלט, האָט ער אים נאָך, אונטער א יום טוב, צוגעוואָרפן א קליין מתנה'לע. אויף דעם יונגן דאנציגער, כאָטש ער האָט זיך געהאלטן אביסעלע פון וויטן, האָט באב אויך ניט געהאט וואָס צו באקלאָגן זיך.

ווען באב האָט אָנגעהויבן ארבעטן פאַר דעם אלטן דאנציגער, איז ער געווען יונג און פריש. זיינע הענט — אזוי ווי פון אייזן, און די פיס — שטאָל. האָט די ארבעט געברענט אונטער אים.

אָבער ווען דער יונגער הער דאנציגער האָט איבערגענומען די זעג־מיל, איז באב שוין ניט געווען דאָס וואָס אמאָל. ער איז שוין געווען דעמאָלט אין די מיטעלע יאָרן. שטארק איז ער געווען, אָבער צומאָל פלעגט אים באפאלן א שוואכקייט, און א מין ציטערן האָט זיך ארייַנגעכאפט אין זיינע הענט און אין די קני.

באב האָט געפילט, אַז זיינע אויגן ווערן אים שוואך. ער וואָלט נויטיק באדארפט אָנטאָן ברילן. אָבער ער האָט עס ניט געטאָן. אלעמאָל, ווען דאָס ווייב האָט אים דערמאָנט, אַז דער דאקטאר האָט אים געהייסן אנטאן ברילן, האָט ער געפונען אַן אנדער תירוץ דאָס אָפּצולייגן. שטענדיק, ווען מ'האָט גערעדט פון ברילן, האָט באב אויסגעפונען, אַז ער איז „פאַרענגט" אין געלט, אָבער אין זיין הארצן האָט געלעבט א ציטערדיק געפיל; א געפיל, וואָס ער אליין, אין זיין פשוט'קייט, האָט ניט געוואוסט ווי אָנצו־רופן, און וואָס ער האָט מורא געהאט, אָדער זיך געשעמט פאַר דער ווייב ארויסצורעדן.

אָבער איינמאָל האָבן די קינדער אים געמאכט א מתנה — א פּאָר ברילן. באב האָט געשמייכלט דורך טרערן, געקושט די קינדער און זיי געדאנקט פאַר דער מתנה. אָבער אין דערזעלבי־קער צייט האָט ער זיך געוויצלט און האָט געלאכט פון זיי.

— ברילן נאָר? צו וואָס דארף איך ברילן? איך זע גאנץ גוט אָן ברילן אויך . . .

און קיינמאָל האָט ער די ברילן ניט אָנגעטאָן ווען ער איז

געגאנגגען אין דער פאבריק. עס שטערט אים, האָט ער געזאָגט, צו דער ארבעט.

* * *

אזוי האָט זיין לעבן זיך געצויגן יאָרן און יאָרן.

ביז ס'איז געקומען דער טאָג ווען באב האָט געדארפט ווערן זעכציק יאָר אַלט.

אין דער היים האָט זיין ווייב זיך געגרייט צו מאכן פאר אים א יום טוב און די קינדער האָבן געקויפט מתנות פאר אים. באב האָט עס געוואוסט, נאָר ער האָט זיך געמאכט ניט וויסנדיק. ער האָט געוואָלט פארגעסן דאָס וואָס אנדערע האָבן אזוי גוט געדענקט.

און אין דעם דאָזיקן טאָג, בעת ער האָט ווי אַלע טאָג געארבעט אויפ'ן הויף פון דער גרויסער זעג־מיל, און האָט, ווי אַלעמאָל, געשלעפט קלעצער און געטראָגן ברעטער, האָט דער באַלעבאָס, דער יונגער הער דאנציגער, אים געלאָזט רופן צו זיך אין אָפּיס.

— וואָס קען דער באַלעבאָס מיך דארפן ? — האָט ער גע־קלערט. אָבער קיין ענטפער האָט ער ניט געקענט געפינען. האָט ער מער וועגן דעם ניט געטראכט און איז אוועק צו הער דאנציגער אין אָפּיס.

דער יונגער הער איז געזעסן בא זיין שיינעם שרייבטיש, האָט געגרויבערט א פיין־שמעקנדיקן ציגאר און האָט קאַלט געקוקט אויף באב'ן.

באב, א גרייזגרויער, מיט א צעקנייטשט פנים, מיט א פּליכע־וואטן קאָפּ, איז געבליבן שטיין בא דער טיר און האָט אביסל אומזיכער געדרייט דאָס אַלטע היטל אין די הענט.

דער הער דאנציגער האָט א דריי געטאָן דעם גראָבן ציגאר צווישן די ציין, אזוי ווי ער וואָלט געביסן שטיקער פון אים. דאָס איז געווען א סימן, אז דער באַלעבאָס איז עפּעס ניט אין קיין גוטער לוינע.

— איך האָב דיך געלאָזט רופן, באב, — האָט ער געזאָגט מיט אביסל א הייזעריק קול, עפּעס אזוי ווי עס וואָלט אים אַליין געוואָרגן דאָס וואָס ער זאָגט דעם אַלטן באב „דו."

— בין איך געקומען, באַלעבאָס . . . — האָט באב א בויג געטאָן דעם גרויען קאָפּ.

— דו ביזט שוין אַן עלטערער מענטש, באַב . . . — האָט דער באַלעבאָס געזאָגט אין אַ ווײַלע אַרום.

באַב האָט אַ ציטער געטאָן. דאַכט זיך, קיין שלעכטס האָט דער הער דאַנציגער ניט געזאָגט, נאָר עפּעס איז אים מיטאַמאָל טונקל געוואָרן פאַר די אויגן. ער האָט פּונדעסטוועגן געפּרוּוט אַ שמייכל טאָן.

— מ'ווערט ניט יונגער . . . — האָט ער געשטאַמלט.

— דײַן אַרבעט איז שוין עפּעס גאָר קיין אַרבעט ניט . . . — האָט דאַנציגער ווײַטער גערעדט. — איך מיין, אַז פון מאָרגן אָן קענסטו שוין בלײַבן אין דער היים.

וואָס האָט דער באַלעבאָס געמיינט מיט דעם? עפּעס איז אים ניט קלאָר געווען אין קאָפּ. עפּעס האָט ער ניט געקענט באַגרײַפן.

הייסט עס, אַז מאָרגן, דאַרף ער שוין ניט קומען אַהער, אין דער פאַבריק . . . ס'האָט אים מורא'דיק באַנג געטאָן.

ניט דאָס האָט אים געאַרט, וואָס ער בלײַבט אויף דער עלטער אָן פּרנסה, נאָכדעם ווי ער האָט אַלע זײַנע בעסטע כּחות אוועקגעגעבן דער האָלץ פאַבריק, אַזוי ווײַט זײַנען באַב'ס געדאַנקען ניט געגאַנגען. ס'האָט אים באַנג געטאָן די פאַבריק אַליין, די אַרבעט, די קלעצער, די ברעטער, וואָס האָבן יאָרנלאַנג זײַנע פּלייצעס געדריקט. ס'איז אים אַ שאָד געווען יעדער שפּאַן ערד פון דעם גרויסן הויף פון דער פאַבריק, וואָס ער האָט יאָרלאַנג, יעדן איינציקן טאָג, צענדליקער מאָל דורכגעשפּאַנט.

נאָר אַז דער באַלעבאָס הייסט, דאַרף מען פאָלגן. איז דער אַלטער אוועק אַהיים, אַ שטילער, מיט אַ קראַנק, צעבראָכן האַרץ . . .

* * *

אונזער צווייטער העלד, וואָס טראָגט אויך דעם נאָמען באַב, האָט אַלע זײַנע יאָרן אָפּגעאַרבעט ביים פאַרמער מעק. ער איז געווען אַ גרויסער, פיר־פוסיקער שווייגער, איז דערפאַר שווער געווען צו וויסן וואָס ער טראַכט און וואָס ער קלערט.

באַב איז געבוירן געוואָרן ביי מעק'ן אויף דער פאַרם, און האָט זיך אויפגעצויגן אין איין צייט מיט מעק'ס זון, וועלכער האָט אויך געהייסן באַב.

מעק אליין קען זיך שוין ניט דערמאָנען יענע צייט, און ער נעדענקט ניט קלאָר, צי האָט ער דעם זון א נאָמען געגעבן נאָך באב'ן, אָדער — באב'ן נאָכ'ן זון . . .

באב איז געווען א שווערער, הארעפּאשנער פערד. אין זיינע יונגע יאָרן האָט ער געהאט שטארקע פיס מיט האָר באוואקסן, א לאנגע, געדיכטע גריווע און נאָך א לענגערן עק, און א גלאטע, ברוינע פעל, וואָס האָט געגלאנצט קעגן דער זון מיט יונגקייט און מיט שטארקייט.

אין יענע יאָרן איז באב געווען דער שטאָלץ פון זיין באלעבאָס, דער פארמער מעק. מעק האָט זיך געגרויסט מיט אים. ער האָט אים טאקע איינגעשפּאנט צו אלע שווערע ארבעטן אויף דער פארם; ער האָט טאקע געשלעפּט דעם אקער דעם גאנצן זומערדיקן טאָג, און ווינטער האָט ער געפירט קלעצער פון וואלד, אָבער מעק האָט אָן אים ניט פארגעסן אויך אין די טעג פון יום טוב, ווען מען איז געווען פריי פון ארבעט. איינמאָל, אין א זונטיק, האָט מעק אים אויסגעפּוצט, אויסגערייניקט די פעל, פארפלאָכטן א רויטע ליענטע אין דער גריווע, און האָט אים מיטגענומען אין שטאָט, וואו ס'איז געווען אָן אויסשטעלונג פון פערד. באב האָט גע־גלאנצט מיט זיין ברוינער, אויסגעפּוצטער פעל, און די רויטע ליענטע האָט אים גאָר צוגעגעבן חן. באב האָט דעמאָלט גע־קראָגן א פּרייז, און דער פארמער מעק איז געווען שטאָלץ מיט אים, און ער האָט אים נאָך מער אָפּגעהיט.

דעם פארמער'ס קינדער האָבן ליב געהאט באב'ן. באזונדער האָט אים ליב געהאט דער יונגער זון, וואָס ער האָט אויך גע־הייסן באב. זיי זיינען געוואקסן צוזאמען. באב, דער זון, איז גרויס געוואָרן און האָט אָנגעהויבן גיין אין שולע; באב, דער פערד, איז גרויסע געוואָרן און האָט אָנגעהויבן גיין אין שפּאן. באב, דער זון, איז גרעסער געוואָרן און האָט אָנגעהויבן שטיפן מיט מיידלעך; באב, דער פערד, האָט פון אזעלכע זאכן ניט געוואוסט, ווייל בעת ער איז נאָך גאָר יונג געווען האָט מען זיין זכר'שאפט מיט גוואלד בא אים צוגענומען.

אָבער באב האָט זיך ניט באקלאָגט. ער האָט מסתמא ניט געוואוסט פון אזא זאך ווי באקלאָגן זיך. ער האָט שווער

געארבעט דעם גאנצן טאָג, פון גרויען פרימאָרגן ביז שפעט אין דער נאכט. אין אוונט, ווען דער באַלעבאָס האָט אים אריינגעפירט אין שטאָל, האָט ער דאָרט געפונען א ריין געלעגער, געמאכט פון ווייכן שטרוי, און א קארעטע פול מיט האָבער און מיט קלייען. באב האָט געהאט שטארקע, ווייסע ציין, האָט ער דעם האָבער שנעל צעמאָלן און ארונטערגעשלונגען. דערנאָך האָט ער זיך גע-נומען צו דער גרינער, פריש-שמעקנדיקער היי.

אין א יום טוב טאָג, ווען מ'האָט אויפ'ן פעלד ניט געארבעט, פלעגט מעק אים ארויסלאָזן פריי אויף דער גרינער לאנקע. באב פלעגט צום אָנהויב זיך לאָזן גיין לאנגזאם, באזאכט צופן דאָס גראָז, און אזוי, טריט ביי טריט, ביז ער איז צוגעקומען צו דעם לויטערן וואסערל, וואָס פליסט דאָרט העט ארונטער, לעבן די הויכע טאַ־פאלען. דערנאָך, אז ער האָט זיך אָנגעגעסן צו זאט און האָט געשטילט דעם דורשט מיט'ן לויטערן וואסער, האָט ער דערפילט א מאָדנע יונגקייט אין די ביינער און א גלוסטיקייט צו שטיפן, צו לויפן, צו שפרינגען און ארויסצושרייען די יונגקייט וואָס האָט זיך געריסן פון זיין יעדן אבר.

פלעגט באב זיך אוועקלאָזן אין א ווילדן געלאָף איבער'ן גרינעם פעלד, לויפן משוגענערווייז. מיט'ן עק פאררימן אין דער הויך, מיט דער גריווע צעפלאטערט אין דער לופט, און דעם שטייפן, גלאנציקן האלז האלב־אויסגעבויגן, איז ער געלאָפן און האָט גע־הירזשעט מיט פרייד. מיט אמאָל האָט ער זיך גאָר געגעבן א וואָרף אויפ'ן גראָז און גענומען זיך קייקלען פון איין זייט אויף דער אנדערער. געבליבן ליגן מיט אַלע פיר פיס אין דער הויך, און אזוי לאַנג זיך גע'בריה'ט, ביז ס'איז אים געלונגען איבערצודרייען זיך אויף דער אנדערער זייט. ווי א לייטישער פערד, האָט באב געהאט דעם אינסטינקט, אז א פערד וואָס קען זיך ניט איבער־דרייען פון איין זייט אויף דער צווייטער, ליגנדיק מיט די פיס ארויף, איז — גאָר קיין פערד ניט.

אָבער דאָס אַלץ איז געווען אמאָל, מיט יאָרן צוריק, ווען ער איז יונג געווען, שטארק געווען. ווען די פעל האָט גע־גלאנצט, און ווען די פיס זיינען געלאָפן גיך ווי דער ווינט. היינט איז אַלץ אנדערש.

היינט איז אזוי: מעק, דער פארמער, איז שוין אלט. קען

שוין גאָרניט טאָן אויף דער פאַרם. פאַרעט ער זיך אַרום די הינער און גיט עסן די קי און די פערד. באַב, דער זון, איז איצט דער גאַנצער באַלעבאָס. דערצו איז ער אַליין שוין אַ טאַטע פון צוויי קינדער, וואָס דער עלטערער פון זיי האָט דעם זיידנ׳ס נאָמען — מעק.

באַב, דער זון, גייט אין די פיססטריט פונ׳ם טאַטן. אָבער ווען אַפּילו ער וואָלט געווען אַנדערש ווי דער טאַטע, וואָלט ער אויך צו באַב דעם פערד געווען בעסער ווי צו אַלע אַנדערע פערד וואָס האָבן זיך געפונען אויף דער פאַרם. איז ער דאָך אינאיינעם מיט אים אויסגעוואַקסן; הייסט ער דאָך מיט זיין נאָמען — באַב.

באַב, דער פערד, פילט זיך גוט מיט דעם יונגן באַלעבאָס; ניט ערגער ווי מיט׳ן אַלטען. ער האָט ניט וואָס צו באַקלאָגן זיך. ער פילט אָבער אַז אַ מאַדנע שטייפקייט האָט זיך אַריינגעכאַפּט אין זיינע גלידער, און די פיס זיינע הויבן-אָן צייטנווייז זיך צו בייגן אונטער דער שווערקייט פון זיין אייגענעם גוף. און די אויגן זיינען שוין אויך ניט דאָס וואָס אַמאָל. ניטאָ דער לויטערער קוק, און עס פעלט דאָס גלאַנציק־בלויע שפּיגעלע אין זיי. מאַט זיינען זיי, אַזוי ווי מיט אַ נעפּל פאַרצויגן. און אין די ווינקלען האָט זיך אָנגעקליבן אַ ווייסע פליסיקייט, וואָס לאָזט ניט קוקן גלייך.

און די פעל, די גלאַטע, ברוינע פעל, וואָס פלעגט גלאַנצן אַזוי שיין קעגן די שטראַלן פון דער זון, — פאַרלוירן האָט די פעל איר גלאַנץ און איר פרישן אויסזען. אויף די זייטן האָט ער נעקראָגן טונקעלע פלעקן. דאָס איז געווען דאָרט וואו די פעל האָט זיך אויסגעריבן פון אַזוי פיל יאָרן טראָגן אויף זיך די לעדערנע שלייעם פונ׳ם כאָמעט. און די גריווע איז אויך האַלב אויסגעקראָכן, און אינעם עק זיינען געבליבן בלויז עטלעכע גע־ציילטע האָר, ניט גענוג אַפילו אָן איינציקע פליג צו פאַרטרייבן.

און מיט זיין געהער איז אויך עפּעס ניט גלאַט. פאַרטראַכט ער זיך אַמאָל, קען ער אַזוי אָפּשטיין ווער ווייסט ווי לאַנג, ביז דער יונגער באַלעבאָס דערלאַנגט אים מיט דער בייטש איבער׳ן רוקן. דעמאָלט כאַפּט ער זיך אויף און הויבט אָן שלעפּן דעם אַקער. נאָר דער אַקער איז אַזוי שווער געוואָרן, גלייך ער וואָלט טויזנטער פונט געשלעפּט. מאַכט ער אַ שפּאַן, צוויי און

דריי, און בלייבט שטיין, ציט שווער דעם אָטעם, פּאַכט מיט די זייטן ווי דער בלאָזזאַק ביים שמיד פונ׳ם דאָרף, און די פיס ביינן זיך אונטער אים.

* * *

איינמאָל אין אַ פרימאָרגן, איז באַב געשטאַנען איבער זיין קאַרעטע האָבער, האָט געגעסן פּאַוואָליע און געקייט נאָך לאַנג־זאַמער.

אַמאָל מיט יאָרן צוריק, האָט אַזאַ ביסל האָבער באַ אים גע־קלעקט אויף איין צאָן. מיט׳ן קוק האָט ער עס איינגעשלונגען. היינט שטייט ער און קייעט און מעלה גרה׳ט אַזוי ווי אַ פּשוט׳ע קו וואָס מעלקט זיך יעדן פרימאָרגן און פאַרנאַכט. היינט זיינען די ציין שטומפּ געוואָרן, קאַליע געוואָרן, קענען מער דעם האָבער ניט צעמאָלן.

און בעת ער איז אַזוי געשטאַנען אומעטיק איבער דער קאַ־רעטע האבער, האָט ער דערפילט אַ גלאַטע האַנט אויפ׳ן רוקן. ס׳איז געווען אַנגענעם, און די גאַנצע פעל זיינע האָט פון פאַר־געניגן זיך אַ קנייטש געטאָן. ער האָט דערקענט די געטרייע האַנט פון דעם אַלטן מעק. ס׳האָט זיך אים געדאַכט, אַזוי ווי ער וואָלט דערזען אַן אַלטן פריינט, וואָס ער האָט יאָרנלאַנג נאָך אים געבענקט.

מעק, מיט גרייזגרויע האָר, און אָנגעשפּאַרט אויף אַ שטעקן. אַ ווייַלע איז ער געשטאַנען לעבן אים, געקוקט ווי ער מוטשעט זיך איבער׳ן ביסל האָבער און האָט צוגעשאָקלט מיט׳ן קאָפּ.

— אַלט געוואָרן, באַב, האַ? ביידע זיינען מיר אַלט געוואָרן... איך און דו — מיר טויגן שוין ביידע צו גאָרניט.

ער האָט אָפּגעבונדן באַב׳ן פון דער קאַרעטע און האָט אים אַרויסגעפירט אויף דער גרינע לאָנקע.

— פון איצט אָן, באַב, — האָט דער אַלטער מעק גערעדט צום פערד, — פון איצט אָן וועסטו מער ניט אַרבעטן. גענוג. האָסט דיין אַרבעט ערלעך אָפּגעטאָן. צייט פאַר דיר זיך אויסצו־רוען.

באַב האָט זיך אויפגעמונטערט, האָט אַ טרייסל געטאָן מיט דער גריווע, געוואָלט ווי אַמאָל צעיאָגן זיך איבער׳ן גרינעם פעלד, נאָר די אַלטע פיס האָבן מער ניט געדינט.

אָן וואסער

דער ישוב איז געשטאנען אויף גאָר אַ הויכן אָרט, ביים סאמע פוס פון די מערב בערג. נידריקער פונ׳ם ישוב האָט זיך אויסגעשפּרייט דער טאָל. דאָרט, אינ׳ם טאָל, זיינען געווען גרינע פעלדער און שמעקנדיקע גערטנער. גרינער סאמעט און בלויע קווייטן האָבן זיך געשפּרייט אין דער נידער, און קלאָרע שטראָמען וואסער האָבן זיך געצויגן ווי זילבערנע שנירלעך דורך די פעלדער, האָבן אָנגעטרונקן די ערד און זי פעט געמאכט.

נאָר דער ישוב אַליין, ביים פוס פון די מערב בערג, איז געווען טרוקן, אָן וואסער.

די האַלב־אויסגעבויגענע פלאַך, וואָס האָט זיך געצויגן ביז די בערג און נאָך העכער, איז געווען באַדעקט מיט קליינע, נידריקע, האַלב צעטריקענטע דערנער, און צווישן זיי האָבן זיך אָנגעהויפט קליינע זאמד־בערגלעך, וואָס דער ווינט האָט צומאָל אויפגעהויבן אין דער הויך און פונאַנדערגעבלאָזן איבער׳ן ישוב.

קייןביימער זיינען דאָרט ניט געוואקסן, און אַרום די הייזער האָט קיין גרעזל ניט געגרינט. די בהמות און די שאָף האָבן זיך גענערט מיט די צעטריקנטע דערנער, וואָס האָבן קיין זאפט ניט געהאַט, נאָר אויפ׳ן ווינטער האָט מען פאַר זיי פאַרגרייט היי, וואָס מ׳האָט געבראַכט צופירן פון דער נידער, פונ׳ם טאָל.

שלעכט איז געווען.

אָבער נאָך ערגער איז געווען פאַר די מענטשן, וואָס האָבן זיך דאָרט באַזעצט און געוואָלט אין דער טרוקענער מדבר אַ ישוב אויפבויען. זיי האָבן קיין וואסער ניט געהאַט. די פעלדער האָבן כסדר געברענט און די הייסע זון האָט דאָס לעצטע ביסל זאפט פון דער ערד אַרויסגעצויגן. און אַז מ׳האָט געדאַרפט די פערד און די קי אָנטרינקן, האָט מען זיי געדאַרפט פירן מיילן־ווייט, אַזש ביז דעם ערשטן וואסער שטראָם, וואָס האָט געפלאָסן אין טאָל.

און די ווייבער זיינען גאָר פאַראומערט געווען. זיי האָבן ניט געהאַט געגוג וואָסער אפילו אָפּצוקאָכן אביסל זופּ. זיי האָבן ניט געהאַט קיין וואַסער די קינדער ארומצוואַשן. צומאָל איז ניט געווען גענוג וואָסער אפילו אַ טרונק צו טאָן.

פלעגט מען זיך קליגן און זאַמלען רעגנוואַסער אין פעסער און אין גריבער. האָט דאָס דאָזיקע וואַסער גיך דעם טעם פאַרלוירן, און דאָס איבריקע פלעגט גיך אויסגעטריקנט ווערן פון דער זון.

האָט מען אָנגעהויבן ברייגגען פעסלעך וואָסער פון אונטען, פון'ם טאָל. איז עס אויך ניט גרינג געווען. איינער האָט דעם צאַפּן פאַרלוירן, איז דאָס וואַסער אויס'ן וועג אויסגערונען און ער איז געקומען צופאָרן מיט אַ ליידיקער פאַס. אַ צווייטער האָט מיט'ן וואָגן זיך איבערגעקערט, דאָס וואַסער האָט זיך אויסגעגאָסן, און איז אַליין קוים מיט'ן לעבן אַרויס. אַ דריטער האָט אויף אַזאַ אופן אַ פּוס צעבראָכן.

שלעכט איז געווען.

און דער אומעט האָט געוואַקסן אין דעם ישוב. מענטשן זיינען אָן קעפּ ארומגעגאַנגען. אַ קליינקייט, אַ ישוב אָן וואַסער!

און דער ישוב האָט אָנגעהויבן אַזוי ווי פון זיך אַליין אָפּצושטאַרבן, איינצושרומפּן, קלענער ווערן.

ביז אין אַ שיינעם פרימאָרגן האָבן אַלע מאַנסבילן זיך אָנגעגורט מיט אייזערנע גראַבאייזנס, מיט העק און מיט שפּיציקע אייזנס, און האָבן זיך גענומען אַ ברונעם צו גראָבן.

איז אָבער די ערד געווען האַרט און אויסגעטריקנט, און די אייזערנע רידלס האָבן זיך כסדר אָנגעשלאָגן אָן גרויסע שטיינער.

מיט שוויים האָבן די מענטשן זיך באַגאָסן; אָבער זיי האָבן אַלץ ווייטער געגראָבן.

זיי ווייסן: ערגיץ ווייט און טיף, אינ'ם בויך פון דער ערד, אפשר גלייך אָט דאָ, אונטער זייערע סאַמע פּיס, לויפן וואַסער־שטראָמען דורך די געדערים פון דער ערד. מ'דאַרף נאָר וויסן ווי אַזוי דעם דאָזיקן שטראָם צו געפינען. און האָט מען אים איינמאָל געפּאַקט, איז דער ישוב אויף אַלע אייביקן מיט וואַסער פאַרזאָרגט.

האָבן זיי יעדן טאָג אויף אַ נייעם אָרט גענומען גראָבן און דעם וואַסערשטראָם געזוכט.

און גאָר גיך איז דער גאַנצער ישוב, אויף אַלע זיינע ווענט, אין דער ברייט און אין דער לענג, געווען צעגראָבן מיט טיפע גריבער, אָבער אין ערגיץ האָט זיך קיין טראָפּן וואַסער ניט באַוויזן.

זיינען די מענטשן געוואָרן נאָך מער פאַראומערט. געווישט דעם שווייס פון׳ם פּנים, וואָס איז געווען געמישט מיט געזאַלצענע טרערן פון די אויגן, און זיי האָבן ביטער, אויף׳ן קול, זיך געקלאָגט. און אַזוי ווי אַמאָל, די אידן אין דער מדבר, האָבן זיי גע׳טענה׳ט: פאַרוואָס האָט מען זיי אין דער מדבר פאַרפירט? אויסצושטאַרבן פון דאָרשט האָט מען זיי אַהער געבראַכט?

אין יענע טעג האָט איינמאָל אין ישוב אַן אָרימער פוסגייער זיך באַוויזן.

ער איז געווען אַן עלטערער מענטש, אַ הויכער, אַ מאַגערער, מיט לאַנגע, האַלב־גרויע האָר אין דער באָרד און אויף׳ן קאָפּ, מיט צוויי שוואַרצע אויגן, וואָס זיינען אים געזעסן טיף אין די אויגנלעכער. ער איז געקומען ערגיץ פון די בערג, און אפשר פון נאָך ווייטער. ער איז געווען אַ פאַרשטויבטער; אַ מידער, מיט שיך פון פעל אויף די פיס, און מיט דער פעל פון אַ הירש פאַרוואָרפן איבער׳ן אַקסל. און אין דער רעכטער האַנט האָט ער געטראָגן אַ לאַנגן שטעקן.

אָנגעקומען צו דער ערשטער הויז, ביים סאַמע אָנהויב פון׳ם ישוב, האָט דער פוסגייער זיך אָפּגעשטעלט ביי דער טיר און האָט אָנגעקלאַפּט.

די טיר האָט אים געעפנט אַ בלאַסע פרוי מיט אַ פאַראומערט פּנים. זי האָט זיך ניט דערשראָקן פאַר׳ן פרעמדן. זי האָט זיך גיכער געוואונדערט, ווי קומט אַ פרעמדער מענטש אַהער, אין ישוב?

און זי האָט געפרעגט:

— וואָס קען איך טאָן פאַר דיר, פרעמדער?

— איך בעט ניט פיל, — האָט געזאָגט דער פוסגייער, — ניט מער ווי אַ טרונק וואַסער.

האָט אויף דער פרוי׳ס בלאַסע ליפּן זיך צעלייגט אַ קרומער שמייכל, און זי האָט שטיל געזאָגט:

— מיין ליבער פריינט, מיר האָבן אַליין קיין טראָפּן וואַסער ניט.

האָט דער פּוסגייער זיך געוואונדערט: מענטשן זאָלן זיין אַזוי קאַרג, אַז זיי זאָלן אַ פּרעמדן מענטשן אַביסל וואַסער ניט געבן?

און גלייך ווי די פרוי וואָלט פאַרשטאַנען וואָס דער פרעמדער טראַכט, האָט זי באַלד געזאָגט:

— אויב דו ווילסט, פרעמדער, אַ קריגל פרישע מילך, וועל איך דיר מיט פאַרגעניגן גיבן.

האָט דער פּוסגייער זיך נאָך מער געוואונדערט: מילך יאָ און וואַסער ניט?

און ווידער האָט די פרוי דעם פרעמדנ׳ס געדאַנקן געלייענט, און זי האָט געזאָגט:

—אין אונדזער גאַנצן ישוב איז קיין טראָפּן וואַסער ניט צו באַקומען . . .

דערנאָך, אַז דער פּוסגייער האָט זיין דאָרשט געשטילט מיט אַ קריגל מילך, און ער האָט זיך אַביסל אָפּגערוט פונ׳ם וועג, האָט די פרוי אים ווייטער דערציילט:

— אונזערע מאַנסבילן אַרבעטן נעביך פון פרי ביז שפּעט. זיי גראָבן מיט אייזערנע רידלס, זיי האַקן מיט שטאָלענע העק, זיי בויערן מיט שפּיציקע אייזנס, אפשר וועלן זיי ערגיץ אַ קוואַלכל וואַסער אַנטדעקן.

— און קענען ניט געפינען? — פרעגט איבער דער פרעמדער.

— ניין, — ענטפערט די פרוי.

האָט דער פרעמדער זיך אויפגעהויבן, האָט באַדאַנקט דער פרוי פאַר איר גוט האַרץ און איז אַרויס פון הויז. שפּעטער איז ער צוריקגעקומען און פון ערגיץ האָט ער מיטגעבראַכט אַ יונג צווייגל פון אַ קאַרשן בוים.

— פיר מיך צו דיינע לייט, — האָט ער געזאָגט צו דער פרוי.

וואונדערט זיך די פרוי און זי פרעגט:

— צו וואָס?

— אַזוי. — זאָגט דער פּוסגייער. — איך וויל זיי העלפן אַ ברונעם גראָבן.

— דו קענסט? — פרעגט די פרוי?

— איך וועל פּרוּוון . . . — זאָגט דער פרעמדער.

פירט זי אים צו די מאַנסבילן, וואָס זיינען שוין פאַרמאַטערט פון דער שווערער אַרבעט.

— ליבע ברידער, — זאָגט ער צו זיי — איך וועל אייך פירן צום פּלאַץ וואו א וואַסערשטראָם פליסט.

— און ווער ביזטו עס, — זאָגן די מענטשן, — אז מיר זאָלן דיר גלויבן און דיר נאָכגיין?

— איך קום פון די בערג, — זאָגט דער פוסגייער. — גאָט האָט מיך באשאנקען מיט דעם כח צו דערשפירן דעם פּלאַץ וואו וואסער ריזלט. קוקט ניט אזוי פארוואונדערט אויף מיר, מיינע ברידער; קיין מכשף בין איך ניט. קיין וואונדער שאַף איך ניט. נאָר אָט דאָס קארשן-צווייגל וואָס איר זעט אין מיין האנט, וועט אונז פירן צום ריכטיקן פּלאַץ.

האָבן די מענטשן דאָס געהערט און האָבן זיך געוואונדערט. א טייל האָבן געגלויבט און א טייל האָבן געלאכט, געשפּאסט און חוזק געמאכט.

פונדעסטוועגן זיינען זיי אלע אים נאָכגעגאנגען.

פאראויס איז געגאנגען דער פוסגייער. מיט די פעלענע שיך אויף די באָרוועסע פיס, מיט דער הירשנפעל איבער'ן אקסל, און מיט די לאנגע, גרויע האָר, וואָס זיינען ווי לאָקן אים ארונטערגעפאלן פון קאָפּ, און מיט דער ברייטער באָרד וואָס דער ווינט האָט צע־שויבערט און זי צעבלאָזן אויף אלע זייטן.

אין ביידע הענט, גלייך אויסגעשטרעקט פאר זיך, האָט ער שטייף געהאלטן דאָס יונגע צווייגל פונ'ם קארשן בוים. געהאלטן דאָס פעסט און געדריקט מיט ביידע הענט, און געגאנגען לאנגזאם, באזאכט, שטיל, טריט ביי טריט, אזוי ווי ער וואָלט זיך צוגעהערט צו עפּעס א קול וואָס דאַרף ארויפשטייגן פון דער טיפעניש פון דער ערד.

און זיינע אויגן, טיפע און שווארצע, זיינען געווען אומרואיק און האָבן געברענט מיט א בליצנדיק פייער. ער האָט געקוקט ערגיץ ווייט פאר זיך, נאָר ער האָט אפשר גאָר ניט געזען אין דער דאָזיקער מינוט. ער האָט נאָר געהערט. ניין, ניט געהערט, נאָר געשפּירט.

און הינטער אים, און ארום אים, זיינען מיטגעגאנגען אלע איינוואוינער פונ'ם ישוב: מענער, ווייבער און קינדער. אלע זיינען זיי געגאנגען שטיל אין זיינע טריט, אזוי ווי גלויביקע גייען נאָך א היילינקן, וואָס טראָגט מיט זיך א ישועה און א היילונג.

אפילו די אָפּשפּעטער האָבן מער ניט געלאכט.

אזוי האָט דער פּרעמדער זיי ארומגעפּירט א טאָג מיט א נאכט, אוןווידעראמאָל א טאָג מיט א נאכט, ניט אָפּשטעלנדיק זיך, ניט אָפּרוענדיק זיך, ניט נעמענדיק קיין טראָפּן מילך אויף די ליפּן, ניט אויסרעדנדיק קיין וואָרט, ניט אָפּווענדנדיק דעם בליק, גאָר שטיל, איינהערנדיק זיך, איז ער געגאנגען טריט בא טריט, שפּאַן נאָך שפּאַן, מיט דעם קארשנצווייגל אין ביידע הענט. זיין בליק געווענדט אין דער ווייט, און די ליפּן פעסט צונויפגע־דריקט. אזוי האָט ער געשפּאַנט איבער דער ברייט און איבער דער לענג פון׳ם ישוב, איבער אַלע וועגן און אַלע שטעגן, און אַלע איינוואוינער הינטער אים און ארום אים.

און אויפ׳ן דריטן טאָג, ווען די זון איז געשטאַנען אין רעכטן מיטן הימל, האָט דער פּרעמדער זיך אָפּגעשטעלט, און הינטער אים איז מיט אמאָל דער גאנצער עולם ווי פארגליווערט געוואָרן.

און דער פוסגייער האָט אויסגערופן:

— זעט איר ניט? הערט איר נים?

דער עולם האָט אים ארומגערינגלט, געקוקט אים אין די אויגן, אין מויל. אָבער ער האָט די אויגן פארמאכט, די ליפּן פארשלאָסן, נאָר זיין ברוסט האָט זיך שטארק באוועגט, און זיינע הענט, וואָס האָבן אַלץ געהאַלטן שטייף דאָס צווייגל, האָבן לייכט אויפגעציטערט.

און די וואָס זיינען געשטאַנען נאָענט צו אים האָבן געזען, ווי דאָס קארשנצווייגל האָט פון זיך אליין זיך לאנגזאם איבער־געדרייט אין זיינע הענט.

דעמאָלט האָט דער פּרעמדער געעפנט די אויגן און א גרויסע פרייד האָט פון זיי ארויסגעשטראַלט. ער האָט אין דער הויך אויפגעהויבן דאָס צווייגל און האָט אויסגערופן:

— אָט דאָ איז עס!

א גרויס געדודער איז געוואָרן צווישן די מענטשן ארום אים.

און דער פּרעמדער האָט ווידער געזאָגט:

— אָט דאָ, אונטער מיינע פיס, שטראָמט א קוואַל פון קאַלטער, דערקוויקנדיקער וואַסער. אייערע גראַבאייזנס אהער!

און געווען איז עס בא דער טיר פון דער בלאַסער פרוי, וואָס האָט דעם פּרעמדן, אנשטאָט וואַסער א קריגל מילך דערלאַנגט.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

צוועלף טעג און צוועלף נעכט האָבן די מענטשן אויף דעם דאָזיקן אָרט געבויערט און געגראָבן, און לסוף האָבן זיי טאקע א קוואל וואסער געפונען.

און ביז דעם היינטיקן טאָג שטייט אויף יענעם אָרט דער ברונען, און מענטשן וואָס גייען דאָרט פארביי, שטעלן זיך אָפּ, טרינקען זיך אָן און שטילן זייער דורשט, און דערנאָך מורמלען זיי מיט פרומע ליפּן:

— געבענטשט זאָל זיין דער נאָמען פון דעם פוסגייער ! . . .

צוויי פערד

א לאנגע צייט איז קליפ, א הויכער, שיינער פערד, געשטאַנען אליין אין שטאַל. זיין באַלעבאָס, נאָך גאָר א יונגער פאַרמער, איז ניט געווען בכח צו קויפן א צווייטן פערד, וואָס זאָל זיין א פּאָר צו קליפ׳ן. פלעגט דער יונגער פאַרמער זיך שטאַרק פּלאָגן מיט דעם איינעם פערד.

אָבער קליפּ האָט פונדעסטוועגן ניט געקענט זיך באַקלאָגן אויף שווערער אַרבעט אָדער אויף ווייניק עסן, אָדער אויף א שלעכט געלעגער. די איינציקע זאַך וואָס האָט קליפּ׳ן שטאַרק אויסגעפעלט, איז געווען — א צווייטער פערד, א חבר. עס איז אים געווען שווער די עלנדקייט, דאָס שטענדיק זיין אַליין אין שטאַל. אויפגעוואַקסן איז ער אויף א גרויסער פאַרם, וואו עס זיינען אַלעמאָל געווען אסך פערד און יונגע לאַשיקעס. מיט זיי פלעגט ער גאַנצע טעג זיך אַרומיאָגן איבער די פרייע, ברייטע פעלדער, קלעטערן אויף די שפּיציקע בערג און זיך קייקלען אין דעם הויכן גראָז. אָבער דאָ, ביי זיין יונגן באַלעבאָס, איז אים געווען שטאַרק אומעטיק. אַרבעט איז ניט געווען קיין סך, האָט אים דערפאַר געפעלט באַוועגונג. ער האָט געפילט, דער אָרימער פערד, ווי די גלידער ווערן אים צוגויפגעוואַקסן, און אז באַלד וועט ער שוין מיט א פוס ניט קענען א הויב טאָן. די גאַנצע צייט שטייט ער בא א פולער קאַרעטע מיט האָבער, שמעקט אַלע ווייַלע די פרישע, שמעקנדיקע היי, אָבער אַפּעטיט צום עסן האָט ער ניט. ער גלאָצט אויס די גרויסע אויגן, צעעפנט ברייט דאָס מויל, און פון גרויס נודנעקייט הערט ער ניט אויף צו געניצן אויף זיין שטייגער. ער בייט כסדר די פיס, פונ׳ם רעכטן אויפ׳ן לינקן, פונ׳ם פאָדערשטן אויפ׳ן הינטערשטן, און אַזוי צוריק; לייגט זיך און הייבט זיך ווידער אויף, בלאָזט מיט די

נאָזלעכער, שמעקט צום עסן, און בלייבט שטיין א טיף־פאַר־קלערטער אין זיינע פערדישע מחשבות.

אַז ס'קומט אריין דער באַלעבאָס, דער יונגער פאַרמער, אין שטאַל, דרייט קליפ אויף גיך אויס דעם קאָפּ, און לאָזט ארויס אַן אומעטיקן הירזשען. ער קוקט אויף זיין באַלעבאָס מיט אַ פאַר־ביינקטן בליק, אַז דעם אָרימען פאַרמער כאַפּט אָן אַ גרויס רחמנות.

— איך ווייס, קליפ, איך ווייס וואָס דיר פעלט . . . מאַכט דער יונגער פאַרמער צום פערד און גלעט אים מיט ליבשאַפט איבער'ן לאַנגן, גלאַטן האַלז. — דיר פעלט אַ חבר. איך ווייס. און מיר פעלט אַ צווייטער פערד צו דער ארבעט אויפ'ן פעלד. אוי, דאַרף איך . . .

און איינמאָל, אין אַ פאַרנאַכט, איז דער יונגער פאַרמער געקומען אַ היים, און האָט געפירט אַ פערד אויף אַ שטריק. דער נייער פערד איז געווען נידריקער פון קליפ'ן. ער האָט אויך אויס־געזען צו זיין אסך עלטער פון קליפ'ן, אָבער אַזוי גיך ווי דער פאַרמער האָט אריינגעפירט דעם נייעם פערד אין שטאַל, און אוועק־געשטעלט אים לעבן קליפ'ן, האָט קליפ געגעבן אַ הויב־אויף דעם קאָפּ און פון גרויס פרייד האָט ער אַ הירזשע געטאָן אויפ'ן הויכן קול. דערנאָך האָט ער אויסגעצויגן דעם לאַנגן האַלז זיינעם, און האָט צוגעבויגן דעם קאָפּ צו דעם נייעם שכן, אַ שמעק געטאָן צו אים מיט דער נאָז, און אויף אַזאַ אופן געשלאָסן מיט אים באַ־קאַנטשאַפט.

— אויף קליפ'ן איז גאָר אַ נייע הויט געקומען, — האָט דער יונגער פאַרמער געזאָגט צו דער פאַרמערקע. זי איז גע־שטאַנען פון וויטן און האָט נייגעריק באַטראַכט דעם נייעם פערד.

— וואו האָסטו אים געקראָגן ? — האָט זי געפרעגט.

— ס'איז אַזאַ מעשה, — דערציילט דער פאַרמער. — אונדזער שכן, מר. לאָן, האָט אַן איבריקן פערד, וואָס שטייט איצט אָן ארבעט, און ער טוט ניט מער, נאָר ער עסט. האָב איך זיך גראַד פונאַנדערגערעדט מיט אים, דערציילט אים פון מיינע צרות, ווי שווער ס'איז מיר אויסצוקומען מיט איין פערד. איז מר. לאָן געווען אַזוי גוט, און האָט מיר אליין אָנגעבאָטן דעם דאָזיקן פערד, דאָס הייסט, ביז ער אליין וועט אים באַדאַרפן. זאָג אליין, איז דאָס ניט אַ פיינקייט פון אַ שכן ?

— אודאי, אודאי . . . — שטימט צו די פּאַרמערקע. אוןביידע קוקן פון ווייטן ווי קליף האָט מיט חשק זיך צוגעכאַפּט צו די היי און צו דעם האָבער, און ווי דער גלאַנץ אין זיינע אויגן איז געוואָרן לויטער און העל.

* * *

אַזוי זיינען אַוועק עטלעכע וואָכן. דער פּאַרמער האָט גע־שפּאַנט קליפ'ן צוזאַמען מיט דעם געבאָרגטן פערד, און האָט אויפגעטאָן אַסך אַרבעט אויף זיין לאַנד און אַרום דער הויז. און קליף איז געוואָרן גאָר אַן אַנדער פערד. גאָר ניט צום דערקענען. ער האָט טאַקע איצט געגעסן אַסך מער ווי פריער, אָבער זיין באַלעבאָס האָט אים דאָס עסן קיינמאָל ניט געקאַרגט.

דער צווייטער פערד איז געווען אַ שטילער, אַ רואיקער, מיט אַ שוואַרצער פעל און מיט אַ ווייסן פלעק איבער'ן גאַנצן שטערן. מר. לאָן האָט דעם פערד גערופן באַרני, און אַזוי האָט אויך דער יונגער פאַרמער אים גערופן. און אָט דער דאָזיקער באַרני איז גאָר גיך געוואָרן באַליבט ביי דעם פּאַרמער'ס צוויי קליינע מיי־דעלעך. קוים האָט דער פּאָטער אוועקגעשטעלט די צוויי פערד אין שטאַל, זיינען די צוויי קינדער באַלד דאָרט געווען, און זיי האָבן ניט אויפגעהערט צו האָדעווען די צוויי פערד. אונטערגעוואָרפן זיי אַלעמאָל פרישע היי און אַביסל האָבער אויך, כאָטש דער פּאַפּע האָט זיי אָנגעזאָגט, אַז האָבער זאָלן זיי די פערד ניט געבן. אַלע ווײַלע האָבן זיי געבראַכט עפּעס אַן אַנדער נאַשעריי און מכבד געווען די צוויי פערד. אַמאָל אַן עפּל, אַמאָל אַ שטיקל צוקער, און די קינדער פלעגן זיך שמעלצן פון נחת, ווען די פערד האָבן גענעסן פון זייערע הענט אַרויס.

דערנאָך פלעגן זיי פירן די פערד צום וואַסער, זיך אָנטרינקן. די עלטערע, שרה'לע, האָט געפירט קליפ'ן. זי האָט שוין געהאַט אַ חזקה אויף דעם דאָזיקן פערד, און די קלענערע, לילי, וואָס זי איז נאָך קיין פולע דריי יאָר ניט אַלט געווען, האָט געפירט באַרני'ן. זי האָט אים געהאַלטן פאַר'ן שטריק, געשלעפּט אים, ווי ווייט אירע כחות האָבן דערלויבט; געריסן אים ער זאָל גיין גיכער, נאָר דער אַלטער באַרני מיט זיינע בערישע לאַפּעס האָט געהאַט געגנוג צייט. קוים וואָס ער האָט געהויבן אַ פוס, פּאַוואָ־

לינקע אים אראָפּגעשטעלט, דערנאָך אויפגעהויבן דעם צווייטן, דעם דריטן און דעם פערטן. און די קליינע לילי האָט דוקא געוואָלט זיין די ערשטע באם טייך. האָט זי אים געריסן, געשלעפּט, און ניט אויפגעהערט שרייען:

— קאם־אָן, בארני . . . קאם־אָן . . . גיכער.

פון וויטן שטייט דער יונגער פארמער און זיין ווייבל און ביידע האָבן הנאה ווי די קליינע קינדער גיבן אכטונג אויף די צוויי פערד. נאָר אלעמאָל דערמאָנט זיך דער פארמער, אז אין דער אמת'ן האָט ער דאָך נאָר איין פערד; דער צווייטער, בארני, איז דאָך ניט מער ווי אַן אויסגעבאָרגטער, און לאָן, דער גוטער שכן, קען אונטערקומען יעדן טאָג און זאָגן, אז ער דארף דעם פערד פאַר זיך . . .

און אזוי איז טאקע געווען.

* * *

— עס פארדריסט מיך זייער . . . — האָט געזאָגט דער מר. לאָן. — אָבער איך בין איצט אליין ביזי אויף מיין פעלד.

און דער יונגער פארמער שמייכלט ליבהארציק, דריקט מר. לאָן'ס האנט און דאנקט:

— ס'איז אָלרייט, מר. לאָן. איך דאנק אייך זייער און זייער.

— איך וויים, — האָט ווייטער געזאָגט מר. לאָן, — ס'איז שווער אויסצוקומען אויף אַ פארם מיט אַן איינציקן פערד . . .

דער יונגער פארמער האָט ווידער געשמייכלט.

— עס איז אָבער זייער וואויל, — האָט ער געזאָגט, — ווען מ'האָט בא דער זייט אַ גוטן שכן, וואָס העלפט ארויס אין אַ נויט.

אזוי האָבן זיי ביידע געשמייכלט. ביז מר. לאָן האָט אָנגע־נומען בארני'ן פאַר'ן שטריק און איז אוועק מיט אים אהיים.

דער פארמער האָט אים לאנג נאָכגעקוקט און דערנאָך, ווען ער האָט אויסגעדרייט דעם קאָפּ צו קליפּ'ן, האָט ער דערזען, ווי יענער שטרעקט דעם קאָפּ אין דער זייט וואו מר. לאָן האָט אוועק־געפירט בארני'ן. ער האָט זיך געצויגן אין יענער זייט מיט אַ מין ביינקשאפט, און זיינע אויגן זיינען אים געוואָרן גרויס און פייכט, און די גרויסע, ארויסגעשטעקטע צונג איז געוואָרן באדעקט מיט אַ ווייסער קלעפּיקייט.

די קליינע לילי איז געקומען צולויפן מיט שרעק:
— וואו בארני, פאפע?
— בארני אוועק, בארני . . . ניטאָ מער . . . — האָט דער פאפע געזאָגט מיט אַן אומעטיק קול.
— אַנטלאָפן? — פרעגט איבער די קליינע און איז גרייט צו וויינען. — פאפע, איך כאפן בארני'ן . . . יאָ?
ער האָט זי גענומען אויף די הענט, שטיל געדריקט צו זיך און זי געקושט. בא דער טיר איז אים אנטקעגן געקומען די יונגע פארמערקע, און אויף איר פנים איז געווען פארשפרייט א טיפער צער.
— ניטאָ מער בארני, — האָט ער איר שטיל געלאָזט וויסן.
— געזען . . . געזען . . . — האָט זי געענטפערט, — ס'האָט זיך מיר עפּים אָפּגעריסן אין הארצן . . . ניט מער ווי א פערד . . . נאָר איך בין שוין געווען צוגעוואוינט צו זען אים יעדן פרימאָרגן מיט זיין ווייסן פלעק אויפ'ן שטערן.

* * *

יענעם אוונט איז דאָס פּאָר פּאָלק געזעסן גאנץ שפּעט אין זייער קליין שטיבל. די קינדער זיינען שוין לאנג געשלאָפן, אין אויוון האָט נאָך געצאנקט דאָס פייער, און דער פארמער און זיין ווייב זיינען געזעסן באם טישל, אין קיך, און האָבן לאנג גע־חשבונ'ט, און געזוכט פון וואָס אָפּצושפּאָרן, כדי זיי זאָלן קאָנען קויפן א צווייטן פערד, א פּאָר צו קליפּן. אָבער נאָך אלע שפּאָ־רענישן האָט דער חשבון געוויזן, אז מיט וואָס צו קויפן א צווייטן פערד, איז אלץ ניטאָ.
זיינען ביידע געבליבן זיצן טיף פארטראַכט און פארקלערט. דער מאן מיט'ן בליישטיפט אין דער האנט און מיט א פארקנייטשן שטערן איבער'ן ווייסן פּאפּיר, און דאָס ווייבל האָט אונטער־גע־שפּארט דעם קאָפּ מיט ביידע הענט און האָט זיך שטילערהייט צוגעהערט ווי קליפּ, שטייענדיק דאָרט ווידער איינער אליין אין שטאל, האָט ניט אויפגעהערט הירזשען מיט בייִנקשאפט, אזוי ווי ער וואָלט עמיצן גערופן.
און די קליינע לילי האָט זיך איבערגעוואָרפן אין איר בעטל און פון שלאָף האָט זי ניט אויפגעהערט צו מורמלען:
— איך כאפן בארני'ן, פאפע . . . איך אים כאפן . . .

דער לעצטער פריינט

א.

אויסגעליידיקט אלע צימערן, ריין געמאכט אלע חדרים, אלע דילן, אלע אלמערס און אלע שופלאדן, ריין דורכאויס, גארניט צו דערקענען, אז מענטשן האבן אמאל דא געוואוינט, אז מענטשן האבן ערשט פון דאנען ארויסגעצויגן. די ווענט טאליין שטייען אזוי ווי שטומע עדות, וואס וואלטן געהאט צו דערציילן פון א לעבן, וואס איז דא ערשט געלעבט געווארן, א לעבן וואס האט זיך ערשט איבערגעריסן . . . דא און דארט איז דאס קאלירנדיקע פאפיר אויף די ווענט ארומגעצופט, אפגעריסן און פארקויטיקט; צוועקעס, גרעסערע און קלענערע, שטעקן אין די ווענט, אן איבערבלייבעכץ פון די שפיגלן און די בילדער, וואס זיינען דארט געהאנגען, און אין די ווינקלען, בא דער סטעליע, האבן זיך שוין אנגעהויבן צו ווערן דינע פעדעמלעך פון שפינוועבס.

אליין דריי איך זיך ארום אין די דאזיקע ליידיקע חדרים, און אן אומעט נעמט מיך ארום; דאס ערשט פארגאנגענע לעבן, וואס האט זיך דא אפגעשטעלט, כדי אנצוהויבן זיך אויף דאס ניי ערגעץ אין א נייער הויז, אט דאס דאזיקע ערשט אפגעלעבטע לעבן, צי גוט איז עס געווען, אדער שלעכט, נאר א מאדנע בייג־קעניש נאך דעם פילט־אן דאס גאנצע הארץ און פרעסט די נשמה אזוי ווי מיט צוואנגען. אזוי פיל איך אלע מאל ווען איך צי ארויס פון א הויז, כאטש איך האב דארט געמעגט וואוינען בלויז א קורצע צייט; די דערוויילִיקע היים, וואו איך האב אפשר גארנישט צוריקגעלאזט, א חוץ עטלעכע צוועקעס אין די ווענט, ווערט מיר נאענט און אייגן, און גיי איך פון דארט אוועק, קוק

איך אַלע מאָל צוריק מיט אַ פאַרטרערטן בליק — אויף דעם לעבן וואָס איך האָב דאָרט פאַרלעבט.

אזוי פיל איך . . . און אפשר בין איך נישט דער איינציקער.

ב.

דריי איך זיך איבער די ליידיקע חדרים, שרעק זיך פאַר דער איינזאַמקייט און פאַר דער אומהיימליכקייט פון דער נאַכט, וואָס רוקט זיך אונטער מיט אַ בלינדער פינצטערניש, און איך טראַכט, אַז איבערבלייבן אַליין דאָ, כאָטש נישט מער ווי איבער איין נאַכט, איבערבלייבן דער לעצטער אין דעם דאָזיקן הויז, כדי צו ברייגנען אין אָרדנונג אַ פּאָר קליינקייטן, איז אפשר ניט געווען אַזאַ גרויסער שכל. אָבער איך האָב זיך ניט אויסגע־מאָלט פריער, אַז דאָס פאַרבלייבן דאָ אַליין וועט אַזוי שטאַרק דריקן אויפ׳ן האַרצן.

איך האָב אָנגעצונדן אַ קליינעם פייער אינ׳ם אויוון, האָב זיך געמאַכט באַקוועם אינ׳ם איינציקן, צעבראָכענעם שאָקל־שטול וואָס איז דאָ שוין פאַרבליבן, און האָב געפּרוּווט אַריינקוקן אין אַ צייטונג. אָבער די מאָדנע שטילקייט האָט מיך ניט גע־לאָזט רוען; איך האָב געפילט אַזוי ווי די שטילקייט וואָלט מיר געשריען אין די אויערן מיט אַלערליי קלאַנגלאָזע טענער . . . די ווינקלען פונ׳ם צימער האָבן זיך איינגעהילט אין די נאַכטיקע שאָטנס, און מיר האָט זיך געדאַכט אַזוי ווי פון דאָרטן וואָלטן אַרויסגעקוקט די שטיפערישע אויגעלעך פון די קינדער, מיט וועמען איך האָב אַזוי אָפט דאָ געשפּילט אין אַלערליי שפּיל־רייען . . . איך האָב צוגעמאַכט די אויגן, צוגעדריקט זיי מיט דער האַנט, נאָר די קינדער האָבן זיך איצט אַרויסגעריסן פון זייער־ע באַהאַלטענע ווינקלען, האָבן זיך אָנגעהויבן אַרומיאָגן איבער דעם ליידיקן חדר, אָבער אַזוי שטיל, אָן גערויש, אַ קלאַנג נישט צו פאַרנעמען. אָ, איך וויים, דאָס טאַנצן זיי אַזוי אויף די שפּיץ־פינגער, מיט אַ פינגערל אויפ׳ן מויל, מיט אַ שמייכעלע אויף די ליפּן; זיי דרייען זיך הינטער מיר, אַרום מיר, באַלד וועלן זיי זיך אַרויפוואַרפן אויף מיר, וועלן מיך אַרומנעמען, צופּן און

רייסן, וועלן מיר צומאכן די אויגן מיט זייערע קליינע הענטלעך, און ווארטן איך זאָל טרעפן ווער עס האלט מיך צו פון הינטן . . .

אָבער דאָס איז נאָר כל זמן איך האלט די אויגן פארמאכט. עפן איך זיי אָבער אויף, דערזע איך דאָס גרויסע צימער, האלב־איינגעהילט אין פינצטערניש, איך זע דאָס צאנקנדיקע פייער אינ'ם אויוון, און איך פיל דעם איינציקן, צעבראָכענעם שאָקל־שטול, אויף וועלכן איך זיץ . . .

דורך די פענצטער קוקט אריין די פינצטערע נאכט, דער ווינט שאָקלט מיט די טרוקענע צווייגן פון די ביימער, און די אַלטע, איינגעהויקערטע פארם־הויז שאָקלט זיך אזוי ווי א שכור'ע פון דעם ווינט וואָס יאָגט אויף איר פון אַלע זייטן און וואיעט אזוי אונהיימלעך אינ'ם קוימען און רייסט די צעפוילטע שינדלן פונ'ם דאָך. עס וועט אפשר רעגענען, און אפשר גאָר שנייען. אָבער מיר איז עס דאָך איצט אַלץ איינס. נאָר דער געדאנק, אז איך בין איינער אַליין איצט איבער דער גאנצער, גרויסער, ניד־ריקער הויז, אַליין איבער דעם ברייטן, ווייטן פעלד, מאכט מיר די אומהיימלעכקייט נאָך פיינלעכער און דעם שרעק נאָך דריקנדיקער, כאָטש בטבע בין איך גאָר קיין בעל־פחדן ניט.

ג.

איך האָב געמאכט ליכטיק, דאָס פייערל אין מיין פאר־רויכערטן לאמטערן איז אפילו ניט געווען זייער גרויס, און האָט קוים באלויכטן א קליינעם שטח ארום מיר, אָבער עס איז דאָך געווען היימלעכער ווי אין דער פינצטער; די אומהיימלעכקייט האָט אָבער ניט אויפגעהערט. און די דריקנדיקע שטילקייט איז ניט אנטשוויגן געוואָרן. איך האָב דייטלעך געהערט ווי עס קלינגט מיר אין די אויערן, אזוי ווי א גריל וואָלט זיך פארקליבן דאָרט הינטער מיר, און מיר געלעכערט די אויערן מיט א שארפן גרילצן. אָבער אָט די דאָזיקע מאָדנע, שרייענדיקע שטילקייט איז מיט אמאָל דורך עפעס געשטערט געוואָרן, און איך האָב א דערשראָקענער אויפגעהויבן דעם קאָפ, אויסגעשטעלט א פּאָר אויגן אויף דער טיר, און דאָס גאנצע לייב האָט מיר א ציטער געטאָן, אזוי ווי עס וואָלט געשטאָכן געוואָרן מיט קליינע, שארפע נאָדלן פונ'ם קאָפ ביז די שפּיץ־פינגער פון די פיס.

א שאָרף, א לייכטער שאָרך האָט זיך דערהערט אין דרויסן פאַר דער טיר, און די האָר פונ׳ם קאָפּ האָבן זיך אַזוי ווי אָפּגע־טײלט פונ׳ם שאַרבן.

אָבער דאָס האָט געדויערט ניט מער ווי א רגע. איך בין באַלד געקומען צו זיך, און אויף מיין פנים האָט זיך באַוויזן א רואיקער שמייכל און איך האָב לייכט און צופרידן אָפּגעאָטעמט. הייסט עס, איך בין ניט אַליין, דאָך ניט דער איינציקער, דאָך ניט דער לעצטער וואָס איז דאָ פאַרבליבן . . . און איך בין געווען גליקלעך פונ׳ם געדאַנק, אַז ניט ווייט פון מיר קלאַפּט א האַרץ פון א לעבעדיק באַשעפעניש. איך האָב שנעל געעפענט די טיר, עס האָט זיך אַריינגעריסן די פינצטערניש אינאיינעם מיט א שאַרפן קאַלטן ווינט, און האָט אָנגעהויבן לעשן דאָס פייער אין מיין לאָמטערן. אָבער איך האָב דאָס אַלץ געמערקט בלויז פאַרביי־לויפנדיק. איך האָב מיט נייגער געקוקט צו דער שוועל פון דער טיר, וואו רעקס, אונזער גרויסער, קודלאַטער הונט, איז גע־לעגן א צונויפגעקאָרטשעטער פון קעלט, און האָט שטילערהייט געוואָיעט.

— העי, רעקס! — האָב איך אים א רוף געטאָן, און לייכט א טאָרע געטאָן מיט דער האַנט. ער איז אויפגעשפּרונגען, צופרידן א ביל געטאָן, און האָט זיך אָנגעהויבן רייבן אַרום מיר, און פּלאָנטערן זיך פאַר מיינע פיס.

— קום אין הויז, רעקס, קום אין הויז, — האָב איך אים גערופן; איך האָב ברייט צעעפענט די טיר, און האָב הנאה געהאַט פונ׳ם געדאַנק, אַז איך וועל ניט זיין אַליין דורך דער נאַכט. אָבער רעקס איז אין הויז ניט געגאַנגען. ער האָט געדרייט מיט׳ן עק, האָט אַרויפגעקוקט צו מיר, האָט שטילערהייט געוואָיעט, און איז געווען גרייט צו טאָן וואָס איך וועל אים הייסן. ער איז אָבער ניט געווען געוואוינט אַריינצוקומען אין הויז, אפילו די טיר זאָל א גאַנצן טאָג זיין אָפן. איך האָב אים אָנגענומען פאַר׳ן האַלז און אַריינגעפירט אין הויז.

ד.

איך האָב אים אוועקגעגעבן דאָס לעצטע שטיקל ברויט וואָס איך האָב געפונען אויפ׳ן אויוון, אָבער רעקס האָט צום ברויט

ניט צוגעשמעקט. ער האָט געוואָיעט שטילערהייט, אַרומגעדרייט זיך אַן אומרואיקער איבער דער שטוב, געשמעקט אין אַלע ווינקלען, גענישטערט אין אַלע חדרים, און איז צוריקגעקומען צו מיר אַ טרויעריקער, אַן אומעטיקער, ווידער געדרייט מיט'ן עק, אַרויפ־געקוקט צו מיר מיט בעטנדיקע אויגן, און האָט ניט אויפגעהערט צו וויינען אויף זיין וואָיענדיקן, הינטישן שטייגער.

— וועמען זוכסטו, רעקס? ווער פעלט דיר דאָ, מיין אָרימער פריינט?

רעקס, אָט דער שיינער, קודלאַטער הונט מיט דער שוואַרצער, גלאַנציקער פעל, וואָס איז אַלעמאָל געווען די קינדערס בעסטער שפיל-חבר, דער געטרייסטער שומר פאַר'ן הויז און פאַר דער פאַרם, אָט דער רעקס האָט די לעצטע עטלעכע טעג אינגאַנצן ניט עקזיס־טירט פאַר מיר, אַזוי פיל איז דער קאָפּ געווען פאַרנומען מיט אַלערליי אַנדערע געדאַנקען. איצט האָבן אָנגעהויבן אָפּלעבן אין מיין זכרון אַלערליי בילדער, אין וועלכע דער הונט האָט פאַרנומען אַן אָנגעזעענעם פּלאַץ. רעקס איז תמיד, סיי באַטאָג, ביי באַנאַכט, געלעגן בא דער טיר, האָט אַ ביל געטאָן יעדעס מאָל ווען עמיצער איז פאַרבייגעפאָרן אונטען, אויפ'ן וועג, אָדער ווען אים האָט זיך אויסגעדוכט, אַז עמיצער, אַ פרעמדער, דרייט זיך אַרום דעם שטאַל, וואו די קי און די פערד זיינען געשטאַנען. צווישן דריי און פיר דעם זייגער פאַרנאַכט, ווען די קינדער האָבן געדאַרפט אַהיים קומען פון שולע, האָט רעקס אָנגעהויבן צו ווערן אומרואיק, איז אַרומגעלאָפן, האָט געוואָיעט און געהאַוקעט און זיך קיין אָרט ניט געקענט געפינען. אָבער אַז די ווײַלע איז אים געוואָרן צו גרויס, און די קינדער האָבן זיך אַלץ ניט באַוויזן, איז רעקס אַרויפגעלאָפן דעם באַרג, געבליבן שטיין בא דער שמאָלער סטעזש־קע, געקוקט אין אַלע זייטן, שטילערהייט געוואָיעט, און נישט אָפּגעטראָטן פון דאָרטן ביז די קינדער האָבן זיך באַוויזן באַם וואַלד, צווישן די ביימער. דאַן האָט ער זיך אַ לאָז געטאָן אַנטקעגן זיי מיט אַ פריילעכן בילן, געטאַנצט אַרום זיי, געשפּרונגען אויף זיי, און מיט זיי אינאיינעם געקומען אַהיים.

ער האָט אַלע מאָל אָנגעשמעקט וואו די קינדער זיינען, און איז שטענדיק געווען לעבן זיי אַלס זייער שומר, און קוים האָבן זיי איינגעשפּאַנט דעם פערד דורכצופאָרן זיך אַביסל, איז רעקס

שוין ניט אָפּגעטראָטן און האָט זיי באַגלייט דעם גאַנצן טאָג וואו מען איז געפאָרן. ניט קוקנדיק אויף דעם, וואָס אויפ'ן וועג האָט ער געהאַט אַלערליי שלעכטע באַגעגענישן מיט בייזע הינט, וואָס האָבן חשק געהאַט אַריינצושטעקן זייערע שאַרפע ציין אין זיין שיינער פעל.

שטומערהייט האָט ער דערשפּירט, אַז עפּעס קומט פאָר אויף דער פאַרם און אין הויז; ער האָט צוגעקוקט ווי מען האָט אַוועקגעפירט די פערד און די קי און אַלע אַנדערע באַשעפענישן. ער האָט צוגעקוקט ווי מען האָט אַרויסגעטראָגן פון הויז אַלערליי חפצים. און ער האָט געוואָיעט מיט אַזאַ רחמנות'דיק קול, ממש ווי אַ מענטש, ווען ער זעט, אַז מען נעמט בא אים צו דאָס טייערסטע וואָס ער פאַרמאָגט. די קינדער האָבן זיך מיט אים געזעגנט, געגלעט אים און געצערטלט, און געשריען צו אים: „גוד־ביי רעקסי, גוד־ביי פאָר עווער." רעקסי איז נאָכגעלאָפן נאָכ'ן וואָגן, געוואָלט אַרויפשפּרינגען און האָט ניט געקענט. איז ער נאָכגעלאָפן מיט אַלע כחות, מיט אַן אַרויסגעשטעקטער רויטער צונג, און האָט געפּאָכט מיט די זייטן. אַזוי איז ער געלאָפן ביז דער באַן. דאָרטן זיינען די קינדער שוין געוועזן פאַרנומען מיט זיך, און זיי האָבן דעם הונט שוין ניט געזען, אָבער רעקס האָט זיך געריסן אַריינצושפּרינגען אין דער באַן, וואָס האָט דערווייל געריקט פון אָרט. רעקסי האָט געוואָיעט, געבילן, איינגעפּלאָנטערט זיך צווישן די רעדער פון דער לויפנדיקער באַן, און איז קוים אַרויס פון דאָרטן אַ לעבעדיקער.

ה.

רעקס איז מיד געוואָרן פון אַרומלויפן איבער דער הויז, און פון זיין נישטערן אין אַלע ווינקעלעך און גאָר ניט געפינען, האָט ער זיך אַוועקגעלייגט בא מיינע פיס, איינגעקאָרטשעט זיך, געוואָיעט אַביסל, און איז אַנטשוויגן געוואָרן. איך האָב זיך אַראָפּגעבויגן צו אים, געגלעט אים און געטראַכט פאַר זיך—

אַז איצט וועט רעקס בלייבן אַן עלענדער, אַ פאַרגעסענער, אַ פאַרלאָזענער . . . גערן וואָלט איך אים מיטגענומען מיט זיך, אָבער אין שטאָט וואָט מען דאָך אונז אָנגעקוקט ווי משוגע וואָס מיר שלעפּן מיט זיך אַ הונט . . . ניין, רעקס דאַרף בלייבן דאָ, אויף

דער פארם; אנדערע מענטשן וועלן קומען, פרעמדע; צום אנהויב וועט רעקס בילן אויף זיי, רייסן זיך, ווארפן זיך אויף זיי מיט רציחה, אבער באלד וועט ער זיך צוגעוווינען צו זיי, ער וועט זיך איינלעבן מיט די נייע בעלי-בתים און וועט פארגעסן די אלטע.

ס'איז מיר שווער געווארן אויפ'ן הארצן פון דעם לעצטן געדאנק. עס איז מיר ניט אנגעשטאנען, אז רעקס זאל ווערן צו אונדז פאלש און אונדז אזוי גיך פארגעסן . . . ניין, בעסער אים דערשיסן דא אויפ'ן פלאץ, איידער ער זאל זיך אונטערלעקן צו זיינע נייע בעלי־בתים, און ווער קען וויסן ווי אזוי די נייע בעלי־בתים וועלן זיך באגיין מיט אים . . . אפשר וועלן זיי זיך גארניט וועלן אומקוקן אויף אים, אפשר פארטרייבן גאר . . . רעקס וועט זיך ארומבלאנקען אויף די פעלדער, וועט זיך ארומשלעפן אויף פרעמדע וועגן, פרעמדע הינט וועלן אים באפאלן, וועלן אים בייסן, רייסן, און קיינער וועט נישט זיין וואס זאל אים אפראטעווען, זיינע שונאים פארטרייבן. עס וועט טאקע גלייכער זיין פאר אים, פאר רעקס'ן, ער זאל זיין טויט, איידער לעבן אזא געמוטשעט לעבן.

און דער מאדנער געדאנק, וואס האט אויף א מינוט א בליץ געטאן אין מיין מוח, האט שוין ניט געוואלט אפטרעטן. איך האב געקוקט אויפ'ן הונט, און א געפיל פון רחמנות האט מיך איינגאנצען באהערשט. עס איז געווען א געפיל פון צווייערליי רחמנות'ן, און איך האב ניט געוואוסט וועלכן אויסצוקלייבן. ניין, אזוי איבערלאזן דעם הונט, האב איך ניט געקענט, מיטנעמען מיט זיך — אויך ניט . . . מיין רחמנות צו·אים איז געוואקסן מיט יעדער מינוט, וואס איך האב זיך איבערצייגט, אז פאר אים וועט זיין בעסער, ווען איך וועל אים דערשיסן.

— געט-אפ, רעקס ! — האב איך אים א טארע געטאן, און דער הונט האט שנעל א שפרונג געטאן אין דער הויך, ארויפגעלייגט זיינע פאדערשטע לאפעס צו מיר אויף די קני, געדרייט מיט'ן עק, און געקוקט מיר גלייך אין די אויגן מיט א הינטישער געטריי־שאפט.

— וואס זאל איך טאן מיט דיר, רעקס ? זאג, הא ? — האב איך גערעדט צו אים, און אים אנגענומען פאר'ן שפיץ מארדע. ער האט געוואיעט מיט א דין קול'כעל, ווי א פיצל קינד, וואס

ווערט דערפרוירן פון קעלט. מיר האָט זיך געדאכט, אז ער בעט זיך בא מיר, איך זאָל אים ניט איבערלאָזן אויף הפקר.

— ס'וועט בעסער זיין פאר דיר, רעקס — האָב איך גערעדט צו אים און אים געגלעט. — איך וועל דיך שיסן, דו וועסט שטארבן א מארטירער־טויט, און איך וועל דיך ראטעווען פון א מיאוס לעבן . . . גלויב מיר, רעקס, איך מיין נאָר דיין טובה . . .

איך האָב געפילט ווי טרערן וואָלטן מיר געקומען אין די אויגן, און אזוי ווי עפעס וואָלט מיר געשפארט אין האלז . . .

ו.

איך האָב לאנג געפּאָרעט זיך מיט דער ביקס, באקוקט זי פון אלע זייטן, אָפּגעפּוצט זי, אז זי האָט געגלאנצט ווי ניי. איך האָב זי אָנגעלאָדן און אויסגעלאָדן און ווידער אָנגעלאָדן, אזוי ווי איך וואָלט עפעס ניט געטרויט מיינע הענט . . . רעקס האָט זיך געדרייט ארום מיר, געטאנצט פאר מיינע פיס, און נאָכגעשפּירט מיין יעדע באוועגונג.

איך האָב געעפענט די טיר, און ארויסגערופן רעקס'ן אויפ'ן גאניק. אין דרויסן איז געווען א געדיכטע פינצטערניש, און דער ווינט האָט געברומט און געוואָיעט, און געבראָכן די צווייגן פון די ביימער. איך האָב געקוקט אין דער פינצטערניש מיט גרויסע אויגן, בעת אך האָב שטייף געדריקט די ביקס אין מיינע הענט; רעקס האָט זיך געטוליעט צו מיינע פיס, איך האָב אים אָפּגעשטופּט פון זיך. כדי בעסער צו קענען צילן אויף אים. איך האָב א נעם געטאָן די ביקס צו מיין אקסל, גרייט אויסצופירן מיין באשלוס. איך האָב זיך באגעגנט מיט דעם הונט'ס שארפן בליק. ער האָט אויף מיר געקוקט אי פארוואונדערט אי דערשראָקן, און אין זיינע אויגן איז געלעגן עפעס פון א מענטשלעכן דערשרעק בעת ער דערפילט, אז אן אומגליק איז נאָענט.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

איך האָב אויסגעשאָסן — — — אין דער לופט.

ביים פרעמדן פייער

צווישן ריזיק־הויכע בערג שפרייט זיך אויס דער ברייטער, גרינלעך־בלויער פישלייק. די בערג זיינען באדעקט מיט הויכע ביימער, און פון צווישן זיי קוקן ארויס די שפיציקע סקאלעס, וואָס שפיגלען זיך אָפּ אין די בלויע וואסערן פון פישלייק. צווישן די בערג און צווישן דעם טייך שפרייט זיך אַ היבשער, פלאכער פּלאַץ, מיט גרינעם גראָז באוואקסן, און דורכגעשניטן מיט קליינע, לויטערע וואסערשט־אמען, וואָס איילן זיך אלע צום פישלייק. אויפ׳ן פּלאַץ געפינען זיך אָן אַ צאָל געצעלטן פון לייוונט און פון ברעטער, וואָס פארמער, וואָס זיינען אָנגעפאָרן אהער פון ווייט און פון נאָענט, האָבן ציטוויילִיק דאָ אויפגעשטעלט. עס איז זומער צייט, וואקאציע צייט באם פישלייק. באטאג פארברייננגען די מענער אויפ׳ן טייך, באָדן זיך, שיפן זיך און כאפן פיש. פאר־נאכט ברייננגען די מענער טרוקענע קלעצער פונ׳ם וואלד און יעדער פון זיי מאכט אַ היבשן פייער לעבן זיין ביידל. דאָס פייער ווארעמט און לייכט־צו, און די פרוי קאָכט דערביי איר עסן פאר׳ן נאכטמאָל.

פון צווישן אלע די דאָזיקע ביידלעך טיילן זיך ארויס דריי באַזונדערע, וואָס זעען זיך אָן מער מיט זייער נייקייט און מיט זייער ריינקייט. אין יעדן פון די דריי ביידלעך געפינען זיך דריי באַזונדערע משפּחות, וואָס פאַרהאַלטן זיך נאָענט צווישן זיך. אין דעם ערשטן ביידל געפינט זיך:

דער יעגער און

דעם יעגער׳ס פרוי.

פאר׳ן ביידל ברענט אַ היבשער פייער, און עס קאָכט זיך דאָרט אַ טעפּל וואסער פאר טיי. ניט ווייט פונ׳ם פייער, אויפ׳ן גרינעם גראָז, איז פארשפרייט אַ ווייסער טישטעך און דער יעגער און זיין ווייב עסן זייער אוונטברויט. אביסל ווייטער, באם צווייטן

געצעלט, ברענט א קלענערער פייער, און דערביי, אויפ'ן גראָז, אָן א טישטעך, זיצן די צוויי פאַרשווינען וואָס וואוינען אין יענעם ביידל:

דער קאָובאָי און

דער טרעפּער (איינער וואָס גיט זיך אָפּ מיט פאַנגען קליינע ווילד חיות דורך אויסשטעלן פאַסטקעס צווישן די ביימער).

ביים דריטן געצעלט איז נאָך האַלב־טונקל. א קליין פייערל ברענט און א קליין טעפּל קאָכט זיך. דאָרט וואוינט:

דער פישער,

דעם פישער'ס פרוי, און

עמא, זייער יונגע טאָכטער.

דער פישער איז נאָך ניט צוריקגעקומען פונ'ם טייך און עמא איז נאָך אויך ניטאָ. דעם פישער'ס פרוי פּאָרעט זיך ביים פייער און גרייט־צו דאָס עסן אויף א קליין טישל, ניט ווייט פונ'ם פייער. וואָס טונקעלער עס ווערט, אלץ מער אזעלכע פייערן לויכטן־אויף צווישן די ביימער. העלע שטימען קלינגען־אויף פון צווישן די ביידלעך. עס הערט זיך צומאָל א הויך־קלינגנדיקער געלעכטער, וואָס ווערט אויפגעכאַפּט פון דער עכא, און צעקלינגט זיך איבער די בערג. ווען ס'איז שטיל, הערט מען פון א ביידל א שטיל געזאַנג און דאָס מעלאַנכאָלישע שפּילן אויף א מענדאָלין.

אויפ'ן וועג, וואָס פירט פון צווישן די בערג, באַווייזט זיך דער וואַנדערער.

ער איז א הויכער מאַן אין די מיטעלע יאָרן, מיט שאַרפע שטריכן אויפ'ן פּנים און מיט א קלאָרן בליק אין די אויגן. ער טראָגט אויף דער פּלייצע א קליין פּעקל און אין דער רעכטער האַנט האַלט ער א שטעקן, און ער שפּאַרט זיך אָן אויף אים ווען ער גייט. ער גייט לאַנגזאַם, פאַרטראַכט, און קומט-צו צו דעם ערשטן געצעלט, וואו דער יעגער און זיין ווייב האַלטן אינמיטן עסן.

דער וואַנדערער (קומט צו נאָענט צום פייער)

— גוטן אוונט. (ער שפּאַרט זיך אָן אויפ'ן שטעקן).

דער יעגער און זיין פרוי (פריינטלעך)

גוטן אוונט, פרעמדער.

דער יעגער:

פון וואַנען אזוי שפּעט ?

דער וואַנדערער:

— פון ווייט, מיין פריינט. געשלעפּט זיך דעם גאַנצן טאָג צווישן די בערג.

דעם יעגערס פרוי:

— א שווערער גאַנג, האַ ?

דער וואַנדערער:

— שפּיציקע שטיינער, ווילדע גראָזן, און קיין טראָפּן וואַסער אויף דעם גאַנצן וועג.

דעם יעגערס פרוי:

— אַן אמת'ע מדבר.

דער וואַנדערער:

— און דאָ, מיט אַמאָל — פּישלייק . . . אַ גן־עדן.

דעם יעגערס פרוי:

— אמת. גאָט'ס ברכה איז אויסגעגאָסן אויפ'ן פּישלייק.

דער יעגער: (ווערט מיט אמאָל אָנגעכמורעט)

— גיב עסן.

דער וואַנדערער:

— איר'ט אפשר אזוי גוט זיין און מיר דערלויבן זיך צו־צוזעצן לעבן אייער פייער ?

דעם יעגערס פרוי:

— אָך, פאַרוואָס ניט ?

דער יעגער: (שנעל)

— נ־נאַ . . . דער וואַלד איז קאַרג גרוים ? צו ווייניק פּלאַץ נאָך אַ פייער צו מאַכן ?

דעם יעגערס פרוי:

— פאַרוואָס רעדסטו אזוי ?

דער וואַנדערער:

— בין מיד . . . אויסגעמאַטערט . . . און צו וואָס דאַרף איך אַ פייער פאַר מיר איינעם אַליין ?

דער יעגער: (שטייף)

— ס'איז קיין וועג ניט צו בעטלן וואַרעמקייט בא אַ פרעמדן פייער, ווען מ'קען זיך אַן איינן פייער מאַכן.

דער וואַנדערער:

— איר דאַרפט ניט זיין בייז.

דעם יעגערס פרוי:

— טאַקע, וואָס אַרט דיך . . .

דער יעגער:

— נו, דו זאָלסט עס זאָגן, ווייב . . . האָסט פאַרגעסן לעצטן זומער, ווען מיר האָבן אויפגעשלאָגן אונזער ביידל אויף מערי'ס ניפּל? (צום וואַנדערער) איר מעגט עס הערן, פרעמדער, קומט צו גיין אַ מענטש, פּונקט ווען אונדזער פייער ברענט העל און ליכטיק, פרעגט ניט בא קיינעם, און מאַכט זיך היימיש. נו, מילא . . . אָבער אַ מענטש דאַרף קיין חזיר ניט זיין . . . איך האָב נאָר פאַרמאַכט די אויגן — געווען זייער מיד יענעם טאָג, נעמט דער מענטש אַוועק די גליענדיקע קוילן און מאַכט זיך אַ פייער פאַר זיך אַליין.

דער וואַנדערער:

— איז עס אַ זינד?

דער יעגער: (צעקאָכט)

— הערסטו! מיד ביזטו און אויסגעמאַטערט. די לופט אויף די בערג באַנאַכט איז גאַנץ קיל, און אַז דו זיצסט באַם פייער, נעמט דיך אַרום אַ וואַרימקייט, און דו הויבסט אָן דרעמלען . . . אַזוי אַנגענעם, אַזוי זיס . . .

דער וואַנדערער:

— נו?

דער יעגער:

— און דאָ, מיט אַמאָל, קומט אַ פרעמדער, און נעמט בא דיר צו דאָס פייער, און אַ קעלט דרינגט דיר אַריין אין יעדן אבר. ס'איז אַ קלייניקייט, מיינט איר?

דעם יעגערס פרוי:

— אָבער מיין ליבער, ניט יעדער פרעמדער גנב'עט הייסע קוילן.

דער יעגער:

— אָבער יעדער פרעמדער קען זיך דאָך אָן אייגן פייער מאַכן.

דער וואַנדערער:

— איר דאַרפט זיך ניט ערגערן. איך גיי אַוועק.

דער יעגער:

— גייט געזונט.

דעם יעגערס פרוי:

— איר האָט כאָטש מיט וואָס פייער צו מאַכן?

דער יעגער: (בייז)

— וואָס אַרט עס דיך?

דער וואַנדערער:

— אַ דאַנק, ליבע פרוי, איך וועל בעסער שלאָפן אין דער פינצטער. וואָס וועל איך זיצן אַליין בײַ אַ פייער?

ער גייט לאַנגזאַם אַוועק. ער בלייבט אַ ווײַלע שטיין און קוקט אַריבער צום צווייטן געצעלט, וואו דער קאַובאָי און דער טרעפּער זיצן נאָך בײַם פייער, וואָס האַלט אין צאַנקן.

דער טרעפּער (שרייט אַריבער צו דעם פישער'ס ווייב)

וואָס איז אַזוי שטיל בײַ אייך, פישער'ס ווייב? דער אַלטער איז נאָך ניט געקומען פון טײַך?

דעם פישערס ווייב:

— ניין, ניטאָ נאָך. איך פאַרשטיי ניט. אפשר האָט מיט אים עפּעס פּאַסירט?

דער טרעפּער:

— דאָס וואַסער איז געווען אַביסל שטורמדיק פאַרנאַכט. אָבער דער אַלטער דײַנער איז אַ געניטער רודערער.

דער קאַובאָי:

— און וואו איז עמאַ אַזוי שפּעט?

דעם פישערס ווייב:

— איך האָב געהערט דאָס הירזשען פון איר פערד, דזשאַני. זי מוז ניט ווייט זײַן.

דער טרעפּער:

— יאָגט זיך אַרום אויף די בערג?

דעם פישערס ווייב:

— איר בעסטער פאַרגעניגן . . . דזשאַני איז ווילד, און עמאַ איז נאָך ווילדער, ווען זי קומט אַרויף אויף די בערג. זי טראָגט זיך אויף איר פערד ווי אַ ווינט. האָט ניט קיין מורא פאַר קיין זאַך.

דער קאַובאָי: (ברוגז)

— נאַר אָן מיר פאַרגעסט זי.

דער טרעפער: (שמייכלט)

— זי האָט זיך פאַר'קנס'ט צום אַלטן באַרג גייסט.

דעם פישער'ס ווייב:

— ס'איז גאָרניט קיין געלעכטער.

דער וואַנדערער: (קומט צו)

— גוטן אוונט.

דער טרעפער:

— אַ, העלאָ, פון וואַנען קומט אַ מענטש?

דער וואַנדערער:

— געוואַנדערט לאַנג, געגאַנגען אַסך. שרעקליך מיד אַצינד.

דער טרעפער:

— זעץ זיך צו, רו זיך אויס.

דער וואַנדערער:

— אַ דאַנק. אָט דאָ, לעבן אייער פייער?

דער טרעפער:

— פאַרוואָס ניט? פאַראַן גענוג האָלץ אין וואַלד. היי, טאָם, וואַרף אונטער דאָרט אַ קלעצל.

דער קאַובאָי: (פויל)

— צי הייס באַם פייער. און עמאַ איז אַלץ ניטאָ. ניטאָ עמאַ

דער וואַנדערער: (זעצט זיך באַם פייער)

— אַז דו וואַנדערסט אַ טאָג און דו וואַנדערסט אַ נאַכט, און דער שטויב עסט דיך און די זון ברענט דיך . . .

דער טרעפער:

— און מיט אַמאָל — אַ קוואַל וואַסער? . . .

דער טרעפער:

— ניין. קיין וואַסער ניט צו געפינען . . . קוים פאַרשלעפּט זיך אַהער. דערפאַר איז שוין דאָ אַלץ פאַראַן . . . ווער וואָלט עס געזאָגט, אַז אָט דאָ, ניט ווייט, איז אַ טרוקענע, הייסע מדבר . . .

דער טרעפער:

— פון ווייט קומסטו?

דער וואַנדערער:

— פון ווייט? איך ווייס ניט ווי צו מעסטן צווישן ווייט און נאָענט. מיר איז אַלצאיינס. איך גיי.

דער טרעפער:

וואוהין ?

דער וואַנדערער:

— אַן אַ ציל.

דער טרעפער:

— אַלעמאָל אַזוי?

דער וואַנדערער: (שטיל)

— ווי דאָס גאַנצע לעבן . . . (ער צעלייגט זיין פּעקל, נעמט אַרויס טרוקן ברויט און עסט).

דער קאָובאָי (הויבט זיך אויף)

— און מיינע פערד וואו זיינען ? (גייט צום וואלד)

עמאַ: (איר קול הערט זיך פון באַרג)

— פּאַמעלעך, דזשאָני . . . רעכטס גיי . . . פאַל ניט . . .

זי קומט אַרויס פון צווישן די בערג, שפּרינגט אַרונטער פון דעם שלאַנקן רייטפערד און נעמט אים בא דער צוים. זי בינדט אים צו צו אַ בוים און לויפט צו צו דער מוטער, דעם פישער'ס ווייב.

עמאַ:

— אַ, מאַמע ! (כאַפּט זי אַרום און קושט זי).

דעם פישערס ווייב :

— פאַרוואָס אַזוי שפּעט, עמאַ ?

עמאַ: (פריילעך)

— אַ, נעלאָפן איבער די בערג . . . ס'איז אַזוי גוט דאָרט, מאַמע . . . און איצט בין איך מיד . . . מיד . . . (וואַרפט זיך אויפ'ן גראָז, לעבן פייער) און פּאַפּע וואו איז ? ניטאָ נאָך ?

דעם פישערס ווייב: (פאַרזאָרגט)

— אַזוי שפּעט און ניטאָ נאָך.

עמאַ: (שפּרינגט אויף)

איך וועל גיין אַ קוק טאָן.

דער פישער: (פון ווייטנס)

— זיץ רואיג, קליינע.

ער קומט אָן מיט עטלעכע פיש אין דער האַנט.

דעם פישערס פרוי: (אים אַנטקעגן)

— אַזוי שפּעט . . . איך האָב שוין איבערגעטראַכט.

דער פישער:

— אָבער דערפאַר, זע וואָסערע פיש! אמת'דיקע פיש. גרויסע קאַרפּן... נאַ, בראַט זיי. איך בין טויט־הונגעריק.

דעם פישערס ווייב:

— ס'איז עפּיס געשען מיט דיר אויפ'ן טייך?

דער פישער:

— גאָט ניט געשען. גיב מיר מיין סוועטער, עמאַ, זיי אַזוי גוט. דער ווינט האָט מיך דורכגענומען אויפ'ן טייך. אַ בייזער ווינט געווען, אַ שטורעם... שוין לאַנג אַזוינס ניט געהאַט.

עמאַ:

— שווער געווען צו רודערן?

דער פישער:

— שווער? געשטאַנען דריי שעה אין מיטן טייך, אויף איין אָרט. געאַרבעט מיט אַלע כחות, ביז שוויים, און ניט פון אָרט.

דער טרעפּער:

— וואָס דערציילסטו דאָרט פאַר נייס, אַלטער? דער טייך האָט דיך ניט געלאָזט אהיים גיין?

דער פישער:

ניט דער טייך, נאָר דער שטורעם. אָבער איך בין אים בייגע־קומען. פּאַרטיק, עסן, אַלטע?

דעם פישערס ווייב:

— יאָ, איך דערלאַנג גלייך.

עמאַ: (כאַפּט אַ קוק אויפ'ן וואַנדרער)

— און ווער איז דער??

דעם פישערס ווייב:

— אַ מאַן.

עמאַ:

— דאָס זע איך. אַן אויסגעמאַטערטער.

דער וואַנדערער:

— אומעטיק ביי אייער פייער, פריינט... עס פעלט די געטרייע האַנט פון דער פרוי.

דער טרעפער:

— איך בײנק ניט נאָך זײ. איך בין דערפאר אהער אנטלאָפן.

דער וואַנדערער:

— דאָס פײער וואַרמט גאָר אנדערש, ווען ארום דעם דרײט זיך א ליבנדיקע פרוי. (ער צײגט צום פישער׳ס בײדל) דאָרט שײנט צו זײן גאנץ הײמלעך.

דער טרעפער: (הויבט זיך אויף)

— שוין צײט צו שלאָפן.

דרע וואַנדערער: (הויבט זיך אויך אויף)

— אײער פײער צאנקט. וועט באלד אויסגײן. בא אײער שכן לינקס שלאָפט מען שוין אויך.

דער טרעפער:

— אין די בערג שלאָפט זיך גאָר אנדערש.

דער וואַנדערער:

— איך וועל גײן אהין. (גײט אריבער צום פישער) האָט איר טאקע אסך פיש געכאפט, אלטער פרײנט?

׳ער פישער:

— ניט צו באקלאָגן זיך . . . זעצט זיך, פרעמדער, בײסט־צו פון אונזערע פיש. פאראן גענוג.

עמאַ: (פאראינטערעסירט)

— איר זענט מיד, פרעמדער?

דער וואַנדערער:

— זײער מיד.

עמאַ:

— שוין לאנג אז איר וואנדערט?

דער וואַנדערער:

— דאָס גאנצע לעבן.

עמאַ:

— צו וואָס?

דער וואַנדערער:

— אזוי . . . די אומרו טרײבט.

דעם פישערס ווײב:

— וואָס פרעגסטו? יעדער באזונדער האָט זיך זײן משוגעת. און ווער טרײבט דיך ארום א גאנצן טאָג אויף די בערג?

עמאַ:

— איך יאָג זיך נאָך אנטעלאָפּן. (צום וואַנדערער) איך שיס שנעל און טרעף אלעמאָל אין ציל.

דער וואַנדערער: (שמייכלט)

— זוכט ניט מיך צו טרעפן.

עמאַ: (לאַכט)

— איך שיס נאָר הירשן. ווילט איר גיין מיט מיר אויף די בערג?

דער וואַנדערער:

— מיר איז אַלצאיינס.

דער פישער: (הויבט זיך אויף)

— מיר איז קאַלט. קום אין בעט, אַלטע. (ער גייט אריין איןביידל).

דעם פישערס ווייב:

— איך וועל באַלד קומען.

עמאַ: (צום פרעמדן)

— איר ליידט? געהאַט ווייניק גליק?

דער וואַנדערער:

— נאָר קיין גליק.

עמאַ:

— איר זענט נאָך יונג.

דער וואַנדערער:

— איך האָב שוין איניקע מאָל געפּרואווט אָנצינדן אַ פייער פאַר זיך אַליין. אויף די הויכע בארג שפּיצן און אין די נידריקע טאָלן. אָבער אלעמאָל זיינען געקומען בייזע ווינטן און האָבן זיי אויסגעלאָשן.

עמאַ:

— אפשר איז דאָס האַלץ געווען נאַס?

דער וואַנדערער:

— פאַרקערט, צו טרוקן. ס'האָט שנעל אויסגעפלאַמט.

דעם פישערס ווייב:

— איך גיי שלאָפן, עמא.

עמאַ:

— אַ גוטע נאַכט, מאַמע.

דעם פישערס ווייב:

— וואו וועסטו שלאָפן היינט, עמאָ ?

עמאַ:

— איך גיי ניט שלאָפן, מאמע.

דעם פישערס ווייב:

— ווידער צום שפּיץ בארג, עמאָ ?

עמאַ:

— ווידער צום שפּיץ בארג, מאמע.

דעם פישער׳ס ווייב:

— אָבער דיין פערד איז טויט מיד.

עמאַ:

— אויבן, ביים אלטן קארסאָן, וועל איך אַן אנדער פערד קריגן.

דעם פישערס ווייב:

— אָבער ס׳איז דאָך אַזוי פינצטער, עמאָ.

עמאַ:

— דאָס פייער וועט מיר צולייכטן, מאמע. זיי רואיק.

דעם פישערס ווייב:

— לייג צו האַלץ, עמאָ. (זי גייט אריין אין געצעלט).

עמאַ: (הויבט זיך אויף)—

ווילט איר גיין בארג-ארויף ?

דער וואַנדערער:

— איצט ? . . . . .

עמאַ:

— געוויס. איצט איז די בעסטע צייט. באַטאָג איז צו הייס צו קלעטערן.

דער וואַנדערער:

— וואָס וועט איר דאָרט זען איצט, באנאכט ?

עמאַ:

— די לבנה, ווי זי קומט ארויס באַם האריזאנט. איך האָב ליב צו זען ווי זי באָדט אירע שטראַלן אין טייך.

דער וואַנדערער:

— זיצט דאָ, ליבע. די לבנה וועט קומען אהער אויך.

עמאַ: (לאַכט)

— כאַ. כאַ . . . דאָרט איז זי שענער . . . איר גייט?

דער וואַנדערער:

— צו מיד.

עמאַ:

— גיי איך אַליין.

דער וואַנדערער:

— בלייבט בעסער דאָ.

עמאַ:

— צוליב וואָס?

דער וואַנדערער:

— עס מאַכט מיר פרייד צו קוקן אויף אייער פריש, מונטער פּנים.

עמאַ:

— קומט אַרויף.

דער וואַנדערער:

— ניט איצט.

עמאַ:

—איצט איז די שענסטע צייט.

דער וואַנדערער:

— צו זיצן דאָ . . . קוקן אויף אייך און חלומ׳ן פון פאַרשטאָרבענע גליקן.

עמאַ:

— אייערע גליקן אָפּגעשטאָרבן?

דער וואַנדערער:

— און באַגראָבן.

עמאַ:

— בויט אַ ניי גליק.

דער וואַנדערער:

— וועט איר מיר העלפן?

עמאַ:

— מיט וואָס?

דער וואַנדערער:

— פאַראַן אַסך האָלץ אין וואַלד. מיר קענען מאַכן אַ באַ־זונדער פייער. פאַר אונדז אַליין.

עמאַ:

— אַ באַזונדער פייער? צו וואָס?

דער וואַנדערער:

— דאָס פרעמדע פייער לייכט, אָבער וואַרעמט ניט. עס רייצט בלויז אויף די איינגעשלאָפענע ווייטיקן . . . די האַלב־פאַר־היילטע וואונדן.

עמאַ:

— איך פאַרשטיי ניט.

דער וואַנדערער:

— דאָס דאַרף מען פילן. ווילט איר מיר העלפן מאַכן אַ באַזונדער פייער?

עמאַ:

— איך געהער צו די בערג.

דער וואַנדערער:

— בלויז צו די בערג?

עמאַ:

— צו די בערג. (זי בינדט־אָפּ דעם פערד, זעצט זיך אויף זיין רוקן) איך גיי, זייט געזונט.

זי פאָרט לאַנגזאַם באַרג־אַרויף.

דער וואַנדערער הויבט זיך אויף, קוקט זיך אַרום. ס'איז שטיל און פינצטער. בלויז דאָס פייער באַם פישער'ס געצעלט באַ־לייכט דעם וועג אויף וועלכן עמאַ האָט זיך אַוועקגעלאָזט מיט איר פערד. דער וואַנדערער וואַרפט פונאַנדער דאָס האָלץ און טרעט מיט די פיס אויף די גליענדיקע קוילן. דאָס פייער ווערט קלענער און טונקעלער.

עמאַ: (באַם באַרג)

— וואָס טוט איר? עס ווערט דאָך פינצטער.

דער וואַנדערער:

— פינצטער זאָל זיין.

עמאַ:

— איר זענט משוגע.

דער וואַנדערער קוקט זיך ניט אום. ער פאַרלעשט די לעצטע פונקן. עס ווערט פינצטער. אָבער ניט אויף לאַנג. באַלד באַווייזט זיך די פולע לבנה און באַלייכט דעם וועג באַרג־אַרויף.

עמאַ: (מיט נצחון)

— איך וועל שוין מיין וועג געפינען! . . .

זי טרייבט האַסטיק דעם פערד באַרג־אַרויף.